ARISTEEA MANOLIU – VOROBCHIEVICI

CARAVANA AFGHANĂ

ISBN

Tehnoredactare computerizată – Manuela Nicolae-Posescu

**Aristeea Manoliu –
Vorobchievici**

Caravana afghană

(1923-1929)

Editura „Premier”
Ploieşti – 2007

Cuvânt înainte

Străbunica mea, Aristeea Vorobchievici, născută Manoliu (1876-1940) nu a fost o scriitoare de profesie. Nici nu a urmat şcoli înalte. Simt că e de datoria mea să cer scuze în numele ei cititorului pentru neizbutirile textului. Că a avut mult har literar, asta e cert. Acum îmi explic de unde a moştenit talentul în ale condeiului primul din cei doi fii, bunicul meu, Octav Vorobchievici (1896-1987), ofiţer de carieră, diplomat şi scriitor. Cel de-al doilea fiu, Victor Vorobchievici (1897-1941), doctor în drept la Paris, s-a stins din păcate în floarea vârstei de o boală de inimă, care l-a chinuit mulţi ani.

În numărul din aprilie 2002 al revistei ploieştene de cultură *Axioma*, la pagina 28, în articolul *Oameni care au fost – Octav Vorobchievici*, am încercat o prezentare a bunicului meu, dar şi a familiei de cărturari bucovineni pe care a reprezentat-o cu mare cinste.

Manuscrisul care face obiectul cărţii de faţă şi care a fost integral publicat în premieră absolută în revista *Axioma* (1994-1995 în 16 numere), are o istorie aparte, foarte ciudată, de altfel ca şi destinul autoarei, de care e puternic legat. Crezut distrus după război, în vârtejul timpurilor de prigoană ce au venit odată cu instalarea regimului comunist, el a fost găsit, după aproape 60 de ani, de nepotul autoarei, fiul lui Victor Vorobchievici, domnul inginer Vladimir Vorobchievici.

Dactilografiat de autoare pe un format de pagină care astăzi nu mai există, cu o ortografie veche şi formulări în care am intervenit cât mai puţin cu putinţă, manuscrisul se prezintă mai mult ca o frescă cinematografică decât ca un jurnal.

Înainte însă de a intra în alte detalii privind lucrarea de faţă sunt datoare cititorului cu o scurtă privire în biografia autoarei.

Familia Vorobchievici, în care Aristeea Manoliu a intrat în anul 1895, prin căsătoria cu Constantin Vorobchievici (1866-1908), este una din marile familii de cărturari bucovineni, cu obârşia pe la 1740, când un oarecare Sluski Mlaca de Orobco, înrudit se pare cu familia Jagello a regilor Poloniei, a coborât din Lituania şi s-a stabilit pe tărâmul nespus de frumos al Bucovinei.

Regretatul profesor Traian Larionescul, eminentul nostru genealog şi heraldist, membru corespondent al *Academiei internaţionale de heraldică* de la Geneva şi-a consacrat, cu imensă dăruire şi pasiune, ultimii ani de viaţă întocmirii arborelui genealogic al familiei Vorobchievici, cu atât mai mult că şi bunica sa era o Vorobchievici.

Primele generații după Orobco de Mlaca au fost formate în special din fețe bisericeşti. Din 51 de membri ai generațiilor II...V, 21 au fost sigur preoți în Bucovina, aparținând de Mitropolia Bucovinei şi Dalmației. Ei şi-au modificat şi sârbizat numele, conform obiceiului vremii, trecând prin variante ca: Orobkiewicz, Worobkiewicz, Vorobchieviciu şi, în fine, Vorobchievici.

Pornind de la Sluski Mlaca de Orobco, descendenții în linie directă care ne interesează sunt următorii: Timofei, preot în Luca pe Nistru, născut pe la 1750; Teodor (cca 1770-1837), preot; Constantin (1810-1856), preot; Nestor (1838-1902), preot, protopop al Județului Cernăuți şi în fine fiul acestuia, Constantin (1866-1908). După ce şi-a luat doctoratul în litere şi filosofie la Cernăuți, Constantin Vorobchievici a venit la Bârlad, ca profesor de liceu, căci inima îi bătea de mai multă vreme pentru o copilă blondă, înălțuță, cu ochi verzi, Aristeea Manoliu, care i-a devenit soție. Aşa se face că fiul lor şi bunicul meu – Octav – a venit pe lume la Bârlad. Puțin mai târziu, modest, profesorul Constantin Vorobchievici s-a mutat la liceul din Ploieşti, deşi Ministerul Instrucțiunii Publice insistase în a-i oferi o catedră în capitală.

În 1908, soția fiindu-i suferindă acasă – se pare în urma unui avort spontan – profesorul Vorobchievici a dat fuga într-un suflet, în pauza de la şcoală, să o vadă. Ploaie, frig, o pneumonie şi sfârşitul acestui om minunat a căzut ca un fulger pentru soție şi cei doi băieți. Aristeea Vorobchievici rămânea văduvă la 32 de ani. Nu avea să se mai căsătorească niciodată. A avut un frate, Manole (Moşu' Manolică, aşa cum i se spunea în familie, avocat) şi o soră, Lucreția, căsătorită Petrescu, scriitoare. Soțul Lucreției Petrescu, George Petrescu, a fost avocat.

După ce fiii şi-au încheiat studiile, Aristeea Vorobchievici a început să călătorească în Europa, după moda timpului.

Dar acum este momentul să dau cuvântul bunicului meu, Octav Vorobchievici. Transcriu dintr-o înregistrare audio făcută la Roşiori de Vede, în 1986: *Mama, Aristeea Manoliu, merită remarcată prin câteva rânduri. În 1923 ea a cunoscut, la legația noastră din Paris, pe părinții reginei Soraya, soția regelui Amanullah al Afghanistanului. Aceştia au determinat-o să-i însoțească la curtea suveranului, pe lângă regină, pentru a o îndruma asupra manierelor şi îmbrăcăminții femeilor europene. Tânăra regină – mahomedană – încă nu apăruse descoperită în public. Mama a acceptat oferta. Avea atunci 47 de ani. În 1927 avea să însoțească pe suverani şi suita lor într-o impresionantă călătorie prin India – Egipt – Italia – Franța – Germania – Polonia – Rusia – Turcia. Anul următor, la înapoierea în Kabul, poporul s-a revoltat împotriva tentativelor de modernizare a vieții, inspirate de reformele lui Kemal Ataturk. Monarhul, cu familia, a fost nevoit să se exileze în Italia. Sub titlul* Caravana afghană*, mama şi-a scris amintirile celor*

5 ani trăiți în lumea afghană. Din păcate, după moartea ei, în 1940, manuscrisul s-a pierdut.

Cum spuneam însă, destinul a vrut ca însemnările Aristeei Vorobchievici să fie găsite când nimeni nu mai spera. E greu de povestit cât de bucuroasă şi de emoționată am fost în luna mai 2002 când am aflat vestea. În ziua de 30 iunie 2002 l-am primit de la Vladimir Vorobchievici şi l-am citit pe nerăsuflate. Apoi m-am apucat să-l tehnoredactez pe computerul meu, în fiecare minut liber pe care l-am avut.

A trebuit să caut în biblioteci şi pe internet o serie de informații care să-mi încadreze mai bine în epocă momentele, locurile şi persoanele citate în manuscris. Am constatat că o serie de denumiri de locuri şi de persoane au fost scrise de autoare aşa cum le auzea pronunțate, aşa că e posibil ca ortografia să nu corespundă exigențelor de azi. Iată câteva exemple: în manuscris numele reginei este scris *Suria*, pe când în textele actuale apare ca Soraya. Oraşul Jalalabad apare în text ca *Geralabad*, Kabul este scris *Cabul* etc. Am făcut aceste corecturi în lucrare. Orice sugestie din partea unor cunoscători ai Afghanistanului şi Indiei asupra acestor aspecte mi-ar fi extrem de utilă.

Din lectură am constatat un element care m-a pus în încurcătură în mare măsură: nefiind un jurnal de călătorie şi nici destinat lecturii altora, însemnările nu sunt datate aproape deloc, cu excepția câtorva precizări privitoare la anotimp sau lună, dar fără indicarea anului. De aceea, m-am folosit de toate informațiile posibile pentru a putea încadra cât mai exact în epocă fiecare pas al autoarei. Iată, deci, coordonatele în timp ale celor povestite de Aristeea Vorobchievici:

- Cel mai probabil în prima jumătate a lui iulie 1923 la Paris - anunțul din ziar, legația afghană (anul este menționat de bunicul meu).
- Probabil la jumătatea lui iulie 1923 - plecarea din Marsilia cu vaporul Mooltan spre Bombay. Călătorie de două săptămâni pe mare.
- În intervalul august-octombrie 1923 - două luni de călătorie prin India (Bombay-Dehli-Peshawar) şi apoi până la Kabul.
- Octombrie 1923 - ajunge la Kabul (luna este menționată în text).
- Decembrie 1925 (se precizează Crăciunul în text) - ianuarie 1926 (din cronologia manuscrisului) - noua călătorie în India de circa o lună (Peshawar, Amritzar, Calcutta, Benares).
- Aprilie 1926 - a treia călătorie în India, după cumpărături.
- Toamna 1927 - pleacă singură la Paris, unde rămâne o lună, pentru comenzi şi cumpărături în vederea marii călătorii a suveranilor pe 3 continente.

- Primele zile ale lui decembrie 1927 - Curtea regală afghană porneşte cu vaporul de la Bombay în periplul de 8 luni.
- Ajun Crăciun 1927 - Canalul de Suez.
- Sfârşit decembrie 1927 - Egipt.
- Ianuarie 1928 - Italia.
- Sfârşit ianuarie…februarie 1928 - Franța.
- Martie 1928 - Anglia.
- 2 aprilie 1928 - ultima vizită la Windsor Palace.
- Aprilie 1928 - autoarea se află la Paris, în timp ce Curtea afghană pleacă pentru câteva zile în Germania.
- 1 mai 1928 - toată echipa se află pentru 3 zile în Polonia.
- 4 mai 1928 - se intră în Moscova.
- Sfârşit mai 1928 - Turcia.
- Iunie 1928 - Caucazia, Iran.
- Sfârşit iunie 1928 - plecare spre Afghanistan.
- Sfârşit iulie 1928 - Curtea revine la Kabul.
- Toamna 1928 - tulburările populare se întețesc.
- Decembrie 1928 - Aristeea Vorobchievici reuşeşte să părăsească Afghanistanul şi pleacă spre Europa cu un avion de la Peshawar.
- 14 ianuarie 1929 - suveranul Amanullah abdică.
- 14 -16 ianuarie 1929 - fratele lui Amanullah, prințul Inayatullah conduce Afghanistanul doar 3 zile, apoi este silit să plece.

Cum era Aristeea Vorobchievici ? O femeie frumoasă, înaltă, suplă, elegantă, cu ochi verzi. Mama şi-o aminteşte pe bunica ei ca pe o ființă distantă şi severă. Foarte generoasă şi apropiată cu prietenii, dar mult mai puțin cu familia. Şi-a iubit enorm fiul cel mic, extrem de inteligent şi spiritual, poate şi pentru că îl vedea suferind de cord. Dumnezeu a scutit-o de imensa durere de a-l vedea dispărând, căci a luat-o la el cu un an mai devreme.

Din lectura manuscrisului rezultă că era un om curajos, energic şi talentat, care impunea peste tot.

Mă întreb cum ar fi să pot reface astăzi traseul ei fabulos în Afghanistan şi în India, însă gândul acesta nici măcar vis nu s-ar putea numi. Nu atât din motive financiare, deloc de neglijat, cât mai ales din cauza stării conflictuale din zonă. Ca şi cum istoria ar fi veşnic bolnavă în unele părți ale lumii.

Prof. univ. dr. ing. ***Manuela Nicolae-Posescu***

I.

A FOST ODATĂ ...

Aş putea începe ca-n poveşti: a fost odată …

Şi de ce nu ?

Printr-o întâmplare simplă am ajuns din Paris la Curtea emirului din Kabul. Patru ani şi jumătate am trăit în preajma regelui Amanullah şi a reginei Soraya, în mijlocul poporului afghan, într-o ţară imensă şi necunoscută, în inima Asiei, unde în 1879 membrii misiunii engleze primite de emirul din acele timpuri au fost într-o noapte asasinaţi de către fanatici. Patru ani şi jumătate am trăit într-o ţară cu hotarele închise pentru străini. Patru ani şi jumătate în mijlocul unui popor de triburi cu obiceiuri primitive, vorbind o limbă necunoscută şi purtându-şi femeile riguros voalate.

Apoi a urmat un periplu de vis în suita suveranilor prin India, Egipt, Italia, Franţa, Belgia, Germania, Polonia, Rusia bolşevică, Turcia, Caucaz şi Persia, călătorie de luni de zile cu un suveran şi o suverană ce nu cunoşteau civilizaţia europeană, cu prinţese şi prinţi care nu văzuseră un tren sau un vapor decât în ilustraţii, care nu erau obişnuiţi cu folosirea veselei noastre, nici cu rigorile etichetei Curţilor occidentale. Ce strălucită desfăşurare de recepţii pompoase la curţi regale, la şefi de republici, în bătrâne palate de pe porţile cărora căzuseră - mai de curând sau mai demult - coroanele greoaie ale dinastiilor trecute. Risipă de aur, de steaguri, de imnuri şi decoraţii…

Caravana trece… Iar mirajul se risipeşte. Regele şi ai lui revin în patrie.

Ce trist, ce mizerabil, ce sălbatic părea acum frumosul Afghanistan părăsit cu aproape un an în urmă. Şi ce departe rămânea acum lumea străbătută! Ea servise însă drept model şi modelele trebuie imitate !

Kemal dăduse o ilustră pildă în Turcia. Nu era nevoie decât de o lovitură îndrăzneaţă, nu cu latul ci cu tăişul sabiei, pentru ca victoria celebrului Paşă să se repete şi sub poalele munţilor Hindu-Cochi, pe platoul Iranului. Amanullah nu înţelegea să procedeze ca regele Fuad al Egiptului, care întrebat pentru ce păstrează fesul, acest urât ornament al capului, când tot restul costumului e impecabil european, îi răspunsese că păstrarea lui era legată de tradiţii la care poporul ţinea mult şi că acest detaliu de îmbrăcăminte n-a încetinit cursul civilizării şi progresului Egiptului.

Curajul devine nebunesc şi reformele curg lanţ. Turbanele sunt smulse de pe capul mahomedanilor, iar vălurile rupte de pe chipurile femeilor. În

pline serbări ale independenței afghane, regele trece în mulțimea venită din întreaga țară, la braț cu sora favorită, prințesa Nuri-el-Suraj, devoalată, cu părul scurt tăiat şi gâtul mult descoperit. Bătrânii întorc capul cutremurându-se, ochii se pleacă.

Un vânt puternic suflă din toate ascunzişurile munților, în plin delir de reforme. Triburile se ridică dârze. Regele a uitat legea străbună? S-a vândut câinilor de creştini?

Tunul bubuie. Kabulul e împresurat, apoi invadat. Amanullah - pe drumuri ascunse - aleargă să adune luptători în triburile nerăsculate încă, să-şi recucerească tronul. Soldații lui îl părăsesc. Ofițerii îl trădează. Focurile se întorc împotriva lui. Regele a încălcat jurământul pe Coran. Trebuie să fugă.

Soraya, frumoasa regină, mulțumeşte străinei venite dintr-un colț îndepărtat al lumii, pentru serviciile ce i-a făcut şi prietenia ce i-a arătat şi se strecoară pe poteci tăinuite, cu ajutorul câtorva interesați, împreună cu familia, către frontieră, în India. Lăzi de aur şi nestemate o însoțesc.

Zidurile palatului sunt aproape înconjurate. Totul s-a terminat. Un avion englez mă salvează din mijlocul furtunii de foc şi sânge. Peste şiruri de cadavre goale, decapitate, întinse în lungul drumurilor, peste ruine şi incendii, deasupra satelor şi hoardelor în marş, peste corturile îngrămădite ale triburilor răsculate împotriva emirului necredincios, zbor deasupra Hindo-Cochilor, a frumosului Jalalabad, stațiunea de iarnă, unde acum imense flăcări distrug palate, şcoli, spitalul. Las departe, tot mai departe, țara triburilor războinice, cu munți şi câmpii fără drumuri, țara femeilor cu chipuri acoperite, țara unde grădini şi palate se înalță alături de corturi mărunte, sfâşiate de mizerie.

A fost odată …

Pe trufaşul rege şi grațioasa-i regină i-am revăzut în drum spre exil. Era o zi furtunoasă în Marsilia, la câteva luni după sfârşitul poveştii pe care am schițat-o. Familia numeroasă, cu copiii mici în brațe, cobora de pe puntea unui mare vapor englez. Pe chei nu-i aşteptau nici autorități, nici fanfare, nici covoare şi flori. Un comisar în haină cafenie privea sarcastic la fotografii care împiedicau mersul foştilor suverani, pe când un gardist le striga să se oprească pentru ca să poată fi fotografiați.

În timp ce regele şi-a luat cea mai avantajoasă poză, frumoasa prințesă Amena, fiica mai mare a monarhilor, mândră şi demnă, care pentru prima dată intra în Europa, a stat cu spatele spre fotografii indiscreți.

Străina şi câțiva miniştri afghani, cu un frate al reginei, le-au ieşit înainte dar n-au putut să-i consoleze de absența onorurilor la care avuseseră dreptul un an înainte.

În cursul minunatei călătorii care a sfârşit aşa de trist, reporterii din țările tuturor continentelor îmi băteau la uşă:

– Câteva cuvinte, numai câteva cuvinte pentru cititorii marelui cotidian X…

– O schiță, o imagine cât mai redusă din viața Majestăților-lor…

– Impresiile lor asupra vieții din Europa…

– Cum se acomodează regina cu îmbrăcămintea europeană?

La Buckingham-Palace, ca şi la Quai d'Orsay, reporterii marilor cotidiane au recunoscut că nu puteam vorbi atunci. Era uşor de înțeles motivul.

Dar astăzi ?

Caravana Afghană a trecut de mult. Ecoul strălucitului ei drum triumfal prin trei continente s-a stins.

Din tot ce-a fost odată mi-a rămas numai această cenuşă de însemnări…

Anunț cu noroc

Izbutesc să-mi găsesc loc într-un vagon al metroului, care de sub piața Operei alunecă însoțit de un vâjâit metalic spre Trocadéro. Aerul e înăbuşitor. Înghesuială de chipuri de toate vârstele. Figuri obosite de muncă, de alergătură, de griji. E caracteristica vieții electrice care se duce în marile oraşe. Dar chiar în metrou timpul nu e risipit fără folos. O doamnă croşetează. Un funcționar îşi verifică scriptele, altul îşi citeşte cursurile. O fetiță brodează. Şi toate acestea până în secunda în care, ajunşi la destinație, ieşind din vagon, ganguri diferite îi absorb.

Privirea distrată îmi alunecă pe coloanele de *Mică publicitate* ale unui ziar ce-l țin pe genunchi. Cuvinte prescurtate la una sau mai multe litere. Dar în mijlocul unei țesături de rânduri îndesate, ochii mi se opresc şi fără nici un gând lămurit, citesc: ,,Pentru Afghanistan, Doamnă bună societate, serioasă, angajament avantajos. Detalii Henri Martin 57".

Într-o clipă, iluminată ca de sclipirea unui fulger, întrezăresc mări, munți şi triburi biblice umbrite de măslini. Apoi orientul fastuos, cu viața plină de taină, în palate din *O mie şi una de nopți*. Imagini vii de călătorii visate în țări îndepărtate, cu colorit de stampe persane. Căci Afghanistanul, din cunoştințele mele cam slabe de geografie, nu prea îl puteam just plasa lângă Turcia sau dincolo de Persia.

Dar tabloul se întunecă imediat. Anunțul e prea atrăgător ca să nu impună foarte serioase îndatoriri amatoarelor. Totuşi, ca într-un miraj, răsar

din negură vapoare elegante peste mări tropicale, ţări exotice cu populaţie neagră, nomazi sub corturi în pustiurile inundate de arşiţa soarelui.

Cuvântul *Trocadéro* scris mare pe bolta de faianţă albă a tunelului metroului, mă trezeşte din visare. Fără să gândesc, luasem hotărârea. Ies din vagon cu un val de pasageri şi urc treptele către ieşire. În faţă se întinde bulevardul Henri Martin.

Cu respiraţia întretăiată, mă opresc o clipă să mă orientez…

Minaretele palatului Trocadéro se proiectează pe cerul palid ca două braţe subţiri, împietrite în extaz în faţa siluetei lungi şi atât de străvezii a Turnului Eiffel. La picioarele teraselor palatului ridicat pe înălţimea pe care Napoleon vroia să zidească reşedinţa-i, *capitala capitalelor*, în care să poată adăposti 10 regi cu suitele lor, se desfăşoară aleile largi şi înflorite ale *Câmpului lui Marte*.

Tai piaţa Trocadéro pe lângă înălţimea îndiguită de ziduri de piatră a cimitirului Passy, deasupra căruia se ridică mausoleul de arhitectură rusească al frumoasei Maria Baskircheff.

Şi iată-mă în Bd. Henri Martin 57. Legaţia afghană.

Nu mai am nici o ezitare. Halucinată, intru. Merg înainte şi mă prezint secretarului, căruia îi cer explicaţii asupra anunţului din ziar.

Introdusă în cabinetul ministrului, Mahmud Tarzi Khan şi doamna lui mă lămuresc că ei doresc într-adevăr să cunoască o doamnă care, întrunind condiţiile arătate, ar accepta să-i însoţească în Afghanistan, unde va fi ataşată în serviciul Reginei Soraya, care e fiica lor.

Cuvântul ,,regină" îl primesc cu un inexplicabil sânge rece. Găsesc probabil în subconştientul meu că dacă e posibil acest voiaj nevisat, apoi el trebuia să fie la o Curte orientală, într-o ţară căreia numai imaginaţia mea îi dă formă şi viaţă, deoarece nu ştiu nimic pozitiv despre ea şi mi se pare foarte curios că părinţii acelei regine depărtate nu sunt cu nimic deosebiţi de restul muritorilor.

– Noul Ministru, Nadir-Khan, a sosit, aşa că peste câteva zile plecăm spre ţară, spune Mahmud-Tarzi Khan. Dacă propunerea noastră vă convine şi acceptaţi să părăsiţi Parisul, plecăm împreună din Marsilia cu vaporul Mooltan pe care sunt reţinute locuri, până la Bombay, de unde vom călători o lună prin India …

– Regina, intervine doamna Tarzi readucându-mă la realitate şi tăindu-mi din entuziasm, are nevoie de o persoană care să-i ajute să-şi formeze gustul, ea singură neputând să se descurce în acest labirint al modei europene. Credeţi că veţi putea corespunde acestei dorinţi ?

Punctul culminant al mirajului din acest moment e o regină cu zulufi, din care bănuţi aurii cu sclipiri de stele mişcă împrejurul capului, se revarsă pe

pieptu-i de fildeş, iar de pe un umăr gol, şerpuind printre corturi, o trenă albastră se pierde în zări depărtate.

Prin vis sau în realitate, am vorbit, am iscălit şi m-am aflat acasă cu un contract ce mă lega pe trei ani de o regină ce am văzut-o în pulberea unei imaginații.

– Dar e o nebunie să pleci în acea țară de sălbatici ! Nu citeşti jurnalele ? E în plină revoluție !

– Ai văzut vreun afghan ? Cum arată ? Nu sunt negri ?

– Dar femeile ? Îmbrăcate sau… pe jumătate ?

– Au şi o bulibăşoaică ?!

Uite astea sunt întrebările ce mi se pun la fiecare întâlnire cu prietenii. Mă felicită că fac aşa o neaşteptată călătorie, dar destinația, ca şi pentru mine, le e peste putință de închipuit.

Telegrafiez în țară, anunțându-mi plecarea pentru Afghanistan.

– Dacă vroiai să faci o farsă, de ce n-ai ales Honolulul, unde mai lesne am fi crezut că ai găsit o regină, îmi răspund ai mei cu stupoare.

II.

MOOLTAN

Marsilia – Bombay

Ne mişcăm în ritmul unui jazz puternic, la ale cărui sunete scoase din instrumente se adaugă şi se combină ameţitor de vijelios valurile zdrobite, mugetul întărâtat al mării, stropii aruncaţi, suflul atmosferei cu duhurile apelor, ca să dea o melodie ce nu urechea cu timpanul o percepe, ci toată fiinţa vibrează ca o coardă prea întinsă, dureros de întinsă; femei frumoase, în rochii paietate, museline vaporoase, mătăsuri lucitoare, se frâng în cadenţa muzicii, în braţele dansatorilor în fracuri albe, electrizate de tainica măreţie, sub bolta de stele, pe insula feerică purtată de valuri.

Sunt cinci zile de la plecarea din Marsilia, cinci zile de când în mijlocul mării în clocot, sub raze de soare sau sclipit de stele, vasul minunat despică valurile întărâtate, albe de spume. La fiecare oră, cu o cochetărie perversă ce-şi ademeneşte privitorii cu frumuseţea ei, marea şi-a schimbat culorile bogate ale veşmântului, niciodată aceleaşi. Aci încinsă cu un brâu de aur făcut de razele lunii ce-i tăia mijlocul în două până-n valurile spumoase cărora le simţeam răcoarea, aci presărată cu sclipiri furate din soare pe dantela ei de argint încreţită pe culori de curcubeu, ori capricioasă ca o tirană, marea îşi întindea mantia de Curte albă, plisată, dusă de paji pudraţi, cu bucle cârlionţate, albe.

Rezemată de bord, cu fruntea în bătaia vântului, la câţiva paşi de vârtejul dansatorilor luminaţi de becuri electrice şi de lună, de un ceas caut să ascult vocea companionului meu, un înalt funcţionar englez în India, care vrea să mă convingă că poporul de jos din India caută mila tuturor. Nu indienii din care avem exemple pe vapor, aceştia sunt profitorii. Cu unul din ei a făcut studiile la Oxford şi chiar a legat prietenie, dar odată ajuns în India nu poate să le întindă mâna, ar fi necinstit, căci îi consideră ca pe nişte lipitori ai propriilor fraţi.

Interlocutorul meu pare aşa de onest în convingerile lui, că încetez să caut argumente contrarii; svelt, blond are privirea sigură. La ceva distanţă e un grup de indieni de culoare închisă, unii aproape negri. Toţi în smoking, unul cu turban alb, iar în minte îmi vin două tablouri: un copilaş negru, ce nu ştiu dacă avea o lună sau un an, în braţele mamei sale. Un fel de broscuţă, numai piele neagră, creaţă pe oscioare nedefinite şi rochiţă colorată, iar mai departe, într-un coşuleţ “Moise” alb, o bomboană roz-albă sub buclele aurii,

curmată pe la toate încheieturile şi cu gropiţe pretutindeni, dormind sub privirea a doi ochi albaştri.

Ce poate fi comun între aceste două rase decât interesele sociale?

Cele trei punţi de clasa întâia sunt ocupate de sutele de pasageri, majoritatea cu destinaţia Australia. Saloanele sunt pline de mese de bridge. Un salon e pentru lectură, altul pentru muzică, unul bar. S-au legat prietenii, fleurturi. Nişte tineri prinţi indieni au atenţii deosebite pentru o frumoasă din Florida, acompaniată de doi paznici vigilenţi. Un ofiţer englez rămâne atotputernic. Văd doamne indiene ce poartă costumul lor naţional, deşi locuiesc în Anglia. Sunt fine, palide, cu trăsături distinse. E un Maharajah, sunt ducese şi duci englezi, un marchiz italian, familia guvernatorului Filipinelor şi nenumărate nume răsunătoare americane …

Una din doamne îmi vorbeşte de Regina Maria, de toaletele ei văzute la Ritz, de-o bogăţie şi formă bizantină fără cusur, de grădina ce a făcut-o la Balcic cu irişi aduşi din Anglia, de prinţesele noastre, de toate reginele din Europa; e la curent cu toată viaţa lor şi cu intrigile de pe la Curţi.

Alta îmi arată fotografia unui întins palat din Chicago, unde locuieşte, iar acum trebuie să meargă în mijlocul Indiei, să-şi vadă fiica, măritată cu un ofiţer englez, dar "nu din Londra, ci din Colonii şi tot în urma unui astfel de voiaj":

– Cum să le urmăreşti prin acest labirint de culuare şi punţi, făcute parcă special pentru a ascunde idilele !

O distracţie destul de amuzantă e priveliştea dintr-un salon spre geamurile ce-l înconjoară din trei părţi, la înălţimea de doi metri, pe unde se văd jocuri de picioare nenumărate, fie în mers, fie întinse pe lungi scaune... Rochiile foarte scurte şi curentul puternic îţi dau prilejul să faci studii asupra noilor forme ale lenjeriilor şi buclelor, ultimelor creaţii pentru a fixa ciorapul de lenjeria strânsă în elastic. N-ai nevoie să fii modestă când totul e impecabil, dar doamne fereşte să ai curajul să arăţi picioare strâmbe şi groase sau desuuri demodate ! De frumos nimeni nu se scandalizează.

După ora 4, când copiii ies din piscina de pe puntea de jos, încep întrecerea acei ce au plăcerea nu numai a înnota, aruncându-se de la înălţime, ci şi a lăsa să li se admire formele graţioase sub nişte tricouri de o palmă, sub valurile aruncate de o pompă. Sunt câteva americance frumoase coz !

Prima etapă e Port Said, unde ne aşteaptă statuia lui Ferdinand de Lesseps, a cărui mână întinsă spre Canalul de Suez dă impresia că arată lucrarea gigantică pe care geniul francez a dus-o la bun sfârşit.

Pe lângă noi mişună bărcile cu corturi şi pânze albe. Somalieni cu trupuri subţiri, de bronz, cu părul creţ mărunt, aproape goi, aruncă în negura

vaporului tone de cărbuni. Copii cu strigăte stridente cerşesc un ban pe care-l prind cu gura într-un salt de acrobat, în apa murdară.

Cobor cu frumoasa americană care o cunoştea pe Regina Maria, să punem scrisori la poşta din Port Said. Calc astfel pentru prima dată pe pământul Africii.

Vaporul manevrează încet. Trebuie să intre pe drumul îngust al canalului. Sus, pe punte, în mersul lin, între digurile acoperite în multe părți de movile de nisip aduse de vânturile deşertului Sahara, lumea întinsă pe scaune lungi priveşte coastele celor două continente ce erau unite nu de mult. Pe malul african un tren zboară între gări albe, iar mici oaze cu câțiva pomi care au costat imense sacrificii se desenează în mijlocul dunelor de nisip, care din când în când le acoperă, aşa cum acoperă şi linia ferată. O caravană de cămile se proiectează pe pânza deşertului ca într-un film, lăsând urme adânci în nisipul fin şi dorințe nedesluşite în sufletele noastre. Între punțile de jos şi maluri se schimbă fraze scurte şi se încrucişează râsuri vesele.

Dinspre Arabia pietroasă vin valuri de căldură arzătoare. Miile de ventilatoare electrice fixate pretutindeni în plafoane nu dau nici iluzie de aerul care ne lipseşte. Mişcarea vaporului nu se simte, ar părea că alunecă pe luciul apei fără să o pătrundă. Zgomotul maşinilor a încetat. Apa şuşuie ca un râuleț printre pietricele. Indienii sunt în elementul lor, bandă aparte de figuri de culoare închisă, unii negri, cu femei drapate în sarii de mătase bogat brodate, cu buclă de aur şi pietre prețioase în nara dreaptă.

Se înserează încet. Primul gong anunță apropierea dineului. Apa de prin băi nu ne răcoreşte. Rochiile de seară nu sunt mai subțiri ca cele abandonate şi căldura e sufocantă pe canalul adormit.

La ieşirea din sala de mese, prin ferestrele căreia căldura nisipului ne frige, abia ne oprim în holul alăturat să sorbim cafeaua şi alergăm cu capul greoi sus, tot mai sus, pe ultima terasă a vaporului, în semiobscuritatea pe care o dau bărcile de salvare, prinse de jur împrejur. Bănci şi scaune de trestie invită lumea la fumat, la visat. Stele căzătoare taie bolta cerească. Dintr-un râset cristalin se întrezăreşte murmurul unei dorințe.

De la ora 9 dimineața, de când timpul se scurge aşa de încet pe canal, iată că spre miez de noapte vraja orientului ne apare ca viziunea fantastică a unei serbări pe pustiul deşertului şi luciul mării. E portul Suez, cu vederea feerică, luminat în toate culorile şi la toate înălțimile pe întinse depărtări, cu insulițe de grădini şi clădiri strălucind în noapte.

Vaporul se opreşte înconjurat de zgomotul caracteristic al micilor porturi intercontinentale din zonele calde la apropierea unui vas. Sclipirile apei întunecoase, bărcile cu vânzători de curiozități ce încearcă să se apropie de

vapor, funiile aruncate care să transporte coşulețe cu şiraguri de mărgele, pene de struț, obiecte de fildeş, paza contra somalienilor ce ar încerca să se strecoare prin hublouri în cabinele părăsite, totul te face să trăieşti un ceas necunoscut încă, într-o lume nouă, de tainice porniri.

Pornim şi lăsăm în urmă feeria de lumini colorate cu mistere nedezvăluite, care se tot micşorează în depărtare, apoi dispare în sclipirile apei.

O adiere de zefir vine dinspre Marea Roşie. Pe scări şi culuare căptuşite cu covoare groase, sub ventilatoarele cu vâjâit puternic, fiecare se îndreaptă spre cabină, unde mâini experte au pus totul în ordine. Unii îşi găsesc corespondența ce-i urmează în timpul voiajului, toți programul pentru a doua zi. La trecerea prin hol vezi pe o tablă neagră ştirile importante aduse de telegrafia fără fir, ca şi locul unde te afli ... Tăcerea a cuprins vasul.

Fâşâit de mătăsuri şi dantele ce acoperă blonde apariții, se strecoară spre puntea de sus abia părăsită. Cu un puişor de pernă şi o cuvertură în brațe, după ce şi-au abandonat rochiile de seară, călătorii vor petrece noaptea la lumina stelelor şi adierea vântului desmierdător. O trăsătură cu creta desparte puntea în două: Doamne, Domni.

Dimineața, la ora 6, când bona sau valetul vor aduce fructa sau ceşcuța cu ceai sau şocolată, încă somnoroşi, o vor sorbi repede, ca apoi, în sunetul micilor pantofi, să alerge jos în cabină, ca să lase puntea în mâinile marinarilor, pentru toaleta zilnică.

Întinsă la umbră, mă las furată de o somnolență adusă de legănatul vaporului şi de căldura tropicului. O mişcare mai accentuată a navei şi zgomotul de pe punte mă fac să deschid ochii. Doi monştri imenşi, învârtindu-se şi urmărindu-ne ca nişte titirezi ce iau ființă din mare şi se înalță către cer cu o iuțeală ce numai în vis poți concepe, se îndepărtează spre zare şi se contopesc cu ea... Două fâşii de apă răsucită, storcând stropi, dispar ca două duhuri rele la vederea crucii.

În melodia fascinantă a jazz-ului trecem tropicul. Cu tot cu balul costumat de rigoare pentru această ocazie. Veşminte cu sclipiri de paiete şi cristale, cu lungi cocarde, într-un țesut de serpentine aruncate de pe cele trei punți, aleargă într-o farandolă nebună, în strigăte vesele, înconjoară punțile, urcă scările, coboară treptele repezi, ca o ghirlandă interminabilă, purtată de-un vârtej. Balul e pe puntea de sus, tapetată cu steaguri, bufetul - de asemenea. Şampania curge, dar citronada şi înghețata sunt şi mai căutate.

În marea indiană, după ce am trecut Adenul, privesc în apa limpede nenumăratele stele de mare roz şi galbene, cu mişcări gelatinoase.

E splendid voiajul, dar ce-mi ascunde sfârşitul ? Cunoştințele noi de pe vapor, în special hinduşii, nu pot să creadă în curajul meu de-a mă aventura

în sălbaticul Afghanistan, fără drumuri şi căi ferate. Multora având dorința să-l viziteze, cu toate străduințele, nu le-a fost permisă trecerea frontierei.

– E închis ermetic pentru străini ! îmi repetă toți la fiecare moment.

Şi eu singură, nevoalată, fără sprijinul unei legații române, să încerc trecerea pe tărâm nepermis ?

La replica mea că există o clauză în contract că dacă nu-mi prieşte clima sau viața de acolo sunt obligați să-mi redea libertatea şi să-mi plătească voiajul în aceleaşi condițiuni, ei îmi demonstrau că nu se iese deloc uşor din Afghanistan. Nimic însă nu-mi zdruncina hotărârea şi regretam că nu puteam citi viitorul în stelele mării.

Înconjurată de această societate elegantă, pe vaporul unei țări atât de civilizate, unde tot ce te înconjoară e pus în serviciul nevoilor simțurilor rafinate, viitorul în palatul îndepărtat nu mi se părea aşa de negru cum mi se descria. Părinții acelei regine n-aveau aerul de mâncători de oameni, din contra, erau foarte paşnici şi blânzi. O singură marotă aveau: să nu vorbesc cu englezii. Încolo, erau atenți şi binevoitori. Mi-au dat chiar ocazia să cunosc indieni. Unul era de culoare deschisă, profesor la Universitatea din Shantiniketan, a lui Rabindranath Tagore. Dar n-aş fi vrut să fiu văzută de un englez când, dând mâna cu el, am avut senzația oribilă a unei mâini de maimuță, cu degete extrem de subțiri şi lungi, aproape fără palmă şi în loc de oase – cartilaje. Povestind mai târziu unui camarad al lui, un rus, mi-a spus că degetele picioarelor le are tot asemenea. Ce oroare !

Nimic însă nu pot afla despre viața din țara unde o să trăiesc. La toate întrebările mele răspunsurile nu variază:

– E cu totul altfel decât pe aici, dar e foarte bine şi nu sărăcie ca prin India unde oamenii umblă aproape goi.

Lumini în zare şi mici insulițe, ne vestesc apropierea Bombayului, după două săptămâni de călătorie în mijlocul unei societăți cosmopolite, care va apuca mai departe pe căi diferite. Prieteniile făcute pe vapor se vor uita, altele le vor lua locul prin hotelurile şi stațiunile din munții Indiei. E viața, cu cortegiul ei de senzații noi.

Ultima seară pe vapor e mai puțin veselă. Fiecare se ocupă de corespondență, de valize, de toaleta pentru debarcare. Singuri englezii, supli, izolați sau în grupuri, cu mers uşor de sportivi, îşi fac şi acum numărul de kilometri higienic necesar. Închişi în port până dimineață, vederea ce ni se prezintă nu e atrăgătoare, între apa tulbure şi mirositoare şi înalta zonă cu docuri.

Pe o punte singuratică ascult sfaturi şi notez adrese. Pe cine să văd, cui să mă adresez, ce să nu admit de la acei musulmani ...

Ai lui Tarzi Khan, pe fotolii, privesc trişti marea. Când vor mai vedea-o ? Rechemarea în țară seamănă a dizgrație. Cinci fii le-au rămas la Paris şi Londra. Două fetițe sunt cu ei, iar cele trei fiice mari, măritate, sunt în țară.

– Am cumpărat-o cu 30 de lire în Arabia şi mi-a dat o regină, zâmbeşte Tarzi Khan arătând spre femeia vieții sale.

Nu ştia că de fapt a primit două. Cine să bănuiască la momentul acela ce avea să urmeze. Hannum Efendi, soția fratelui mai mare a lui Amanullah, în urma fugii acestuia la Kandhahar, în ianuarie 1929, avea să primească şi ea titlul de regină pentru doar trei zile, după care a fost silită să se salveze cu soțul ei pe un avion englez...

III .

INDIA

Bombay

Voi putea oare scoate câte o picătură luminoasă din oceanul de impresii prin trecerea noastră prin India, această țară fabuloasă, pe care imaginația a transformat-o întotdeauna în paradis? Această țară de contraste puternice, cu furnicarul de cea mai variată populație, cu pielea de la cel mai curat alb şi cu trăsăturile de o perfecțiune clasică desăvârşită, până la cel mai intens negru, trecând prin toate gamele de arămiu şi de trăsături. Această țară a soarelui arzător, favorabilă vieții ascetice, a mizeriei care trăieşte în meditații mistice, înconjurată de monumentele cele mai mărețe, mai încărcate de artă, cu zeii cei mai bestiali, dar aplecată studiului celor mai înalte concepte filosofice şi religioase. Această țară unde suflul musonului deschide cataractele cerului câteva luni pe an şi lasă slobode ploile care dau viață pădurilor întinse, junglei stufoase, adăposturilor inamicilor temuți ai omului slab, fără apărare, care dau frumusețe ierburilor înalte, agățătoarelor ce se țes şi se anină de crăcile arborilor, făcând ziduri înflorite de nepătruns, unde tigri, şerpi veninoşi, lipitori, furnici albe ce-ți curăță stârvul până la oase ... domnesc ca factori de drame zilnice. Această țară unde frumusețea florei îşi găseşte comparația doar în cea a faunei şi în cântecul păsărilor, în imensitatea pustiurilor argiloase şi a lanțului de masivi încă necunoscuți ai Himalaiei.

Oh, țară misterioasă, plină de neprevăzut, pe care dacă nimeni n-a putut să o cunoască stând şir lung de ani şi observând-o, cum s-o pot eu înțelege, care trec din tren rapid în maşină, călătoresc singură în compartiment şi cobor în hoteluri ocupate tot de cei ca mine ?

În drumul lung voi semăna câte o infinit de mică schiță, ca o scânteie în noapte peste un tablou complicat. Va putea oare să iasă vreo imagine ?

Bombayul arată ca o insulă de granit roşu, în formă de semn de întrebare, cu alei bogate de flori şi plante tropicale, cu palmieri giganți în fața palatelor măreț ajurate, cu ,,maidane" largi pentru sporturi. Plaja e întinsă, iar reflexul mării se contopeşte cu atmosfera roz portocalie. Pe bulevardul falezei privesc un lung şir de trăsuri, cu femei frumoase, cu pielea arămiu deschis, în *sari* colorat viu, cu broderii în aur şi argint, cu museline care le cad de pe cap pe umeri şi pe şoldurile libere de orice centură, răsturnate în legănatul echipajelor.

Când şi când vezi indieni *Parsi* în lungi haine strâmte, cu pălării în formă de copită sau aşezaţi colac în jurul unei crăticioare. Negustori bogaţi ţin averea imensă a Bombayului şi negoţul cu străinătatea. Sunt de origine persană.

Sunt şi indieni negri, cu o pânză răsucită pe şolduri lăsând un capăt să atârne în faţă, statui de bronz cu linii lungi şi mers drept. Pasul femeilor lor e zgomotos ca al ocnaşilor în lanţuri. Nenumăratele verigi de aramă şi argint ce se urcă uneori până la genunchi şi pe întregul braţ zdrăngănesc cumplit în mersul lor. În nara dreaptă au un cercel. Altele, din alte secte, poartă atârnată de muşchiul ce desparte nările o piesă de aramă cu motive perforate în ea, de mărimea unei piese de 5 lei, care-i cade peste buze.

Pe un dreptcredincios al lui Shiva, temutul zeu al distrugerii, îl întâlnesc în haina ce indică postul înalt pe care-l ocupă la altarul zeului, unde sacrifică numeroşi ţapi şi alte ofrande ale bogaţilor: complet gol, cu o sfoară împrejurul taliei, cu o pungă în faţă, ţine o umbrelă imensă roşie deschisă deasupra capului şi de gât are atârnată, pe spate numai, o pelerină de culoarea sângelui. Trece privind lumea care nu-l evită. Nici gardiştii, acei păzitori ai ordinii într-o mână cu un baston alb de cauciuc şi în cealaltă cu o umbrelă mare, cu genunchii şi picioarele goale în sandale, nu-l opresc.

Într-un templu păzit cu sfinţenie de preoţi brahmani mi se permite să privesc pe fereastră. Obiectul cultului din sanctuarul cucernic îngrijit e o vacă de piatră.

În grădini florile sunt prea colorate şi dezvoltate, frunzele prea verzi şi groase, crengile prea pline de sevă şi muguri, iar aleile lucesc în prundiş roşu. Indra Saba, zeul cerurilor dă drumul la ape care ne reţin mai mult de un ceas în maşină pe loc, fiindcă nu putem să mergem cu şoferul ca să-şi facă rezervă de benzină şi marele Agni s-ar putea să ne trimită şi foc.

Hotelul *Taj Mahal Palace* se bucură de tot ce pământul a trimis mai elegant şi mai bogat: vizitatori sau mari demnitari, proprietari de ţinuturi întinse de ceai, tutun, orez... Restaurantul, barul, saloanele, terasele furnică de frumoasele americance, de mândrele englezoaice... De pe scara de marmoră monumentală apar două sariuri, una bronz cu bordură lată de aur greu, alta vişinie cu argint, înfăşoară lung, două siluete fine, înalte, a căror graţie în mişcări şi mers pare că urmează ritmul unui dans de zâne. Abia ating covorul cu vârful pantofului micuţ, de mătase, iar tot corpul ondulează ca un şarpe. Sunt divinităţi ? Sau simple muritoare ?

Afară, pe colina Malabar, dincolo de palate şi grădini, între boschete de palmieri, în paşi mărunţi dar iuţi, în sunete de clopoţei, purtătorii unei litiere albe, ca şi toţi acei ce o întovărăşesc, se îndreaptă către unul din cele 5 turnuri fără acoperiş. Deschid o poartă scundă purtând un corp înfăşurat în

pânze albe... Un clici şi poarta s-a închis absorbind învelişul trecător al sufletului.

Fâşâit de aripi, croncănit de corbi...

În fugă, litiera ia drumul îndărăt prin aleile pline de parfumurile florilor tropicale. În urma ei începe festinul corbilor în *Turnul tăcerii.* Prescripția lui *Zend-Avesta* s-a împlinit; apa, focul şi pământul nu vor fi întinate.

În insula Elephanta se înalță un templu de granit tăiat în colonade în interiorul stâncii pe o întindere de 130 de picioare. Este templul brahman închinat lui Shiva, una din fețele divinității brahmanice, imaginată ca o trinitate. Pereții, pe toată întinderea, ca şi colonadele, sunt ciopliți cu reliefuri şi statui reprezentând scene alegorice religioase pline de mişcare şi expresie lascivă. Într-o grotă, un lac cu apă sfântă pentru toaleta rituală a credincioşilor, răcoreşte atmosfera.

Afară, în arşița soarelui, întinşi lângă coşul de paie stau câțiva îmblânzitori de şerpi. Coliere, diademe, centuri mişcătoare. E oare adevărat că în vremuri nobilele egiptene se răcoreau înfăşurînd împrejurul gâtului şerpi vii ?

În camerele din hotel, pe mozaicurile de porțelan, *boy* indieni, cu picioarele goale, ca şi cei din restaurant, în halate albe şi turbane la fel, încinşi cu brâuri colorate, vin înainte de plecare să ia în primire şervetele de toaletă şi cearceafurile, ca să nu dispară.

Ajanta

Părăsim Bombayul cu atmosfera lui roz, care ne-a întâmpinat pe vapor şi în excursii, cu ghirlandele de flori albe, oh, nu pentru neînsemnata-mi persoană, ci pentru Mahmud Tarzi Khan, din familia Muhammed Zai, furnizoare de regi afghani, socrul lui Amanullah şi soția lui, cu care călătoresc. Mahomedanii sperau să-i poată încredința Califatul, care e vacant după lovitura ce a dat Kemal Paşa în Turcia şi care nu se poate oferi decât unui rege musulman liber de orice suzeranitate străină. Singur Afghanistanul ar împlini actualmente aceste condiții.

Dar Mahmud Tarzi Khan avea alte vederi care ar fi fost împiedicate de sclavia sub care îi ținea puterea mullahilor, păstrătorii datinilor străbune, cupizi şi ignoranți.

Pătrundem în inima Indiei şi ne îndreptăm spre catacombele monumentale ale zeilor, ascunse în junglă până în anul 1819 şi descoperite, din fericire pentru artă, de trecerea unei armate engleze din Madras prin defileurile Ajantei. Atunci omenirea a putut afla despre comori artistice vechi

de aproape 2000 de ani, sculpturi şi picturi în imense galerii, care desfăşoară istoria credinţei religioase indiene şi care au adus lumină asupra multor date istorice şi sociale, India neposedând istoria veche în documente scrise.

În faţa munţilor ce acoperă în toate direcţiile orizontul, învăluiţi de arbuşti încâlciţi, după un drum obositor, eram deziluzionată, nepricepând ce-ar putea ascunde aşa de miraculos aceste regiuni pustii. Dar miracolul s-a înfăptuit când după poteci şi scări întortochiate, sub razele soarelui de dimineaţă, s-au deschis acele galerii pe lungimi de kilometri, pe panta unei crăpături a muntelui, unde mai la vale răsunau mici cascade de apă.

26 de temple-mănăstiri, închinate cultului budist, se înşiră, se suprapun, se ramifică într-un ţesut de catedrale, ca înălţimi, mărimi şi decoruri, tăiate în piloni monumentali, sfredelite în stânca de granit în adâncimi de nepătruns. Tăiate, ajurate în filigrane, grupuri de statui, de basoreliefuri, plafoane cizelate în figuri alegorice se completează cu balcoane şi galerii pe înălţimi, tăiate din daltă şi ciocan. Nimic adăugat, tot templul e o bucată de granit ajurat, ascuns sub cupola stâncoasă acoperită de brusă.

Dar frescele! Ce minune de culori, ce armonie, ce ansamblu! O bogăţie de decoruri, de desene în care scene din istoria naţională sunt amănunţit redate.

Primul templu, datând din anul 231 î.e.n., din timpul domniei împăratului Asoka, cel care introduce şi susţine budismul ca religie de stat, ne redă pe lângă credinţa transformării sufletului, o mulţime de scene din viaţa lui Buddha înainte de renunţare. Ultimul templu, de prin secolul al VI-lea e.n. stă mărturie de calităţile excepţionale ale picturii acelor timpuri. Prin toate galeriile privim viaţa fastuoasă imaginată în lumea de dincolo, întâlnirea lui Buddha, *Regele universal,* cu împăratul Asoka, transformările lui, procesiunile regale cu elefanţi, cu echipaje, cu animale şi păsări.

Apoi privirea alunecă spre viaţa de toate zilele cu micile întâmplări de ordin casnic: gătitul mâncării, căratul apei, cumpăratul alimentelor, vânzarea produselor agricole, dar şi diversele distracţii, ca luptele cu elefanţi, dansurile graţioase, jocurile, corurile de femei şi bărbaţi, instrumentele muzicale... Te fascinează costumele de pe timpuri, ce cădeau în draperii subţiri scoţând la iveală graţia formelor şi dând iluzia de nuduri gingaşe. În scena de toaletă fiecare detaliu este migălos analizat, cu bijuteriile ce acoperă capul, ca şi colierele şi brăţările pe pielea bronzată, centurile de nestemate ce cuprind şoldurile în museline transparente, ca şi privirile pline de admiraţie ale tinerelor fete.

Într-o frescă, mama cu fetiţa, cu pieptănături greceşti, sunt comparate cu madonele lui Giovanni Bellini.

Sunt fapte istorice redate cu strictețe şi confirmate de istoricii străini de pe timpuri, ca primirea cu tot ceremonialul a ambasadorului regelui Persiei, Khusru II şi îmbrățişarea lui de către Pulikesin II de Maharashtra. Tabari, istoric arab, vorbeşte despre bunele relații dintre aceşti doi regi, în anul 625.

Scăpate miraculos de fanatismul musulman care rădea totul în drumul lui, amintiri a zece secole de dominație şi înflorire a budhismului, salvate apoi alte atâtea secole ce numai neştiința despre existența lor le-a păstrat pentru gloria artistică a Indiei, templele au servit de adăpost oamenilor scoşi de sub legi şi animalelor sălbatice. Descoperite, au fost înconjurate imediat cu gardă engleză ca să nu dispară capodoperele păzite prin minune de zei. Apoi s-a purces la evacuarea şi curățirea cuibului de murdăriile adunate de-a lungul secolelor. Timp de 10 ani maiorul Gill din garda engleză a curățat şi a copiat frescele, care în 1866 au fost expuse şi reținute la Muzeul *Victoria şi Albert* din Londra.

Dar cine au fost miile de artişti de aşa mare valoare ce n-au lăsat un nume ?

Discipoli de-ai lui Khrisna ? Mi se explică:

– Omul care sacrifică dorințele sale şi operele sale celui de unde purced principiile tuturor lucrurilor şi prin care universul a fost format, obține prin acest sacrificiu perfecțiunea şi se apropie de Dumnezeu.

– Să ştiți, acela care l-a găsit pe Dumnezeu este scăpat de reîncarnare şi de moarte, de bătrânețe şi durere şi bea apa imortalității.

Ellora

După o noapte petrecută într-o Dharmashala, cu vecini indieni şi cu mâncăruri de nedefinit, a doua zi, în clinchetul miriadelor de păsărele în toate culorile emailului, micuțe ca nişte fluturi, în cuibuşoare ca gogoşile de mătase, atârnate cu firicele de crăcuțele pomilor ca orice zefir să le legene, plecăm spre cele 34 de grote cu subiecte religioase ale tuturor culturilor Indiei, afară de mahomedanism. Până acolo, în răcoarea dimineții, sub ceața subțire, înainte de răsăritul de soare, caut să pătrund cu privirea prin desişul arbuştilor, de unde îşi iau zborul papagali şi curcani sălbatici. În frunzişul papurei ibişi negri, roz sau gri trec în bălți să-şi caute dejunul. Urmăresc strigătul strident al păunului ce-şi cheamă consoarta. Privesc la grupurile de maimuțe încă somnoroase din apropierea satelor indiene.

Am părăsit defileurile Ajantei pentru câmpii întinse. Brusa s-a rărit. Pe-aici cactuşii servesc de gard viu. Câte o ruină şi ziduri de cetăți taie orizontul. Ascult ca prin vis nume răsunătoare legate de marii Moguli.

În apropierea unui masiv ce domină câmpia, amuţim în faţa unor monumentale faţade decorate. Sunt pereţii de granit cizelaţi ai intrării celei mai importante dintre grote, una din minunile lumii, templul brahman Kailassa. Are structura chiar în stânca de granit şi numai în granit, lungindu-se în adâncurile muntelui pe o lungime de 276 de picioare şi 154 lăţime, iar înălţime 100. Templu vast, sculptat şi decorat cu o bogăţie orbitoare, formând un ansamblu monolit de dimensiuni colosale. Un secol s-a lucrat la el.

Doi elefanţi coloşi stau de gardă la intrare. Un zid de statui monumentale face paravan. Un careu de elefanţi susţine principalul element al intrării. Faţada în sculpturi, statui şi balcoane în frize şi galerii greu ţi-ai putea imagina că e tăiată din aceeaşi bucată cu toată grota, începând de la vestibul, hol şi pătrunzând în tot interiorul în care galerii sculptate, perforate, coloane cizelate ca o dantelă, reliefuri, statui ne conduc spre un alt grup de statui unde impudica zeiţă Kali e înconjurată de două femele, de fiul ei Ganesa, zeul cu trompă de elefant şi de alte corpuri răvăşite pe genunchii ei.

Urmează alte tuneluri, alte temple închinate tuturor zeităţilor. Rameshwara – o bijuterie de basoreliefuri, templul Indra Saba şi Indrani Saba, zeul şi zeiţa cerurilor, templul comemorării mariajului marelui Shiva cu Parvati... Temple cu anticamere, holuri, catedrale subterane imense, catacombe pline de zeităţi ce copleşesc prin arta şi subiectele tratate. Labirinturi de galerii pe suprafeţe nesfârşite, unde la lumina lămpilor portative îţi răsar cu rânjete şi grimase: Bhairava, cu nenumăratele lui braţe şi picioare cu arme de distrugere sau Shiva dansând Tandava. Te întrebi: Ravana e cu faţa sau cu spatele ? Dar Kali de adineauri cu corpul scheletic şi capul de vrăjitoare sălbatică, fără sex, rânjeşte mai departe în forme prea abundente de femeie în care toate viciile îi schimonosesc faţa !

Te crezi într-un coşmar, când nu-ţi poţi găsi drumul, înconjurat fiind de braţe şi picioare multiple ce se întind din bezna de unde răsar la fiecare sclipire de lumină zeii bestiali ascunşi cu atâta grijă, într-un miros greu de grotă umedă, de putregai, de cimitir de pe alte lumi.

La lumină, la lumină !

Cu capul ameţit mergem să vizităm singurele temple budiste: Tin-Thal şi Do-Thal, uimitoare prin simplitatea lor alături de celelalte atât de amănunţit sculptate. Singure, două statui imense ale lui Buddha tronează în singurătatea galeriilor.

Udaipur - Jaipur

Suntem în trenul rapid, departe de grote şi de trecut. Întinsă în lungul canapelei, cu capul rezemat de *rezai*, acel balot de cuverturi, perne şi cearceafuri vârâte într-un sac specfic Indiei - unde în vagoanele de dormit nu ți se dă şi aşternut, profit de orice secundă ce-mi acordă lumina zilei şi nu-mi întorc privirea de la lungul tablou ce mi se desfăşoară înaintea ochilor.

După palmierii şi bogata floră tropicală, am intrat între lespezi de granit, din crăpăturile cărora se strecoară pretutindeni apa cu care au fost îmbibate în timpul musonului. Depozite ascunse sub învelişuri pentru timpul lung al secetei ce va urma.

Intrăm în statele Rajputane, care au preferat să adopte politica engleză în contra invaziilor şi a luptelor interne ca să-şi păstreze dominația în micul lor stat, sub oarecare rezerve față de Anglia. Sunt ținuturi întinse, cu pământ galben, cu rare vegetații, dar cu bogate subsoluri de minereu, cu felurite industrii şi comerț, şcoli şi colegii pentru prinți şi nobili şi nenumărate palate fastuoase ale maharajahilor.

Udaipur e o insulă tăiată la nivelul apei albastre, acoperită de un înveliş strălucitor de marmoră albă din care se înalță către cer linii fine ale palatelor cu cupole şi belvederi, muşarabii ajurate ca dantelele, colonade, largi terase ce împrejmuiesc boschete de palmieri, arbori şi flori cu colorit variat. În mijlocul lor răsar chioşchiuri şi pavilioane din aceeaşi marmoră albă, fină, ce dau insulei o imagine de vis ce se afundă în razele luminoase până-n adâncul lacului.

Mai încolo se vede *Grădina sclavelor*, închisă între bastioane şi lacul Pichola, desfăşurată pe coline, variată în floră, în păsări, în lacuri, în cântece şi triluri. Nu mi-am putut imagina o mai mare bogăție de culori de pene şi o mai mare varietate de mărimi şi glasuri.

Ne reîntoarcem în oraş şi avem ocazia să vedem defilând litiere acoperite de plăci subțiri de bronz încrustate cu sidefuri şi emailuri colorate, cu perdelele închise din mătăsuri lucitoare, care iau drumul de la palatul Maharanei spre una din grădinile din *O mie şi una de nopți*. Nu ni se permisese să intrăm, fiindcă erau aşteptate doamnele Curții cu prințesa. Pentru ele se întinseseră covoare pe terasele umbrite şi un număr mare de servitori în livrele albe, lungi, cu broderii aurite, aştepta în afara porților.

Elefanți împodobiți, cu hauda ocupată de indieni cu turbanele bine strânse în jurul frunții, îşi târâie greoaie picioarele spre colină.

În Jaipur, oraşul roz, palatul prințului - o țesătură de muşarabii înălțându-se unele deasupra altora, ca să se termine sus de tot cu câte o cupolă peste care fâlfâie steagul cu culorile prințului – e în întregime din marmoră roz, ca

şi bazarul, ca şi zidurile ce înconjoară oraşul şi grădina zoologică. Temple, case particulare, prundişul străzilor, totul e o simfonie de roz şi cărămiziu.

Ne aflăm doar în patria marmorei, a fastului, a procesiunilor de elefanţi, a costumelor cu broderii grele de aur şi pietre scumpe, a tezaurelor imense, cu legende nenumărate, de care grădina zoologică cu tigrii ce respiră aerul pustiului apropiat e strâns legată.

Amber

La câţiva kilometri de zidurile oraşului, spre Nord, urcăm între monumentele şi ruinele pe care au pus stăpânire maimuţele cu mari colerete Pierrot, albicioase şi cu mască neagră, cu cozi de trei ori mai lungi ca ele. Vizităm vechea capitală părăsită, cu palatul alb, de marmoră, al foştilor prinţi rajpuţi care au domnit până în secolul al XVIII-lea.

Un văl de melancolie acoperă întreaga cetate: grădinile sunt sălbăticite, drumurile libere de furnicarul oraşelor orientale, lacul ce oglindeşte palatul plin de misterele trecutului şi ruinele albe - încremenit. Coline şi mai departe munţi falnici se ridică spre un orizont, iar spre celălalt pustiul îşi desfăşoară imensa-i întindere ondulată, în statui de argilă tăiate de capriciul naturii.

Prin sălile imense ale măreţului palat, cu arabescuri, picturi de păsări, arbori, scene mitologice brahmane, paşii noştri deşteaptă viziuni din trecutul bogat în legende. Apartamentul haremului, în ornamente fin ajurate în marmora albă, prin care razele soarelui se strecoară luminoase, e mărturia evidentă a vieţii ascunse de orice privire a prinţeselor născute în palate.

Sălile de baie, casete închise, pline de mistere, bogate în ornamentaţii de mozaicuri, în sclipiri de oglinjoare încrustate în pereţi şi boltă sunt cernite de timp şi părăsite. Privesc bazinul larg al nimfelor, ondulat ca o scoică, unde apa venea caldă şi parfumată în marmora roz patinată.

Ce impresie de închisoare, aurită, dar tot închisoare! Lumină nu vine de nicăieri. Trebuie să fie basm că aveau un mod special de a ilumina, al cărui secret s-a pierdut.

Jur împrejur, şerpuind printre pomi, înălţându-se peste crestele colinelor, ziduri înalte şi forturi cu turnuri întrerup şi taie drumurile singuratice şi peisajele triste.

Capriciul unui rege a prefăcut oraşul alb într-o cetate moartă. Oare nu se va găsi altul să-i redea suflul de viaţă ? Nu, oraşul roz cu care a fost înlocuit nu i-a întrecut nici măreţia, nici stilul nobil în linii mari, nici grandoarea orizonturilor impresionante.

Păunii singuri îşi plimbă, ca şi în trecut, trenele lungi în acelaşi colorit sclipitor, pe lespezile de marmură. Amberul părăsit a devenit oraşul lor, iar templul *Karttikeia* – zeul păun. Strigătele lor deşteaptă din când în când ecoul speriat din somnul său letargic.

Muntele Abu. Templul Jaine.

Grație poziției ascunse sau greu accesibile, templele indiene au scăpat de urgia devastării musulmane. Pe un platou, la 1600 m înălțime, deasupra unei văi adânci, trei temple jaine desfăşoară arta incomparabilă a geniului indian de a lucra marmura cu finețea unei bijuterii.

Primul, *Neminatha* este dedicat fondatorului acestei credințe, de origine regală, care a trăit prin secolul VIII înainte de Christos. Are aproape 200 de coloane încercuite de bogate şi fine sculpturi, de basoreliefuri, cu aceeaşi figură căreia îi e închinat templul, coloane care susțin 60 de cupole.

Pereții, plafoanele, frontoanele capelelor, colonadele, totul e lucrat cu o bogăție de imaginație, de variație, cu atâta finețe şi dexteritate şi cu un sentiment al măsurii şi decorului în albul care îți ia văzul, că nu poți atribui aceste minuni decât unor spirite deasupra omenirii noastre.

În sanctuar tronează o mare statuie a zeului divinizat de adepții vieții veşnice, transmisă în mii de ani prin diferite corpuri, până ce se ajunge la credința şi perfecțiunea absolută. Cei care au atins acest stadiu sunt singurii capabili de a conduce sufletele la bine, de a le ridica până în înaltele sfere, unde domneşte veşnic fericirea. Împrejur, 52 de mici capele cu aceleaşi statui, dar în mic.

Legile morale predicate de *Tirthakaras*, acei 22 de apostoli, succesiv renovatori ai credinței Jaine de-a lungul secolelor, sunt oprirea de a ucide orice animal şi de a te nutri cu carne. Ele interzic minciuna, necurățenia, furtul şi invidia.

Note despre India

Este țara unde prin excepție s-a creat o mare religie națională, Brahmanismul şi o alta universală, Budismul.

Jainismul, născut cam în aceeaşi epocă cu budismul, are aceleaşi origini.

Cele mai vechi documente religioase ale Indiei sunt Vedele, un fel de enciclopedie de zeități şi legende brahmane, de percepte şi legi religioase, de legi administrative.

Mitologia indiană e extrem de voluminoasă din cauza transformărilor prin care trec zeii lor şi schimbării de nume pentru fiecare ocazie.

Divinităţile Vedelor sunt fenomenele naturale divinizate. Agni, cea mai mare dintre ele este focul, pe care preoţii l-au manifestat pe altar ca foc sacru. Soma, luna – este rezervorul energiei şi al vegetaţiei, iar Indra – zeul cerurilor.

Alte mii de zeităţi scoase din credinţele cele mai grosolane, cele mai sălbatice stau alături de cele mai înalte concepţii născute de firi mistice în comunicare cu *Absolutul.*

Clima toridă, regimul alimentar aproape pretutindeni vegetarian, a dezvoltat la indieni o psihoză specială, a meditaţiei, a viziunii, cu ermiţi retraşi în pustiuri ale căror reflexii mistice au condus la două dogme:

I. Continua călătorie a sufletului, care face din viaţa prezentă, la orice vârstă şi la orice castă, un fenomen pasager, un capitol infinit de mic, o celulă dintr-o serie de existenţe, viaţa neavând sfârşit.

II. Legea Karmei, care dă ordinea morală în această transmitere regulată a sufletelor.

Astfel s-au născut jainismul şi budismul. Cel din urmă a devenit cu timpul religie de stat, graţie prinţilor intraţi în viaţa spirituală, căci budismul a fost la început doar un ordin religios, cum existau nenumărate, ai căror apostoli cutreierau ţara cerşind pentru preoţi, iar în sezonul ploilor stăteau în mănăstiri. Budismul, adoptat ca religie de împăratul Asoka în 230 înainte de Christos, se organizează ca religie de stat. Mai târziu, împăratul Kaniska o reînvie şi trimite misionari pretutindeni. O îmbrăţişează Asia centrală, mai departe Afghanistanul, o adoptă turcii din Turkestan, trece şi în China, Coreea, Japonia, Tibet, Indochina...

Astăzi India nu mai contează ca ţară budhistă. Invazia musulmană şi ruinarea templelor i-au dat o lovitură din care nu s-a mai ridicat.

Jainismul, care pune cam în aceeaşi epocă Nirvana propriului său fondator are ca doctrină *Ahimsa*, dogma celebră a lui Ghandi, *Non-violenţa,* adică respectul pentru fiecare fiinţă, oricât de inferioară ar fi. Protejată în vremuri de câţiva prinţi şi negustori bogaţi, care au acoperit India de temple şi monumente fastuoase, jainismul n-a avut niciodată răsunetul budismului.

Hinduismul, vechiul brahmanism al Vedelor, e ordinul brahmanic fondat pe două dogme: supremaţia castei brahmanice şi interdicţia de a omorî vaci şi a te nutri cu carnea lor. Divinitatea brahmanică e un soi de trinitate: Brahma creatorul, Vişnu protectorul şi Shiva absorbitorul, distrugătorul.

Brahma e adorat numai de preoţi. Nu are temple. Vişnu şi Shiva sunt zeii suverani, cu toate atribuţiile şi puterile.

Doctrina *Avatara* (a scoborâtorilor) proclamă că Vişnu se metamorfozează ca să coboare pe pământ pentru a veni în ajutorul lumii şi de aici mulţimea identificărilor. Fantezia unui brahman recunoaşte în fetişuri sau în idolii vreunui trib pe Vişnu sau Shiva.

Animalele îşi au şi ele reprezentanţii în mitologia indiană:

- *Hanuman,* zeul maimuţă, e aliatul omului. Are o mulţime de temple.
- *Karttikeia,* zeul păun, este de asemenea prietenul omului.
- Elefanţi, vaci, tauri, şerpi, fiecare îşi are zeul propriu.

Hinduismul e mai mult o organizaţie socială decât o religie. Baza sa e casta, o adunare de oameni cărora prin naştere li se permite să mănânce împreună şi să se căsătorească între ei.

Legea Manuu opreşte căsătoriile între caste diferite, care atrag excluderea oficială din castă, decăderea morală şi socială.

Cele 4 caste importante care au concentrat în ele cu timpul o multitudine de subdiviziuni tot aşa de inviolabile, sunt:

- Brahmanii, care au misiunea sacrificiilor pentru zei şi păstrarea învăţăturilor. Ei au ieşit din capul lui Brahma. Din această categorie fac parte savanţii şi preoţii. Poartă un semn simbolic pe frunte.
- Kshatrias, cei care au ieşit din braţele zeului, au misiunea de a menţine ordinea prin arme. Din ei se aleg regii, maharajahii hindu sau acei trecuţi la mahomedanism, Nawabii.
- Vezias, sau cei scoşi din pântecul lui Brahma. Sunt agricultorii, crescătorii de vite, marii neguţători, împărţiţi în două triburi, dintre care unul care mănâncă carne.
- În fine Sudras, cei ieşiţi din picioarele divinului. Ei sunt meşteşugari, artizani, lucrători, servitori. În aceeaşi castă intră şi olarii, care au şi privilegiul de a îngriji rănile. Foarte consideraţi, au în întreţinere vasele de cult, acestea devenind impure dacă sunt atinse de vreun străin de castă. Unii din ei au sarcina de a confecţiona vasele pentru sacrificii. Femeile lor poartă o largă draperie de pânză tighelită care le lasă descoperit un sân şi o parte din pântec.

Apoi urmează castele dispreţuite, ale celor născuţi din căsătorii nelegitime, din caste diferite, cei pe care nu trebuie să-i atingi, în care suntem înglobaţi şi noi, europenii, dar şi musulmanii care consumă carne de vacă. Acestor *Paria* le sunt rezervate numai ocupaţiile care au legătură cu lucrurile impure.

Dar această împărțire din cartea Vedelor s-a subdivizat în practică într-o mulțime de caste foarte riguros organizate. India, unde trei sferturi din populație se ocupă cu agricultura şi creşterea vitelor, este împărțită în sate a căror populație face parte din aceeaşi castă, ca viața comună să fie posibilă, din cauza atâtor ceremonii religioase şi sociale ce obligatoriu trebuiesc practicate de la naştere şi până la moarte. Astfel că satul de agricultori, casta *vezias*, având nevoie de un preot brahman, de artizani, ca de exemplu fierar, de un olar, de unul pentru spălat rufe (căci sunt rufe ce nu ți-e permis să le speli singur), de un pielar, etc., etc. Nimeni nu are dreptul să facă decât meşteşugul moştenit din tată în fiu (aceluia ce vinde orez nu-i va fi permis să vândă untdelemn, bucătăreasa nu va face ceai, nu va mătura sau nu va spăla vasele). Toți aceştia devin convenabili satului din care fac parte şi alcătuiesc o castă.

Unitatea administrativă se naşte din castă. *Panshayat* este consiliul castei, care, întrunindu-se, ia hotărâri fie în interesul tuturor, fie în interese particulare de onoare, de mariaj, de moşteniri.

India n-a avut oraş capitală. Aşa zisul oraş a fost o aglomerație de sate fără autorități municipale. Autoritatea principală aparținea unui *raja*, stăpânul unuia sau mai multor sate sau a unui ținut întins.

Autoritatea unui raja se transmite fiului, dar nu obligatoriu primului născut. Un raja trebuie să facă parte din casta Kshatrias, dar s-a întâmplat şi să fie ales şi ridicat de către popor în urma unei fapte strălucite în războaie. În acest caz i se dă o nevastă din casta nobilă Kshatrias. El este reprezentantul zeilor, mai precis încarnarea tuturor zeilor în doze mici.

Misiunea unui raja, sau, mai bine zis, a unui Maharajah (mare rege) este deopotrivă administrativă şi judecătorească. El veghează la păstrarea purității castelor, dă pedepse şi le aplică. Poate să dispună de viața supuşilor săi, în afară de cea a femeilor şi brahmanilor.

Pentru serviciile sale, Maharajahul are dreptul la a zecea parte din venituri şi devine stăpân pe moştenirile vacante.

Familia, chiar şi copiii însurați se află sub direcția tatălui. Asemenea şi averea, cu excepția situației de poligamie, în care caz interesele opuse nasc dezbinări. Femeia, de obicei, e cumpătată. Scopul căsătoriei este de a avea băieți, singurii care pot oferi sufletelor străbune alimentele funerare. În lipsă, se adoptă un băiat. Fetele se consideră ca o mare responsabilitate la casă şi de aceea s-a ajuns la mariajuri din cea mai fragedă copilărie. Dacă fetița a rămas văduvă, chiar dacă actul nupțial nu s-a consumat, ea trece în casa socrilor ca un fel de sclavă, înlăturată de la orice distracție şi lipsită de orice cochetărie femeiască. Odinioară, în astfel de situații, femeile sau fetele se ardeau pe rug. Dar administrația engleză, cu extremă fermitate, a interzis

această practică barbară şi când s-a aflat un caz de abatere, toți asistenții au fost încarcerați pentru câțiva ani ca pedeapsă.

Organizațiile din India nu sunt bazate pe texte de lege, ci numai pe obiceiuri. Țara, nefiind un stat unitar, n-a posedat legi şi coduri sancționate de o putere legislativă. Variația atâtor popoare, unele extrem de primitive şi cu atâtea forme sociale, poligamia, matriarhatul, poliandria, vor provoca forțat schimbarea şi transformarea legilor.

Agra

În orice direcție în India drumul abundă de mulțimea de monumente de artă indiană, arabă, sarazină, khmeră, javaneză, cu influențe greceşti, persane, mongole, afghane.

Afghanistanul a fost culuarul de trecere spre India al marilor cuceritori hipnotizați de imensele ei bogății, unii veniți în hoarde numeroase, alții în triburi întregi dinspre nord, armate compacte sau pur şi simplu artişti din apusul îndepărtat. Mulți şi-au stabilit reşedința formând state şi dinastii de mai lungă sau scurtă durată, ale căror urme se văd în marele număr de rase distincte, ca şi în varietatea monumentelor.

Fiecare epocă şi dinastie principală e ilustrată în stilul coloanelor, a arcadelor, în arabescuri şi mozaicuri, atât de deosebite de arta pură indiană. În liniile nobile ale arhitecturii arabe găseşti finețe de detalii persane, bolți fastuoase sarazine, ornamente migăloase indiene.

Mormintele marilor monarhi şi ale iubitelor, monumentele religioase mărețe, palatele de marmură albe, roşii, negre, colonadele de onix şi porfir, incrustațiile de pietre prețioase, mozaicurile de aur şi argint, inscripțiile din Coran sau preceptele budhiste, toate pe planuri întinse, grandioase, sunt mărturiile unui fast niciunde cunoscut.

Şi ce cadru divin! Pe fond strălucitor de lumină cristalină ziua, iar nopțile sub o boltă imensă cu stelele scăpărând scântei, te copleşesc perspective largi presărate de umbrele de palmieri, boschetele de arbuşti cu florile amețitor de parfumate, iar sub căldura uscată a unui soare arzător, lezarii în dogoarea zidurilor capătă viață doar ca să se arunce asupra pradei. Păunii îşi plimbă trenele lungi, bogate, pe treptele de marmură şi familii de maimuțe se fugăresc ca la ele acasă.

Păsări în colorit de pene surprinzător te fac să te întrebi cum s-a putut combina acel roşu de foc cu verdele sau albastrul de email sau ce mână vrăjită a aşezat galbenul portocaliu lângă negrul de mătase? Tot aerul

vibrează de muzica lor. Nopțile, diminețile, e un clocot de melodii, o cascadă de triluri şi ciripit.

Cu ce cuvinte s-ar putea descrie minunile din fortul Agra? Cum să redai imaginea colonadelor albe din marmură străvezie care susțin cupole ajurate, arcade dantelate, simfonia în alb a lespezilor cărora piciorul le simte patina fină, până la terasele ce înconjoară nenumăratele cupole?

Şi ce imensitate!

Jos mândrul gardian sclav, râul Jamna, îi întinde de secole oglinda miraculoasă a tinereții în apele sale.

Dar capriciul unei neveste iubite îl face pe Akbar, galantul împărat mongol, să părăsească palatul şi să înalțe ca prin farmec la câțiva kilometri o minune de marmură roşie în stil pur indo-slav, pe care îl locuiesc numai scurt timp, cât durata iubirii...

În acelaşi stil, un măreț mausoleu alb, cu porți grațioase şi minarete fine aminteşte pe marele Akbar. Pe el sunt inscripții comemorative de oprirea înaintării şi luptele cu Alexandru Macedon.

Sultanul Jehan, fiul lui Akbar, e neîntrecut în fast. Agra şi Dehli păstrează cele mai frumoase monumente din lume zidite sub domnia lui. Divanul în colonade diafane, marmură albă cu incrustații de aur şi argint arată ca o grandioasă terasă acoperită cu marmură la înălțimi mari, în fundul căreia, într-un alcov în marmură neagră, stă tronul acela ce a fost mai târziu luat de persani... O sumă de terase suprapuse, galerii în coloane, curți interioare, totul imens şi sclipitor face un haos în care rătăceşti.

Pe o latură a întinsei terase a marelui palat se află un mic pavilion ajurat, tot în marmură albă, destinat celei mai dragi dintre iubite, aleasa palatului, *Muntaz-i-Mahal,* poeta regină.

Între colonade străvezii, albe, terasa circulară mărgineşte o bijuterie de uşi şi ferestre în stil bogat florentin, cu incrustații de lapis lazuli, cornalină, jad...

Aici, închis prizonier în ultimii opt ani ai vieții de către fiul său Aurangzebmore, regele fără regat a privit mormântul neuitatei Noor Jahan Begum, Muntazi-i-Mahal, unde o criptă îl aştepta.

Taj-Mahal! ,,O simfonie de marmură albă", ,,Un vis de marmură străvezie", sunt nume ce forțat cad pe buzele tuturor. "Un vis alb" ar fi tot aşa de nimerit, căci e mauzoleul fără pereche în lume, unde cei doi soți iubiți, cel mai faimos sultan mogol şi aleasa inimii sale dorm somnul de veci.

Taj-Mahal, ,,minunea minunilor", în care marmură albă, fină, străvezie din Rajputana, cornalină, agată, coral, lapis lazuli, ametist, safir, cristal şi diamant, marmură neagră şi galbenă, şi-au dat întâlnire timp de 17 ani,

pentru ca cei peste 20.000 de lucrători să ridice acest incomparabil monument.

De proporții perfecte, monumentalii pereții de marmură albă cu incrustații de ghirlande fine, cu pietre prețioase colorate, susțin cupolele ajurate: una mare la mijloc, iar patru minarete fine străpung aerul, în cele patru colțuri ale postamentului. În interior un paravan de dantelă ca o ghipiură fără defect, în marmură, înconjoară cele două cenotafuri. În subsol sunt sicriele. Alei de cipri bordează cărări de mozaicuri albe şi negre. Bazine de apă le urmează linia.

Noaptea - e un vis ce te urmăreşte ...

Ziua - privirea se pleacă de atâta lumină.

Ce meschine îmi par palatele Regelui Soare, Ludovic al XIV-lea, cu dormitoarele strâmte, lipsite de confort şi lumină, cu scările incomode care duceau la camerele doamnelor din suită strânse ca sardelele prin chiliuțe fără băi şi înghețate iarna.

În ce lux de lărgimi, în ce ape aromate cu petale de flori în bazine lucrate pentru zâne, înconjurate de covoare fine ca un puf, pe perne largi în culori şi broderii, leneşele favorite, amețite de fiorii aşteptării, în țesături străvezii, cu brățări sclipitoare, aşteptau tiranul care va apare de după lungile şi grelele draperii bătute în broderii groase, atârnate prin verigi de drugii de bronz la şase-opt metri de marmurele bolților filigranate.

Dehli

A şaptea oară capitală sub diverse dominații. Fiecare a lăsat monumente şi mormane de ruine pe întinderile înverzite. Fiecare piatră îşi spune povestea.

Perioada *Pathană* cu religia severă, lasă monumente în linii reci, masive, fără ornamente, de culoare închisă.

Mormântul sultanului Firoz sau al lui Ghiyasuddin, din dinastia sclavilor asasini, ori Kalan Masjid, marea moschee - Kuth minar şi Alai Dorwascan, de asemenea mormântul sultanului Ghari, sunt mărturii ale influenței vechilor turci veniți din stepele Asiei centrale.

Dar sultanii mongoli iubesc fastul, veselia culorilor strălucitoare, ornamentele. Se lasă influențați de civilizația înaintată pe care o găsesc aici, din atingerea occidentului cu India şi o adoptă.

Armonia şi finețea liniilor în monumentalul mormânt al lui Humayun, fiul lui Babar şi bogăția incrustațiilor în marmoră albă sunt departe de sobrietatea arhitecturii dinastiei trecute.

Romantică e figura sultanului Babar, urmaş direct al lui Timur Khan, jumătate mongol jumătate tătar. Venit din Samarcand, ajuns monarh, el lasă o descendenţă glorioasă în istoria Indiei de nord, care cuprindea şi actualul Afghanistan. Murind, sultanul cere fiului său Humayun să fie îngropat la Kabul, sub o piatră simplă, lângă favorita sa.

Sultanii mongoli ne dau exemple de figuri foarte romantice.

Nepotul lui Babar, Aakbar, ca şi fiul acestuia, Chah Jahan, îşi împart activitatea fastuoasă între Agra şi Dehli. Aici Chah Jahan ridică cea mai mare şi mai frumoasă moschee din lume, Jama Masjid. Are o terasă cu o scară monumentală cu 3 faţade de 40 de trepte, are cupole, turnuri şi minarete, totul în marmură albă strălucitoare, filigranată. Peste zece mii de credincioşi pot să-i ocupe curtea în jurul apei sfinte. Relicve preţioase sunt păstrate cu religiozitate aici: un fir de păr din barba profetului Mahomed, o pereche de papuci purtaţi tot de el şi un Coran din secolul al XII-lea.

În acelaşi stil indo-sarazin minunat e şi Red Palace cu Diwan-Khas, o bijuterie în arcade cu incrustaţii şi linii nobile.

Încrustată e şi marmura pe care calci. Tronul monumental de aur masiv, cu păuni în pietre preţioase, a fost ridicat din prădăciuni de 4 milioane lire sterline, la invazia lui Nadir Şah din Persia ...

Fastul ce era la palat în timpul lui Şah Jahan n-are comparaţie în nici un timp şi la nici o Curte.

Palatele de marmură cu terase ce se întind majestuos strălucitoare în lumina soarelui, de proporţii imense, cu bazine parfumate pentru băile frumoaselor, erau opere de artă nepieritoare.

Invazia afghanilor sub conducerea unui şef din tribul Durani, Ahmed Şah, pune capăt erei de splendoare a monumentelor din nordul Indiei. Intrigi, asasinate, schimbări de domnii, lasă în urmă numai ruine. Afghanii, ca şi turcii, distrug monumentele religioase indiene, sfărâmă zeii ce le împodobesc, întrebuinţează piatra pentru construcţii trecătoare. În pudoarea lor religioasă rad frescele ce reprezintă figuri de femei. Ruina, bolile, mizeria iau locul fastului. Războaiele se ţin lanţ.

Dehli, noua capitală engleză, urmează vechea tradiţie. Se zideşte alb printre grădinile frumos întreţinute. Alb şi măreţ în colonade e Parlamentul, palatul de întrunire a prinţilor indieni, alb e palatul Viceregelui într-un parc minunat şi imens, albă e biserica, albe sunt vilele tuturor funcţionarilor. Un oraş din basme, alb în flora tropicală.

Un doctor oculist englez replică admiraţiei mele: ,,Da, dar trebuie să-l vizitezi sau să locuieşti în el cu ochelari negri !”

Peshawar

În ținuturile Caşmirului ni se anunță reizbucnirea serioasă a revoluției în Afghanistan. Îngrijorați, luăm drumul direct spre Peshawar.

Figurile afghanilor se întunecă. Vom putea oare intra? Şi care drum ar fi mai sigur? A fost o călătorie de vis până acum, dar ce ne aşteaptă dincolo de frontieră? Scriu lungi scrisori în țară. Îmi face impresia că e ultimul adio. Să mă fi influențat jurnalele şi povestirile ce tot mi s-au repetat despre atrocitățile ce se petrec acolo, că-mi scriu ultimele dorințe? Dar curiozitatea e mai tare ca prudența care îmi şopteşte să mai aştept la frontieră timpuri mai liniştite.

În Peshawar ne sosesc indicații din Kabul. Putem intra, drumul e liber şi apărat. Cei care vin să-l viziteze pe Mahmud Tarzi Khan, despre care mi se spune că sunt persoane importante afghane, nu-mi impun deloc. În turbane de pânză albe sau negre, cu un fel de pantalon de şifon, cămaşa deasupra, mai lungă decât vestonul, dacă nu e numai vestă, fără guler şi cravate. Unii cu palton, alții cu un şal-cuvertură aruncat peste umărul stâng, cu aer de togă romană. Toți lasă pantofii la uşă.

Femei nu văd pe stradă, în afară de tinere englezoaice, soții de ofițeri şi funcționari englezi. În rochii simple, talii svelte conduc pe alei umbrite cărucioare cu câte un îngeraş blond în picheturi şi croşeturi albe. Altele, în costume albe de tenis, cu racheta în mână, pe teren, luptă cu parteneri de forță. Unele pe cai, acei ponei splendizi, nervoşi şi inteligenți, cu picioare fine. E partea oraşului cu vile împrăştiate prin grădini imense, locuită de europeni şi hinduşi bogați.

Dincolo, peste linia ferată, e oraşul fanatic musulman. Doamna Tarzi nu mai coboară din cameră decât cu figura acoperită, ca şi fetița ei mai mare, Aziza. De pe vapor, când a ajuns la Bombay, ciadâriul lung şi purdaua i-au ascuns rochia şi figura. Triple văluri groase negre îi cad de sub pelerina legată în jurul frunții cu un şnur pe după ceafă. E de nerecunoscut sub acest domino negru. Ministrul şi-a pus cula în locul pălăriei. Veselia le-a dispărut. Masa li se serveşte în cameră, neputând doamna să fie văzută în restaurant, unde eu merg cu plăcere, căci îmi face impresia că sunt ultimele ore plăcute înaintea unei vieți incerte.

Un tablou ce mi se prezintă la intrarea în micul hol al apartamentului mă pune pe gânduri. În aceleaşi costume şi văluri negre, dar vechi, murdare şi sărăcăcioase, o femeie cu o fetiță, cu picioarele încrucişate, stau pe covor. Doamna Tarzi le ține companie. Sunt slabe, palide. Fetița, cu degetul în nas îşi face toaleta.

– *Sunt persoane sus-puse, rude cu fostul emir. Ar dori să intre în Kabul şi cer protecţia Excelenţei Sale*...

Sus-puse? Nu-mi prea cred auzului. E chiar contrariul acestor vorbe, căci sunt puse tocmai jos pe covor. Nu mai pricep nimic când le privesc pantofii scâlciaţi ce n-au fost niciodată curăţaţi de noroiul uscat, hainele mai mult decât sărăcăcioase şi mizerabile, iar manierele să nu mai vorbesc... Doamne, asta să fie marea societate a Kabulului ?

Cu o mână, femeia îşi acoperă bine capul şi figura cu purda la fiece zgomot mai deosebit, de teamă să nu fie văzută.

x

Fac lungi excursii cu maşina în împrejurimile oraşului printre întinse livezi de fructe. Mi se spune:

– *Totul era al nostru până acum câtva timp. E ţinut afghan ce ni s-a răpit de englezi*.

Nu cunosc încă istoria afghană şi n-am nimic de răspuns, pricep însă acum contrarietatea ce simţeau de câte ori mă vedeau pe vapor sau în India în societatea unui englez. Trebuise la un moment dat în Dehli să răspund că nu sunt musulmană şi-mi cunosc îndatoririle, dar şi drepturile, apoi coborând în holul hotelului am ieşit să mă plimb în societatea englezilor.

Seara m-au primit cu mai multă amabilitate ca totdeauna.

– *Trebuie să te fereşti, se ocupă să spioneze totul. Nu ştii cât sunt de periculoşi.*

– *Ce să afle de la mine ? Că merg la Kabul ? Dar e trecut în paşaport*.

Ceasul rău

Când pleci la un drum mare, necunoscut şi omori sau răneşti un cal cu un călăreţ ce ţi-au tăiat calea, "ceasul rău" cum zice poporul, trebuie să te întorci din drum, căci Dumnezeu nu e cu tine, scrie prin sfaturile bătrâneşti.

Asta ni s-a întâmplat nouă când am ieşit cu maşina din hotel să străbatem acele zone ferecate ale renumitului Kyber-Passe ca să ajungem la frontiera Indiei.

Dar noi nu ne-am reîntors ci am continuat drumul, căci agenţii au înscris numai numele şi ne-au lăsat liberi.

Cei care ieşeau veseli dintr-o curte şi au preschimbat surâsul în sânge, au fost ridicaţi să-şi ducă suferinţa în altă parte.

IV.
AFGHANISTAN

(toamna 1923 - decembrie 1925, *nota M.P.*)

Pe un drum pustiu... Drum ?! Albie de râu mai curând, căci drum bătut nu există. Doar nisip, prundiş, bolovani, între coline de munți goi. Mi se spune: *,,A fost drum, dar la război englezii ni l-au distrus".* Iarăşi englezii... Şi unde să fi fost acel drum, căci urme n-a lăsat, nici sate, nici umbră de pomi.

Îmi pierd şi ultima speranță să-mi revăd țara. Cum să-mi imaginez că voi mai avea vreodată curajul să încerc să plec singură prin acest pustiu? La fiece hop ne izbim capetele de acoperişul maşinii. Şi hopurile se țin lanț.

Trebuia să luăm dejunul la Jalalabad, dar am ajuns noaptea, obosiți, flămânzi şi cu un deget de praf pe noi.

O companie de soldați cu ofițeri e înşirată de-a lungul drumului, între copacii seculari de la intrarea palatului. Muzica intonează un marş afghan. Ministrul coboară din automobil, trece în revistă soldații, îmbrățişează ofițerii, care se apleacă să-i sărute genunchii. E emoționantă după o zi de pustiu această oază şi soldații care îți conferă siguranță. În întuneric se zăreşte un parc mare, cu bazine cu apă. Îmi arăt plăcerea. Mi se răspunde:

– O, la Kabul e mai bine, acolo avem apă, nu ca aici...

Noi, femeile, trecem înainte, înconjurăm palatul şi la intrarea rezervată haremului maşina se opreşte. Trecem printre draperii şi porți. O prințesă, sora mai mare a regelui, o brunetă dreaptă, mândră, cu sprâncenele groase îmbinate, ne urează bun venit. Adresându-mi-se, îmi cere să-mi scot ochelarii de praf şi soare şi muselinele, căci *,,nici un bărbat nu mă va vedea aici".*

O masă întinsă, ce fericire! Dar pe ea stau rodii, alune, stafide şi bomboane afghane... Suntem anunțați pentru dejun şi ne primesc cu sâmburi de rodii !

Timpul trece. În fine, aflu şi care va fi camera de dormit. Obosită, am renunțat să sper că ne va servi şi un dineu, când vine să ne cheme la masă: mari platouri cu palao, mici castronaşe cu mâncăruri în sos, felii de lipii.

– O farfurie şi tacâmuri pentru Dona Sey, nu va mânca altcum, cere ministrul pentru mine.

Doamnele stau în jurul mesei iar cele din suită - pe jos. Rochiile de mătase afghană au culori vii. Sunt strânse până în talie după care se lărgesc mult până la pământ, înfoiate de pantalonii care în talie au trei metri şi sunt strânşi cu şnur. Jos, pe pantofi, cade o broderie prin care trece o panglică

colorată. Rochiile se închid la spate cu copci, printre care se vede lipsa cămăşilor. Sunt înalte la gât şi au mâneci lungi, pe care le suflecă pentru a nu le intra în farfuriile cu mâncare. Părul strâns într-o coadă este vârât într-o panglică dublată, neagră, lungă până la călcâie şi brodată din loc în loc cu buchețele colorate. Are vreo zece centimetri lățime şi e prinsă în jurul capului cu un şnur peste care se aşează o tichiuță rotundă brodată cu fir de mătase. Peste toate, un văl lat şi lung de muselină, terminat cu broderii sau dantele, sau unul mai gros, după caz, acoperă toate femeile, doamne sau servitoare.

x

Trec patru zile de drum prin pustiu. Când şi când dăm de o oază care ne primeşte. Octombrie (*1923, nota M.P.*) ne mângâie cu un timp frumos, cald. A patra zi, la marginea unui râu, întâlnim soldați şi ofițeri în jurul unor corturi. În unul mare, înalt, cu fața spre râu, e regina cu suita. Pe afară, eunuci.

... Unde am mai văzut eu tabloul ăsta ?... Corturi, pustiu, lumină, soare splendid ?

Intru. Pe un fond de cer luminos, regina e în rochie albastră. În cortul dreptunghiular, imens, sunt scaune, covoare, măsuțe cu bomboane naționale şi pesmeți. Într-o mică despărțitură este camera de toaletă cu boccelele care țin loc de valize de voiaj.

Regina Soraya sau *"Şah Hannum Seyb"*, titlu ce-l poartă, e frumoasă. Extrem de albă, are părul bogat, castaniu roşcat, trăsături clasice şi o expresie încântătoare, mai ales atunci când e dispusă. Poartă o rochie de mătase afghană, un soi de borangic fin, de calitate superioară, cu dantele de fir, lucrată la Paris şi este înconjurată de trei fetițe dintre care cele două mari sunt frumoase, toate îmbrăcate în rochii croşetate de regină. Sora ei, Bibihord, de care e nedespărțită, brună, cu ochii negri splendizi, foarte vioaie deşi a luat proporții, e mai scundă decât regina şi mai în vârstă. Are tot rochie croşetată. De acum se poate vedea că e foarte la modă pe aici croşetura în modele mari şi ochiuri largi.

Bibihord a fost măritată câtva timp, dar la venirea lui Amanullah la tron a fost răscumpărată. Cu puțin timp în urmă, fostului ei bărbat i s-a luat funcția şi venitul promis, fiindcă a vrut să se recăsătorească.

Bibiguld, doamna de onoare a reginei, de proporții exagerate, cu proeminențe ce fac ca rochiile să fie cu cel puțin o palmă mai scurte în față, are ochi mari, negri, sprâncene groase, mustăți fine, negre şi buze cărnoase pe dinții mici şi albi. Buchețele artificiale, roşii ca obrajii, îi cad de la ureche. Tot timpul râde şi glumeşte. Are o rochie roz, cu broderii de mărgele în jurul gâtului. Poartă doar vălul alb ce veşnic îi cade pe umeri.

Memander Seyb, soră cu Mahmud Tarzi Khan, are titlul de *doamna ce primeşte musafirii*. Este simpatică. Poartă costumul obişnuit. Trăieşte în apartamentul fetiţelor, are grijă de ele şi le acompaniază pretutindeni.

Mader Amin adică *mama lui Amin*, fină, serioasă, e una din nevestele fostului emir. Aici femeile poartă ca titlu numele ,,mamă" urmat de cel al primului băiat, sau în lipsă, al fetei. Fiul ei se află într-o şcoală de ofiţeri în Franţa.

Aceste doamne reprezintă suita cu care regina iese şi cu care îşi primeşte vizitatorii. Toate vorbesc un dialect persan din care nu pricep o boabă. Aziza şi Amena, surorile mai mici ale reginei, care vin de la Paris, fac pe interpretele. Regina îmi urează bun venit şi doreşte să mă simt între ei ca în propria mea familie.

Surpriza mea e mare, nu mă aşteptam să găsesc în Afghanistan o regină aşa de albă şi un cap aşa de frumos. E foarte sensibilă la admiraţia mea sinceră şi din acest moment devenim bune amice, căci vârsta mea o apără de orice teamă.

Sosirea regelui Amanullah electrizează societatea feminină.

Vioi, neastâmpărat, profitând de prerogativele oferite de tron, nu lasă un minut de linişte celor dimprejur. N-ai apucat să te aşezi pe scaun, că se şi scoală fără să dea celorlalţi permisiunea de a sta jos. Îşi face din asta un joc, o plăcere şi profită că nimeni nu îndrăzneşte să-l oprească.

Vine, o ia pe regină de talie, o sărută, face doi-trei paşi cu ea, îşi muşcă buzele tot timpul, se aşează pe alt scaun, se ridică, tachinează pe unul, pe altul, dar cu coada ochiului la acel pentru care vrea să producă efect. Haina de călărie îl avantajează şi o ştie. Totul la el e joc pentru un anumit efect. Înconjurat de curtezani şi de femeile în extaz, se crede un geniu.

Eu veneam de la Paris, unde locuisem cu o prinţesă română, cu care treceam drept rudă, iată nişte titluri răsunătoare care nu i-au mai făcut să aprofundeze restul. Eu nu ştiam nimic până când mai târziu Nury-el-Suraj m-a întrebat ce legătură de rudenie e între mine şi ,,Principesa de România"?!...

O masă lungă este încărcată cu tăvi de palao cu felurite mâncăruri. Coji subţiri de portocală, fistic sau migdale acoperă o găină sau o bucată de oaie. Alături sunt mici castronaşe cu mîncăruri de legume cu carne şi sosuri, altele cu acrituri, plus câteva farfurii cu griş şi migdale ca garnitură.

Căni cu apă şi lighenaşe cu săpun trec de la suverani la ceilalţi. Tacâmurile lipsesc. Regele, între regină şi socrul său, mănâncă din farfuriile pline din faţa lor. Toată lumea face la fel. Cu mâna dreaptă în mormanul de orez regina scoate bucăţi din găina de dedesubt şi-mi întinde. Imediat se

înroşeşte, îşi retrage mâna din care picură boabe de orez grase şi cere un cuţit şi o furculiţă. Taie şi-mi întinde *,,ca la Paris".*

E atâta drăgălăşenie în surâsul şi gestul ei, că mă captivează. Rugând pe vecinul meu Mahmud Tarzi Khan pentru un pahar cu apă, căci pe masă nu există, el cere servitorului în persană, dar de vizavi, un bătrân unchi cu barba lungă unsă, foarte îndatoritor, ia paharul repede de la gură şi mi-l întinde. Vecinul meu vrea să protesteze, dar cu o scurtă lovitură de cot îl fac să tacă. Aparent foarte sensibilă la atenţie, mulţumesc surâzând şi caut discret partea paharului cea mai puţin atinsă. Mă prefac că beau. Stele portocalii strălucitoare pluteau în apă.

A fost prima şi ultima dată când am cerut apă la o masă afghană.

După masă, acelaşi lighean trece pentru spălatul mâinilor şi a gurii. Ceainăreasa cu tăvi se aşează într-un colţ lângă tava cu ceainice. Este ceai negru sau verde, după dorinţă, servit în ceşcuţe minuscule, două dulci, a treia amară.

Pe la orele 4-5 se servesc fructe gustoase, abundente, marulă cu sirop de vişine, castraveţi.

Rezemată de un stâlp, privesc apa tulbure ce curge la picioarele corturilor. Unde e fastul curţilor orientale despre care am citit şi la care am visat? Cu siguranţă nu în Afghanistan...

Regele şi suita lui au plecat. Regina cu mama ei deapănă amintirile celor doi ani cât nu s-au văzut. Regina a fost suferindă, a născut un prinţ. Un vânt rău se abătuse peste rege. Situaţia de regină îi fusese periclitată de o guvernantă franceză a copiilor, de la care lua şi regele *unele* lecţii. Doamne, câtă greutate până a văzut-o îndepărtată. Mareşalul curţii era pe punctul de a-şi repudia nevasta, secretarul regelui de asemenea. Dar în fine, s-a isprăvit. Nu va mai risca a doua oară...

x

O muselină groasă pe figură, prinsă bine cu ace la ceafă, o pălărie fără formă cu alte museline, cu pai, funde, pene, pusă deasupra, cu alte două museline pe bor, care cad libere până la piept, un palton negru adus de la Paris, mult prea mare, prins cu ace mari de siguranţă, de sârmă albă, toate acoperă regina care a adoptat ,,costumul parizian".

Privirea întrebătoare mă caută.

– Regina e frumoasă şi va fi uşor de îndrumat.

– Am încredere că mă vei iubi ca să fiu pe plac totdeauna regelui. Vrea să fiu cea mai frumoasă!

Atunci am înţeles adevăratul scop al venirii mele la Kabul. Prima atingere cu femei europene îi arătase părţile ei slabe şi avea nevoie de sfaturi ca să ştie să se înarmeze...

– *Ce fericite eram înainte de venirea europenelor*, îmi spune mai târziu Bibihord. *Nu ştiam ce înseamnă regimul pentru a avea o siluetă fină, a fi grasă era un atu în plus la frumuseţe, nu ne trebuiau aceste centuri care ne chinuie şi habar n-aveam de variaţiile modei. Astăzi Şah Hannum Seyb a plâns disperată că preferă să se sinucidă decât să nu se mai subţieze. Iată ce ne-aţi adus voi, europenele*...

Seara am fost servită într-o cameră, la o masă cu tot necesarul. Nici şervetul nu lipsea. Singură, întrebându-mă cauza îndepărtării, am avut explicaţia trecând prin curtea centrală a palatului, când am văzut într-o sală mare, lungă, pe jos, în jurul unei pânze albe, 30-40 de persoane aşezate turceşte. Domni în pijamale, care le serveau şi ca haine de plimbare şi de vizite şi doamne cu văluri şi flori din abundenţă, se ospătau binedispuşi.

Extrem de obosită, cu un început de febră, plec cu familia Tarzi în palatul destinat şcolii de fete şi închis încă de la începutul destinaţiei sale... Iarna vom locui acolo, căci în serai nu-mi va fi comod, iar locuinţa familiei Tarzi a fost dată de rege, în lipsa socrilor, profesorilor francezi ai noului institut de băieţi Amania.

Printr-o poartă imensă în ziduri, de vreo şase metri înălţime, pătrundem într-o curte lungă. La dreapta se află o clădire cu prispă, pe care se deschid uşile de la camerele de servitori bărbaţi. Zece soldaţi stau de pază. La stânga se ridică un zid înalt. În fund, o altă poartă, tot de dimensiuni mari, dă într-o încăpere octogonală, cu cupolă deasupra. Aici stă bătrânul Lala, paznicul sub ochii căruia trebuie să treacă totul. Pe o bancă ce se întinde în jurul pereţilor, îşi are şi Lala bocceaua cu aşternut când se închide poarta spre curtea cu servitori. O blană mare în care stă învelit în timpul iernii, un mangal care să-i încălzească picioarele, iar într-un colţ un mic samovar şi ceşcuţe completează decorul.

Când uşa e deschisă, o perdea groasă de postav kaki închide vederea spre parc, unde, pe cele patru laturi se întind clădirile cu ferestre spre curte ale unui fost harem. În mijloc, o vilă în stil indian, unde stătea şi-şi primea favoritele stăpânul. Grădina e mare şi tăiată la mijloc de un râuşor peste care trec podeţe. Pretutindeni, trandafiri şi iasomie: o cupolă imensă formată din trandafiri albi ale căror trunchiuri s-au unit într-o grosime pe care patru oameni cu braţele întinse abia pot să o cuprindă. O platformă de scânduri e instalată împrejur. Pe ea sunt covoare pentru odihnă.

Totul e în stare proastă. Ferestrele şi uşile de la cele două camere ce-mi sunt rezervate nu stau închise. Terasa e de marmură albă, dar acoperişul ei, un amestec de pământ, trestie şi nu ştiu ce altă combinaţie, lasă să treacă porumbeii prin ea. O sobă de tinichea e pusă să încălzească încăperile şi un pat de campanie e dotat cu o salteluţă subţire de bumbac, o

plapumă cât un deget şi o cuvertură soldăţească. Plapuma, salteaua, perna, toate sunt din stambă. Pe saltea există un cearceaf, dar la plapumă lipseşte. Un lighean şi o cană stau pe o masă acoperită cu o pânză albă ordinară. Pe jos cărămizile lipite sunt acoperite cu covoare fine. La uşi şi ferestre sunt draperii contra vântului. O lampă mică de petrol aşteaptă introducerea electricităţii. Un fotoliu şi două scaune se vor completa mai târziu cu o oglindă mare. Am la dispoziţie o servitoare, Fatma, care închide bine geamurile când mătură covorul, ca vântul să nu care praful pe mobile. Praful nu se şterge niciodată. În cursul zilei, vasul pentru necesităţi stă *ascuns* pe terasă.

– Fatma, cară-l repede de acolo că se vede!!!

– Ăsta nu e serviciul meu, o să sosească omul care e pentru asta.

– Dar luăm ceaiul în parc şi toată lumea o să treacă pe lângă el !

– Dar nu e nimic, la musulmani asta nu e ruşine.

Alt mijloc nu e instalat aici. Pentru servitori, într-o curticică lăturalnică ce corespunde cu curtea bărbaţilor servitori se află o gaură ce duce la vale şi un morman de bulgăraşi de lut, care există în toate cabinetele regale şi princiare unde mai e în plus şi un lighenaş şi o cană pentru apă, fără şervete.

Terasa fiind nemăturată, aduc în cameră gunoiul adunat pe prag.

– Fatma, ia gunoiul de aici, uite ce se întâmplă cu covorul !

– Vai, Hannum Seyb, dar asta nu e treaba mea. Când o veni să măture terasa, o să-l ia tot.

Acelaşi lucru cu apa, cu ceaiul, cu servitul mesei. Munca e împărţită în parcele aşa de mici, că-ţi trebuiesc nenumăraţi servitori ca să ai de toate. La Mahmud Tarzi Khan pentru 4 persoane sunt 20 de servitori bărbaţi şi femei, afară de cărători şi soldaţi. Nimic nu e în ordine, curăţenie nu e nicăieri.

– Camerista de la Paris îmi făcea cât toate de aici, recunoaşte doamna Tarzi cu regret.

Întinse la soare în deschizăturile uşilor, cu picioarele pe pereţi, servitoarele moţăie precum lezarii pe ziduri.

Stând odată în faţa palatului de la Paghman, priveam lungul şir de cărători cu tăvi pentru dejun pe cap, ce veneau din vale de la bucătării. Vali Khan, actualul ministru la Londra, explica armatele de servitori prin necesitatea de a li se hrăni cât mai mulţi şomeri.

– Ce fac altceva toţi aceştia ?

– Nimic, răspunde ministrul, *trebuie să li se dea şi altora mijlocul de a-şi câştiga existenţa. N-avem industrie, n-avem agricultură care să ocupe braţele. Suntem datori să-i ajutăm prin toate mijloacele.*

Figură inteligentă, fină, ochi visători avea Vali Khan. Mândru de a fi afghan, vedea cu luciditate lipsurile țării lui. Cult, aristocrat în maniere, el se distingea în cercul de la palat. Exilat împreună cu Nadir Khan, fratele său, s-a reîntors să lupte contra uzurpatorului Bacea Sacao şi să-şi scape familia din ghearele banditului care o luase ostatică, împreună cu aceea a fraților săi. A reuşit să înconjoare palatul din trei părți. Înăuntru era Sacao, cu partizanii lui, cu ostaticii şi cu soldații din Kuhistan. Imposibil să îndrepți tunurile într-acolo. În răstimpul de aşteptare şi nehotărâre, Sacao profită şi fuge noaptea pe unicul drum rămas neocupat, cu camioane încărcate de aur şi bogățiile cetății. În beciuri lasă numeroase cadavre schilodite, împăiate, trecute prin grăsime clocotită. Sunt rude şi prieteni ai lui Amanullah, care n-au vrut să jure credință banditului. Trecuseră iarăşi pe aici urmaşii hunilor.

Apa curge...

Prin uşile larg deschise, ce țin loc şi de ferestre, soarele cald de toamnă intră până în fundul salonului imens, căptuşit cu covoare groase. Sub terasa cu scări duble se strecoară râuşorul ce taie parcul în două, venind dinspre oraş pe sub zidul din fund şi care, trecând pe sub podelele marilor saloane, iese de partea cealaltă a casei, în drum.

Servitoarele se ocupă cu pusul unei mese mai întinse ca de obicei. Regina cu suita ce o acompaniază veşnic va veni să ia masa la părinții ei.

În lungul salonului, o pânză groasă, decolorată, căptuşită cu o muşama zdrențuită, se întinde pe jos de către două servitoare. O altă pânză, ce se născuse albă în fabrică, acum imprimată cu tot soiul de sosuri şi resturi uscate, se aşează peste prima.

Grămăjoare de lipii ce vor servi şi de farfurii, castronaşe de murături, de iaurt, ce numai la palat se poate mânca, vacile fiind foarte prost hrănite, iar laptele prost şi rar, toate sunt cărate de servitoarele în picioare goale, cu tălpi roşii, care în fâlfâitul vălurilor şi al fustelor lungi şi largi trec peste pânza lată ca să-i îndrepte cutele şi să aducă solnițele ce trebuie înşirate din loc în loc.

Pe o măsuță în apropiere e o tavă udă, cu câteva pahare rămase din ajun. Conțin resturi de apă tulbure şi desene de guri unsuroase. Cum se apropie venirea reginei, servitorul paharnic simte obligația să le dea altă înfățişare. Ia tava şi, cu ea la râuleț, le spală conştiincios pe toate, cu acelaşi pămătuf cu care au fost spălate dimineața şi acele vase necesare fiecărei persoane, în aceeaşi apă în care servitorii îşi fac toaleta prescrisă de coran.

Tava astfel spălată ia loc iarăşi pe măsuța de unde în timpul mesei câte un pahar va pleca în mîinile paharnicei spre un doritor şi se va întoarce apoi la loc pe tavă. Peste apa rămasă în el se va turna alta ca să bea altul şi astfel cu trei-patru pahare se poate servi o masă numeroasă.

Salata, fructele, trec şi ele la râuleț, ca să vină mai împrospătate, în timp ce la câțiva paşi, o femeie cu o piatră, încearcă de zor să-şi netezească nițel călcâiele. Mai la vale, după un boschet, bătrânii grădinari, terminând de măturat aleile, şi-au spălat măturile, au stropit cărările şi acum îşi spală fața, îşi suflă nasul şi cu apa ce tot curge îşi clătesc gura plină de praf. Va veni apoi rândul toaletei rituale dinainte de rugăciunea de prânz.

Dincolo de poartă se văd imense tăvi rotunde, pe care farfurii de metal de dimensiuni necunoscute în Europa sunt acoperite de piramide de palao, diferit preparate. Ele sunt aduse de la bucătăriile palatului, acoperite cu pânză strânsă cu un şnur, pe capetele cărătorilor de alimente. Bucătăria împarte astfel hrana la toți funcționarii şi servitorii ministerelor.

Mici castronaşe cu mâncăruri cu sos şi frigărui de oaie însoțesc transportul.

De la poarta interioară, servitorii casei merg să le ia în primire până în camera alăturată, de unde femeile în văluri albe încep a le căra şi cu mişcări încete şi paşi de somnambule trec printre vasele şi pâinea deja aşezate, se apleacă încetinel în locurile libere de pe fața de masă întinsă, în timp ce fusta în spate ia forma de evantai, sub care o pereche de pantaloni albi şi lungi până în călcâie iese la iveală pe fondul fustei din față. Vălurile intră prin mâncăruri, picioarele mişcă vesela, praful se scutură din fustele largi. Vălurile albe ies cu mişcări leneşe din mijlocul piramidelor de orez şi în gesturi gingaşe muselinele sunt duse la gură, ori şterg delicat nasul. Dacă ceri o furculiță sau arăți că nu e curată, tot cu acelaşi gest încet şi grațios vălul le va şterge. Dacă nu suferi de miopie vei remarca mici ființe cât un punct, preumblându-se pe ele.

Aceste văluri albe, simbolul curățeniei, servesc de prosop pentru toaletă, ştergar pentru veselă şi pentru praful de pe mobilă, atunci când indignată faci figuri geometrice pe ea.

În jurul mesei astfel aranjate, regina, familia şi suita iau loc turceşte. Fac şi eu la fel, dar e foarte incomod pentru a mânca corect. Cu mânecile sumese, mâinile drepte se întind spre piramidele de orez de sub care scot bucățile de carne, pe care le aduc în față peste feliile de lipii... Cu dexteritatea conferită de obicei, cu degetele mâinii drepte înmoaie carnea în castronaşul cu mâncăruri cu sos şi cu degetul gros îi fac vânt în gură. Toată fața de masă e presărată cu boabe de orez iar de la castronaşe merg raze de sos până la poalele celor ce întind în el. Gurile au culorile sosurilor

închegate, degetele au mari negi de orez, iar paharele au făcut înconjurul mesei şi apa capătă stele colorate lucitoare.

Jos, pe lângă uşă sau sobă, servitoarele aşteaptă sfârşitul ospăţului. În zgomotele caracteristice ale stomacurilor, regina şi ceilalţi se ridică. Ligheanele îşi reiau serviciul, în timp ce masa se strânge în acelaşi tempo şi trece în camera de alături pentru îndestularea servitorilor.

În lumina soarelui din începutul lui decembrie (1923, *nota M.P.*) care pătrunde prin uşile larg deschise spre parc, ne aşezăm pe covor şi pe scaune. Când şi când se schimbă câte o idee. Nimeni nu lucrează, nimeni nu citeşte.

Peste un ceas sosesc ceşcuţe mici de ceai şi mai târziu, fructe.

Tăvile mari au plecat pe acelaşi drum pe care au venit. Vesela casei trece la râuleţ pentru a fi spălată.

Apa trece... Vine din bazar prin marele râu, unde vara oamenii stau şi-şi spală vitele şi se răcoresc. Canalele de la case se scurg în el. În mici râuşoare se împart prin curţile tuturor locuitorilor. Raţele vieţuiesc în ele. Tot aici se spală ţoalele mizerabile, dar şi rănile infectate, musulmanii credincioşi îşi fac toaleta rituală şi frumoasele femei îşi spală dinţii. Braţ la braţ, tinere prinţese se apleacă şi răcoresc foile de salată sau strugurii arşi de soare.

,,Apa curge" – mi se spune.

După dejun am intrat în camera mea. Tremur ca varga. Regina a trecut prin parc şi s-a oprit în faţa uşii mele în soarele cald. E mai frumoasă în lumina zilei şi neîmpopoţonată. Îi admir ochii frumoşi, iar ea îmi detaliază rochia de casă pe care nu pricepe de ce refuz să o pun serile la palat.

Doctorul casei regale vine să mă consulte. După plecarea lui, camera s-a umplut de vizitatoare afghane, pe care nu le mai văzusem. Nu ştiam cine sunt şi le-aş fi aruncat pe fereastră, căci aveau aerul de a se fi instalat pentru veşnicie, în vălurile lor albe ce-mi provocau halucinaţii.

Am stat culcată în camera prinţeselor (...) până mi-a venit trăsura. Mă apucase o criză teribilă de malarie şi toate cuverturile şi pernele n-ajungeau să-mi oprească un tremur grozav.

Şi altă nenorocire! Sunt câteva zile de când încerc să-mi dezlipesc părul. De trei ori benzina şi spălatul n-au fost bune de nimic. Sper că nu voi fi silită să-l tai. Şi nu ştiu ce apă mi se aduce, că miroase foarte urât şi-mi ţine părul perfect lipit pe tâmple.

x

Locuiesc la 5 minute de cetatea Ark şi vreau să fac drumul până acolo pe jos, dar nu mi se permite. Măcar un servitor trebuie să mă însoţească. Îmi displace Mamadullah, acela pe care vor să mi-l angajeze.

– Excelență, priviți ce prefăcut e, nu ridică un moment ochii când vorbeşte, stă cu capul veşnic plecat!

– Dar acesta e un semn de adânc respect, omul face parte din vechile familii de sclavi, ce păstrează încă formele exterioare ale respectului.

Diminețile, când mă deşteptam, găseam pe pragul uşii de sticlă grămezi din acele mici floricele albe de iasomie, puternic parfumate, întinse pe frunze mari, verzi. Indiscreția unei servitoare m-a pus pe urma galantului. Sărmanul Mamadullah, negrul gălbui, văzându-mă singură, tristă şi străină, în inima lui bună a găsit că prima mea privire va cădea pe florile din care se fac ofrande zeilor şi asta îmi va face plăcere...

A murit lăsând o mulțime de copii de care eu nu ştiusem nimic !

Diminețile, scurtul drum e un furnicar de lume. Gadiuri, măgăruşi încărcați de boccele sau purtând un călăreț ce-şi târâie picioarele pe pământ, cămile cu gâtul întins, nimeni nu ține direcția, abia te poți strecura printre picioarele goale, prin praful gros. Prin şanțuri musulmanii urinează, iar alții, pe lângă poteci, prosternați, cu fruntea atingând pământul, spre Mecca, îşi fac rugăciunea. Rar, câte o femeie înfofolită într-un ceardâr trece călare pe un măgar condus de bărbatul ei. E tânără? E bătrână? Nimic nu-ți indică.

Străbat zona în zigzaguri, căutând să n-ating pe nimeni şi nici de la spate să nu fiu doborâtă.

Un bătrân cu un turban cât toate zilele, cu ochi răi, cu gesturi amenințătoare, îmi taie calea. Nu înțeleg ce-mi spune, decât două-trei cuvinte pe care mi le împroaşcă în față cu furie. *Cafăr, sag!* E suficient să ştiu că nu e prudent, chiar lângă palat, să ies pe jos. Lumea m-a înconjurat. Mamadullah, cu un braț la dreapta, altul la stânga, îmi deschide o ieşire. Ce le-a spus printre dinți nu ştiu, dar am ajuns teafără la palat. Patrula mă salută. Un soldat rezemat de zid scoate un alt *Cafăr, sag !* – adică *Blestem pe capul părinților tăi !*

Scuipată, blestemată, ajung în fața seraiului, unde îi spun lui Mamadullah să plece.

– Balee, Hannum Seyb – zice, îndoit şi cu mâinile la piept.

Spre seară, dau la o parte draperia de la poarta de intrare a zanzanalei şi arunc ochii spre micile magazii de scândură şi vălătuci, lipite de ziduri, unde sunt bucătăriile speciale ale Curții. Lăturile şi tăciunii aruncați, fumul ce iese prin uşă, ca şi tăvile înfăşurate în pânze, colorează decorul. De după o buturugă aflată lângă gheretele de dormit ale soldaților de pază, Mamamullah, zgribulit, se ridică precum un biet câine bătut.

– Pentru ce m-ai aşteptat ? îl fac să înțeleagă în câteva cuvinte ce le-am învățat.

Cu un gest îmi arată drumul şi lumea care îmi e ostilă.

x

În spatele draperiilor grele din postav, sub bolta de ziduri închise cu porți mari, pătrund în curtea dreptunghiulară, unde un bazin de apă e înconjurat de ronduri cu flori şi boschete de trandafiri. Toate uşile-ferestre dau spre curte. Au câteva trepte de piatră. La intrări, draperii groase, duble, tot de postav, kaki. Prin curte, câțiva măturători îşi fac traba cu câte un sac pe cap, care le permite doar să vadă cărările pe care calcă. Pe lângă ziduri, lângă scări, sunt diferite vase. O femeie în zdrențe, cu un pămătuf, cu vălul murdar atârnându-i prin țărâna stropită, le cară într-o chilie discretă, cu o deschizătură spre şanțul dinafară.

Împrejurul bazinului, femei clătesc în apă mătăsuri vopsite şi le întind pe crăci. Un pătuț de copil e scos afară ca să fie curățat.

În camera micilor prințese, una e încă în aşternut. Are febră şi n-au lăsat-o să coboare din pat. O rochiță veche, decolorată, ce-i serveşte acum pentru noapte, îi acoperă pantalonaşii cu care şi doarme. Doctorul palatului, Facri Bey, un turc venit de multă vreme, îi ia distrat pulsul.

În cameră la Bibihord e taifas. Pe două canapele fără picioare, în jurul unei mese joase, cu o cuvertură de postav dublu ale cărei margini le acoperă până sub bărbie, regina cu principesele stau cu picioarele la căldura mangalului de sub masă. Toate au pieptănătura de la o serată de acum trei zile, evident zburlită.

– Fusese aşa de frumoasă ! ...

În rochiile largi cărora li se scoseseră mărgelele, peste flanelele groase şi restul lenjeriei, trecuse noaptea şi va trece şi ziua, până la sosirea regelui, când singura rochie va fi schimbată cu alta, încă nedestinată pentru noapte.

Anul acesta, serbările independenței, care s-au amânat mult din cauza revoluției, vor avea loc în curând la Paghman. Vor fi curse de cai, cămile, elefanți, jocuri de călăreți. În costume pitoreşti din ținuturi îndepărtate se vor produce urmaşii celor ce se făceau una cu calul. Sunt curioasă ce toalete va purta regina. Doamna Tarzi i-a adus de la Paris doar rochii de gală în dantele de fir, cu țesături metalice, nicidecum rochii cu care o regină musulmană strict voalată ar putea merge la curse, în fața mulțimii compuse numai din bărbați.

Cufere mari sunt cărate din cămări. Regina ține să-mi arate toate rochiile ei elegante. Dintre hârtii subțiri apar stofe bogate de brocart în mătase şi fir, rochia ei de mireasă adusă de la Bombay, altele copiind-o aici. Una câte una sunt scoase la lumina zilei. Prima are franjuri fine de mărgele, dar celelalte, cu toată stofa bogată, au franjuri de abajururi de lampă.

Forma e identică, numai stofele variază.

Taioare, mantouri, blănuri, nimic din toate astea.

– Mă fac aşa urâtă şi nici n-am unde să le pun. Când mergem undeva scoatem ciardâriul şi rămânem în rochie. În trăsură cine ne vede ?

Rochii de interior, fine, vaporoase, lenjerii dantelate, atâtea nimicuri frumoase ale unei femei bogate şi elegante, aici nu se cunosc.

Regina, în pantofi vechi, cu un ciorap ale cărui găuri sunt încrețite cu cusături de ață albă, groasă, cere să i se aducă nişte jurnale de modă, pe care le păstrează, fiindcă i-au plăcut mult. Legate în cartoane, văd modele din timpuri străbune. Unul o captivase.

– Dar nici nu-mi amintesc când s-au purtat aceste taioare şi aceste mantouri ! Totul e vechi, demodat !

– Cum dmodat, îl facem acum !

– ... ?!

– Ce ! Iată un lucru care încă nu mi-a ajuns la ureche, că moda rochiilor se schimbă în Europa ! Chiar dacă e o rochie de la Paris ? În fiecare an ? Dar atunci ce fac cu cele pe care ți le-am arătat ?

Cu câtă tristețe s-a uitat la cartonul cu modelul dorit. Nu ştia că el îşi trăise de mult viața şi că albumul conserva doar un mort.

Seri la palat

Evit cât pot să iau masa la palat, în special seara. Se serveşte după capriciul regelui, la ore foarte variate şi târzii. Când li se face tuturor rău de foame, cere în fine să se servească mâncărurile reci, stătute, sleite. De obicei între 10 şi 11 noaptea, uneori mai târziu, când regele, care a stat în cercul curtezanilor bărbați, afară de zanana, soseşte cu unul sau doi frați şi cu valetul, care-i duce sticla cu apă şi pardisiul.

Figurile capătă zâmbete de conveniență. Ca orice tiran, nu e iubit. Zgomotos, expansiv, se apropie de regină, o sărută afectuos privind cu coada ochiului în oglindă şi muşcându-şi în fiece clipă buzele când se crede neobservat. Se anină de unul, loveşte pe altul peste burtă, aruncă o ironie în dreapta, o laudă în stânga, se miră că celorlalți le e foame, dar nimeni nu îndrăzneşte să o afirme. După câteva minute de absență în care Bibihord şi valetul îl urmează, revine şi ia loc la masă.

E neras, iar pijamaua, sau o haină de stofă afghană, tot ca o pijama, cu care a petrecut toată ziua, chiar şi în maşină afară în oraş, nu e tocmai curată. Domnii ceilalți, de asemenea, au preferință pentru pijamalele cu dungi alb cu roz sau liliachiu, care se vând gata confecționate prin magazinele din bazar.

Regele vorbeşte şi mănâncă în acelaşi timp, fiind veşnic grăbit, iar degetele mâinii drepte, cu mâneca suflecată umblă prin sosuri. Valetul, de la spate, îi dă din când în când apa în paharul special. Cu mâna stângă îl duce la gura unsă de sosuri colorate.

În dreapta - regina, în stânga Bibihord - mănâncă din acelaşi castronaş, din aceeaşi tavă de palao şi trag simultan din aceeaşi bucată de carne. Când le e suficient, halca trece şi la alții, mai departe. Castronaşul cu iaurt şi grişul cu migdale au fost şi ele şterse de degetele regale şi apoi au trecut la vasalii dimprejur. Dacă mama regelui sau sora favorită sunt prezente, iau locul lui Bibihord.

Regina mamă este acompaniată de un valet femeie, îmbrăcată în haină europeană bărbătească, cu turban şi cu figura descoperită.

De la masă fiecare se scoală când vrea, fără a aştepta pe rege sau pe regină să dea semnalul.

Pe fotolii sau tolănindu-se pe jos, regele Amanullah face sport. Necunoscând marea şi neavând apă în apropiere, e cu toate astea amator de înot. Face exerciții pe covor. În gesturi largi de înotător pe care valurile nu-l împiedică, se târăşte de la un capăt la altul al salonului, o înfaşcă pe Bibihord pe care o face planşă sau cal. Figuri pe care le-am văzut în ilustrații.

– Vai, cât e de amuzant ! Ce drăgălaş e ! Ce spirit are !

Între fotolii există unul, aparent la fel cu celălalt, dar un resort face ca speteaza foarte înaltă să se îndoaie peste cap când te aşezi pe el. E gluma ce se repetă veşnic, dar ,,*are atâta spirit Majestatea Sa, Allah să ni-l păstreze".*

A doua seară va fi la fel, a treia tot aşa. Poate numai dacă nu va arunca o cană de apă în capul unui curtezan sau nu va tunde pe careva.

Bubuituri de tun

Cum se poate ca pe o vreme aşa frumoasă, lumea să fie atât de sălbatică ?

Cele trei bubuituri de tun, de deasupra mormintelor celebre ale împăratului Mongol Babor, pe care mă aşteptam să le aud din zece în zece minute, le-am primit în creierul meu, care îmi face impresia că va sări şi el în aer.

Dreptate...

Trei servitori hoți de la palat şi-au primit pedeapsa. Legați la gura tunului, nu a rămas nimic din ei.

Discreție.

Îl rog pe doctorul englez ataşat la legație, domnul Hay Thuborn, să vină să mă vadă, căci sunt tot mai slăbită. Dar n-am înțeles mai nimic din prescripțiile indicate. Cu toate că vălurile au dispărut la trecerea lui prin parc, ca el să ajungă la camerele mele, în timp ce mă asculta, sufluri şi ochi negri de după draperii, de prin crăpăturile uşilor, urmăreau orice gest din cameră.

Am aşteptat să plece doctorul ca să pot striga.

– *Doar n-am intrat înăuntru,* a fost răspunsul.

x

În uşa deschisă spre soare, lângă coşulețul cu ațe colorate, îmi inspectez ciorapii din valiză. Soseşte regina cu suita şi rămân surprinse că fiecare ață e la culoarea ciorapului şi cu fire atât de subțiri şi fără petice. *,,Că doar n-oi fi având pielea mai fină ca a mea ! Şi culmea, nici nu laşi pantofii la uşă ca să ți se vadă ciorapii !"*

Moarte prin piele

Trec doi condamnați ai judecătorilor mulahi. Unul bătrân, cu barba albă, merge mândru, privind drept. Celălalt e un tânăr palid, cu trăsăturile figurii tăiate adânc, înconjurate de o barbă neagră. Ochii îi lucesc în orbitele înfundate.

Amândoi sunt numai în cămaşă, cu picioarele şi capul gol, în decembrie (anul 1923, *nota M.P.*). Merg pe drumul ce duce spre bazar. Lumea se adună, îi înconjoară, se aud vociferări.

Nu trebuie să fiu văzută, privesc de la adăpost.

– *Şi-au părăsit legea,* strigă poporul.

Fără să se clatine, condamnații merg înainte. Mă gândesc la Iisus pe cruce. Cei doi sunt lapidați în mijlocul bazarului.

Dansul părului

Am întâlnit o coloană de arestați Magali înconjurați de soldați. Erau prizonieri revoluționari. Sinistre figuri!

În zdrențe negre, bruni, cu părul vâlvoi, lung, agitau câte un smoc de păr cu pielea capului cu tot, zmuls din țeasta inamicului şi dansau dansul sălbatic al părului. Îşi duceau capul ca pe o măciucă şi părul în vânt, țopăind şi cu mâna fâlfâind ghemotocul murdar de sângele închegat. Cu strigăte

sălbatice de război, băteau drumul prăfuit cu talpa în cadența dansului, fără grija că deasupra capului le atârnă securea cu moarte.

20 decembrie (1923, *nota M.P.*)

Primii mici norişori albi de când am sosit în Afghanistan şi câteva picături de ploaie m-au încredințat că poate să plouă şi pe aici.

Aşa e scris

Bătrânul Mâza, cel cu barba albă, mă invită să iau masa la el, cu mâncare pur afghană.

Din drum, după o poartă scundă în zidul lipit cu pământ, trec prin lungi şi întortochiate ganguri întunecoase, apoi urc o scară îngustă ce mă scoate sus în centrul clădirilor, pe terasele camerelor de locuit, cu covoare pe jos şi dantelă la ferestre. Altceva, nimic. Pentru ocazii, există o masă şi două scaune, căci Mârza Seyb vine de la Paris unde a stat doi ani în calitate de contabil al familiei Tarzi şi ştie cum să primească la un dejun.

Ne aflăm în apartamentul unde nici o femeie nu-şi va permite să intre.

Serviciul e făcut de ginerele său, care, pentru ocazie, şi-a pus vestă, dar n-are guler şi nici cravată. Are în schimb nasturi roşii, iar în picioare ciorapi verzi.

Un miros tare de usturoi străbate aerul. Sunt clătitele cu usturoi verde. Prea groase ca să fie chiar clătite şi prea subțiri ca să fie lipii. Un fel de foi de leuştean dat prin cocă şi presărat cu usturoi şi kebab (grătărui) sunt aduse în lipii. Mi-e foame după săptămâni de regim şi mănânc de toate. Termin cu pepeni galbeni, care în Afghanistan sunt minunat de buni.

Tânărul ginere serveşte ca un valet. A primit lecții de la socrul care la legație era servit de un valet înmânuşat. Toți afghanii în străinătate sunt cel puțin prinți.

După vreun ceas, când şi doamnele au avut timp să mănânce în apartamentul lor şi să termine cu gătelile, am trecut în zanana, unde ne-au primit măşti de carnaval albe ca varul, cu buze însângerate şi buchete de flori atârnate împrejurul gâtului, după urechi, cu duzini de cercei în jurul lobului, cu brățări şi inele. Tânăra are trăsături fine. E măritată de puțin timp.

Scaunele sunt transportate aici, pentru Mârza care vine de la Paris şi pentru mine. Ceilalți se aşează pe jos. Ginerele ne serveşte ceaiurile.

Astăzi Mârza şi-a îngropat fata.

O durea măseaua şi a chemat doctorul palatului *căci ştim acum că se chiamă un doctor la boală.* Niţică morfină şi doctorul pleacă.

Tânăra adoarme liniştită, dar după trei-patru ore de somn prea liniştit, familia încearcă să o deştepte. Nu reuşesc. Vecinele se adună. E moartă !!

Lacrimi, bocete, un giulgiu repede, că se înserează !

– *Uite că mişcă braţul,* strigă una.

– *A fost aşa de bună şi credincioasă că şi moartă face semnul de rugăciune către Allah,* răspunde alta.

Imediat fata e sub ţărână, în giulgiu alb şi la cap o piatră.

– *Dacă mişca, aşa i-a fost scris !*

Bonjour

Regele a fost foarte nemulţumit când am remarcat că e îmbrăcat europeneşte, dar mai rău ca orice european din Kabul. A trimis să mă cheme când era croitorul lui la palat, ca să-i comand tot ce-i trebuie. Ţine în special să aibă un "bonjour", aşa ca miniştrii străini.

Cât mi-a trebuit să înţeleg că vroia o jachetă !

Ghazni

Un platou în formă ovoidală, înconjurat de văi adânci, cu pereţi abrubţi, e legat printr-o limbă îngustă de pământ de oraşul populat. Cu vedere întinsă către orizonturi îndepărtate, aici sunt îngropate urmele celui mai falnic trecut al Afghanistanului liber.

E Ghasni, vechea capitală în timpul de glorie al dinastiei turce, trecută la islamism, dinastia Ghaznevidă. Aici s-a aflat palatul sultanului Mahmud până în 1001, când şi-a strămutat capitala în Lahore, căci ocupase India până în Penjab.

Ghasni era pe atunci un centru de universităţi şi şcoli de a căror faimă vorbesc toate scrierile. Nici o urmă nu mai există. Totul e ţărână. Numai natura e aceeaşi, frumoasă, orbitor de frumoasă!

Pe sub bătrânii copaci întortochiaţi ce-şi pleacă ramurile şi le scaldă în râul spumegând printre bolovanii înfipţi de secole, nu mă îndur să ies la drum. E un râu adânc ce n-a putut să-şi schimbe cursul. Aşa cum e azi a fost privit şi de marii cuceritori ce au trecut pe aici – Cyrus, Darius, nume ce-mi sunau cândva în urechile distrate de şcolăriţă. Acum capătă fiinţă. Alexandru Macedon a iubit şi el aceste locuri, căci altfel nu-şi apropia

fasturile şi obiceiurile lor. Şi piciorul lui a călcat pe platoul de pe care tocmai am coborât.

Pe aici au poposit hunii, tătarii şi mongolii în drumul lor spre India mult visată. De-ar putea trecutul să apară ca pe un ecran, ce varietate de tablouri de groază sau de amor, de sălbăticie şi de sărbătoare, de cuceriri şi înfrângeri, de costume şi figuri diverse a avut ca teatru acest colț de lume…

Astăzi e un orăşel liniştit, sub strălucirea soarelui. Broderia artistică pe sumanele lungi, galbene, din piele de oaie lățoasă, e ocupația principală a locuitorilor.

Apa în clăbuci, printre pietre, povesteşte o istorie. Cine poate s-o traducă... ?

Voci nerăbdătoare mă strigă. M-am pierdut în visări, când fusese stabilit că imediat după dejunul luat la umbra pomilor vom porni spre Kabul.

– *Nu trebuie să ne prindă seara departe de capitală. E extrem de periculos,* îmi spune îngrijorat Mahmud Tarzi Khan, din maşina ce-mi ieşise în cale.

Era aşa de departe de mine orice frică, încât nu-mi puteam închipui această rea dispoziție, care se continuă şi în viteza mare a maşinii, cu toate că soarele lumina încă piscurile munților între care intram.

– *Dacă avem norocul să trecem defileul înainte de apus, suntem scăpați.*

Fetițele încep să scâncească de teamă, dar eu, nepricepând cuvintele persane ce au schimbat între ei, nu ştiu care e pericolul ce ar putea interveni, căci nu mai e decât un ceas de drum şi e încă lumină suficientă. Şi în definitiv n-au decât să aprindă mai devreme farurile...

Deodată un țipăt lung se aude în maşină, combinat cu un zgomot de aşchii şi praf de piatră care ne înconjoară în fuga nebună. Un bolovan imens se prăbuşise în urma noastră, altul se rostogolise în fața maşinii, dar roata l-a atins numai.

Toți am amorțit îngălbeniți.

– *Hoda ! Hoda !* se aude şoptind a rugăciune doamna Tarzi.

– *Salvați !* spune domnul Tarzi.

– *Ce-a fost?* întreb eu încă sub impresia pericolului prin care am trecut.

– *Bandiții care opresc drumeții. Pe femei şi fete le duc în munți, dacă n-au fost strivite de stâncă.*

De-aşa sfârşit de excursie, mai bine lipsă. Avea dreptate bătrânul să fie botos când visam la trecutul glorios şi ascultam murmurul apei ce-mi şoptea poveşti petrecute cu atâtea secole în urmă pe malurile ei stâncoase, tocmai când prezentul promitea să fie atât de sângeros.

Pe drum, credincioşi prosternați pe unde i-a apucat soarele asfințit, sunt cufundați în rugăciune. În minaretele îndepărtate, muezinii taie aerul cu strigătele lor :

– *Allah e mare, Allah e puternic, pe el să-l proslăvim !*

În sufletu-mi se înalță alături de ei o rugă de mulțumire.

Lapidare

Nu e o poveste luată din cărți, petrecută acum câteva secole, într-o țară cu nume fictiv. E aici în Kabul şi eroina tragediei este o tânără şi nostimă servitoare al cărei bărbat dispăruse de câțiva ani. Reîntorcându-se pe neaşteptate, îşi găseşte soția pe cale de a deveni mamă.

Cine e făptaşul ? (...) Căci pentru soț dovada e de necontestat. Altfel, Coranul spune că e nevoie de mărturia a 4 bărbați sau a unui număr dublu de femei şi tot nu e sigur adulterul.

Sărmana Hannah, judecată de mulahi, neapărată de nimeni în fața acestor judecători severi cu moravurile ca să nu-şi compromită propriul statut, e condamnată la lapidare.

Ridicată şi condusă fără voal în bazar, e pusă într-un sac.

Mulahii şi lumea aruncă cu pietre.

De sub mormanul însângerat, sacul din care curg picături roşii, purtând un cadavru, e dus afară la câmp. Sub un morman de țărână tânăra Hannah şi-a sfârşit scurta viață.

– *Numai distrugând puterea acestor mulahi ce țin poporul sub influența lor, țara va putea să se civilizeze. Nimic nu putem face din cauza lor,* spun cei ce doresc binele poporului.

Music-hall

Regina are cai frumoşi, şei englezeşti, e bună călăreață, dar n-are costume speciale pentru acest sport. Bibihord îi pune şi o fundă roşie, în formă alsaciană, deasupra capului acoperit cu museline, iar haina străvezie de cauciuc, galbenă, zboară în timpul galopului ca nişte aripi ale unui fluture imens.

Costumele pe care i le comand reginei, foarte reuşite, nu-i plac. Numărul lor se înmulțeşte, dar nu e mulțumită de nici unul. A văzut ea prin nişte reviste ilustrate costume de călărie: erau colorate, cu broderii, fir şi pantaloni strâmți, albi, sub jacheta scurtă.

– De ce nu laşi să-mi facă unul?

M-a convins cu revista în mână: erau costume dintr-un music-hall !!!

Corespondenţa

Am de câteva zile avizul de la comanda făcută pentru mine la Paris. A sosit la Peshawar, dar nefiind serviciu poştal pentru colete în Afghanistan, lucrurile de care am atâta nevoie nu-mi pot parveni. La fiecare cursă ce se face pentru guvern mi se răspunde că n-a fost nimic pentru mine.

Cer ministrului de externe să mi se permită să-mi aduc coletele prin curierul unei legaţii, aşa cum fac şi cu trimisul banilor, aici nefiind bancă şi poşta nefăcând acest serviciu.

Domnul Tarzi îmi jură că el personal a scris agentului afghan din Peshawar să cerceteze la biroul poştei tot ce are destinaţia Afghanistan, dar nici un pachet nu-mi era adresat... Ca să-mi facă plăcere va mai scrie o dată, prin curierul oficial.

– Dar nu cumva îmi căutaţi corespondenţa pe numele Dona Sey ?

– Bineânţeles, cine nu ştie cine e Dona Sey chiar în Peshawar !

Am înţeles atunci de ce coletele venite pe adevăratul meu nume pe care afghanii nu-l puteau reţine, nu puteau fi găsite în India...

Scrisorile aduse o dată pe săptămână din Peshawar sunt cercetate la Ministerul de externe, apoi duse la poştă, de unde se împart, timbrate încă o dată şi chiar dacă au venit recomandat nu are nici o importanţă, au acelaşi regim, fără să le poţi controla.

D-l cavaler de M., secretar la legaţia italiană şi d-l P. vin să mă întrebe dacă n-am pierdut o scrisoare din ţară.

Nu pierdusem. De şase luni n-avusesem nici o ştire şi se telegrafiase prin Bombay, Ankara şi Moscova legaţiilor afghane, dar ele ca de obicei au pus cererile la dosar şi nu s-au interesat mai departe în România.

La legaţia italiană se trimisese de la ministerul de externe, în lipsa d-lui Tarzi din ţară, o scrisoare şi nişte coloane dintr-un ziar românesc, cu rugămintea de a fi traduse în persană. Domnii de la legaţii au priceput imediat că sunt scrisori venite pentru mine şi fiind în româneşte nu pot fi traduse decât de mine.

Acum, doritori să mă ajute să-mi recapăt scrisorile, nu puteau să spună că le-au avut în mâna lor, dar repede după incident locţiitorul ministrului afghan şi cu un frate al reginei au venit să mă asigure pe cuvânt de onoare că nu a existat nici o scrisoare, ci totul e o înscenare a europenilor ca să

discrediteze poşta afghană, deşi eu îi asigurasem că nu e nici o problemă dacă plicurile erau deschise ,,din eroare"...

– *Dar nimeni, la nici o legație nu avea de unde să ştie numele mic al alor mei şi nici faptul că-mi trimit tăieturi din ziare !!!*

Au continuat însă să nege şi să se jure şi timp de un an şi jumătate n-am primit nici o corespondență prin poşta afghană, în afară de cea primită prin legații. Iar cele trimise în țară erau dirijate întâi la Paris ca să fie traduse sau, mai simplu, se rupeau de la început.

Mult mai târziu, în timpul voiajului la Ankara, ieşind din camera de hotel în hol, unde trecea un grup format din rege, regină şi suita, ministrul afghan în Turcia îmi întinde o scrisoare deschisă.

– *Cum, cu plicul rupt,* strigă surprins acelaşi frate al reginei Surya care se jura pe cuvântul de ofiter că deschiderea sau ruperea scrisorilor sunt pure invenții ale străinilor.

– *O prefer deschisă decât lipsă ! Ce fericită aş fi fost de atâtea ori dacă mi s-ar fi dat aşa !*

Regele şi ministrul de externe şi-au întors privirea, căci îşi aminteau desigur de câte ori în acei ani nu mai eram stăpână pe nervi şi mă ascundeam prin colțuri neputând să-mi opresc lacrimile fiindcă nu ştiam nimic absolut de ai mei. La Ankara, din fericire, scrisoarea a putut fi tradusă.

Atrocități

L-am văzut pe Mullah Lang cu un tovarăş, înconjurați de santinele. Îşi târâie un picior. Nu ştiu dacă eu am dreptul să-l sfidez mergând prin fața închisorii lui cu figura de ,,păgână" descoperită.

De aproape un an Mullah Lang a ridicat triburile Mangalilor contra noilor idei ale lui Amanullah. Şcoala de fete ce abia se deschisese şi-a închis porțile, iar femei nu se mai zăreau. Străinii nu mai îndrăzneau să se îndepărteze de legații, iar spre seară se încuiau bine.

Astăzi sermanul e prins împreună cu un mare număr de revoluționari. D-l Tarzi îmi povesteşte atrocitățile comise de ei. Între altele, o coloană de peste 200 de soldați trimişi contra lor, surprinşi în somn, căci nu exista obiceiul de a pune noaptea santinele, au fost toți, dar absolut toți, gâtuiți...

Dantele

La poarta haremului se opreşte lin Rolls-ul legaţiei engleze din care coboară Lady Humphrys, cea mai amabilă soţie de ministru. Intrăm împreună la regină.

În camera ei simplă, pe un pat de bronz, culcată între perne, cu un edredon pe picioare, cu o cuvertură de vară din pichet drept cearceaf, îmbrăcată cu o rochie albastră croşetată pe care o purtase toată iarna în timpul zilei, acum decolorată, regina e cam răcită. Ondulată şi fardată aştepta această vizită pentru care curtea a fost pusă în ordine, iar sutele de servitoare murdare ce mişunau de obicei au dispărut pentru un ceas cât va dura vizita. Au dispărut şi diferitele vase de pe lângă pereţi, ca şi pămătuful din mâna femeii cu vălurile în zdrenţe şi zgomotul micilor paji de pe scări şi culuare.

Pe după perdele, ochi curioşi pândesc ,,englezoaica".

În camera reginei e numai sora ei, Bibihord.

Pe marginea patului, aruncată la vedere, în cute lungi, o splendidă cămaşă de noapte de mătase şi dantele fine. Cutele şi pliseurile indică încă forma cutiei din care a fost scoasă pentru această ocazie.

Lady Humphrys, care îi oferise reginei un bogat sortiment ca modele, putuse să vadă una din ele. Era timpul când lenjeria de corp şi pat n-avea nici o valoare, nefiind văzută de nimeni.

La o serată de la palat, sub dantelele de fir de la rochia reginei se vedeau mânecile de la flanele şi, sfătuind-o să le taie măcar, dacă e prea friguroasă ca să renunţe cu totul, mi-a răspuns că *n-a tăiat ea 4 cămăşi să pună mâneci la alte 8, ca să se apuce acum să le scoată*... *Unei musulmane i se permite mai curând să i se zărească figura decât subraţul.* Iar când se culcă, pune a doua pereche de pantaloni.

Accident

E o primăvară frumoasă. Ministrul Justiţiei, prinţul Hannayatullah, fratele regelui, a plecat cu familia în excursie. Maşina, în mare viteză, n-are timp să frâneze în faţa unei râpi adânci, al cărei pod fusese mutat.

Maşina sare ca o broască în fundul prăpăstiei şi-i împrăştie pe toţi la distanţe mari. La aflarea veştii, urc cu doamna Tarzi într-o maşină şi mergem la prinţ. Ne primeşte prinţesa. Fiind bine încorsetată şi înfofolită, a făcut numai ,,hîî" şi şi-a prăfuit rochia.

Sora ei, intima prinţului, nu prea nou obicei în familia regelui modernizat, fiind între ei, a fost aruncată peste el. S-a ales numai cu o tumbă. A doua soră e rănită serios. Geme într-un pat din altă cameră, înfăşurată în bandaje. Ministrul are un picior fracturat de la încheietură şi are leziuni interne.

Mergem mai departe. O mătuşă e jos, pe o saltea. Nu i se mai cunoaşte faţa de pete negre, vinete şi roşii care, umflate, îi ascund ochii şi nasul, de unde şirul de sânge nu conteneşte, ca şi cel din gură de altfel. Braţele, picioarele, corpul, toate sunt o rană murdară.

– *Kalayan, Kalayan,* se aude dintre spumele roşii de la gură.

I se introduce narghileaua în rana gurii şi, din spuma roşiatică scuipă din când în când sânge cu fum.

Am fugit afară să n-o văd murind.

Doctorul Hay Thuborn stă liniştit pe terasă.

– *Am fost chemat numai pentru ministru !*

Aflu mai târziu că bătrâna s-a vindecat prima.

Fracul roşu

Un frate mai mic al lui Amanullah, venit în vacanţă din Paris, unde va sta 7 ani la studii fără să ia vreo diplomă (sărmanul avea să moară mai târziu schingiuit fiindcă n-a vrut să-i jure credinţă lui Bacea Saca), găseşte ca şi mine că regele nu e *suficient* de îngrijit ca toaletă.

– *De ce nu-şi face frac roşu ? I-ar sta foarte bine,* îi spune el reginei.

– *De ce frac roşu,* strig eu surprinsă, *când el ţine să introducă costumul sever european ?*

– *Dar e european, probă că am văzut între altele şi pe acel al prinţului de Walles la croitorul meu. De ce un rege afghan ar fi mai prejos ca un prinţ de Walles ?*

– *Îi mai lipseşte Curţii afghane şi pantalonul scurt cu Ordinul Jartierei,* nu mă las eu. *Aţi avut curiozitatea să vă interesaţi la ce ocazii se pune fracul roşu la Curtea Angliei ?!*

De atunci prinţul a evitat să-mi mai vorbească.

Ținta

În apropiere de Paghman sunt manevre şi defilări. Urc în tribuna domnilor. Regina n-a sosit încă. Jos pe drum, ministrul Angliei trece spre tribuna regelui şi a diplomaților. Mă invită să urc în maşina în care Lady Humphrys e în vale.

Las în urmă şoapte. E regretul musulmanelor tinere când te arăți în compania unui bărbat elegant, în văzul tuturor, pe când ai lor întorc capul când întâlnesc o femeie şi nicidecum să-şi scoată pălăria în fața ei. Ce decădere ar reprezenta un asemenea gest !

Ajunşi la maşină ministrul pleacă, iar noi rămânem să privim desfăşurarea armatelor pe coline sau de pe vârfurile dealurilor.

Artileria a intrat în joc. Strapnele se sfarmă în aer. Una însă, mai prost plasată, explodează deasupra noastră, aşa că adunăm bucăți de schijă ca amintire.

Baronul de Kaltelbhorn-Strahau, instructorul artileriei, trece călare, foarte serios.

Ministrul, în schimb, face haz de întâmplare şi de ținta aleasă.

Doctorul englez

Lumina puternică şi praful mi-au slăbit vederea, aşa că merg să-l văd pe doctorul specialist Hay Thuborn, ataşat la legația engleză, unde există şi un dispensar. Împreună cu un doctor musulman hindu, dă consultații gratuite populației afghane.

Când trec spre intrarea legației, unde foarte amabil doctorul Thuborn va veni să mă vadă, admir marele număr de bolnavi ce-şi aşteaptă rândul, pe câmpia dispensarului.

Doctorul îmi vorbeşte mulțumit de încrederea pe care a început să o aibă populația şi multiplele operații care au scăpat de la orbire pe sărmanii nevoiaşi. Zilnic sunt sute de vizitatori.

Entuziasmată, descriu totul lui Mahmud Tarzi Khan, când mă întorc la palat.

– *Des vaches,* îmi răspunde furios. *Afghanii sunt curați boi*, adaugă cu figura crispată.

Când m-am reîntâlnit cu doctorul, refuzase tocmai să se ducă să-l vadă pe ministrul palatului, bolnav.

– El are de unde să-şi plătească un doctor şi medicamente, nu eu voi merge, atâta timp cât populația săracă e împiedicată de gardişti să fie îngrijită la dispensar.

– ?

– Da, s-au pus agenți care lovesc cu măciuca pe bieții bolnavi care iau drumul dispensarului. Asta de câteva zile.

O companie germană şi simpli agenți sanitari pe post de doctori, care despoaie populația cu prețuri enorme ale medicamentelor vechi sunt sprijiniți de guvern, dar populația trebuie învățată să-i urască pe englezi, necunoscându-i.

Dineu la Tarzi

Regele, cu o sumă de invitați, persoane foarte simandicoase, s-au anunțat la d-l Tarzi pentru dineu.

În salonul principal, de dimineață, ministrul, luându-şi concediu, a adus o sobă cu mangal, portativă şi a preparat un fel special, căruia îi trebuia o zi de fiert şi supraveghiat.

Seara, masa a fost întinsă europeneşte, dar fără tacâmuri şi cu domnii în smoking. Doar suntem pe drumul civilizării...

În dormitorul familiei Tarzi, un paravan înalt e pus în fața uşii ce dă în salon ca să ferească să fie văzute doamnele ce vor să privească stând în întuneric... E regina cu surorile şi alte rude în toaletă de seară, doar doamna Tarzi n-a avut timpul să ia o rochie curată, iar părul e vâlvoi, aşa cum s-a sculat de dimineață. Nu se ocupase cu nimic, dar la musulmani timpul e aşa de scurt !

Servitorii palatului căraseră şi aşezaseră, iar restul mâncărurilor soseau de la bucătăria regelui.

După masă, în salon, domnii, cu mânecile de la smoking suflecate, se dau tumba, fac lupte, îşi aruncă apa din căni. Doamnele sunt în picioare pe scaune, ca să vadă mai bine :

– Ce haz au ! Allah să-i țină !

Resturile din farfurii au fost cărate şi puse pe jos pe o față de masă într-o cameră de trecere înghețată, care n-a fost de multe ierni încălzită şi în care, cu această ocazie, s-au pus două mici mangaluri. Ne aşezăm jos pe covoare în jurul acestor rămăşițe de ospăț regal, în toaletele de seară decoltate.

Contrar obiceiului meu, n-am stat până la sfârşit. Un guturai mai tare decât orice etichetă m-a făcut să părăsesc masa regală în strănuturi zdravene.

Emiresa de Buchara

În marele salon de la Delcouchat, soțiile diplomaților, reunite în jurul reginei-mame, aşteaptă momentul de a fi introduse să felicite cu prilejul naşterii unui prinț.

Un grup de trei costume în culori vii şi forme deosebite, mai cu seamă a coafurilor în formă de cerc lat cu broderii, de pe care atârnă nenumărate careuri vărgate sau cu motive colorate, mă fac să ştiu că e vorba de "emiresa" de Buchara cu suita. Sunt îmbrăcate în câteva haine puse una peste alta, lungi şi cu mâneci ce atârnă pe pământ, în mătăsuri de Buchara tivite cu blană, cu părul împletit în multe codițe ce încadrează figura şi cad pe piept.

Emiresa îşi ține ochii acoperiți cu una din mătăsurile ce-i atârnă din coroana de pe cap, ca ochii simplelor muritoare ca noi să nu profaneze figura-i divină, iar când după soțiile ambasadorilor îi vine rândul să o introduc, doamnele care o acompaniază o ajută din ambele părți să se ridice.

Lăsată pe spate, gata să cadă, cu ochii pierduți în sus ca să nu-i cadă privirea pe vreuna din noi, dă impresia că picioarele nu i-au fost făcute ca să atingă pământul, ci numai pe aripi ar trebui purtată.

Interdicții

Comandantul cetății a primit observații de la rege, precum că în curtea cetății, în fața apartamentului unde stau eu, a văzut maşina legației engleze.

Cer explicații ministrului de externe, ca să ştiu clar dacă îmi este sau nu permis să o primesc pe soția ambasadorului englez, ca să n-o expun la impolitețe din partea ofițerului de gardă.

După trei zile mi se răspunde că mi s-a transmis în mod eronat, că regele nu a spus nimic şi că pot primi fără excepție pe cine vreau.

După un timp, condusă în maşina engleză de către doctor, cu care vizitasem o bolnavă, soldatul de la poarta cetății ne opreşte maşina, iar ofițerul strigă să întoarcem. Îl rog pe doctor să continue drumul, intru şi coborâm. Ofițerul vine să-mi ceară socoteală. Dar la un *Pleacă !* spus pe un

ton fără replică, ne-a lăsat să ne luăm rămas bun fără să mai ceară vreun răspuns.

Pe o carte de vizită ce-mi dă servitoarea, Lady Humphys îşi arată regretul că n-a putut să străbată până la mine să mă vadă. Nu pricep nimic. Peste două zile, într-o scrisoare adusă prin curierul legației, am explicația. La poartă ofițerul de serviciu şi cu santinela au oprit maşina să intre şi pe ambasadoare să coboare. Toate scrisorile prin care îmi anunța plecarea ei la Londra, ca să mă duc să o văd înainte, nu mi-au fost date până ce a fost interpelat ministrul de externe.

Tremurând de indignare m-am dus la regină.

– De ce n-a spus că vine la mine ? Eu n-am voie să primesc ? De ce nu mi se spune adevărul ?

La ministrul de externe este chemat comandantul palatului, Bergeth Sezb. Regina strigă :

– Cine dă astfel de ordine care mă pun în conflict cu englezii ? Au venit la minister să-mi ceară explicații că s-a pus țeava puştii în fața ambasadoarei, amenințând-o. Mii de afghani de toate soiurile intră zilnic în cetate pe la ministere şi nimeni nu-i opreşte cu puşca, dar în fața unei europene vă rățoiți. Sălbatici ! M-au întrebat dacă Dona Sey e sub stare de arest aici şi sub ce motiv ? Nu e suficient că trecem ca o nație de sălbatici, vreți să fim taxați că brutalizăm şi femeile ?

Comandantul cetății, cât un munte, se făcuse mic, mic. Mi-a cerut scuze şi mi-a promis că nu se va mai întâmpla.

Când Sir Francis Humphrys a venit, peste câteva zile, să-mi facă o vizită, de la distanță mare, văzând stegulețul, ofițerul a luat poziția de salut... dar în curând s-a răzbunat pe mine.

...E ora 3 din noapte şi stau de mai bine de un ceas sub zăpada care cade, în maşina cu capota deranjată. Santinela din interiorul cetății refuză să se ducă să anunțe ofițerul de serviciu ca să vină să-mi deschidă, cu toate promisiunile şi amenințările mele.

Tăcerea mormântală de pe câmpia ce înconjoară cetatea nu-mi face frică, dar mă văd ridicolă să aştept ziua în maşină, cu un strat gros de zăpadă pe haina ce nu acoperă bine rochia de seară. Fulgii ce cad pe figură intră pe sub guler, topindu-se. Şoferul e indignat, căci el singur a anunțat că voi veni târziu de la legație, unde voi petrece seara.

– Ia o piatră, un ciocan şi loveşte tare în poartă, să răsune până la palat!

În liniştea perfectă a nopții, zgomotul strident umple văzduhul şi face ca toate santinelele de la cele 4 porți, cu ofițerul în cap, să alerge disperați.

– *Ce faceți ? Se deşteaptă regele !* strigă ofițerul, în timp ce cu toată repezeala de care e capabil un afghan deschide poarta, în zgomotul bocănitului ciocanului.

– *Îmi promitea câteva rupii ca să merg să te anunț, dar fără ciocan, stătea ea până mâine, ca să se învețe să mai iasă femeie singură,* auzeam soldatul în timp ce maşina trecea pe sub bolți.

Umbre

Într-o noapte senină de primăvară, înainte de a intra pe puntea ce leagă drumul de cetate, vizitiul dădu strigăte de alarmă. Poarta se deschise repede să intrăm, dar am avut şi eu timpul să văd prin şanțul adânc umbre ce fugeau pe sub pod, unde stăteau ascunse.

Până să decidă ofițerul şi santinelele să le urmărească, au dispărut în întunericul desişurilor de buruieni.

Descoperirea

În salon la Mahmud Tarzi Khan întâlnesc o doamnă rusă, tânără, nostimă, cu ochi vioi, atenți.

– *A scăpat din mâinile bandiților din munții graniței unde, furată, au ținut-o două luni. A fugit cu o caravană şi a venit aici să o salvăm. N-are nici acte, nici bani, sărmana,* zice cu milă ministrul.

Doamna are părul frumos ondulat, unghiile făcute roz şi pielea fină. Rochia şi pantofii nu sunt deloc stricate de văgăunile munților şi de săptămânile ce se presupune că le-a parcurs cu caravana. Galanți bandiții, i-au creat condiții ca la Paris.

– *O s-o ținem la noi până ce vom aranja cu regina să o ia la copii,* spune doamna Tarzi, *căci în lunile petrecute printre bandiți a învățat şi ceva persană.*

Doamna e atentă la tot ce se vorbeşte, deşi arată prin semne că nu înțelege decât două-trei vorbe.

Au făcut ochii mari când le-am atras atenția că după aproape 3 luni de viață mizerabilă prin munți şi drum cu caravana nu se poate ieşi ca dintr-un salon.

– *Există o legație rusă de care ea trebuie să ştie foarte bine, nu introduceți singuri spioana rusă în viața regelui şi a reginei.*

O trăsură a condus-o imediat la legație, de unde nu s-a mai ştiut nimic de ea.

Era pe timpul marelui spion Agamennoff...

Intimitate

E ora 11. Întreb de regină. Mi se răspunde că intră în baie.

E o baie turcească, cu lespezi de piatră încălzite.

La musulmanii orientali cuvântul grabă nu se aplică la nimic, totul merge încet. Şi pe urmă regina face baie aşa de rar... O dată pe lună e suficient să-şi schimbe obiceiurile zilnice. Deci patru-cinci ore va fi invizibilă. Acompaniată de două-trei servitoare în hamam, va ieşi foarte obosită după masaje şi alte operațiuni prescrise de Coran.

Trec în camera prințesei Nury el Suraj. E încă în pat, de unde coboară zveltă şi grațioasă şi cere să i se dea o haină, când servitoarea din uşă îl anunță pe rege, care înainte ca sora lui să aibă timpul de a îmbrăca ceva, intră.

Cu sunete de turturică, jenată, ondulându-se în mişcări de pisică alintată, se lasă mângâiată, îmbrățişată, frântă în două în brațele indiscrete, sărutată pe ochi, gură, sâni. Servitoarele s-au evaporat.

Eu ce trebuie să fac?

Bibihord îşi face apariția. E garda în palat a regelui. Şi ea e încă în cămaşă de noapte, dar cum n-a adoptat încă obiceiul de a-şi scoate acele intime lenjerii feminine de care o musulmană n-are dreptul să se despartă nici în timpul somnului, ba chiar mai adaugă un rând, toaleta ei nu e indecent indiscretă, dar nici cochetă nu e.

A asistat la baia regelui şi l-a servit cu micul careu de pânză cu care e pregătită şi-n excursii când îl urmează în colțurile dosnice. A luat parte la micul dejun, la îmbrăcatul lui. Dacă regele a primit vreun funcționar sau vreun ofițer de al palatului, femeile ferindu-se pe după draperii şi văluri, atunci de după perdeaua vreunei uşi sau ferestre Bibihord a ascultat totul, a văzut totul.

De aici îl va conduce pe rege la ieşirea din zanana, de unde alți spioni vor raporta toate mişcările acestui autocrat, acestei eminențe cenuşii a reginei Soraya.

De multe ori, în întunericul aleilor parcului Ministerului de Externe, maşina cu farurile stinse a reginei, stând ascunsă după vreun boschet, păzeşte altă maşină care se ascunde în drumul pe care e aşteptată să

treacă maşina cu regele, în care se strecoară o mândră prinţesă din acelaşi sânge suveran.

Grădini, palate discrete, vor fi fericite să primească pentru o oră pe cea mai puternică favorită a regelui, temută şi deopotrivă urâtă de ceilalţi.

Decorare

Îl surprind pe rege ocupat cu rezolvarea unei probleme de eleganţă feminină în faţa a numeroase cutii deschise, pline cu podoabe. Ce să adauge la cula-ua de astrahan negru ? Buchete de flori colorate, paradise încovoiate ca nişte seceri, sau lungile pene de struţ bogat colorate ?

Regina, cu ochii în oglindă, stă nemişcată ca să nu-l indispună pe autocratu-i soţ, care trece de la o garnitură la alta încercând să vadă efectul. Cuşma are în stânga o mare placă de argint alb, cizelat, în loc de diamante. De la sine putere regele i-a mai adăugat un cozoroc lucios, dar parcă nu e suficient de şic. Ce să mai pună ?

Sunt pregătiri cu ocazia decorării reginei Soraya cu cel mai mare ordin afghan, la care e ataşat şi rangul de mareşal.

– *De ce nevasta mea să fie singura care să nu poarte mantia şi panglica ce taie aşa frumos rochia ? Toate reginele din Europa sunt astfel fotografiate !*

– *...*

– *E prea severă cula-ua fără nimic pe ea în afară de placă. Penele sau florile vor încadra bine figura...*

– *Majestate, vin de la legaţia X. E mare emoţie printre diplomaţi din cauza invitaţiei pe care au primit-o ca să asiste la decorarea reginei. Toţi se întreabă dacă va fi devoalată şi dacă vor lua parte şi alte doamne afghane. Se discută dacă vreţi să-i puneţi pe mulahi în faţa unui fapt împlinit.*

– *Cine a putut inventa asemenea poveşti ? Până în seară ar sări în aer palatul ! Vor trece încă multe decenii până ce vom putea face astfel de încercări.*

– *Eu am pariat, Emir-Seyb, că e o greşeală, dar iată una din invitaţii pentru Excelenţa sa ministrul X cu Doamna pentru a asista la decorarea lui Shah-Hannum-Seyb cu marele ordin... în Palatul Delcushat. Ora 5 – pesmeţi, fructe, ora 5½ – sosirea regelui Amanullah.*

– *E o greşeală, în Palatul Consiliilor de Miniştri pentru domni...*

Am anunţat ambasadorilor europeni să nu se mai facă frumoşi pentru a fi admiraţi de doamnele Curţii afghane...

Pe o estradă pusă pentru această ocazie, cu 2 scaune şi o măsuță pe care se află o cutie lungă, iau loc monarhii. Regina, pe punctul de a fi mamă, are figura obosită. E prima oară când îl văd pe rege asistând la o recepție a reginei, unde sunt invitate şi doamne europene. Regina, foarte intimidată, îşi poartă cu greu titlul în fața ochilor străini, sub privirea soțului, care şi el se simte mai puțin în largul lui când explică motivul pentru care găseşte că regina a meritat înaltul ordin cu care o decorează.

Terminând discursul, deschide cutia de pe măsuță şi începe a anina o mare placă, tot în argint, ca şi colierul lung din jurul gâtului şi insignele atârnate de panglica lată, albastră, trecută de pe umăr sub braț. Apoi - am un suspin de uşurare - urmează căciula scăpată de flori şi pene, dar nu şi de cozoroc, ce este aşezată cu atenția şi grația unei modiste, lăsând libere buclele din jurul frunții.

Un valet desface acel careu de stofă dublat în care se strâng rochiile şi toate accesoriile unei toalete. În locul lungii pelerine de postav, cu aripi, simplă şi nedublată, ca o pelerină ofițerească ce acompaniază decorațiile, scoate o capă tot aşa de lungă, dar de borangic afghan, zebrată în toate direcțiile de mici cute făcute de strânsoarea în care a stat închisă în vreo ladă. Regele ia haina albastră şi o pune pe umerii reginei îmbrăcate în verde sub soarele ce străbate prin ferestrele înalte.

Regina se apleacă adânc să-i sărute mâna, dar galantul rege o ridică şi o sărută pe a ei.

Coboară amândoi de pe estradă şi dau mâna cu doamnele pe care le cunosc. Le prezint pe celelalte. Pe uşa opusă regele iese, în timp ce aici doamnele iau loc în jurul măsuțelor încărcate cu marule, castraveți, alune, migdale, stafide şi pesmeți naționali.

Căldura e de 30 de grade, iar plictiseala pe măsură. Se încrucişează priviri spioane de analizare a toaletelor "acestor străine" cu zâmbetele forțate ale unui căscat reținut.

E ca o pagină umoristică a lui Punch.

Mulhrei

Mulhrei, cu ochii de tăciune încă fierbinte, Mulhrei cu părul vâlvoi pe care vălul alb nu-l poate stăpâni, tânăra orfană crescută din milă şi-a pierdut zâmbetul, iar vioiciunea corpului de animal sălbatic s-a dus. Aplecată pe lădița de piele de bivol bătută frumos în ținte galbene, îşi aşează zestrea dăruită de stăpâni şi lucrurile cumpărate din acele 30 de rupii cu care a fost

cumpărată, sumă egală pentru toți, dacă nu cumva mai intervin şi alte cheltuieli pentru familia hapsână care vine să-l stoarcă pe ginere.

Sunt rochii de mătase afghană, pantaloni lungi cu broderii şi panglici colorate, văluri subțiri şi groase, dar încă nici un dar de la ginere, cum se obişnuieşte, nici stofe, nici brățări, nimic.

Mader Ibraim, mader Haa, Haşok eunucul, Dada a Amenei, Mader Fatma ceainăreasa stau pe covor cu picioarele încrucişate şi deapănă impresiile împrejurul stăpânei Bibi Arabi, mama reginei. Toate admiră darurile căpătate de Mulhrei, care se mărită cu mecanicul electrician care a lucrat prin casă. Nu şi-au vorbit, nici nu s-au privit, căci femeile se ascundeau când băiatul intra în casă, dar odată tot l-a zărit. De ce şi-a pierdut zglobia fată veselia, căci mecanicul nu e urât şi e îmbrăcat europeneşte, căci altfel nu i s-ar îngădui să intre în Ark.

Oglinjoară, cutiuțe cu farduri, sticluțe cu parfumuri iau loc în lădiță. O mână de amintiri - cercei, inele, broşe - se întind alături. Capul i se apleacă în îndoitura cotului rezemat de genunchi, şiroaie de lacrimi tăcute curg pe fața-i palidă...

Mulhrei e gătită. Nury-el-Suraj şi Bibihord s-au întrecut s-o fardeze în cel mai viu roşu şi alb de cretă. Va fi frumoasă când o va vedea ginerele şi socrii care toți sunt fericiți că la nuntă vor participa monarhii şi prințesele atotputernice.

Toată lumea a sosit. Mulhrei şi viitorul soț sunt aşezați pe aceeaşi canapea. Amândoi tăcuți, amândoi cu ochii în jos. Regele şi apoi regina le pun câte o oglindă în față ca să se cunoască pentru prima oară, le leagă degetul arătător cu un mic triunghi de pânză cu pastă de betel, le dă să guste din acelaşi pahar cu şerbet, le citeşte ceva din Coran, apoi îi declară căsătoriți. Regele îl îmbrățişează pe ginere, care se apleacă să-i sărute piciorul, iar regina o îmbrățişează pe mireasă.

Soacra, în semn de mare respect, îşi descoperă tigva goală de orice fir de păr şi regele i-o sărută. Socrul se apleacă şi el să sărute genunchiul regelui şi apoi pleacă spre sala de ospăț a bărbaților împreună cu ginerele care, a doua zi, pe un cal alb înhămat la o trăsurică, va veni să-şi ia nevasta acasă. Rude de-ale ei o vor acompania un ceas-două.

Au trecut două săptămâni. Mulhrei nu se va mai întoarce. Ochii trişti s-au închis pentru totdeauna. Ginerele se învârteşte împrejurul aceluiaşi palat, unde o sălbăticiune mică ce-ar face fala unui musik-hall de la Paris zburdă nepăsătoare.

Conflict diplomatic

Jos, mai în vale de palat, la Paghman, într-o vilă, mi s-au reținut camere pentru sezonul de vară.

Agale, prin soarele tare, vin de la dejunul luat cu regina sus pe terasa palatului, dejun servit pe covoare împrejurul unei pânze, în răcoarea umbrei marilor nuci.

Un mic incident îmi rămâne încastrat în memorie.

Văcărița, în vociferări, urcă scările şi ajunge pe terasa unde regina, familia şi suita, toți cu mânecile suflecate, umblă cu degetele prin palao şi sosuri. Aşa încât o văcăreasă cu părul ciufulit, cu vălul murdar şi rochia în zdrențe, nu distorsionează prea mult când apare... E în conflict cu un alt supus al majestăților lor şi vine să se plângă.

– *Hai, lasă-ne acum şi linişteşte-te,* spune regina imperturbabilă. Apoi, amintindu-şi de ordinele pe care le-a dat în repetate rânduri:

– *Cât lapte şi iaurt duci Donei Say ?*

– *Dona Say vrea ? N-am ştiut. Voi duce în fiecare dimineață.*

Încă nu l-am primit ...

x

În drum văd Rolls-ul legației engleze. Lady Humphrys coboară şi mergem la mine. Sir Francis e la rege. De câteva zile caută să medieze un conflict Italo-Afghan ivit din cauza executării unui italian tânăr, inginer, din ordinul regelui.

Tratativele merg încet. Ministrul italian tună tot timpul. Mussolini a dat ordine severe, ca până la o dată şi o oră fixă, dacă tratativele n-au succes, legația şi toți italienii să plece din Afghanistan.

Celelalte ambasade sunt de partea Italiei. În semn de protest au anunțat că nimeni nu va lua parte la serbările Independenței ce se vor ține la Paghman.

Onoruri militare, scuze şi 6000 de lire sterline oferite familiei îndoliate vor urni însă în cele din urmă vapoarele cu muniții comandate în Italia şi care au fost oprite. Ele vor continua drumul spre Kabul. Reprezentanții străini vor cere în cor multe asigurări pentru europenii din Afghanistan.

Totul a pornit de la faptul că Amannulah vroise să le arate musulmanilor că, în calitate de suveran absolut, tratează pe toată lumea la fel, aceasta după executarea celor 125 de capi ai revoluției. Fără nici o judecată şi fără să fi anunțat legația italiană l-a condamnat la moarte pe bietul inginer care avusese ghinionul să ucidă prin ochiul de la uşă un agent care venise să-l aresteze pentru că insultase un poştaş. Aplecat să scoată uşa din balamale, agentul s-a ridicat tocmai când italianul a tras cu arma în sus, ca să-l sperie.

Târât în închisoare, inginerul, cu fantoma spânzurătorii veşnic înaintea ochilor timp de un an de zile, a fost în cele din urmă răscumpărat şi lăsat să dispară din închisoare cu un paşaport fals şi cu un cal ce trebuia să-l transporte în Turkestan. Aceasta bineînțeles cu ştirea înaltelor autorități şi a ministrului de externe, Mahmud Tarzi, încântat că a putut în fine să-l scape pe nenorocit de la starea mizerabilă în care îl aduseseră paznicii, care îi anunțau aproape zilnic ora fixată pentru execuție.

După 2 luni de drum fugarul a ajuns într-un sat de lângă graniță. La doar câteva minute de libertate, s-a oprit să cumpere fân calului.

– *Cine eşti?* l-a întrebat un locuitor.

– *Italianul care a omorât un agent în Kabul, fug peste graniță,* a răspuns înnebunit sărmanul.

Legat, închis, a fost trimis spre capitală în timp ce Palatul se întreba ce se va face cu el. Regele a tranşat scurt:

– *Imediat să fie spânzurat în afara Kabulului, pe acelaşi loc unde au fost executați şi răsculații. Aici toți îmi sunt egali !*

Când regina a venit şi a povestit tatălui ei despre supliciu şi că legația italiană fusese anunțată a doua zi după execuție ca să ridice trupul, a fost ca un trăsnet pe capul bietului bătrân, care la sfârşit a trebuit să plătească el nesăbuința regelui, dându-şi demisia...

În colonia europeană consternarea a fost generală. Italia cerea represalii severe.

Încercând să duc flori la mormânt, vizitiul a refuzat categoric să mă ducă.

Aşa că de câteva luni tratativele nu mai contenesc. Ministrul Caviccioni îşi dă toată silința să evite un eşec. E şi cariera lui în joc.

Cu autoritatea, calmul şi diplomația ambasadorului englez se contează ca regele să cedeze. De două ore Sir Francis e la Amannulah. Se caută un compromis.

Lady Humphrys, neavând certitudinea că mă va găsi, îşi luase un lucru de mână şi stătea în maşină, la umbra ulmilor de pe alee. Acum, nerăbdătoare să aflăm rezultatul, pe mica mea terasă din fața munților pleşuvi, depănăm impresii.

Pe potecă se arată silueta elegantă a ministrului englez, care iese de la palat.

– *Excelență, plecăm sau mai amânăm?*

– *Va fi bine,* e răspunsul diplomatic spus cu surâsul pe care îl pândesc afghanele de după ferestre sau de sub văluri. Nişte struguri încă prăfuiți, aduşi în acest timp, îl tentează să-şi potolească setea după atâtea discuții încordate.

Jos, în poiană, un băiețaş priveşte lung la grupul nostru de pe terasă. Îi fac semn şi-i trimit o farfurie cu fructe. Cu oroare, le aruncă scuipând şi îndepărtându-se. E în zdrențe, flămând, dar nu primeşte mâncarea atinsă de cafăr. Servitorii mei fac haz şi le iau ei.

x

De două zile au început serbările independenței.

Cer să merg la Kabul, căci sunt anunțată că legația şi toți italienii pleacă.

– *Nu e nevoie să fii la Kabul pe căldura asta,* îmi spune Mahmud Tarzi Khan.

– *Ba da, fiindcă vreau să ştiu ce hotărâri s-au luat şi să-i văd pe cei care pleacă.*

– *Dacă ai fi fost italiancă ai fi plecat?*

– *Nici nu m-ați fi văzut în timpul conflictului şi e de mirare că mi s-a cerut să intervin pentru unele servicii pe lângă inginerii italieni, ca să fiu silită să-l refuz pe rege.*

– *Crede-mă, n-ai de ce să pleci la Kabul, nu va pleca nimeni.*

N-a plecat nimeni, dar ce emoții până în ultimul minut ...

Legația era înconjurată de armată. Automobilele blindate făceau să se creadă că străinii erau în primejdie dacă regele ceda. Toată lumea era pregătită pentru manifestări ostile.

Mobilă, bagaje, tot ce nu se putea transporta imediat fusese pus în lăzi care se căraseră la legația engleză. Servitorii italieni erau şi ei tot acolo. Toți ceilalți, în costume de voiaj şi cu valizele închise erau adunați în marele salon, golit de mobile. În curte, maşinile sub presiune aşteptau. Pretutindeni, multă tristețe şi indignare.

Toată noaptea diplomații au rămas la palatul din Paghman, în compania regelui, ca să compună scrisoarea de scuze, dar regele nu a găsit curajul să o iscălească. Admitea să regrete incidentul, dar nicidecum să se recunoască vinovat şi să ceară scuze. Spre ziuă, în fine, a cedat şi a promis că la ora fixată documentul va fi iscălit şi va fi trimis odată cu caseta cu cele 6 mii de lire sterline.

Numai că a doua zi dimineață s-a anunțat că fiind sărbătoare, casierul nu va fi la serviciu.

Indignarea n-a mai avut margini. În termeni fără replică s-a răspuns regelui că ordinul de la Mussolini este ca la ora 1 fix flamura italiană să fie coborâtă şi legația plecată, dacă până atunci cererea Italiei nu va fi îndeplinită.

Italia a fost primul stat care şi-a trimis un ministru în Afghanistan şi va fi primul care întrerupe relațiile diplomatice cu el.

Emoția era cu atât mai mare, cu cât minutarul ceasornicului se apropia de ora 1.

Mai erau 5 minute. În picioare, lumea începuse să-şi încheie mânuşile, să-şi potrivească pălăriile, să-şi numere valizele.

Mai erau 2 minute, apoi un minut. Figura ministrului devenea din ce în ce mai congestionată.

Ciocanul ceasornicului a început să bată ora.

Un strigăt sălbatic de furie la apogeul ei, a ordonat:

– *Coborâți steagul!*

Era glasul ministrului Caviccioni, cu vocea sunătoare şi cu epitete nu tocmai protocolare la adresa acestor *sălbatici care nu merită o legație regală italiană.*

În fugă, un inginer italian a urcat pe acoperiş.

Soldații care înconjurau curtea în exterior, nepricepând cauza strigătelor, au intrat în parc cu mâna pe trăgaci. Englezii căutau să evite scandalul încercând să-l liniştească pe ministrul italian.

Haosul s-a generalizat rapid. Strigăte, ocări, comenzi, ordine date şoferilor şi servitorilor cu brațele încărcate de pachete, s-au intersectat cu ideea de fugă din fața unei amenințări: toată lumea trebuie să fie departe de Kabul. Soldații au ajuns sub ferestre şi la uşi.

Nimeni nu mai băga de seamă ce se petrecea la câțiva paşi de intrarea ambasadei: o maşină în mare viteză se oprise în fața porții. Erau demnitarii afghani care aduceau satisfacție statului italian exact când ministrul pleca.

– *E prea târziu,* tună acesta. *Eu nu mai am dreptul să ridic steagul din moment ce a fost coborât. Numai Mussolini poate să revină asupra deciziei şi nici un telegraf nu-mi va putea aduce la timp răspunsul. Voi fi plecat din Kabul ! E caz unic !*

Toate aceastea au fost spuse cu glas tare, ca să intre în urechile *acestor animale.*

Bibihord, care venise cu vistiernicul să scoată banii, a comunicat telefonic rezultatul la Paghman, regelui. Acesta, în speranța că italienii vor ceda până la sfârşit, dăduse ordinul ca documentele şi banii să nu fie dați decât dacă steagul va fi coborât. Văzând întorsătura pe care au luat-o lucrurile, a dat ordine severe ca toată linia telegrafică şi telefonică să fie absolut liberă şi toți funcționarii la post.

La telegramele trimise astfel în Italia, seara răspunsul a fost primit, iar culorile italiene s-au înălțat din nou în Afghanistan.

A doua zi, după ce s-a trecut pe la mormântul sărmanului tânăr care venise cu atâtea iluzii şi care exasperat de distrugerea scrisorilor a plătit cu

viața printr-o moarte groaznică greşeala de a fi vrut să-i intimideze pe agenți, toți reprezentanții străini erau la serbări.

Singur Mahmud Tarzi Khan, declarat obosit, a trebuit să se retragă la pensie trist pentru vina pe care a trebuit s-o ia asupra-şi.

Obiceiuri

– *Vino cu noi să asişti la un obicei vechi, patriarhal. Vom gusta din grâul nou.*

O urmez pe regină, pe micile prințese şi pe Mymander Seyb în singurătatea palatului, în timp ce toți ceilalți sunt la serbări. Mergem jos, în subsol, într-o cameră întunecoasă, unde se aprind lumânări, una pentru fiecare din noi. Bătrâna şopteşte rugăciuni şi toți îi urmează ritmul cu mâinile întinse spre cer.

Sunt ofrande către Cel de sus, sau rugăciuni către El ca să le binecuvânteze rodul pământului ?

Sunt impresionată, căci îmi amintesc țara mea îndepărtată, când preotul binecuvânta apele şi ospețele.

Femei...

– *Cunoşti pieptenele meu spaniol ? Îl am de la Nury-el-Suraj, cadou. Când ți-l va arăta pe al ei, spune-i că e mult mai puțin frumos ca acel ce l-ai văzut la mine,* îmi spune regina cu ochii strălucitori de pisică sălbatică, ascunşi sub genele-i lungi, parcă gata să se arunce asupra pradei.

Suntem în parcul Paghman, între terase, boschete şi murmur de izvoraşe. Va fi o serată costumată sub lampioane venețiene.

Nury-el-Suraj mă rugase să-i arăt cum să-şi pună *blonda* spaniolă ce-i va acoperi umerii de culoarea fildeşului şi părul cu reflexe albăstrii. Era fericită că va fi frumoasă.

Mai mult din curiozitate, ca să văd ce efect vor avea cuvintele cabalistice pe care mi le-a spus regina, când camerista prințesei deschide cutia cu dantele şi costumul spaniol bogat, în culori vii, văzând pieptenele şi trecându-i-l în păr, îi spun că e păcat ca la un aşa costum nu are un pieptene de frumusețea şi mărimea celui ce văzusem la regină, ca să ridice ca o aureolă dantela.

Sinceră să fiu, nu m-aş fi pretat la aşa ceva dacă aş fi prevăzut efectul.

O mişcare bruscă, exact ca după o muşcătură dureroasă a atins cutia care s-a răsturnat, servitoarea a fost izbită şi batjocorită, iar pieptenele aruncat.

La câțiva paşi, prefăcându-se neştiutoare de ceea ce se petrece, regina aruncă scântei de satisfacție din ochii umbriți de genele aplecate.

Costumul a fost înlocuit cu un altul.

Peste puțin timp, o siluetă fină, cu o jachetă lungă de tricou negru cu alb, rău lucrată, dar cu o bogată pălărie de catifea în muslină albă cu imense pene de struț plângătoare şi o dantelă veritabilă, fină, peste muselina din față, cu un splendid evantai tot în pene, apare din parcul unde sunt serbările pentru independență (ianuarie 1926, *nota M.P.).* Intră în salonul vilei lui Bibihord, unde stăteam şi priveam spectacolul.

Intrigată, o urmez în alcovul prefăcut în cameră de toaletă, căci sub ridicolul costumului am recunoscut silueta frumoasă a lui Nury-el-Suraj.

– ...

– Eşti extraordinară, mă sfătuieşti fără să ai vreo obligație, fără să ți-o fi cerut. Trebuie să mă iubeşti cu adevărat dacă nu-ți place să fiu ridicolă. Nu vei avea nemulțumiri că-mi arăți interes?

Avea atâta emoție şi lacrimi în ochi !

x

Un harem e un număr de celule de intrigi şi chiar dacă există o singură nevastă oficială, musulmanul nu greşeşte că-şi caută plăcerile printre suivante. Cât nu e pericol de înlocuire, stăpâna se face că nu vede, ar face impresia chiar că e de acord. Când intervin copiii, ei cresc cu ceilalți în serai, iar mama poartă numele copilului.

x

Un grup, care probabil face parte din aristocrația bogată, poartă rochii europene, imitate din revistele de caricaturi. Femeile stau incomod pe scaune, cu rochiile desfăşurându-se în tot felul de garnituri la care nu s-au îndurat să renunțe. Din capetele îngreunate de cârlionți se ridică pene, panglici şi atârnă imense buchete de flori fanate. Printre ele, trei în toaletă de mireasă albă, cu văluri şi flori de lămâiță.

– Se serbează şi nunți?!

– Sunt rochii comandate la Paris după jurnalele de modă ce ni s-au trimis.

– Dar coafurile cu pene şi vălurile ce atârnă pe spate la acele câteva doamne, ce reprezintă ?

– Mă surprinde că nu ştii. N-ai văzut la Curtea Angliei, la recepții, că toate doamnele poartă ? Am să-ți arăt o ilustrație ...

Recepție la palat

Se anunță o mare recepție la palatul Delcouchat, aşa că toate doamnele afghane şi-au încălzit baia şi au stat 4-5 ore în ea. Şi-au preparat nené negru ca pana corbului pentru păr şi sprâncene. Şi-au făcut cu betel palmele, unghiile şi tălpile. După masă, jos pe covor, se împodobesc, înconjurate de cutii de alifii şi găteli.

Boccelele de prin lăzi sunt desfăcute şi ies la iveală rochia de gală, vălul subțire, scufița de ocazie, pantalonii mai scrobiți şi cu panglici mai vii. Flori sunt pretutindeni.

Copiii sunt şi ei spălați şi gătiți, servitoarele de asemenea, nu le mai deosebeşti de stăpâne, cu excepția acelor doamne care imită jurnalele şi care sunt inconfundabile.

Cu câteva ceasuri înainte, imensul hol al palatului e întesat de doamnele cu suivante şi copii. S-au aşezat la taifas pe boccelele în care s-au pus ceadâriul şi pantofii, aşteptând răbdătoare tăvile de palao ce se vor întinde într-una din sălile pentru ospățul marii mulțimi.

Palatul e înconjurat de un paravan înalt de pânză de cort, în spatele căreia se află soldații şi muzica militară.

Regina, sosită mai devreme, e ascunsă într-o cameră unde îşi face ultimul retuş al toaletei.

Într-un mic salon, doamnele europene invitate pentru ora 8 la dineu, încearcă să nu înghețe în fața a două şeminee în care fâsâie nişte lemne ude care nu se hotărăsc să ridice flăcări, ci numai fum. Draperiile de la uşile cu geamuri care dau spre nord fâlfâie în curentul produs de uşa ce dă spre galeria din înălțimea holului.

Grupurile de doamne din diplomație s-au format deja. În fața unui foc, Lady Humphrys, Madame Chauvet, Signora Caviccioni, ...iar la celălalt Doamna Stark cu o sumă de rusoaice cu servicii nedefinite.

Primul grup mă întreabă care din al doilea e ministreasa Rusiei, pe care n-avuseseră ocazia s-o vadă în altă parte.

Cei şase metri înălțime ai încăperii n-au fost încălziți toată iarna şi acum, în decolteuri şi pantofi de mătase, n-avem suficientă căldură să încălzim aerul şi atunci ne îngheață el pe noi.

– *Am luat ceaiul la ora 4, dar parcă aş mai mânca ceva,* spune Madame Chauvet. *E nouă şi jumătate, oare la ce oră regina va fi vizibilă?*

– *Eu, cunoscând obiceiul, am înghițit două ouă înainte de plecare,* replică Lady Humphrys.

Un eunuc vine să-mi spună să invit doamnele în marele salon.

Pe galeria largă, pe dubla scară monumentală, jos în hol e înghesuială, zgomot, plâns de copii mici şi alergătură a celor mai mari. Mici paji cu bonete se strecoară prin lume, strivesc picioare şi lovesc cu coatele ca să ajungă mai aproape.

Cu greutate eunucul ne face loc prin galerie spre salonul în care deja se află regina şi familia. Pe mesuțe sunt migdale, stafide şi bomboane afghane. După ce salutăm regina, luăm loc pe scaunele înghesuite în capătul salonului rezervat. Un pian lung ocupă centrul salonului. E dezacordat, o simplă mobilă, căci nimeni nu cunoaşte o notă. Pe jos s-au aşezat femei cu tamburine ce acompaniază cântece stridente. Ne e frig, foame şi am dormi de plictiseală. Salonul e tixit de lume şi tot soiul de mirosuri de creme şi săpunuri urât parfumate ne dau dureri de cap. Zgribulite şi vinete ne privim cu disperare şi ne întrebăm când va lua sfârşit serata-tortură.

Vălurile albe au luat loc pe jos, învelite comod de fustele largi şi lungi, pe care în acel moment toate le invidiam. În grupuri compacte, se încălzeau privind europenele crispate de tremurul ascuns, în rochiile de o palmă.

Tăvi cu ceşcuțe minuscule de ceai îşi fac apariția. Îl bem, poate ne va înşela foamea.

Lady Humphrys e mare fumătoare, dar politețea o opreşte să înceapă. Mă priveşte disperată. Regina nu fumează, dar mă apropii de ea şi-i prezint un port-țigaret cu țigări fine, parfumate.

Surâzând, *ca să-ți fac plăcere,* ia una. Ambasadoarea se grăbeşte să i-o aprindă, ca să şi-o aprindă pe a ei.

– *Dacă ştiam, luam câțiva biscuiți de acasă,* spune una.

– *Ba aş fi mâncat bine şi aş fi dormit un ceas,* răspunde alta.

– *Mie mi se face rău când nu iau masa la timp,* declară a treia.

În fața noastră se face loc să înceapă dansul. Regina, prințesele şi alte doamne afghane, în cerc, încep prin mişcări de talie şi prin ondulații de brațe a schița figuri iar paşii le poartă când înainte, când făcând față vecinei din urmă, la început lin şi grațios, apoi mai viu, până devin ca nişte furii pe care nimic nu le mai opreşte.

Când ritmul a devenit vertiginos, regina a încetat, spunând că acest dans nu se termină decât când toate au căzut pe jos în extaz.

La aproape miezul nopții, Bibihord îmi spune să invit doamnele europene – dar nu diplomatele – în sala de mâncare.

– *Dar pe noi,* îmi spune Madame Chauvet, *când ?*

Când se deschid uşile unde era aşezată masa, la vederea mâncărurilor sleite şi a pajilor care dau buzna ca să înşface fructele zaharisite de prin siropuri, sau să şterpelească o bucată de carne, iar doamnele afghane înghesuindu-se la locurile reținute pentru europene, acestea din urmă, soțiile

inginerilor germani sau ale profesorilor străini, se reîntorc de la uşă în disperarea eunucului care duce braţele la cer, *căci nu mai ştii cum să mulţumeşti pe aceşti caferi!* Doamnele coboară şi-şi iau hainele de la garderobă exact când regina cu celelalte, coborâm în marea sufragerie unde locurile sunt fixate *pentru străini.*

Ca de obicei mâncărurile sunt pe masă şi palao, inclusiv fripturile kebab şi crema cu fistic şi migdale.

După un ceas, pe aceeaşi scară monumentală, urcăm în alt salon, unde e o masă lungă acoperită cu bomboane, prăjituri uscate şi fructe. Iar în capătul salonului un foc ne atrage cu flăcările lui, aşa că întindem picioarele să ni se dezmorţească.

În câteva minute de pe masă a dispărut totul. În careuri mari de pânză, colorate, doamnele răstoarnă prăjituri, fructe, bomboane şi rup buchete din ghirlandele de flori artificiale ce împodobesc masa căzând de la lampă şi fructiere.

– *E ora 2, bărbatul meu trebuie să fi îngheţat afară în maşină, aşteptându-mă. Oare când o să ne dea voie regina să ne retragem ?*

– *Regina încă nu vrea să ştie că ea e cea care trebuie să se retragă. Să o salutăm şi va fi perfect mulţumită că scapă de europene.* Mă apropii de ea şi îi cer permisiunea să lase doamnele să plece.

– *Urmează un film frumos,* spune ea, dar i se citeşte în ochi satisfacţia că rămâne în familie, căci va veni şi regele în curând şi se preferă necontrolată de ochii critici străini.

Dar suspinul de uşurare pe care-l scoatem noi când ne vedem în maşini, în timp ce în salonul încă luminat lumea se aşează pe jos ca să urmărească în tihnă vreo comedie americană în care se ridiculizează femeile emancipate, nu poate fi descris prin cuvinte.

Secrete

O tânără prinţesă, Aziza, sora reginei, e bolnavă. Are criză de apendicită. Cum părinţii ei sunt plecaţi în Franţa, eu merg zilnic s-o văd.

Pe terasa interioară, zeci de servitori în poziţiile cele mai comode stau trântiţi la aer. Mader Ibrahim, guvernanta casei, povesteşte desigur ceasurile petrecute în apropierea intimă a stăpânului şi dă lecţii noii favorite, cumpărată de curând de la bărbatul ei, ca servitoare.

Întreb de Aziza şi mi se răspunde că nu e acasă.

– *Imposibil,* îi răspund eu şi trec înainte. Bat la uşa camerei prinţesei. Aud zgomot şi şoapte în patul din dreptul peretelui.

Vocea lui Seyd Cassim, ministru în India, întreabă cine e.

Când regina m-a întrebat ce cred despre el, i-am răspuns să grăbească nunta ...

Au plecat împreună în India, locuind în aceeaşi cameră şi peste un an au venit să fie cununați.

x

Două mici prințese de 6-8 ani, zburdalnice, sosesc de pe un culuar.

– *Peste 9 luni Matsura, tânăra verişoară, va avea un copil,* *îmi mărturiseşte cea mai mare.*

– *De când eşti profetesă ?* îi răspund.

– *Da, da, spune şi cea mai mică, chiar acum am văzut că i-l făcea Amin-Djea.*

Pe jos sunt covoare. În loc de uşi de cele mai multe ori sunt doar draperiile lăsate. Fără pantofi, nimic nu trece nevăzut din distracțiile micilor verişori pentru nenumărații copii ai familiei.

Fără nici o supraveghere, servitorii îi inițiază, iar eunucii îi distrează...

Logodnă princiară

M-am simțit obligată să amân concediul cu câteva luni, căci cea mai favorită dintre surorile regelui se logodeşte, după dorința acestuia, cu Hassan Khan, amic scump al său. Fata trebuie să renunțe la visul său de ani îndelungați: Mohammed Haschim Khan, care fusese trimis ca ministru în Rusia, apoi în Persia, fără a i se mai permite să intre în țară. Mai târziu, cu frații săi – Nadir Khan şi Vali Khan – a fost surghiunit, iar familiile reținute în Kabul.

Nouri-el-Souraj plânge, arătându-mi fotografia celui de departe.

Logodna, în foarte strictă intimitate, adică numai familia cea mai apropiată, are loc în marele salon din palatul Delcouchat, împodobit pentru ocazie cu ghirlande electrice de flori. În peretele din fund, din fața intrării principale, se află un baldachin ridicat pe două scări, unde vor lua loc logodnicii, conduşi separat de rege şi regină.

Prințesa, într-o rochie splendidă de dantelă de fir albă, cadou venit printr-un frate de la una din stelele Parisului, Mistinguett, s-a întâlnit în mijlocul salonului cu logodnicul său, venit din partea opusă, fiecare călcând pe lespezi de aur şi argint, care duc până în fața baldachinului. Mulahii care oficiau până la această dată toate căsătoriile sunt suprimați.

Tatăl reginei, Mahmud Tarzi Khan, ținând locul ministrului de externe, îi întreabă dacă consimt la căsătorie, la care, prințesa, păstrând tradiția, nu răspunde, dar întinde o carte de vizită pe care e dat răspunsul.

Urmează un mic logos din partea ministrului, apoi a regelui şi se trece la iscălirea într-un registru al curții. Semnează mirii, monarhii, familia şi eu.

Tinerii sunt conduşi în camera de unde a fost adusă prințesa şi în care e aşezată cina pentru doi. Restul familiei coboară în marea sufragerie unde va rămâne până la miezul nopții, când o vor scoate pe logodnică pentru a o conduce în apartamentul ce i s-a aranjat în palat, ca să fie în apropiere de logodnic la orice oră, până la căsătorie, care s-a celebrat după 8 luni de întârziere.

V.
DIN NOU ÎN INDIA

(*dec. 1925 – ian. 1926, nota M.P.*)

– Vrei să pleci mâine în India?

E regina Soraya, pe care o întâlnesc călare, urmată de un eunuc şi la distanță de doi soldați. Îi lucesc ochii deasupra voaletei când mă opreşte şi-mi aruncă aceste vorbe magice, ştiind ce plăcere îmi va face. Vârsta şi situația, prea serioase amândouă, mă opresc să încep a face piruete în mijlocul drumului, în fața soțiilor miniştrilor, dar aveam o poftă nebună de sărit în sus de bucurie. Şi regina care mi-o spune de parcă m-ar invita la masă a doua zi !

– Dacă da, treci pe la mama, unde vei găsi paşaportul vizat.

Şi eu care, cu doar o noapte înainte, la legația italiană, la o recepție, când se discutase despre sărbătoarea Crăciunului la Calcutta, îmi exprimasem regretul de a nu fi primit aprobarea să merg în India, sub un pretext de nimic. Pierdusem astfel ocazia care se ivise cu ceva timp în urmă de a vizita India cu un ministru afghan care pleca la post în Dehli. Şi mai mult, pierdusem şi speranța ca minunea să se mai întâmple vreodată. Dar iată că o zână bună lucrase pentru mine în secret şi dorința devenea realitate.

Nu ştiu dacă alta în locul meu ar fi avut timp să facă valizele, să vizeze paşaportul la legația engleză pentru India, să treacă şi pe la doctor pentru o mică operație care să evite formarea a nu ştiu ce dintr-un punct negru în obraz, care în jumătate de zi vrea să-mi ia în stăpânire toată partea stângă a figurii.

Dar valizele au fost făcute, viza a fost luată, iar operația a trecut cu bine. Când am ieşit de la doctor, condusă de acesta la trăsură prin gangul ce ducea la poartă, am dat nas în nas cu ministrul de război afghan şi cu un alt demnitar, ce veneau în vizită la legația engleză. Au rămas un moment uluiți şi foarte jenați de aspectul meu, cu gulerul blănii acoperindu-mi figura şi cu pălăria trasă bine peste ochii înroşiți de plâns.

A trebuit ca regina să explice cum plecasem de la ea, ca regele să facă mai târziu haz pe socoteala lor de ,,descoperirea" ce făcuseră.

– Majestate, aveți vreo preferință de unde să fac cumpărăturile ?

– Nu, nu cunosc nimic, mergi unde vrei, numai să nu te pierzi !

Încântată, căci stăpână pe timp şi pe direcția ce-o vreau, mă gândesc că voi găsi pe cineva, chiar portarul de la hotel, care să-mi indice magazinele elegante.

La Mahmud Tarzi Khan îmi fac lista cu banii pe care i-am primit şi adaug şi o scrisoare de credit către ministrul afghan în Dehli, dacă întâmplarea va face să mai am nevoie. Ministrul comerţului, fost ministru la Londra, Abdul Hadi Khan, îmi atrage atenţia, văzând pungile cu aur, că nu-mi vor permite trecerea lui la graniţă. E însă noapte şi n-am timp să-l schimb. Răspund :

– *Mă fac eu forte să-l trec, Excelenţă, căci ştiu că n-o să mă denunţaţi.*

x

Într-un imens cojoc de piele galbenă, brodată, peste palton, ca un voluminos balot, stau între valizele înţepenite şi maşină, fără putinţa de a deplasa unele fără altele. Capul înfăşurat bine nu-şi va schimba poziţia până seara, când voi opri la Jalalabad. Mi se spune că e singurul mijloc de a te apăra contra loviturilor maşinii şi cum nu cunosc altul, l-am adoptat ca fiind cel mai bun. Şi acum, cu Dumnezeu înainte prin pustiul străbătut cu mai bine de doi ani înainte. (Suntem probabil în ianuarie-februarie 1926, *nota M.P.)*

Întunericul nu se ridicase când am trecut de zidurile în crenele ce se ridică pe vârfurile munţilor ce înconjoară Kabulul încă din timpul mongolilor. Intram în zona albă de zăpadă a platoului, nestrăbătut decât de şuieratul îngheţat al vântului.

E lung drumul când eşti grăbită şi nu poţi suporta oboselile, dar e încântător când maşina e bună, când aerul te izbeşte în faţa apărată de ochelarii fumurii, când şuierul vântului devine muzică în tăcerea divină a pustiului, când eşti singură şi cu gândurile nestingherite.

În dimineaţa aburie, printre norii ce acoperă şi descoperă orizonturile după capriciul curenţilor, virajele au ceva fantastic, înconjurat numai de tăcere şi de întinderi nesfârşite, goale de orice urmă de locuinţă sau vegetaţie.

După zigzaguri nenumărate, la poalele platoului îngheţat apare o albie lată şi adâncă de râu secat. O fi curs vreodată apă pe pietrele rostogolite în el ?

Lăsăm în urmă câteva adăposturi-fortăreţe, oaze pentru călătorii întârziaţi şi caravanele bogate. La o cotitură de drum oprim în faţa unei clădiri unde din mici ceşcuţe putem bea ceai cald şi deschide coşul cu alimente fără să trebuiască să cobor din împachetajul meu.

Anunţată la Jalalabad, un pat de campanie îmi fusese instalat în marele salon cu zeci de uşi de sticlă spre întinsul parc vrăjit şi spre apa dintr-o cameră de toaletă încălzită.

– *Preferaţi să mi se facă şi mie patul în salon, sau trec în garaj ?* Obicei, obrăznicie, sau pur şi simplu şeful şofer al regelui crede că astfel se petrec

lucrurile în Europa ? E suficient că funcționarii palatului n-au manifestat nici o surprindere la întrebarea indianului pipernicit, dar cu un *Noapte bună, Seyb !*, s-au retras la răspunsul meu grăbit : *Oh, aici nici vorbă !*

La lumina felinarelor ne luăm locurile în maşină. Indianul vine să-mi spună că s-a telefonat din Kabul pe când dormeam, să schimb neapărat aurul, căci nu mi se va permite trecerea lui la vamă. Numai că ar trebui să pierd o jumătate de zi şi n-aş fi seara la timp ca să trec frontiera. Aşa că îi cer şoferului şef să tacă dacă va fi întrebat şi plecăm.

După frumoasa vegetație de la Jalalabad, unde portocalii erau încovoiați de fructele coapte, intrăm în ținuturi nisipoase. Din când în când zările albicioase sunt tăiate de şiruri lungi de caravane ce nu par aevea, ci miraje amăgitoare pe care vălul de aburi al dimineții le transformă şi parcă le ridică la alte niveluri, pe poteci de nori.

Şuieratul vântului cu note stridente s-a schimbat în tonuri molcome, ca ale unui cântec de leagăn.

Pe povârnişul unui dâmb e o moviliță în pânze negre, pe care vântul le umflă şi le vântură. O mână şi o figură ai cărei ochi se deschid la atingerea unei monede ce las să-i cadă în palmă, arată că nu s-au făcut încă una cu țărâna pe care s-a întins. E o bătrână micuță, căreia anii şi mizeria i-au distrus orice urmă de carne de pe oase. Ce minune de sfârşit... pe întinsul pustiu să închizi ochii sub soarele mângâietor, sub dezmierdarea vântului şi să intri în veşnicie neplânsă şi neştiută de nimeni...

În apropiere de Daka, unde vom prezenta paşapoartele pentru viza de ieşire, şeful şofer opreşte maşina şi, trecând după o muchie de deal, se schimbă în marea uniformă, plină cu fireturi şi cu o bonetă numai ciucuri şi broderii, apoi sub un mic pretext trece volanul ajutorului, iar el ia loc în fundul maşinii, lângă mine, care am un cap mai mult de musulmană în dantela groasă care-mi acoperă figura.

La vamă dau paşaportul meu şi cei doi şoferi se duc în biroul funcționarului. Eu rămân în maşină, înfofolită şi aştept nerăbdătoare între caravana de cămile şi două camioane cărora li se dă permisul de trecere. Mie, care speram să fiu prima plecată, mi se trimite ordin de inspecție a valizelor. Întreb pentru ce şi mi se răspunde că se caută aurul. Privesc liniştită cum îmi deschid pudriera, tuburile de chinină din micul sac de toaletă, apoi trec la coşulețul cu mâncare. Las cojocul în maşină şi cu aerul cel mai indignat, ca să nu mi se zărească *musca de pe căciulă*, urc poteca ce duce într-un soi de cetate, în centrul căreia, în jurul unei mese, stau funcționari, ofițeri şi un inginer neamț pe care-l cunoscusem la legația germană din Kabul şi care acum se ocupă cu repararea şoselei.

Cu aerul unei persoane indignate, cer să se telefoneze imediat regelui că mă întorc în capitală dacă nu se suspendă percheziția.

– Dacă aveți aur, chiar regele să fiți şi tot vă oprim să-l treceți ! Trebuie confiscat !

– Puțin îmi pasă, mi s-ar înapoia altul la Kabul, răspund şi mă îndrept spre telefon.

– Regina a telefonat, îmi spune inginerul german, *ca să nu vi se facă dificultăți la ieşire, căci aveți o sumă mare în aur şi cum nu era singurul care asculta, funcționarul vrea acum să se facă mai catolic decât Papa, ca să arate celorlalți că ori de unde i-ar veni ordinul, el nu ascultă decât de datorie.*

– Iar eu nu cer decât să mă reîntorc, fac eu dârză.

Ofițerul îi cere funcționarului să iscălească paşaportul pe care îl iau, în timp ce brațele îmi atârnau grele sub mânecile largi ale paltonului, din cauza punguțelor cu aur pe care le aninasem de bretelele de pe umeri, înfăşurându-l cu batiste în jurul brațelor, în timp ce indianul, după munte, se gătea în uniforma de paradă... Ştiam că nici un musulman nu-şi va permite să mă atingă, iar femei musulmane care să facă astfel de servicii, ca la vămile noastre, nu există. Din nou în cojoc, iar cojocul în maşină, aştept să ne îndepărtăm ca să-mi eliberez brațele.

La întoarcere am povestit reginei şi ministrului comerțului farsa pe care am făcut-o funcționarilor vamali...

După trecerea frontierei sunt extrem de surprinsă de onorurile cu care sunt primită de ofițeri şi santinele. Se prezintă armele când trec în fața posturilor, iar soldații iau poziție țeapănă ducând mâna la chipiu. Drept cine mă iau, în cazul că toate astea sunt pentru mine ?

Ajungem în Peshawar, pe lungul bulevard cu orizonturi deschise spre grădini întinse. Saluturile se înmulțesc. M-au convins că eu sunt cea vizată. Tot nu înțeleg ce sunt eu în ochii lor, că doar nu pentru şuba mea galbenă iau soldații poziția reglementară!

Cam la jumătatea parcursului bulevardului, cineva face semn şoferului să oprească. Şeful ar vrea să se opună, dar la alt semn maşina stopează brusc. Funcționarul indian, politicos, se apropie şi un interogatoriu strâns începe, adresat şefului.

– De unde vii ? Unde mergi ? Cât stai ? Unde vei locui ? Ce funcții ocupi la Palat ?

Aici răspunsul iese încurcat. Iar la întrebarea *ce naționalitate ?*, când răspunde că e afghan, i se reîntoarce: *Inexact !*

– Ştii să scrii ?

– Nu.

– Inexact. Iscăleşte aici interogatoriul.

Scrâşneşte, dar iscăleşte. Funcționarul mă salută şi face semn că putem pleca.

Peshawar

După baia în cada primitivă, aşa cum e totul în camera de toaletă, cer să mi se servească masa în micul salonaş, ca să pot să mă retrag repede în camera de dormit, singura caldă, unde liniştită să dau jos masca de curaj cu care am plecat singură, ştiind foarte bine cât îmi era de frică tocmai în momentele când mă arătam mai pricepută şi mai fără teamă.

Mă judec ca foarte imprudentă, căci de la legația engleză mi s-a atras atenția să depun imediat marea sumă de bani la o bancă în Peshawar, neoprindu-mi decât strictul necesar. Numai că aici am ajuns târziu şi vreau să plec noaptea. Să pierd o zi ? Asta mi-ar încurca socotelile ce mi-am făcut pentru vizitarea câtorva localități, ale căror nume îmi face impresia că sunt înscrise ca printre ultimele dorințe, ce se cer a fi realizate chiar cu maximum de sacrificii. Deci voi pleca noaptea şi mâine voi vizita Amritzar, capitala religioasă a tribului Sikhs, despre care am vagi amintiri de descrieri ale bogățiilor de aur şi ale locului de pelerinaj în al cărui templu îmi va fi permis şi mie să intru.

Las şuba galbenă în păstrare la hotel şi în cabina bine ferecată a trenului, unde îmi reținusem o canapea, sunt gata să adorm. La o gară intermediară am norocul să urce o doamnă frumoasă, a cărui păr fin, de culoarea porumbului necopt, m-a făcut să cred că e englezoaică.

– Într-adevăr, englezoaică după un bunic, fiindcă celălalt era norvegian, iar bunicile, una rusoaică şi cealaltă franțuzoaică.

– ?! ...

– Iar eu, eu sunt conferențiară indiancă !!

Noaptea trece repede în povestiri. Ochii gri-azurii, sub aureola părului răsfirat pe perna imprimată cu frunziş, au ceva din misterul felinelor, în timp ce pe buze îi flutură un surâs trist. Vorbeşte bine cele 4 limbi ale bunicilor, la care a mai adăugat germana şi hindustaniana. După America urmează ciclul conferințelor în India. Trece în Lalore în timp ce eu cobor la Amritzar, întrebându-mă, din aceste patru naționalități aşa de diferite, cui poate să aparțină splendidul animal înfăşurat ca într-un giulgiu care îi scoate la iveală frumoase reliefuri.

– Am impresia că ne vom mai revedea...

– *Unde ? India e mare...* şi cobor pe peronul gării oraşului sacru unde pelerinii vin să se prosterneze în fața Koranului venerat Sikh. Turbanele au culoarea şofranului, ca şi unele văluri care acoperă femeile.

Amritzar

În prima călătorie prin India văzusem atâtea minuni, încât mă credeam oarecum imună la noi emoții. India este însă nesecată în neprevăzut. Ascultasem sfatul şi amânasem vizita spre seară, când luminile se aprind, dar dincolo de munți soarele încunună încă piscurile cu razele lui. Mergeam să vizitez acel unic templu Sikh în care e păstrat ca într-o casetă de aur, singura demnă să-l acopere, veneratul Koran, Adi-Granth, scris în secolul al XVI-lea după învățăturile lui Guru Nanak, cel inspirat de zei.

În mijlocul unui lac împrejmuit de lespezi, legat cu o punte lată de marmoră, templul iluminat se ridică pe o terasă de marmură. E o feerie de culori, cu etajul şi acoperişul în stil maur, bogat poleit cu aur masiv, cu patru turle şi o cupolă, ce ard în nimb roşcat sub ultimele raze ale apusului ce le-a cuprins. Lanternele, jumătate aur şi jumătate marmură, în ajururi, care mărginesc puntea, ca şi cele care înconjoară terasa templului îşi trimit spicurile luminoase pe luciul apei care le primeşte şi le răsfiră în adâncurile lacului *Imortalității.*

Din minut în minut templul intră în lumina proprie, căci umbrele munților înghit lumina de sus şi fâşiile gălbui ale lampioanelor, prin violetul închis al nopții, sunt ca privirile templului ce cad asupra apei şi a turbanelor colorate, prosternate umil.

Tot mai impresionată, las paşii să mă apropie de locul sfânt al Sikhilor. Întotdeauna simt o jenă când pătrund în sanctuare ce mie, din perspectiva credinței, nu-mi spun nimic, dar unde venerația celor credincioşi îmi impune. Caut să-mi iau aerul cel mai smerit, ca nimeni să nu găsească ceva de reproşat în atitudinea mea. Aici însă frumosul combinat cu misticul dă paşilor mei acel mers timid al celor ce vin să se închine. Negustorii de flori m-au împodobit şi pe mine cu coliere de flori albe, pe care n-am curajul să le arunc pe coranul de pe altar, acoperit cu museline aurii şi în fața căruia se roagă preoți cu turbane şi cu bărbi ninse, iar credincioşii îşi apleacă frunțile pe lespezi. Înconjor altarul şi atârn ghirlandele la abajurul unui lampion. Floricelele albe cad în apă şi alunecă spre altele, stropite cu luciri de licurici.

Litaniile monotone pătrund în aerul serei ce înconjoară bijuteria de aur şi se unesc cu suflul răcoros venit din înaltele platouri sub care luciul de sidef al apei se încrețeşte, tremură, frângând razele ce-l străbat.

Mistere

Petrec o zi lungă în maşină prin împrejurimile Delhi-ului ca să-mi mai scald privirile încă o dată în trecutul de basm al marilor Moguli. La Kutub Minar privesc cu admirație turnul de granit roz, cizelat, cu 379 de trepte, pe care rândul trecut am avut puterea să le urc şi să privesc de la ultima terasă perspectiva cimitirului de ruine. Tot de atunci, de pe mormântul poetului Khusram, păstrez o străchinuță de pământ simplă, mare cât fundul unei ceşcuțe, pusă ca ofrandă de vreun admirator.

Alături de turn sunt nenumărate ruine de temple indiene, dintre care se ridică o moschee neterminată şi părăginită, ca un blestem al zeilor indieni care au fost sacrificați. Acum mai bine de doi ani, aici, pe pajiştea verde, cu mare alai, am fost primiți de prietenii lui Mahmud Tarzi Khan şi ni s-a servit o masă bogată. Prietenii comparau talentul de poet al ministrului cu cel al marilor poeți Firdussi şi Khusram, poetul-emir, lângă mausoleul căruia au căutat să-i sărbătorească trecerea prin India.

Resturi de inscripții, de reliefuri în piatră, resturi din trecutul glorios al celor şapte capitale împrăştiate care a fost Delhi-ul, sunt risipite pe întinderi de zeci de kilometri. E un muzeu în aer liber. Dar cine le poate citi istoria la toate ?

Ministrul afghan Seyd Cassim, viitorul cumnat al regelui Amanullah, care mă însoțeşte, aflând povestea cu şeful şofer, îmi spune cum, cu un an în urmă, fusese chemat la telefon de la Ministerul Afacerilor Străine în India, ca să spună cine e generalul afghan care se plimbă veşnic în maşina legației prin cartierul militar, înconjurând aceleaşi străzi de câteva ori.

– *General afghan în uniformă în India nu există* se răspunde.

Dar în fața şoferului în mare uniformă, care se întorcea de la promenadă în fundul maşinii, cu o manta dublată în culoare vie pusă pe umerii cu broderii, ministrul a trebuit să recunoască faptul că acesta putea fi foarte bine luat drept un înalt ofițer.

Acum m-am lămurit şi eu pentru cine erau onorurile pe care le credeam a fi pentru mine! Ce iluzie spulberată! Două săptămâni înainte de bombardarea palatului l-au găsit mort în maşina regelui, unde se culcase. Doctorul palatului a pretins că s-a asfixiat din lipsă de aer. E posibil aşa ceva într-un garaj deschis? Peste un ceas a fost înmormântat, fără autopsie. Să fi fost spion? Şi-a luat pedeapsa fără judecată, cum se obişnuieşte? Mister.

Calcutta

Amintirea primelor zile în Calcutta, a ajunului şi Crăciunului, după mai bine de doi ani de viaţă în Kabul, mi-a lăsat întipărit în memorie un vârtej de dansuri trepidante, de jazzuri infernale, de confetti şi serpentine, de bomboane-surpriză cu pocnitori şi de lungi preumblări târzii după miez de noapte. Fantastice peisaje născute sub luminile farurilor ce pătrundeau prin luminişuri, albeau o clipă pagode în formă de pini, lacuri adormite, chioşcuri străbătute de fantome şi pavilioane ascunse în frunzişul des al grădinii Eden, paradis în noapte. Ivite, apoi dispărute pe după cotituri, se zăresc grupuri nedefinite, schimbări vertiginoase de decor, viziuni din altă lume.

Am coborât prin fortul William cu grelele lui ziduri, apoi am intrat în pădurea cu colibe de stuf, pe lângă căruţele antedeluviene, pe două roţi gigantice, trase de boi albi, cu coarnele vopsite şi aurite, înconjurate de negri aproape goi. Mai încolo sclipesc ape largi, pe care sunt bărci-case plutitoare.

E mister şi tăcere în valea fermecată de ivirea lunii. Printre boschete şi stânci adâncindu-se în lichidul sclipitor, templul Kaligat, cu resturile rajahului din Myzore, se învăluieşte în măreţia nopţii. E linişte pretutindeni, linişte şi în maşina ce avansează lin. Havanele s-au stins sub privirile gânditoare...

– Aici nu fumăm, e loc sfânt pentru ei...

x

După zăpada de pe platoul Pamirului, pustiul Setei şi vânturile aspre, nordice, unde înfăşori bine blana în jurul corpului, aici în Calcutta e sezonul rochiilor de vară, iar seara trec prin grădina hotelului spre restaurant cu braţele şi umerii descoperiţi. La Grand Hotel, unde stau, închid geamurile noaptea, dar zăbrelele de sub ele, până în mozaicul de porţelanuri, sunt larg deschise, ca împreună cu largul gol de sub uşă şi de la baie să producă o continuă schimbare de aer. Cu el intră şi zgomotul infernal ce-l fac dimineaţa ciorile de pe pomi şi ferestre, unde îşi iau masa.

În Calcutta totul se răsfaţă în întinderi mari de artere largi, în maidane nesfârşite, în perspective depărtate, cu o vegetaţie veşnic reînnoită prin florile ce acoperă cu dărnicie ceea ce a căzut de ani sau secure.

Palatele şi vilele sunt înconjurate de grădini cu buchete colorate şi cu bazine întinse, care vara răcoresc zidurile arse de soare. Grădina botanică şi cea zoologică, în vâlcele şi râuri limpezi, umbrite de arbori bătrâni, ar părea făcute după visul unui regizor de filme care se petrec în ţinuturi tropicale, cu toată minunea desişurilor de floră variată.

Asist la un meci grandios între ofiţerii englezi şi hindu, cu tribunele acoperite de organdiuri şi museline, iar noaptea la un festival feeric pe

câmpul de curse, unde se desfăşoară scene din trecut, din război şi procesiuni fastuoase, moderne ale Indiei.

Templul Jain din Calcutta

Un foarte nou templu Jain, construit în 1867 de către Rai Budree Das Bahadur, bijutierul guvernului indian şi stâlpul comunităţii jainiste din Calcutta, a fost dedicat lui Sitalnathji, al 24-lea Trithankaras, profetul.

Ce departe este însă de splendorile artistice, în marmoră, ale templelor Jain de pe muntele Abu! Trei clădiri turnate în mozaicuri de oglinzi, de cristale colorate, cu terase, balcoane, acoperişuri, turnuri, cupole, lampioane, chioşcuri, pe cele trei laturi ale unei grădiniţe în care au crescut mai multe statui, felinare, bănci, toate migălos lucrate, fără plante şi flori. Un bazin cu apă sfântă înconjurat tot cu aceeaşi grijă faţă de decor, completează templul lucitor căruia îi lipseşte numai o orchestră ca să poată fi luat drept local vesel de petreceri. În clădirea din stânga intrării, din prima cameră ţi se permite să priveşti de lângă peretele opus spre a doua încăpere, unde în fund se zăreşte statuia sfântului căruia îi e dedicat templul. Brahmanul care mă conduce îmi spune că ochii statuii sunt făcuţi din două enorme smaralde de mare valoare.

Schimb de palme

Între cursele la marile case de porţelanuri, argintării, cristaluri, apoi la casele de modă, dau şi câte o raită prin bazarul (*market*), unde prin despărţituri mici, toate bogăţiile şi curiozităţile orientului, unite cu mărfurile occidentului, ţi se înşiră cu mare iuţeală.

Într-o dimineaţă de repaus, trecând întâmplător pe acolo, cu regretul că va fi închis, am surpriza plăcută de a vedea negustori la etajele dinăuntru şi intru să mai văd dacă n-aş putea lua nişte vase pe care le ochisem mai demult.

În timp ce mă tocmeam cu negustorul, tresar la sunete de palme ce încep a răsuna prin diferite părţi ale bazarului. Negustorul închide repede taraba, iar eu grăbesc paşii spre ieşire, căci încăierarea se întinde şi devine generală. Sunt mahomedanii care, întorşi de la moschee, găsesc că indienii vând în lipsa lor. Nu ştiu cum s-a terminat, căci m-am urcat în maşină preferând să vizitez muzeul *Victoria Memorial*, unde amintiri din timpul

reginei Victoria se păstrează cu mare sfinţenie, până şi rochia cu care a primit delegaţiile tuturor provinciilor când a vizitat India.

Mai târziu vizitez o expoziţie de mobilă şi decor pe care un inginer o instalase în vederea sosirii Maharajahului de Karputala. Acel domn inginer, când vine să-mi propună să-l însoţesc, speră că regele afghan Amanullah îl va chema pe el să-i decoreze noul palat la Dar-ul-Amann.

Intru pe la marii bijutieri pentru noi desene de coroane şi coliere, dar fără succes. Ei ştiu că bijuteriile coroanei nu pot fi scoase din ţară. Şi fără pietre nu se pot lucra monturile.

Viziuni orientale

La marele magazin ***, un soi de *Galéries Lafayette,* unde după dejun caut să-mi isprăvesc ultimele comisioane, constat că lumea e rugată să părăsească magazinul. De asemenea şi tot personalul, în afară de 4 vânzătoare. Se închid obloanele, se lasă draperiile de la uşi şi ferestre şi se aprind luminile. Nimeni n-a protestat şi toate etajele sunt pustii. Mie îmi cer să rămân, căci Alteţele lor Maharajahul de Karputala cu a sa Rani şi familia n-ar vrea să mă deranjeze în cumpărăturile ce am de făcut pentru suveranii afghani. Încântată că voi vedea o Curte ce nu-i e dat unui european să o zărească, aştept în magazinul închis ivirea acelora ce ştiu să facă orientul atât de fastuos şi pe femeile lor atât de necunoscute.

Printr-o poartă laterală ce duce într-un gang discret, intră maşinile închise, cu perdelele trase, din care coboară Maharajahul cu un cumnat, amândoi în haine europene, dar cu turbane de muselină albe şi şapte prinţese printre care şi regina, în capul convoiului. Toate în costumul nobilelor indiene, adică bluze cu mâneci scurte şi acel sarri de mătase cu motive de aur şi argint la bordură, ce le înfăşoară de la talie în jos până la pantof, iar un capăt, ca o draperie, se ridică pe umăr şi acoperă graţios corpul.

Alteţa sa Maharane, în albastru ca şi piatra din mijlocul buclei înconjurate de diamante de la nara dreaptă, are un mers uşor spre dreapta, ca şi cum ar privi veşnic la vecinul ei. E extrem de graţioasă, înaltă şi fină. Îi întâlnesc din când în când privirea. Are şi ea, ca şi celelalte prinţese, semnul înaltei lor caste între sprâncene. Trec de la raion la raion în paşi lini, discrete, amabile, iar prinţii se ocupă atenţi de dorinţele lor. La început prinţesele au părut intimidate şi şi-au strâns rândurile când m-au zărit, neaşteptându-se să vadă o europeană în magazinul în care ele intrau

descoperite, dar văzându-mi discreția s-au liniştit şi, urmărindu-mă cu coada ochiului, au început a privi rafturile.

Eu însă nu mai pot să aleg nimic, ci pe furiş studiez această lume atât de necunoscută nouă. Îmi amintesc că discutând cu doamne afghane dacă sunt nenorocite că trebuie să iasă voalate din casă, mă asigurau că pentru ele ar fi tot aşa de mare nenorocirea de a le fi zărită fața cum noi, europenele, am suferi dacă ne-am trezi goale în stradă. Ce-o interesează pe o femeie străinii, când are o familie atât de numeroasă în fața căreia nu se ascunde ?...

Benares. Temple şi mistere.

O imagine covârşitoare de credință o dau fluviile de pelerini pornite din toate unghiurile țării pentru *Durga Puja*, festivalul religios al celei mai populare zeițe, Durga, dotată cu puteri nenumărate, zeiță accesibilă deopotrivă bogaților şi săracilor, fericiților şi nenorociților. La altarul ei cad mii de țapi sacrificați. Mulțime de temple sunt dedicate multiplelor forme în care e imaginată de adoratori.

Oraşul Benares şi văile ce-l înconjoară adună o nesfârşită mulțime de oameni şi animale, ce se revarsă din coclaurile munților, din văile înflorite sau din îndepărtatele pustiuri dogorite de arşița soarelui. Mii de vagoane de tren nu pot cuprinde furnicarul de prin gări, unde familii întregi aşteaptă pe peroane dormind grămadă în jurul unui coş cu alimente şi aşteptând clipa să prindă un loc.

Cerşetori, fachiri, figuri hidoase de bolnavi nenorociți sau extropiați, se târăsc de-a lungul drumurilor spre apa sfântă a Gangelui ce udă Benares, oraşul binecuvântat. Ochi sticlind de febră, stomacuri lihnite de foame, răni în care mişună viermii, schelete în mişcare umplu căile în speranța fericirii de a putea să se afunde încă o dată în apa purificatoare.

Din palatele strălucitoare, de marmură şi onix, puternici rajahi pleacă şi ei să se închine, în cortegii bogate, iar bolnavii să le moară aici.

E o revărsare generală de mii şi mii de credincioşi din toate straturile sociale, veniți în litiere, pe elefanți sau cămile, în hauda luxoase ori pe măgăruşi mărunți, iar valul de suflete se tot măreşte, se îndeasă şi se transformă la malurile Gangelui într-o masă compactă de capete, sub cerul nopții reci pentru cei ce n-au găsit loc în adăposturile numeroase. Tremurând, aşteaptă ivirea caldă a soarelui, ca în procesiuni să treacă malurile râului lat, cu ape întunecoase, de cenuşă şi resturi de cadavre.

În adăposturile închise ale marilor palate, prințese mândre, din cele mai înalte caste, se purifică în aceeaşi apă ce trece pe la bătrânele neputincioase, goale sau acoperite cu o zdreanță, pe la tineri şi fete cu trup de trestie, sau pe la bătrâni cu plăgi deschise. Numai văduvele, un fel de paria a societății, stau deoparte, cu capetele rase.

În lungul malurilor, terasele în scări, Ghat, ce se oglindesc în ape, sunt năclăite de mâlul adus de picioarele şi de corpul neşters, de haina nestoarsă, din care apa picură şi face bălți alunecoase sub umbrelele imense de bambu sau pânză.

Puternicul miros de cadavre arse şi de grăsimi topite în templele destinate acestui cult face atmosfera insuportabilă. N-am curajul să merg să văd, iar indignarea nărilor nu mă lasă să gândesc. Nici un vânt nu poate ridica vălul sufocant ce ajunge la mari distanțe şi orice obiect cu forme nedesluşite ce trece pe apă îmi dă impresia de resturi de cadavre, căci nu toți pot să plătească atâtea lemne ca întregul corp să fie prefăcut în cenuşă.

Un cortegiu vesel, cu tam-tamuri, soseşte să arunce ofrande în Gange – orez, lapte şi flori. Sunt nuntaşii şi mirii ce vin ca semn de mulțumire că dorința le-a fost îndeplinită.

Oraşul privit în amfiteatru dă imaginea tuturor stilurilor arhitectonice din India: terase, turnuri, minarete, colonade, cupole, turnuri conice.

Templele sunt pline de acei ce duc ofrande. Ghirlande de flori împodobesc chipuri îngrozitoare ce reprezintă una din fețele lui Durga, soția Timpului, aducătoarea de nenorociri, sau chipul lui Kali, în centuri şi coliere de Naga, cu limbi roşii, lungi, sau al lui Nandi, taurul sacru, nedespărțitul tovarăş al lui Shiva, ori chipul peştelui de aur, în templul dedicat lui Bisheswar.

Ghirlande din cele mai strălucitoare şi mai parfumate flori se aşează pios în jurul inimaginabilului şi formidabilului atribut al lui Shiva, ca în schimb zeul să le dea o soție credincioasă şi cu un gât rotund ca de lebădă, iar femeilor copii, căci cel mai mare blestem e femeia stearpă.

Ofrande sunt şi la templul marelui Hanuman, zeul maimuță. Oare nu el a fost cel care în timpuri străvechi a sărit apele ce despart insula Ceylon de India ca să vină în ajutorul oamenilor ca să-l bată pe regele-demon Ravana din Lacka, cel care între altele furase pe Sita, soția ideală a celui mai nobil fiu, bărbat şi rege Rana ? Aici ofrandele în semințe şi fructe sunt bine primite de strănepoții marelui zeu, care au invadat templul ce în vechime fusese destinat zeiței Druga, nesățioasa.

Miile de temple nu sunt deschise pentru noi, creştinii, dar putem privi de afară şi putem asculta litaniile şi cântecele împrăştiate de-a lungul mulțimii când, pe înserat, sufletul e mai temător de tainele puternicului necunoscut.

Dar câte taine şi secrete şi orgii păgâne mi se spune că păstrează aceste temple şi brahmanii lor? Modul de a vedea al lui Rasputin ar fi floarea inocenței față de jocurile cultului unor zei de aici...

Palatele numeroase ale maharajahilor îşi ridică pe lângă temple turlele cu muşarabii şi terasele zăbrelite. Între ele palatul-fort al puternicului stăpânitor al principatului Benares posedă şi un templu Ramnagar în stilul din sudul Indiei, cu pereții din exterior ca o dantelă din care ies statui şi basoreliefuri din ivoriu reprezentând imenşi elefanți, tigri şi diferite personaje legendare.

Lungul curs al Gangelui, de la *căderea lui din cer,* când, în clăbuci mari de spumă, se revoltă în fața stâncilor şi prăpăstiilor ce îi stau în cale, la liniştita albie largă şi până la *însoțirea cu Brahmaputra,* de unde iau ființă atâtea brațe ce se varsă în mare, e un şir neîntrerupt de schituri şi temple, țintă de retragere pentru misticii visători, ca şi pentru falşii fakiri goi, mânjiți, cu barba şi părul vâlvoi, în poziții anormale, ca să inspire mila trecătorilor.

Sanchi

Un perfect exemplu de sculptură şi arhitectură budistă e Stupa Sanchi, în partea occidentală a Gangelui, monument conceput şi executat după estetica şi tehnica cea mai curat indiană.

Acest monument budic, ce datează din secolele III-II î.e.n, conservat în stare minunată, păstrează aceeaşi noblețe şi simplitate artistică din epoca executării lui. O emisferă înaltă, înconjurată de o balustradă cu 4 porți ajurate cu o artă excepțională, păstrează o relicvă dedesubtul ei.

Pereții şi o galerie internă redau în sculpturi şi freşte comparabile numai cu cele din Ajanta, o mulțime de legende despre viața lui Buddha înainte de a deveni *Universalul,* monarhul imaginar, precum şi mai târziu, în diferitele lui reîncarnări. Artistul indian posedă aptitudini rare în mânuirea ornamentelor şi în special a celor florale, în care e neîntrecut, dar şi în redarea expresiilor în portrete.

Nicăieri memoria lui Buddha nu e mai mult comemorată şi în mai fine sculpturi ca în galeria internă rotundă.

De acest monument e legată de asemenea memoria marelui rege Asoka, cel care a încercat să organizeze o administrație morală a supuşilor săi, ținându-le predici sublime, pe care le-a gravat pe stânci şi pe stâlpi în toate întinsele lui teritorii.

VI.
AFGHANISTAN

(1926, nota M.P.)

Nopți în deşert

O dată formalitățile îndeplinite, trec frontiera, lăsând în urmă şosele minunate, ape captate, ordine, disciplină. Când se ridică bariera pe care cu litere mari e scris *AFGHANISTAN – NU E PERMISĂ TRECEREA,* simți un fior. Treci pe alt tărâm. E acel fior pe care îl aveai copil mic fiind, când povestitorul te ducea în ținuturile balaurilor. E tărâmul pe care cu câțiva ani în urmă puțini străini aveau curajul să-l calce şi încă şi mai rar posibilitatea să-l părăsească. E a treia oară că fac acest drum, dar e prima dată că sunt cu un indian ca şofer, în pustiul desăvârşit.

Cât ochii pot privi, nu vezi decât munți goi, şesuri întortochiate care au fost cândva albii de fluvii, pietriş, bolovani şi urme îngropate de poduri care indică un drum distrus mai întâi de războiul anglo-afghan şi apoi de vreme: castele pe nisip !

Mi se pare că în nici unul din trecutele voiajuri drumul n-a fost atât de pustiu. Nici urmă de vietate. Caravanele numeroase şi camioanele indiene pe care le întâlneşti, încărcate cu mărfuri şi călători şi pe care le vezi de obicei între frontieră şi Turkestan sau Kabul, nu se zăresc nici la orizontul îndepărtat. Maşina saltă pe bolovanii pe care n-ai cum să-i eviți, tot drumul e la fel.

Şoferul tăcut conduce leneş, la întâmplare, după sugestiile mele, căci drum nu există. Nisipul îl şterge. În enorma mea şubă de piele galben-portocalie, brodată, cu blană cafenie, mă lovesc cu capul de acoperişul maşinii, la fiecare zdruncinătură mai serioasă.

E o linişte impresionantă în pustiu, aerul e uscat şi cald, iar orizontul s-a lărgit. Cine n-a făcut un astfel de drum, fără apă, fără freamăt de verdeață, fără alt zgomot decât adierea vântului, nu poate să cunoască senzația de infinit şi voluptatea singurătății ce te cuprind în mrejele lor.

După o stâncă, dintr-un post de pază, un soldat strigă ceva în dialectul pashtu. Tot farmecul dispare. Mai împărtăşesc şi alții aceste tărâmuri unde mă visam că domnesc singură !

Efectul se arată puternic asupra şoferului, care iese din somnolența-i milenară şi măreşte viteza la maximum, ceea ce aruncă maşina din bolovani în gropi şi apoi iar în sus, fără pic de atenție pentru capul meu care se

ciocneşte fără oprire de acoperiş. La întrebările mele, indianul, cu ochii când spre spate, când spre stânga, spre crestele munților, strigă cu o figură îngrozită: *Afridii !*

Caut să înțeleg, privesc şi eu în direcțiile respective, dar nu găsesc decât aceiaşi munți goi şi pretutindeni aceeaşi singurătate. Micul post de pază dispăruse.

Strig să-mi explice ce fel de lighioane sunt afridii. În imaginația mea vedeam avalanşe de tigri, de elefanți şi de nu ştiu ce alte animale rostogolindu-se din dosul zărilor. Doar nu degeaba era scris *Nu se trece!* Dar indianul, cu fraze şi gesturi repezi, din câteva cuvinte ce aveau acelaşi sens ca şi în dialectul persan de la Kabul, mă face să înțeleg că revoluția a început, iar regele a fost împuşcat.

Sunt profund indignată pe cei de la frontieră că nu m-au prevenit să nu cad în mâinile răsculaților când puteam aştepta în India. Groaza şoferului mi se transmisese şi mie, dar tot nu puteam înțelege de ce tot priveşte atât de înspăimântat la munții care oricum erau la mare depărtare de Kabul, unde se petreceau evenimentele.

Maşina aleargă fără cruțare, iar eu, ținându-mă puternic să nu fiu aruncată, nu-mi iau ochii de pe piscuri. Indianul, bolborosind şi rotind privirea, făcea să se creadă că în fiece secundă va apare ceva îngrozitor, ca un coşmar, din piscurile care ne înconjoară iarăşi.

Cu capul îndărăt, cu ochii dureros ațintiți ca să prind de unde vine pericolul necunoscut mie, aud deodată şoferul strigând: *Afridii !* Până să mă dezmeticesc, să-mi dau seama la cine se aplică acest cuvânt de groază, lăsăm în urmă, departe, un biet om cu plete negre, lungi, cu o cuvertură pe spinare, de sub care ieşeau poalele unei cămăşi negre cu chenare roşii. Pe cap, o fâşie de pânză îi făcea turban. Nimic înfiorător şi pe urmă omul era singur !

Capăt atunci convingerea că şoferul a înnebunit şi mă aştept în fiecare moment la un groaznic accident în acest pustiu singuratic, între bolovanii şi nisipul care mă pot acoperi. Câte nu mi s-au povestit despre toate astea!

Cu mâinile încleştate pe pereții maşinii, cu capul vârât între umeri, îmi aştept soarta, ce pare a fi în mâna indianului turbat.

– Ascari !

Unde naiba vede el soldați ? Ba da, acele puncte negre spre Daka s-ar putea să fie soldați, dar pentru ce, doamne ? Sunt înarmați, căci armele lucesc în soare. Şi sunt mulți...

– Opreşte maşina !

Şoferul încetineşte, opreşte şi aflu cu stupoare că, cu o zi înainte, când nu mi se permisese să trec granița, pe aceste locuri pustii, acel trib sălbatic

coborâse şi prădase tot ce i-a ieşit în cale, caravane şi maşini, sate şi colibe. Tribul locuieşte prin cotloanele munților ce despart frontierele cu India şi trăieşte din prădăciuni la drumul mare, având chiar curajul să coboare până în Peshawar, în India, folosindu-se de întinsele grădini care înconjoară oraşul. Şi numai avioanele engleze le mai vin de hac şi-i fac să ia înapoi drumul munților întinşi şi pustii, unde nimeni nu s-ar încumeta să-i urmărească în cuiburile lor de păsări răpitoare, unde ajung încărcați de prăzi şi ostatici, uneori de femei cărora nu li se mai dă de urmă.

Am mulțumit în suflet funcționarului indian de la bara frontierei care, ieri, cu toată valoarea scrisorii ministrului englez către autoritățile indiene de la graniță, mi-a refuzat intrarea pe teritoriul afghan şi m-a obligat să fac cale întoarsă la Peshawar, prin superbul defileu Kyber-Passe pe care tocmai îl trecusem şi să reintru în hotelul în care cu greu am găsit o cameră din pricina ofițerilor şi funcționarilor englezi din împrejurimi ce petreceau weekendul în oraş... Obosită şi răcită, după o lună de călătorie la Calcutta şi Benarez, eram furioasă din cauza piedicii ce mi se punea, ca să ajung mai repede cu Curtea la o stațiune caldă din sudul Afghanistanului. Plus că sâmbăta după dejun birourile erau închise pentru a lua o nouă viză, specială, pentru a doua zi, ceea ce nu mi se mai ceruse. Eram oare suspectată de spionaj?!

Dar funcționarii englezi sunt neîntrecuți în a te servi. De acasă, de lângă paharul cu ceai de la ora 4, mi s-a rezolvat totul, dar mi s-a cerut să plec a doua zi. Am răspuns că sunt grăbită.

– Nimeni nu vă va permite să intrați în zona oprită după ora 4, e foarte periculos să vă prindă seara dincolo de zona păzită a oraşului. Unde vă veți petrece noaptea, căci maşina nu va putea înainta ?

Nepricepută, n-am dat atenție şi, văzându-mă cu permisul special la mine, am cerut şoferului să ia drumul spre ieşirea din oraş. Dar nu contasem pe posturile de control prin care trebuia să trec. Un semn politicos, dar ferm, te face să frânezi pe unul din bulevardele lungi şi un foarte amabil funcționar indian îți cere actele. Cum e spre seară, te previne că n-ai timp să faci drumul şi te invită să te întorci. Dacă tot nu pricepi, la postul de ieşire oricum nu-ți semnează paşaportul, fiindcă a trecut ora...

Nu poți nici să-ți descarci nervii, căci toți sunt perfect politicoşi, îşi fac datoria arătându-ți vălul fumuriu închis care începe a acoperi orizontul spre defileul unde ochi sălbatici şi prădători îşi aşteaptă victimele imprudente.

Neputincios, iei drumul îndărăt. A doua zi o porneşti iarăşi pe drumul din care arta strategică militară engleză a făcut o minune în defileul strâmt, unde ziua e foarte scurtă. E cale ferată dublă, suprapusă, şosea perfectă, vagonete ce se preumblă în aer pentru a transporta alimente, bazine de apă

captată, închise ermetic, cu robinete pentru animale şi, în fine, cotloane în stâncă pentru apărarea împotriva aeroplanelor. Deci, e zonă strict militară. Din când în când, la posturile principale se aud orchestre cântând cântece dragi ale celor veniți din patria îndepărtată.

Ştiind de invazia tribului sălbatic, micul funcționar de la frontieră, sub un motiv inventat, m-a scăpat de ghiarele crunte ale Afrizilor. Când îmi amintesc de acest străjer necunoscut, umil când îşi cerea scuze a doua zi, *căci îşi făcuse numai datoria,* fără să-mi spună că mi-a scăpat şi viața, simt lacrimile de recunoştință că-mi frig ochii. Căci amintirea capturării şi morții a două englezoaice, cu câțiva ani mai înainte, devenea o realitate dureroasă pentru mine, istorie pe care până acum o trecusem cu vederea printre faptele diverse asupra cărora nu te opreşti.

Restul de drum până în seara următoare a fost liniştit, în afară de o puternică furtună de nisip care a întunecat văzduhul în apropiere de Jalalabad. Pachete şi valize rupte din legăturile lor au început să joace în aer, iar o valiză mai slab încuiată a lăsat să cadă câte un pantof din două perechi deosebite. Acoperite imediat de nisip, încălțările s-au făcut nevăzute. Dacă întâmplarea va face să fie descoperite peste câteva sute de ani, arheologii vor aprecia, dacă pantofii vor fi bine păstrați, că civilizația era foarte înaintată în Afghanistan, dacă industria pantofăriei scotea aşa opere delicate atât ca lucrătură, cât şi ca țesături... Iar în aceste locuri ce produc doar un nisip fin care opreşte maşina când se aşează ca o perdea gri-fumurie şi îți intră în toate cutele hainelor şi te izbeşte dureros sub vântul puternic, vor susține că a existat vreun oraş ce n-a lăsat alte urme decât nişte pantofi eleganți, cu tocuri de 7 centimetri, având culori diferite la fiecare picior.

Jalalabad

Prima noapte o petrec la Jalalabad într-un palat cu grădini fermecate, ieşite parcă din *O mie şi una de nopți.* Noaptea e albă, luminoasă, sub luna plină. Aleile nesfârşite de portocali par imense buchete de globuri aurii, sub lumina lunii, care albeşte drumurile întretăiate pe alocuri de podețe, sub care râulețe se scurg lin. Boschete de iasomie şi chiparos te amețesc cu parfumul lor îmbătător.

E sfârşitul lui ianuarie (1926, *nota M.P.*), nopțile sunt reci, dar e atâta farmec în palatul locuit doar de paznici, în sălile imense ce dau pe terasele albe prin nenumărate uşi de sticlă monumentale, care se deschid de jur împrejurul palatului şi dau o lumină opacă, de vis, încât nu pot să dorm, cu

toată oboseala. Cobor în parc. Mai e mult până la ziuă şi voi fi nestingherită de funcţionarii palatului, care-şi fac datoria să mă escorteze. Sunt singură în noaptea albă şi ireală, cu gândurile şi amintirile îndepărtate. Nu e nimeni şi nici o privire nu mă atinge, decât poate a spiritelor care sigur mă înconjoară. Sunt departe, atât de departe de ai mei, în alte tărâmuri, altă atmosferă, alte obiceiuri. Nu sunt sarcasme, nici critici care opresc orice elan către frumos. O oază în mijlocul unui vis. Mă urmăreşte aceeaşi senzaţie de infinit din pustiul larg.

Aici lumina, cerul, stelele sunt ca nicăieri aiurea. Globul luminos roz-auriu a tăiat cerul în arc şi se lasă spre apus atrăgându-mi privirea fascinată în razele pe care le împrăştie în pulbere fină pe aerul nopţii, pe zidurile palatului, pe crengile înmărmurite, pe statuetele în extaz.

La câteva minute de mers cu maşina te afli în pustiul de nisip. Aici e paradisul înflorit, cu terasele albe care înconjoară lacuri, cu chioşchiuri de verdeaţă şi flori care-ţi lenevesc paşii de beţia parfumului ameţitor, cu bolţi agăţătoare de ciorchinii grei de petale ceruite şi de frunziş argintat. Apoi lungi şiruri de plopi ce se înalţă către cer tăind albul aleilor cu umbrele lor nesfârşite.

Merg la întâmplare şi ochii nu-mi ajung să privesc totul şi n-am atâta putere să aspir aerul îmbălsămat! Întind braţele să pot cuprinde fericirea de a putea contempla şi simţi atâta frumuseţe. Mişcări şi zgomote imperceptibile mă înconjoară. Umbre diafane se leagănă lin. Poate sunt umbrele frumoaselor ce au înveselit ochii negri ai stăpânilor, sau sunt suspinele sclavilor ce au căzut sub lovituri? Nu e nimic din zgomotele oraşelor sau satelor din alte părţi.

E ca un vis din care n-ai vrea să te trezeşti. Voi reveni peste câteva zile cu întreaga Curte, dar magia nu se va mai repeta. Vulgul, invidia, prostia vor străbate aleile pătate doar de umbrele lungi ale copacilor ce fac mai albe cărările, globurile aurii ale portocalilor vor fi strivite sub picioare şi vor însângera aleile, crengile rupte, cu flori veştejite se vor mătura la gunoi iar râuşoarele cristaline vor servi de loc pentru... anumite nevoi şi de îngrăşământ pentru pământ. Nici un colţişor din aceste minuni nu va rămâne neprofanat şi singuratic.

Vreau să profit de aceste ore ce poate nu voi mai putea să le retrăiesc şi aştept ivirea dimineţii mergând agale printre boschetele parfumate. Încerc să-mi închipui viaţa sub iluzia ce mi-o făceam înainte de a cunoaşte o Curte orientală, a unui rege puternic, în haremul plin de femei frumoase, elegante, cu lux, muzică şi dans. O adiere lină mă ajută, dând viaţă crengilor pline de iasomie, ca vălurile albe purtate de femei şi care le acoperă până la călcâie.

Primele ciripiri de păsări, urmate imediat de mii de cântece, transformă totul din iluzie într-o realitate ce numai în acest cadru întrece în frumusețe şi putere iluziile cele mai bogate. Cerul capătă o culoare aurie, argintul frunzelor tremură, un fior trece prin desişul boschetelor. Mătasea hainei în care sunt înfăşurată împrumută din sclipirile roşiatice ale unor raze venite de nu ştiu unde şi mersu-mi de halucinată prin cărările împrejmuite de portocali, ale căror crengi se îndoaie sub rod, îmi dă impresia unui suflet rătăcit ce-şi caută ultimul lăcaş lăsat în miez de noapte.

Trebuie probabil să faci zile lungi de automobil, prin nisip şi bolovani, să nu întâlneşti ape şi verdeață, însetat şi cu gura scârțâind de praful pe care-l înghiți. Trebuie ca singurele amintiri din zilele lungi şi obositoare să fie zdrențele şi cămilele, corturile dintr-o cergă cârpită, pusă pe un par ca să apere o căldăruşă pe un foc de scaieți, un schelet de vită şi altul de maşină. Toate astea pentru ca apoi să-ți apară o oază pe care mâini de artişti anonimi au creat un rai sub o boltă cerească de cel mai viu albastru, găurită noaptea de stelele ce par extraordinar de aproape, aşa cum numai la tropice se întâlnesc. Atunci vei şti cu adevărat ce e frumusețea unei nopți înstelate, înconjurate de cântecele păsărilor, de freamătul frunzelor, de susurul râulețelor, de parfumul florilor. Fericirea de a o trăi va fi deplină!

Coşmar

Ce contrast în noaptea următoare ! Nevoind să mă opresc nicăieri până la Kabul, am trecut de stațiile unde se putea dormi şi găsi ceva de mâncare şi am intrat în zona friguroasă, unde priveliştea e albă de zăpadă. Farurile sunt în stare proastă, tocmai când drumul devine periculos din cauza virajelor scurte, cu prăpăstii adânci. Mai avem 5-6 ore până în capitală. E imposibil de înaintat pe drumul întortochiat şi prea departe ca să ne întoarcem la stația din urmă.

În apropierea drumului vedem un bordei înconjurat de măgari şi cămile, ai căror stăpâni îşi vor petrece acolo noaptea. În fața noastră e un camion în pană. Oamenii caută să mă convingă că bordeiul e singurul meu refugiu, fiindcă înghețul de afară nu-mi va permite să stau în automobilul deschis, aşa cum hotărâsem şi nimeni nu va fi în stare să mă păzească, e prea frig. Găseam că au dreptate, numai că privind bordeiul şi pe cei care ieşiseră din el, nu mă convingeam că sunt în siguranță. Dar noaptea coboară repede şi frigul se întețeşte, ca şi frica. Nevoind să le-o arăt, m-am lăsat condusă printre animalele culcate şi, aplecată pe jumătate, am trecut o primă

deschizătură, ca un vestibul, ajungând la a doua, mai largă, luminată de un opaiț.

Jumătate în pământ, încăperea avea forma rotundă, boltită, cu o gaură deasupra, pe unde ieşea fumul de la un foc din mijlocul bordeiului. La foc se topea, într-o găletuşă, grăsime de oaie, în care se sfărâma pâine cu zahăr. Mi-au oferit să mănânc cu ei. Cu toată teama de a-i supăra, am refuzat, declarându-mă suferindă. În acest timp mi-au adus din camion un pat de campanie şi, învelită în şubă, în colțul încăperii, m-am culcat cu boneta pe ochi, aproape nerespirând, cu dorința de a fi uitată.

Oamenii au făcut cerc în jurul focului, ca să mănânce. Apoi au băut ceai fierbinte din ceşcuțe mici. Mi-au oferit una şi n-am putut refuza, cu toată repulsia ce-o simțeam. Ofensa ar fi putut să mă coste prea scump. În fine, şi-au aprins cialeamul nelipsit şi, trecându-l din gură în gură, au tras cu nesaț câteva fumuri.

Isprăvind de vegheat, veni momentul ca fiecare să-şi ocupe un loc de odihnă. Cu cei câțiva metri de pânză ai turbanului, cu şalul sau cuvertura de pe spinare transformate în învelitoare, cu bărbile neîngrijite, cu ochii măriți de genele făcute cu ghol, prăfuiți, murdari, rufoşi, nu păreau totuşi atât de sălbatici ca să te aştepți la orice din partea lor. Avuseseră chiar gentilețea să-mi ofere cel mai ferit loc pentru pat. Încercam să mă conving că noaptea va trece mai uşor decât îmi închipuiam.

Dar când s-a stins focul şi m-am văzut în mijlocul atâtor figuri necunoscute ce-mi înconjurau patul, ca să-şi ia fiecare un loc pentru noapte, când m-am gândit că n-aş putea face un pas fără să calc peste corpuri omeneşti ce nu-mi pot fi prieteni, că de la 6 dimineață nu mă coborâsem din maşină decât ca să intru în bordei, că n-aş putea cere ajutorul nimănui, am simțit că începe una din cele mai groaznice nopți de tortură.

Din locul meu îi zăream înveliți în cuverturi, îngrămădiți împrejur şi unii rezemați de pat, cu figuri pe care ultimele licăriri ale opaițului le făceau sinistre. Mă credeam într-un coşmar ce va lua sfârşit odată cu lumina zilei, dar opaițul se stinsese şi un întuneric beznă s-a lăsat peste respirațiile acestor necunoscuți, despre a căror sălbăticie mi se vorbise atât, pentru care gura tunului, cuşca de fier în soarele arzător, grăsimea clocotită, erau pedepsele obişnuite.

Şi cum la frontieră trebuise să declar introducerea unui săculeț cu aur, la fiece stație funcționarul anunțat telefonic se simțea dator să mă întrebe dacă-l posed încă, aşa că nu mai era un secret pentru nimeni că săculețul de care nu mă despărțeam nu conținea numai obiecte de toaletă şi era aşa de greu din cauza aurului. Când mă coborâsem în bordei, nu mă

interesasem unde au fost puse celelalte valize, dar pe cea cu aurul am luat-o eu şi, între braţe, mi-a servit drept pernă.

Noaptea trecea greu, cu frica, frigul, cu auzul încordat la orice mişcare, la orice zgomot. Târziu, după miezul nopţii, mi s-a părut că aud şoapte într-un grup de lângă patul meu, apoi ceva mişcând cu multă precauţie şi o mână introducându-se încetişor sub valiza înconjurată de braţele mele. O încordare a corpului, c-un ţipăt înăbuşit i-a făcut să înţeleagă că nu dorm şi, temători poate, căci auziseră că telefonasem ca să-mi iasă o maşină în întâmpinare, mâna s-a retras grăbit.

Mai mult moartă de groază, mi se perindau în minte scenele de supliciu de care mi se povestise. Fulgerător, toate s-au adunat şi, înnebunită de groază, îmi aşteptam sfârşitul în acest bordei mizerabil. Dar, fie că nu vroiseră decât banii şi văzând că nu-i pot lua fără să simt, fie că fiind mulţi nu se înţeleseseră între ei dinainte, iar ucigaşul putea fi prins uşor, în fine, crezându-mă englezoaică ştiau că nu vor scăpa uşor de pedeapsa grea, cert e că n-au mai făcut o a doua încercare.

Tremurând toată, am trecut restul nopţii în rugăciunea fierbinte să văd o cât de mică lumină prin deschizătura de sus sau prin uşă. La prima licărire de ziuă abia am avut puterea să strig şoferul şi târându-mă afară, am aşteptat în maşină să dezgheţe motorul şi să-şi bea ceaiul. Luni de zile după aceasta nu mi-am putut stăpâni lacrimile să curgă şi tremurul să mă înfioare la amintirea acestei nopţi trecute între sălbatici în mijlocul pustiului.

Istorie şi artă afghană

Cele mai vechi scrieri ale celor mai documentaţi istorici dau ca leagăn al rasei ariene actualul Afghanistan. Organizată în triburi, neastâmpărată, condusă de câte un Raja, populaţia coboară din valea Kabulului, se întinde spre est şi sud şi începe să ocupe văile Indusului, pe la începutul mileniului I înainte de Cristos. Divinităţile lor simbolizează fenomenele naturale. Bogăţia o reprezintă cirezile de vite. Calul e pasiunea principală, de unde provine şi numele. Oamenii lucrează bronzul şi fierul.

Triburile nomade, turbulente, se întind, ocupă bogatul Penjab şi întreaga vale a Gangelului, până în Himalaia. Din Persia, unde Cyrus (558-529 î.e.n.) ridicase imperiul iranian pe vechiul imperiu semit din Asiria, traversează munţii Hindu Kuch, iar mai târziu Darius (521-485 î.e.n.) ocupă Kandaharul, Kabulul, Indusul şi face trei şatrapii pe care le alipeşte imperiului său. Introduce scrisul, araméene, care e cursiva scribilor săi.

În anul 450 î.e.n., Herodot, în voiajul prin Persia şi apoi mai târziu, în 415 î.e.n. medicul grec Ctesias din Cnide, care a scris *Indika*, după date exacte şi informații asupra lungului curs al Indusului, vorbesc minunat despre frumusețile şi bogățiile din aceste ținuturi.

În 326 î.e.n., Alexandru Macedon, stăpânitorul Asiei Mici, trecând în India, îşi întinde dominația şi pe provinciile care azi formează Afghanistanul.

Influența şi dominația greacă lasă urme adânci în artă şi durează până când popoarele de la nord şi nord-vest – seleucizii, arsacizii, sciții - îi împing pe greci spre India, care îi absoarbe. Până azi influența greacă din Afghanistan se vede în medalii şi statui care se tot dezgroapă.

În 470 e.n. hunii coboară din nord, cuprind întreaga vale a Kabulului şi trec în India.

În anul 1001, Mahmud din Ghasni, din dinastia turcă Ghaznevidă, trecută la mahomedanism, eliberează Afghanistanul întinzându-şi granițele peste Turkestan, o parte din Persia şi India şi strămută capitala la Lahore.

E epoca de cea mai mare glorie a istoriei Afghanistanului liber, dar de scurtă durată.

Gingis Han, în 1219, ocupă Bucharra, Merv, Herat, distruge tot ce poate şi trece în India, în zona Dehli-ului, unde impune dinastia mongolă peste jumătate din țară, peste China, Persia şi Asia Mică. Primeşte şi trimite ambasadori statelor europene.

Astfel Afghanistanul devine drumul de trecere al hoardelor în marş care lasă pustiu în calea lor.

Sultanul mongol Babur, din dinastia trecută la islamism, mort în Delhi, şi-a amintit de văile Kabulului înainte de a muri şi a cerut să fie dus şi îngropat pe locul unde îşi înmormântase iubita din tinerețe şi un copil al lor. Mormântul sultanului Babur şi al lui Gukar-Niz-Begum e azi loc de pelerinaj pentru afghanii pioşi. Dar deasupra lui este instalat tunul pentru execuțiile criminalilor şi a oamenilor politici, tunul care stropeşte cu sfărâmăturile însângerate mormintele marilor cuceritori.

Multe popoare au trecut prin drumurile naturale, care de mii şi mii de ani au fost străbătute de caravanele încărcate cu bogățiile Chinei şi Indiei, ce luau direcția spre Bagdad sau Europa. Cuceritori de mai mică sau mai mare durată s-au stabilit prin văile Afghanistanului. Numai cunoscând influențele variate ale tuturor şi dimensiunile acestei țări mai întinsă ca Franța şi cu o populație în majoritate nomadă, de 5 milioane de suflete, îți dai seama de unde vin atâtea deosebiri de limbă, de obiceiuri şi de înfățişare.

Cei din Kabul vorbesc un dialect persan, iar cei din sate şi nomazii vorbesc limba sanscrită din India. Poporul din Kabul e mic, urât, degenerat. Oamenii din triburile Chynuari şi Hazarah sunt înalți, drepți, cu privirea

mândră şi mersul cuceritor. Toga şi toiagul, turbanul şi bucata de pânză răsucită printre picioare sunt toate în zdrenţe, pline de praf şi ciulini. Dar atâta demnitate au în mers şi în privirea ce nu se pleacă, dar nici nu-ţi dă nici un pic de atenţie, că ai zice că e vorba de cei mai mari potentaţi ai celei mai mari împărăţii. Străbat potecile bătătorite, de mii de ani aceleaşi, cu tălpile goale, pe lângă o turmă de oi, sau un măgar, sau o cămilă. Nu cântă, nu fluieră, nu aleargă. Acelaşi pas măsurat, aceeaşi privire îndepărtată. Trăiesc în ei, îndrăgostiţi de natură.

Spre iarnă, când numeroase turme de oi trec spre locuri mai calde, ei sunt acompaniaţi de nevestele lor. Ca să nu dai peste animale, opreşti maşina la fiecare pas. Femeile, cu figura descoperită, cu dinţii albi ca perlele, te întreabă vesele şi glumeţe în acea limbă pachtu cum de nu ţi-e frică să călătoreşti în aşa diavol!

Afrizii, Mangalii de la frontiera Indiei sunt bruni, fini, subţiri ca o trestie. Cred încă în zeii vechi. Vânează, pradă, dansează. Sunt groaza vecinilor şi a caravanelor. Puşca le e pasiunea.

La Kandahar, Herat, tribul Duranilor păstrează tipul şi arta persană. Oraşele lor sunt bogate, e ordine. Ţesăturile sunt de valoare, ca şi arabescurile de pe monumente şi clădiri. E un popor serios, cu soţi fanatici.

În centrul platoului e un trib de tip semit, cu oameni blonzi, cu ochi albaştri şi nasul coroiat. Legenda spune că e tribul lui Israel, rătăcit în deşert şi ajuns aici după mulţi ani.

Mai sunt şi alte triburi cu nasul, ochii şi pometii mongolici.

La trecerea grecilor, Alexandru Macedon, impresionat de fastul oriental, îşi asimilează aceste obiceiuri, se înconjoară de femei şi introduce haremul. Escortat de artişti şi poeţi greci, înconjurat de armată, el vizitează provinciile. Şi acum se mai găsesc urme ale influenţei greceşti asupra monumentelor descoperite pe valea Kabulului.

Căsătoriile între cuceritori şi băştinaşe se înmulţesc. Într-o singură zi se celebrează chiar 10.000 de căsătorii. De aici tipurile umane pronunţat greceşti care se întâlnesc în societatea aristocratică afghană şi de care aceasta e foarte mândră. Prinţesa Saradj-el-Khesaline, mama lui Amanullah, e tipul perfect al acestui sânge grec, transmis în familia ei din Kandahar. Iar fiul a moştenit şi el mult din natura, orgoliul şi fanfaronada grecească. Surorile lui, mai cu seamă nevasta ambasadorului la Londra, Vali Khan, e tipul perfect de grecoaică frumoasă, fină. Cât despre prinţesa Noury-el-Souraj e o tanagra desăvârşită.

Lipsa de contact între provincii, din cauza inexistenţei drumurilor, a marilor depărtări şi a munţilor de nepătruns, face să se păstreze distincţia

foarte netă între triburi, diferența de obiceiuri şi caracteristicile atât de diferite.

Arta poartă şi ea pecetea timpului şi a artiştilor veniți de pretutindeni.

Săpăturile realizate de misiunea franceză, în frunte cu domnul Bartoux – pe care am avut ocazia să-l întâlnesc deseori în Kabul – a scos la lumină lucruri minunate în văile stepe ale Afghanistanului, unde nimeni n-ar fi bănuit comori ascunse. La Hadda, aleea unui templu îl aminteşte pe acela al lui Dyonissos din Atena.

Echipa franceză a dat la iveală în jur de 6000 de statui şi statuete şi 500 de monumente stupa. Unele statui sunt în perfectă stare, lucrate cu stăpânire de artist matur. Costumele sunt barbare, dar cu figuri de zei olimpieni.

Domnul Bartoux a riscat de 3 ori să fie otrăvit, căci *scoate iarăşi zeii la lumină...* Cu toată paza, o parte din statui a fost distrusă de mulahi sau adepții lor.

La Bamiann e punctul de întâlnire al drumurilor ce duc din Pamir în China pe de o parte şi în India pe de altă parte. Pereții stâncoşi ai Hindu Kuch-ilor fac față masivului Himalaiei şi defileuri înguste, cu piscuri pe care nu le poți zări, lasă să curgă în zgomot năpraznic un izvor răsucit ca un şarpe. Pe aici trece drumul străvechi. Când vapoarele nu existau ca să care bogățiile din China în Veneția fastuoasă, această potecă o luau caravanele cu parfumuri şi broderii, cu mătăsuri şi covoare, perle şi vase. Luni de zile străbăteau Turkestanul chinez, Pamirul, Valea Indusului – ca să intre în China, sau a Kabulului – pentru a trece în Persia, Bagdad etc.

Când budismul a devenit religie de stat în China, pe acest drum misionarii şi-au clădit mănăstiri rezemate de stânci, ca nişte cuiburi de vulturi, de pe înălțimile cărora priveau micimea lumii.

Erau mănăstiri bogate, căci aurul curgea de pretutindeni. De la anul 65 e.n., timp de 10 secole, sub influența budhismului, drumul între India şi China, ce trece prin Bamiann, a fost bătătorit de cei mai mari savanți - călugări budhişti şi de bogățiile celor două țări.

Şi astăzi se văd, pe un platou întins, ruinele imense ale unei mănăstiri, prin țărâna căreia lucesc sfărâmături nenumărate de porțelan.

Pe pereții uriaşi ai muntelui de granit sunt săpate cele mai înalte firide care pot să existe. Ele cuprind colosale statui ale lui Buddha, ale nevestei lui şi ale unuia din copii. Toga drapată a zeului e romană, iar picturile de pe pereții firidei ce acoperă statuia sunt ale bisericilor noastre greceşti.

Urcuşul e greu, prin deschizături unite între ele cu scări neregulate, săpate în piatră. Străbați din cotlon în cotlon, cu deschizături pentru lumină, prin ganguri joase, prin camere săpate în stâncă. După multă oboseală,

ajungi în deschizătura din dreptul capului, spre stânga. De aici se văd bine picturile de pe cupolă. Dacă îmi amintesc bine, statuia are peste 40 metri înălțime.

Legenda spune că două din camerele străbătute au fost locuite de Buddha. Au pe pereți un email negru foarte lucitor, gros de câțiva milimetri. E format din funinginea depusă în timpul veacurilor, provenind de la focul din săpătura în formă de ceaun aflată în mijlocul încăperii.

Picturile sunt ascunse de pojghița groasă, neagră. Legenda le atribuie aceluiaşi artist care le-a realizat şi pe cele din jurul statuii. Am tăiat o bucățică mică de stâncă, cu tot cu email, ca s-o păstrez.

În dreapta statuii, în curentul puternic al defileului, poți urca pe o potecă, sărind mici crăpături şi traversând podețe ce abia se țin în vânt, cu scânduri lipsă şi fără parapet. Ajungi deasupra, în partea stângă a stâncii albe, unde obloane grele închid în fundul muntelui grânarele imense din timpuri străvechi. Soarele cald de februarie *(1926, nota M.P.)* cade oblic pe stâncă iar vântul încearcă să mă arunce jos de pe tărâmurile pios conservate, din trecutul glorios, de către natura neschimbată.

Noaptea am petrecut-o, împreună cu Curtea şi suita care trece în Turkestan, sub corturi mari, bine adăpostite de covoare şi în paturi cu cuverturi calde. Am pus să scoată însă mangalul imens, pe care nu l-am putut suporta, fiindcă ne producea dureri de cap. Înconjurați de piscurile înalte, sub privirea statuilor bătrâne, sub supravegherea sufletelor atâtor credincioşi şi a veacurilor înscrise în pietrele martore nepieritoare, dormim un somn netulburat.

O limuzină şi un servitor îmi sunt lăsate o zi ca să vizitez împrejurimile. Sunt sate troglodite, mai vechi decât epoca budhismului, caverne de mai bine de 3000 de ani în urmă, în pereții stâncii, ca nişte firide suprapuse, începând de la înălțimi mari şi desfăşurate tot mai sus. Compuse dintr-o cameră, sau o sală şi o cameră, tăiate ca nişte cutii în stâncă, n-au nici un obiect de lemn, nici uşi, nici ferestre. Prin pereți sunt mici scobituri în care se află un opaiț, străchini, ceainic, un ceaun. În centrul camerei e o scobitură pentru jar, iar alta mai adâncă, strâmtă la gură, cu o piatră ce o închide bine, formează depozitul de făină al familiei, pentru întregul an.

Dacă întrebi când s-au făcut aceste locuințe, ți se răspunde că au existat de când lumea. Intru prin mai multe, dar nu variază. S-a tăiat în tot ce ce a permis stânca şi puterea omului.

Astăzi, când drumul Indiei şi al Chinei nu mai trece pe aici pentru căratul marilor bogății, o linişte de moarte acoperă satele sărăcite. Ruinele cetății, monumentele budhiste şi cavernele troglodite te impresionează ca un mormânt deschis al unui trecut îndepărtat.

Dimineață, pe cai frumoşi, în costume corecte de călărie, regele Amanullah cu regina, prințesele şi curtea, urmați de litiere pentru cei ce nu vor putea suporta oboseala unei lungi călătorii călare, au luat drumul spre defileurile strâmte. Cortegiul acestui rege musulman modernizat e impresionant, cu costume europene şi cu figurile prințeselor şi suivantelor abia acoperite de un mic şi transparent văl.

x

Două echipe de servitori, la o zi distanță unii de alții, pregătesc haltele de masă şi dormit din transporturile pe care măgarii şi caii le cară în spinare.

Curtea va vizita pentru prima dată aceste ținuturi în care se va prezenta sub un aspect necunoscut încă supuşilor îndepărtați, de un fanatism feroce.

Eu privesc cu mândrie noul aspect al curții, care nu mai dă impresia de cavalcadă de carnaval.

În suiş, la o cotitură spre intrarea în pădurea seculară, îi pierd din ochi pentru o zi. Rămân între ruine şi statui, paznicele trecutului legendar.

Locuința guvernatorului, un fel de cetate joasă, cu multe curți interioare, e păzită pentru noapte de însuşi guvernatorul, care e în apropierea regelui, ca şi ceilalți funcționari.

Când se înserează, intru repede în camera care ce mi-a fost pregătită şi unde mi se serveşte masa. Întunericul de pretutindeni mă face să cer să mi se închidă bine uşile şi ferestrele chiar şi pe dinafară, iar eu, în casa dărăpănată, cu geamuri lipsă şi rău prinse, m-am culcat şi am dormit fără vise, înconjurată de camere necunoscute şi curți negre, fără nici o femeie, în cetatea îndepărtată.

La o oră de mers cu maşina şi apoi la 1200 de picioare înălțime, începe poteca milenară pe care mâna omului n-a mai schimbat-o. În defileuri, doi cai nu pot merge alături. Stâncile întunecă drumul şi prin coclauri se aude şuvoiul curgând. Etapele sub corturi confortabile sunt însă amuzante, chiar dacă suntem înconjurați de decorul înfiorător şi impresionant în sălbăticia şi măreția lui. Piscurile sunt aşa de apropiate, încât întunecă locul nostru de refugiu, chiar când soarele e încă sus pe cer. Iar drumul e aşa de întortochiat printre păduri şi stânci, că ai tot timpul senzația că eşti închis într-o văgăună fără ieşiri...

În cort sunt mereu cu Bibiguld. Nu acceptăm niciodată mangalul care strică aerul.

Logodnicii, principesa Nury-el-Souraj şi Hassan Khan, ocupă singuri un cort pe tot parcursul voiajului, după porunca regelui.

Sute şi mii de ani în urmă, pe aici au trecut şi au propovăduit oamenii sfinți ce doreau pacea şi iubirea pe pământ, credința în Nirvana. *,,Mărturia unui călugăr chinez, Fa-Hien, care a plecat în anul 399 cu un grup de*

pelerini ca să viziteze locurile sacre ale budhismului [arată că drumeţul] *trebuie să treacă prin Kan-Sou şi Lob-Nor, trece prin Khotan şi Kachgar, unde admiră prosperitatea religiei, strălucirea ceremoniilor şi a procesiunilor, intră în India* [în] *Afghanistanul* [de] *azi, prin Pamir şi trecătorile dificile ale Indusului. Cu o credinţă neobosită, el parcurge Ouddiyâna şi Gandhâra pe malul stâng, în valea Kabulului, plină* [şi] *una şi alta de monumente sacre şi de suveniruri legendare"*. Am citat din Sylvain Lévi.

A fost epoca de glorioasă strălucire a budhismului, căci odată cu năvala musulmanilor şi ocuparea Kabulului, în 988, templele, stupa şi statuile cad la pământ. Islamismul vrea să şteargă orice urmă a religiilor trecute.

Ce i-a făcut să respecte imensele statui ale lui Buddha ? Oare măreţia locurilor ce le înconjoară să le fi înmuiat inima ? Mister.

VII.
INDIA

(apr. 1926, nota M.P.)

Spre Simla

Nu mă aşteptam să mi se prezinte aşa de curând ocazia să plec după câteva luni iarăşi în India. O telegramă de la ministrul afghan de acolo ne roagă, pe tânărul frate al reginei, Tawab Tarzi şi pe mine să venim la Simla, unde logodnica lui, sora reginei Surya, va suferi o mică operație.

Drumul se desfăşoară fără accidente. La Jalalabad ne oprim la guvernator, cumnatul regelui, care lipsea, dar prințesa are toate amabilitățile față de noi. Când să dea ordinele de culcare, ne întreabă dacă preferăm aceeaşi cameră, eu şi tânărul Tawab Tarzi. Se vede că obiceiul din Afghanistan se păstrează şi aici: dacă mergi în aceeaşi maşină sau ocupi aceeaşi cabină în tren, se poate presupune că ocupi şi aceeaşi cameră pentru dormit. În altă stațiune familia agentului afghan nici nu ne-a mai întrebat, ci ne-a pregătit două paturi în camera mare pe care o avea pentru musafiri. Norocul că în aceeaşi cameră luasem şi masa, pe o față de masă care mai curând avea aspectul de cearceaf de la un pat de bolnav, aşa că l-am folosit cu succes drept paravan, întins cu sfori de la un cui din perete până între cele două uşi cu geamuri larg deschise. Astfel am putut intra în pat dezbrăcați.

Şi atunci, ca şi altă dată, mi-am amintit că poate nu era atât de vinovat de obrăznicie, aşa cum inițial am crezut, şeful şofer al regelui, care, în trecutul voiaj în India, în marele palat al Jalalabadului, unde mi se pregătise patul în imensul salon cu nenumărate uşi, m-a întrebat aducându-mi valiza din maşină, dacă nu prefer să-şi facă şi el patul în salon..., sau poate doresc să meargă la garaj. Nimeni nu s-a mirat de întrebare.

De la Jalalabad căldura începe înăbuşitoare, e luna aprilie *(1926, nota M.P.)*, când în India începe sezonul arzător. La o pană de maşină, tânărul Tawab-Djean, stând pe o piatră de pe marginea drumului, priveşte cu tristețe pustiul munților goi.

– Să nu crezi că e altcum dincolo de ei, i-am trecut în lungile vânători de capre. Totul e la fel. Pietre goale şi iarăşi pietre goale, întinsuri nesfârşite. Un fir de iarbă nu creşte pe ei, în afară de spinii pe care drumeții îi culeg ca să facă un ceai. Dumnezeu nu s-a îndurat de noi.

Eu însă închid ochii şi ascult şuieratul lin al vântului cald, uscat şi bâzâitul de musculițe. Ce linişte sfântă şi necunoscută e în aceste ținuturi nepopulate, ce adiere de aer curat... Pe aici nu plouă niciodată. Din ce cresc spinii, din ce trăiesc musculițele ?

O lungă caravană iese de după o cotitură a muntelui îndepărtat. Cămilele, legate una de alta se înşiră de-a lungul potecii bătute de nenumărații strămoşi ai acestor oameni şi animale. Încărcate cu lăzi, cămilele merg cumpătat, cu botul întins, cu privirea în zare. E animalul sfânt al deşertului. Alături umblă cornacii drepți, spătoşi, cu ceafa lată sub turbanul drapat. Cu paşi siguri, calcă drumul pustiu fără o aruncătură de ochi spre maşina noastră roşie. Nici un semn, nici o închinăciune. Vin din India şi trec în Turkestan. Vor merge două luni. Pe spate au o cuvertură veche, în mână – un toiag şi într-o pungă – puțin tutun. Pe la opriri, într-un ceaunel, fierb nițel orez, cu o lipie. În alte ținuturi oamenii mănâncă turte de dude uscate, singurul aliment pe care pământul l-il procură.

S-au îndepărtat, s-au micşorat, iar privirea mea obosită nu-i mai zăreşte. Au fost aievea, sau i-am visat în pustiul liniştit ?

În India, nu mă opreşte nimeni dacă sunt singură. Cu un afghan, tot timpul ni se controlează paşapoartele.

– Unde mergeți ? Pentru ce ? Cât veți sta ? La cine ? Serdar ?

Un adânc salut politicos apare la afirmația că eşti prinț, dar pe Tawab-Djean, aşa cum i se spune la Kabul, îl apucă furiile. Numai că n-are încotro şi răspunde.

În trenul până la Kalka e o căldură cumplită, cu tot ventilatorul electric imens ce zbârnâie deasupra canapelelor iar alături, în cabina de baie, apa nu răcoreşte nicicum capul amețit.

La Lahore, în vilele stropite de apa ce curge de pe acoperiş, temperatura interioară e de 50 de grade !

Suntem fericiți când schimbăm trenul la Kalka, pentru unul minuscul, luxos, din câteva vagonete, cu două locomotive, ce urcă pe pantele Himalayei spre Simla, reşedința de vară, unde de mai multe săptămâni sunt instalate autoritățile şi marii bogătaşi indieni. Gările micuțe apar ca nişte jucării printre flori. Trenul ca de păpuşi parcurge întinse păduri cu imense buchete de granade roşu sângeriu, se strecoară prin zeci de tunele, taie pufăind alei înflorite, căci vrea să imite trenul pe care l-a văzut jos în vale. Dar nimeni nu-l ia în serios, căci traversează cu prea mare uşurință podurile fine de trestie şi alunecă fără să atingă pereții strâmți ai trecătoarelor. Şi se preface că nu vede unele halte, căci şi-a dat numele de expres şi trece mândru înainte, fără să oprească.

În gară la Simla, unde suntem aşteptaţi, urcăm fiecare într-un rinkshaw, tras şi împins de indieni subţiri, în bluze şi pantaloni scurţi de pânză. Dincolo de artera principală de jos, alt mijloc de transport în afară de cal nu e posibil pe potecile înguste, în zigzag, cu urcuşuri repezi, în pădurea întinsă până în zări îndepărtate, pe culmile munţilor. Oraşul e în amfiteatru, până la peste 3000 de metri altitudine.

Legaţia afghană e sus pe Somerleyton şi de la o vreme prefer să cobor din pousse-pousse şi să merg pe propriile picioare.

Pe terenul de tenis de la legaţie, la câţiva metri înălţime faţă de curtea vilei – căci nimic nu e la Simla pe acelaşi plan – luăm ceaiul privindu-i pe jucători. În sus, pe pantă, câteva maimuţe îşi iau şi ele gustarea, din flori de salcâm. Gândesc că poate ar prefera o prăjitură. Mă apropii şi îi ofer amabil uneia. O ia, o încearcă, dar negăsind-o după gustul ei, mi-o aruncă, făcând o strâmbătură.

În vârful înalt al unui arbore, o maimuţă umblă într-un cuib şi scoate un ou de corb. Păsările se apropie, apoi se năpustesc asupra hoaţei, care aruncă oul la pământ. Corbul, furios, se năpusteşte s-o ciocănească, dar maimuţa, cu o mişcare iute, îi frânge gâtul şi începe să se ospăteze. Atâta indignare ne produce scena, încât Tawab-Djean ia repede puşca din casă şi, fără să ne prevină, doboară maimuţa.

La sanatoriu stau sute de maimuţe împrejurul pavilionului unde se găteşte masa. Pe acoperiş, pe terase, unele stau cu puişorii în braţe, hrănindu-i sau puricându-i, în timp ce altele îşi fac siesta după ce resturile de fructe şi legume le-au servit ca dejun. Câte una mai bătrână şi obraznică se anină de burlane şi trece în partea oprită lor, pe terasele sanatoriului, ale cărui ferestre şi uşi sunt toate prevăzute cu plase de sârmă, contra musafirilor nepoftiţi, ca de altfel toate casele din Simla. La zgomotul ce-l fac pe acoperiş, paznicii aleargă cu bastoane şi le alungă. Schimonosindu-se şi în mână cu vreun fruct căpătat, se agaţă de burlane, căci n-ar pleca uşor cu labele goale.

De pe terasa sanatoriului, valea nu se vede. Clădirea e uriaşă. Seara, din spate ies aburi în care corbii planează în rotocoale largi pe care le micşorează încetinel, apoi ca o săgeată se reped spre pământ, de unde ca speriaţi, în croncănit, se ridică fâlfâind iute din aripi.

Luminile încep să se aprindă. Întâi în văile mai joase, apoi mai sus, departe, pe coline, în zări, pe munţii îndepărtaţi, se amestecă cu stelele, care se ivesc palide la început. Văile întunecoase îşi trimit în sus umbrele printre luminile aprinse, pe care le înconjoară şi le lasă ca pe nişte mici stele presărate în vălul negru, străveziu.

Unde începe cerul cu stelele, unde se sfârşesc văile cu munţii şi luminile? La picioare parcă am un lac întins şi adânc, în care se oglindeşte cerul cu stelele.

Doctorul Kaar trece tiptil prin uşa întredeschisă din camera de alături, unde a vizitat o bolnavă şi, cu o muselină, îmi acoperă ochii. E negru, şchiop, dar cu câtă atenţie pentru nervii mei slăbiţi...

– *Dormi,* îmi spune poruncitor şi lasă draperia de la fereastră.

– *Nu pot, învăluită de stele.*

Doctorul şef Wilson, colonel, de doi metri înălţime, soseşte la ora fixată, călare, de la un alt mare spital, pentru vizite şi operaţii. Totul numai zâmbet, e înconjurat de numeroase infirmiere, majoritatea frumoase, de bună familie engleză. Saloanele, camerele, camerele de toaletă, ca şi bolnavii, sunt în perfectă curăţenie. Totul se petrece în linişte deplină şi ordine de ceasornic, aşa cum s-a petrecut şi dejunul, cum vor fi şi mesele şi gustările, spre disperarea lui Tawab Tarzi:

– *A făcut din ei maşini punctuale, n-ai nevoie să te uiţi la ceasornic ca să ştii ce oră e, dar uite cu ce se ocupă. Şi-au pierdut sufletul de om liber şi au devenit automate englezeşti.*

Aceste maşini au însă ore suficiente de recreaţie, când nici un şef nu i-ar deranja. Au o masă bună şi suficiente haine curate şi adăpost sănătos. Câţi nu le-ar lua locul! Şi unde mai pui domnişoarele infirmiere, cu mâinile lor albe şi liniştitoare, camerele de repaus, de toaletă şi salonul de muzică de unde arii cântate de o voce frumoasă, acompaniată de vreun instrument, umplu atmosfera din jurul clădirii, îndepărtând tristeţea unui lăcaş de suferinţă...

Sufrageria elegantă, în sclipiri de cristale şi faianţă, cu perdele de muselină apretată, cu un serviciu ireproşabil şi meniu bogat, ar putea stârni invidia oricărei doamne pretenţioase.

Pentru afghani timpul nu e bani, iar ceasornicul e o podoabă amuzantă, fiindcă ticăie şi distrează copiii.

Dorind să ies în oraş şi negăsindu-mi poşeta la care nu-mi aminteam să mai fi umblat de mai bine de o zi, când mă aflam la biserica englezească, încerc norocul şi trec pe acolo. Intru şi mă îndrept spre banca unde credeam că mă aşezasem. Un indian ce mă zărise strecurându-mă în biserica goală intră şi el, se apropie de altar şi se reîntoarce cu poşeta mea, întinzându-mi-o.

– *Aşa e că pe asta o cauţi ? Nu lipseşte nimic din ea.*

Nu lipsea nimic, nici aur, nici hârtii, nici cecul de la bancă. Paşaportul, obiectele de toaletă, erau neatinse.

– Ştiu că ai fost ieri la slujbă şi astăzi văzându-te căutând mi-am imaginat că pentru asta ai venit, iar fotografia din paşaport îți seamănă.

x

Sus, pe vârful culmei muntelui, e un cazinou cu muzică şi dans, dar nici un pousse-pousse nu poate să urce. Numai călare ajungi. Rochiile de seară, scurte şi strâmte, trebuie ridicate ca să permită genunchilor să prindă coapsele calului. O cuvertură specială acoperă în față şi trece în spate să se prindă de şa. Seara, pe caii blânzi, rochii de paiete şi museline trec pe potecile strâmte spre cazinoul luminat feeric.

x

La legația afghană invitații vor veni la ceai. Englezii sunt cu doamnele. Nişte afghani, rude ale ministrului, sunt şi ei veniți din Kabul. Cu câteva minute înainte de sosirea invitaților, coboară în salon în pijamalele cu care dormiseră. Ministrul şi logodnica nu îndrăznesc să le spună că între europeni aşa ceva nu e permis. Eu însă îi rog să treacă să-şi ia hainele.

– De ce ? Pentru că n-ar fi decent ? Suntem mai îmbrăcați decât i-am văzut noi pe englezi făcând sport cu mânecile scurte, gâtul descoperit şi pantalonii mai sus de genunchii goi !

Supărați, au plecat trântind uşile. Dar dacă ar mai fi văzut plajele moderne din Franța?

x

Două seri de-a rândul ne-au delectat dansul şi cântecul bayaderelor indiene. Dansatoarele curtezane, libere, cu drepturi necunoscute de alte femei, ce în pantonima lor evocă pe rând viața, dragostea, ura, suferința şi moartea. În frângerea brațelor, în ondulația corpului, cu vocea întretăiată în suspine de plăcere, creează pe o suprafață mică scene din legendele milenare. E atâta expresie în mimică, încât te fascinează, fără să înțelegi un cuvânt.

Încărcate de bijuterii, în văluri de muselină de India, în aur şi argint, respectate şi iubite, au o situație foarte privilegiată în legile indiene. Când muzica şi dansul s-au sfârşit pentru noi femeile, ne-am retras în camerele noastre, domnii rămânând în compania lor până la ziuă.

Meci de polo

O invitație a Alteței sale Maharajahului de Benares, să asistăm la un meci de polo între echipe de ofițeri englezi şi indieni, mă încântă pentru prilejul de a-l cunoaşte pe acest potentat oriental, bogatul monarh pe al cărui principat trec apele purificatoare ale Gangelui şi se aflǎ oraşul sfânt Benares.

Seyd Cassim, ministrul afghan şi cu mine, coborâm repede drumurile în pantă şi unghiuri ascuțite, printre vile şi povârnişuri, ca să trecem în văile adânci, împădurite, ce duc la hipodromul prințului. Drumul e lung şi amuzant, în zgomotul cadențat al paşilor celor ce trag şi susțin totodată rinkshaw-urile, bătătorind potecile, în umbra arborilor înalți în care luptă ciorile contra maimuțelor hrăpărețe.

Intrând pe domeniile particulare ale maharajahului suntem întâmpinați de valeți care, la prezentarea invitațiilor, ne conduc spre intrarea de onoare, unde ne primesc prințul cu suita. În tribună e un foarte mic comitet: viceregele lord, Lady Irwing cu suita şi... noi.

Pe pistă jocul a început. Restul tribunelor sunt goale. Pe secretarul viceregelui îl cunoşteam din Kabul, iar cu doi din domnii din suita prințului luasem masa în câteva seri. Maharajahul, foarte amabil, se interesează şi nu pricepe cum de stau în Kabul. E insinuant şi măgulitor când suntem numai noi, dar brusc foarte serios când se apropie unul din europeni. Costumul parcă e luat din frescele din Ajanta: halat strâmt din damasc roşu, înflorat, cu motive aurii, ca şi papucii cu vârfurile ascuțite şi întoarse în sus, ca şi tichiuța de pe cap, în formă "poilu", care lasă să i se vadă un cap prea rotund... E mic, are în jur de 50 de ani, cu figura gălbuie şi buza de jos foarte răsfrântă. Extrem de amabil şi atent, îmi spune că mi-ar face posibilă vizitarea familiei sale, dacă voi fi încă în Simla la sosirea ei.

Valeți în haine lungi, albe, cu broderii, cu mânuşi de muşchetar, iar în cap cu imense turbane de muselină, tot albe, servesc ceaiuri, răcoritoare şi prăjituri.

Plecarea

Renunțăm la micul tren-păpuşă care ne-a urcat la Simla şi zburăm pe culmile largi cu un automobil, la înălțimea norilor, pe pantele Himalayei înflorite, cu drumuri presate, fără defect, cu un fel de jghiaburi din loc în loc, unele înalte, cu notația *,,pentru cai",* altele pitice, *,,pentru câini".* Curge o apă limpede, capturată în țevi, ca să nu se risipească şi nici să strice drumurile fără praf. Imenşii copaci cu granade înflorite înroşesc uneori pe întinderi mari pădurea deasă. Agățătoarele îşi

întind miile de brațe din arbore în arbore împodobindu-i cu mănunchiuri colorate, galbene sau violete şi copleşind cu parfumul pătrunzător crengile de frunziş ceruit. În curbele drumului scoborâm, când umbriți de codrul misterios, când sub soarele ce sclipeşte pe traseul patinat.

Coborâşul e amețitor. Simt goluri de aer ca în avion. Capul mi se învârteşte, căci am senzația că roțile maşinii nu mai ating drumul, ci au luat-o razna în văzduh. Cer să oprească, să iau contact cu pământul şi să-mi încarc plămânii cu o doză mare de oxigen.

Ne oprim în grădina unui restaurant să gustăm ceva. La plată ni se aduce şi o condică în care să ne înscriem numele, când şi de unde venim, unde mergem, unde am locuit, pentru ce, cât stăm şi când trecem granița. Tawab Tarzi scrie furios.

– *Nu mă vor mai prinde pe aici !*

Eu sunt în admirația politeții şi sângelui rece al indianului care îşi împlineşte datoria. În acelaşi timp sunt numai ochi ca să privesc şi să cercetez. Entuziasmată sau surprinsă, îi atrag atenția la câte ceva, dar e ca şi cum ai spune orbului să privească luna şi e foarte nedumerit de interesul meu pentru India, când el ar vrea să adoarmă în Kabul şi să se trezească în trenul ,,bleu" între Roma şi Paris...

Îi spun:

– *Acolo e lux, dar aici, pe lângă frumos, totul e emoționant şi plin de obiceiuri interesante... Aş vrea să trăiesc aici ca să pot cunoaşte totul, precum şi sufletul acestui popor deosebit întru totul de mine.*

– *Capricii de european...*

Îl las în somnolența-i milenară şi-mi încarc creierul cu impresii variate la fiece pas. Maşina alunecă, uşoară, pe pantele tot mai line, între boschetele de arbori tropicali, printre care micii papagali verzi se leagănă în strigăte de mii de glasuri ce răsună prin pădure. Într-un coşuleț, violetele palide, culese la 3000 de metri altitudine, stau pleoştite de căldura ce începe a se simți când coborâm tot mai mult spre stația principală a unei căi ferate ce ne va duce spre Afghanistan. Am riscat să întâlnesc cârduri de maimuțe răutăcioase prin desişurile pădurii sus la Simla, ca să pot culege aceste gingaşe flori şi acum le privesc cum se ofilesc departe de umbra prielnică lor. Îmi amintesc că în copilărie păstram câte-o floare între foile cărților, aşa că deschid micul sac de voiaj şi, într-o revistă, culc câteva violete de pe munții Himalayei...

Trecând din nou prin Jalalabad, vrusei să mă opresc la palatul unde am locuit când am trecut singură, în timp ce Tawab Tarzi să meargă la cumnatul regelui, guvernatorul de aici. Dar doamna a ieşit în fața porții şi a cerut cu insistență să cobor. Cu mult regret, cunoscând inconfortul de aici, m-am

supus. Extrem de obosiți de drum, căldură şi praful gros de nisip ce-mi înfunda respirația, a trebuit să aşteptăm până târziu, privindu-ne disperați, când se va anunța masa şi apoi posibilitatea de a merge la odihnă. Cu cearcăne groase de praful ce desenase conturul ochelarilor de automobil, aveam aerul de clovni în repaus. Încovoindu-mă de somnul ce nu-l mai pot combate, îmi iau micul săculeț şi cobor terasa în grădină pe urma unei servitoare pe care o zărisem trecând cu o lumină. La un şipot sărac cu apă gălbuie, în aerul serei, sub înțepături de țânțari, mi-am răcorit fața şi corpul tremurând de istoveală.

După masă, pe terasa pe care dădea camera gazdei, cu toate uşile larg deschise ca să intre nițel aer, s-au pus pătuțurile celor trei copii, fiecare cu bona lui, aşezată jos, iar pentru mine şi Tawab Djean - două paturi de campanie, la rând cu celelalte.

Trecând iarăşi în umbra pomilor din grădină, am schimbat rochia şi restul cu un capod cu care am intrat sub muselina ce acoperea patul, întinzând-o bine peste mine ca să mă apăr de țânțari. Dar oboseala extremă şi respirația celor din jurul meu, ca într-un dormitor de internat, mi-au alungat somnul atât de dorit iar la prima zare de lumină am fost iarăşi jos la şipotul cu apă gălbuie.

VIII.
AFGHANISTAN

(1926-1927, nota M.P.)

Nuntă princiară

Stau şi aştept în marele vestibul închis, cu draperiile lăsate, între monumentalul hol decorat pentru ocazii, unde monarhii şi toate doamnele diplomaților europeni, ca şi aristocrația afghană, sunt în mare ținută şi terasa pe care miniştrii străini, invitați special, vor asista la sosirea şi coborârea din maşină a prințesei Nury-el-Suraj, cu logodnicul ei, pentru recepția dată în onoarea căsătoriei lor.

Domnii speră că va sosi descoperită şi suportă cu resemnare, în fracuri, răcoarea nopții de toamnă *(1926, nota M.P.)*. Prințesa soseşte însă bine acoperită de văluri şi emoționată la vederea atâtor figuri respectuoase, pline de decorații, ce se apleacă să o salute în trecerea ei. Când urcă marile trepte, îşi pierde frumosul mers. Intrată în vestibul, draperiile se închid ermetic, spre decepția celor de afară, care iau drumul spre palatul unde va fi recepția domnilor, iar prințesa, acum cu figura sub un nimb fin de dantelă, asortată la aceea splendidă a rochiei cu trenă, apare în hol cu cortegiul de domnişoare de onoare, toate cu acelaşi model de rochie de culoare albă. Trena prințesei, de câțiva metri, are o țesătură de metal alb şi e acoperită toată de un tremur de tull diafan, cu motive ca de fir de păianjen, din acelaşi metal.

În capul cortegiului ia loc prințesa Amena, cea mai mare fetiță a monarhilor, un copil splendid atât ca frumusețe, cât şi ca însuşiri sufleteşti. Poartă în mâini Koranul şi păşeşte încet pe scările monumentale ce urcă la marile saloane, urmată la câțiva paşi de mirii care îi au în dreapta şi în stânga pe suverani.

Rochiile afghane au dispărut aici, ca şi turbanele la recepțiile regelui. Masa, în marea sufragerie în formă de potcoavă, are toate locurile marcate cu cărți de vizită, iar douăsprezece tinere fete, în negru, cu părul tăiat şi frumos ondulat, cu şorțuri şi bonete albe, brodate, au luat lecții de servit. Amanullah recunoaşte imensele schimbări când povesteşte ambasadoarei turce de sacrificiile ce le-am făcut renunțând şi la concediul de 6 luni la care aveam dreptul în primăvară, când a logodit prințesa.

Privesc cu plăcere împrejurul meu la aspectul cu totul altul față de acum 3 ani. Câtă grație înnăscută la aceste tinere fete, care nu demult, în şcoli, refuzau cu îndârjire mânuitul furculiței şi cuțitului, pe motivul că *rămân flămânde*... Inteligente şi cochete, îşi supraveghează mersul, să nu fie de cadâne, gătelile, să nu dea impresia că iubesc podoabele sălbatice şi îşi păstrează linia trupului încercând sporturi... Învață să-şi lucreze singure rochiile, cu mult talent.

Îmi amintesc de ultima mare recepție de la palatul Delcushat, când invitațiile trimise erau un adevărat cod al manierelor elegante pentru lumea afghană. Reginei i s-a făcut rău când a aflat că mareşalul palatului a trimis din neglijență şi prin legații astfel de invitații.

– Noi să-i învățăm pe miniştrii străini să mănânce şi să se poarte ?!!!

Citez din faimoasele texte: *Nu sunt primite decât persoanele invitate, fără copii mici şi servitori. Nu se vine nici mai înainte, nici după ora fixată. Cămaşa şi gulerul de rigoare la bărbați, de asemenea cravata şi batista. Paltonul şi pălăria se vor lăsa la garderobă. Ghetele se păstrează în picioare. Nimeni nu se va aşeza pe jos, ci doar pe scaune, iar la masă vor ocupa locurile indicate. E oprit să vâri mâinile în farfuria vecinului, să te atingi de tacâmuri care nu-ți sunt destinate. E oprit să vâri degetele în mâncăruri. Vei aştepta să fii servit în farfuria ta. Ai să mănânci cu furculița ta, ai să tai cu cuțitul tău..*

Să-ți ştergi gura cu şervetul înainte de a bea din paharul numai al tău. E oprit să deşerți fructele şi prăjiturile prin batiste şi buzunare. E oprit să se descheie la haină şi... Sunt oprite zgomotele de satisfacție ale stomacului. Scuipatul e oprit riguros.

Pe scurt, două mari pagini de scris arab, sau patru de scris latin, cu textul foarte detaliat, nu aşa cum l-am prezentat eu, cu exemple şi explicații.

Dar Mareşalul mai auzise de *goûter à la fourchette* şi ținuse să-l inaugureze. Suprimase toate scaunele din sufragerie, dar uitase să suprime şi sosurile sleite ce acopereau nu ştiu ce combinație, iar furculițele şi farfurioarele – lipseau. Sala înghețată şi aspectul mâncărurilor le-a făcut pe *aceste străine veşnic nemulțumite,* din care făceau parte o contesă italiană, neveste de ingineri germani şi de profesori, să întoarcă spatele la toate aceste pregătiri şi să ceară să vină trăsurile.

Înapoi în istorie

De ce oare Amanullah a bruscat lucrurile care îşi luaseră drumul evoluţiei în mod aşa de liniştit! Toată domnia lui prezintă ceva anormal de nervos, de la venirea pe tron, în urma asasinării tatălui său, sultanul Habibullah, moarte nedezbătută încă de judecători, cum se obişnuieşte în Afghanistan, cu ocazia căreia viitorul rege avea să omoare cu propria-i mână pe un ofiţer ce era de gardă...

Iată câteva crâmpeie din descrierea acestui fapt, luate din *l'Afghanistan nouveau*, ediţie scoasă după dorinţa lui Amanullah:

Emirul Habibullah iubea cu ardoare ţara sa şi lucra mult pentru dezvoltarea şi emanciparea poporului său. (...) În cel din urmă voiaj al său la Jalalabad, emirul fu asasinat în condiţii misterioase. (...) Voiajul fusese din cele mai liniştite. În oraşe, în drumul său, poporul îl primi cu mari manifestaţii de bucurie. Cortegiul emirului staţionă, pentru a trece noaptea de 20 februarie 1919, în împrejurimile oraşului Jalalabad. Un regiment servea de gardă cortegiului. (...)

Către miezul nopţii, când toţi dormeau adânc (sub narcotic, se spune), o lovitură de puşcă sfărâmă tăcerea. Lovitura se auzise din cortul emirului. (...) Crima, aflată de armată, produse o mare impresie şi o mare descurajare morală. Misterul ce înconjura asasinatul şi ucigaşul nedescoperit a neliniştit pe toată lumea. (...) Armata, care acompaniase emirul la Jalalabad, din proprie iniţiativă, arestează şi aduce la Kabul toate persoanele care îl acompaniaseră pe defunct. Amanullah era regent, deci era în capul armatei, cum se obişnuia în Afghanistan (nota autoarei). *Un consiliu de război extraordinar se formă. (...) Asasinul era un ofiţer din gardă care fu imediat executat, de chiar Amanullah însuşi ... (...)*

Dar să ne întoarcem cu câţiva ani în urmă în istoria afghană din ultimul secol:

La moartea lui Dost Mohamed Khan, în etate de 92 de ani, englezii pătrund din nou în Afghanistan, găsind că succesorul său, Chir Ali Khan are simpatie pentru ruşi. Englezii impun un înalt Comisar, Cavanieri, care mai târziu a fost asasinat, cu toţi funcţionarii, în mijlocul unei nopţi, prin strangulare, în 1879.

Abdur-Rahman, nepotul lui Ahmed Khan, venind la tron, primeşte condiţiile impuse de englezi în 1883, renunţă la orice relaţie cu alte puteri străine şi se ocupă de consolidarea internă a ţării. Mână de fier, vâră groaza în triburile rapace şi în bandiţi. Cuştile cu drugi de fier, instalate în drumul mare, închideau în arşiţa soarelui pe condamnaţii ce se sfârşeau în chinurile foamei şi setei. Fierul roşu ce ardea ochii stingea orice dorinţă de avutul

străin. Nu a existat vreme mai sigură ca în timpul său. La moartea care a survenit în 1901, el lasă fiului său Habibullah o țară liniştită, cu un guvern serios, un comerț înfloritor, cu drumuri şi palate.

Sultanul Habibullah urmează politica tatălui său. Încearcă să iasă de sub tutela engleză, dar în 1905 încheie şi el un acord cu englezii, de a nu avea raporturi cu alte state străine. El înmulțeşte reformele interne, se ocupă de şcoli, înființând un institut, Habibyah, pentru a forma profesori, introduce ofițeri turci pentru reorganizarea armatei, zideşte numeroase stațiuni pe drumul spre India, unde îi plăcea să meargă şi unde avea mulți prieteni. Comerțul înfloreşte.

Mare amator de femei, ca şi tatăl său, Habibullah înmulțeşte palatele pentru adăpostul haremurilor. Mare gurmand, avea un număr important de comisionari ce soseau zilnic cu produse din India. Elegant, îşi lucra totul în Anglia şi India, purtând costumul european. Era darnic cu servitorii, care şi-l amintesc cu mult regret.

Habibullah introduce automobilele, iar în palat – energia electrică. Zideşte palatul Delcouchat, cu săli monumentale, cu ascensor, cu o baie de ultimul confort, de care de la moartea lui nimeni nu s-a mai servit, palatul fiind folosit doar la marile recepții... Pentru vară, sultanul a ales un loc în Paghman, unde a tăiat o stâncă să-şi zidească un palat. În cascade şi râulețe, între terase, în mijlocul unui parc minunat, vederea e fermecătoare.

În partea de sud a oraşului, într-o poziție extrem de pitorească, la câțiva kilometri de Kabul, fixează viitoarea capitală, ce nu-i va fi dat să o vadă, Dar-ul-Aman, cum i se dă numele după moartea lui, de către Amanullah.

Războiul mondial soseşte. Mulți profită să-şi impună dorințele şi pretențiile. Ar putea şi el să-şi spună cuvântul. Dar țara a prosperat şi a fost liniştită. N-a fost împiedicat de la reforme şi activitățile interne.

Fidel, nu vrea să-şi încalce semnătura. Cu toate insistențele din afară, nici Djemal Paşa, sosit, şi nici alții, nimeni nu-l poate decide să iasă din neutralitate.

În țară, Partidul Naționalist Progresist e susținut de prințesa Saradj-el-Khévatine, mama lui Amanullah, una din cele opt soții legitime ale sultanului care, mai târziu, în urma unui vis, a repudiat pe patru dintre ele. Printre cele rămase a fost şi această prințesă mândră, bogată şi foarte ambițioasă.

Primul băiat al emirului, cu o altă soție, e Ynayatullah, pe care tatăl îl creşte cu intenția de a-i lăsa tronul. E veşnic cu el. În toate fotografiile oficiale îl are alături de el, în mare ținută, cu mantia de mareşal pe umeri. În toate călătoriile în India îl ia cu el. Acelaşi chip, aceeaşi ținută.

Mergând în vizită la Regina-Mamă, înainte de a cunoaşte istoricul familiei, m-am oprit în fața unui portret în mărime naturală. Ea mă întreabă dacă ştiu cine e.

– *Prințul Ynayatullah,* răspund.

– *Te înşeli. E sultanul Habibullah, soțul meu.* Dar cu ce accent spuse aceste cuvinte...

În schimb, Amanullah – nicăieri, nimic nu-l arată ca pe un viitor moştenitor la tron. În camera deputaților fusese desemnat ca prinț moştenitor Ynayatullah, în timpul vieții tatălui său. Amândoi s-au însurat cu fetele lui Mahmud Tarzi Khan. Primului i s-a făcut o nuntă ce a ținut două săptămâni. Toate câmpiile din jurul Kabulului erau acoperite de corturile delegațiilor venite din toate unghiurile țării. Mireasa, Hannum Efendi, titlu ce singură a purtat în Afghanistan, a fost nora simpatizată, pentru care s-au pus învățători mulahi speciali, care să-i cultive spiritul şi să o ridice de la nivelul de jos al femeilor afghane.

În plină forță de lucru, Habibullah moare asasinat de un glonte tras pe când dormea înconjurat de armată. Nebun de durere, Ynayatullah plânge pe trupul tatălui adorat. Uită că tronul îl aşteaptă. Amin-Djean, fiul prințului, îmi povestea dureroasa amintire pe care n-o putea şterge din memoria de copil de 9 ani, cât avea la asasinarea bunicului său.

Un vechi obicei e ca fiul ce e în capul armatei în momentul morții sultanului, să-i urmeze la tron dacă moştenitorul n-a fost desemnat din timp. Întâmplarea l-a ajutat pe Amanullah, sau Amanullah a ajutat întâmplarea?

O dată emirul mort, fratele acestuia, Nasrullah-Khan, care ar fi avut veleități la domnie, a fost arestat şi a murit în urma unei cafele. Fiul desemnat, Ynayatullah, a fost ținut închis în casă cu nevasta şi copiii timp de 3 ani, fără să aibă voie să vadă pe nimeni. În primele zile, la fereastră le-a ținut companie un prieten spânzurat.

Prin bazar, prințesa mamă cere recunoaşterea fiului ei ca rege, căci el va aduce libertatea țării sale. Tinerii naționalişti îl susțin.

După câteva zile, o scrisoare către viceregele Indiei notifică venirea la tron a lui Amanullah şi independența Afghană, nemaipermițându-se Angliei să se amestece în vreun fel în afacerile țării.

După lupte sângeroase lângă Daka şi Land Kotal, afghanii au fost nevoiți să dea înapoi din cauza bombardamentelor engleze şi, lipsiți de speranța de a fi ajutați de musulmanii de dincolo de frontieră, pe care contau, au trebuit să cedeze terenul. Anglia, slăbită de marele război şi influențată de curentul general de libertate a popoarelor, deşi departe de a fi învinsă de afghani, a preferat să încheie pacea cu ei, semnându-le

independența absolută, dar suprimând sutele de mii de lire sterline pe care le dădeau anual pentru lucrările de drumuri, palate şi pentru armată...

Voi transcrie aici câteva fraze din cuvântarea ținută de Amanullah cu ocazia iscălirii acestui acord cu Anglia, în fața trimisului acesteia, care *făcea pe surdul şi nu ştia să profite nici de amiciția pe care i-o arăta Afghanistanul, nici de nenumăratele experiențe din şcoala orientului. Dacă nu vrea să iasă micşorată în urma certurilor cu Afghanistanul, cum de atâtea ori a avut probe, Anglia să nu mai umble după idei imaginare...*

– ... nu voi putea niciodată să mă dezinteresez de ceea ce se petrece în lumea musulmană, vreau doar să fiu asigurat că guvernul britanic va primi cu bunăvoință sfaturile mele (...) Nu voi înceta de a-i atrage atenția (...) că politica sa musulmană creează supărări. Cu cât guvernul britanic va respecta mai mult drepturile Turciei, cu atât poporul afghan îi va fi mai prieten. Să nu creadă guvernul britanic o singură clipă în prietenia noastră atâta timp cât lumea musulmană va suferi în urma erorilor lui (...). Sunt ferm convins că ziua schimbărilor e aproape, schimbări care se vor petrece şi cu poporul hindu, ale cărui suferințe ne produc o mare tristețe.

Ai avea impresia că e marele sultan Baiazid adresându-se lui Mircea:

,,*Am venit să mi te-nchini,*

De nu, schimb a ta coroană într-o ramură de spini".

În acelaşi an, Amanullah încheie un tratat cu Rusia sovietică, dar cu totul în alte condiții. Pe când Angliei nu i se permit decât 2 consulate şi o legație, Rusiei i se dau 5, iar aceasta oferă un ajutor anual de un milion de ruble aur... În plus construieşte o linie telegrafică Kuşk-Herat-Kandahar-Kabul, iar guvernul rus pune la dispoziția Afghanistanului personal tehnic şi alți specialişti de care acesta ar avea nevoie.

IX.

MAREA CĂLĂTORIE

(dec. 1927 – iulie 1928, nota M.P.)

Pregătiri de voiaj

Ce explozie de glume a fost prin legații la vestea că ,,măreața" curte afghană pleacă să-şi viziteze verişorii europeni !

- Pentru ce nu se duce regele singur? Ce caută femeile, care încă n-au învățat bine să mănânce?

- Şi dacă regina se va prezenta acceptabil, pentru ce îşi atârnă de gât sora şi cumnata ? Cum vor fi prezentate ? Numărul 2 şi numărul 3 ?

- Sunt inconştienți ! Nu-şi dau seama ce e aia o Curte în Europa !

- Acum înțeleg de ce dorința dumneavoastră ca croitorul regelui să vadă costumele mele !

Îmi amintesc atunci în hohote de râs că-mi trebuise o jumătate de ceas ca într-o discuție cu regele, care dorea să i se facă un *bonjour,* să înțeleg că el vroia o jachetă. Şi mergând la legația engleză, îl rugasem pe Mister Gould să-i permită croitorului regelui să vadă haina, ca să-şi dea seama ce dorea majestatea sa.

- Vreo 20-30 persoane îl vor acompania ? Frumoasă suită, de unde va cheltui ?

- Va avea curajul să se despartă de prințul Ynayatullah, pe care îl ține sub pază de la urcarea pe tron ? Îl ia şi pe el ? Şi pe Hannum Efendi ?

- I s-au urcat fumurile la cap dacă crede că i se va plăti voiajul şi întreținerea unei suite cu care vrea să sperie proştii pe timp de 2-3 luni.

- A, e posibil 8-9 luni ? Dar unde ?

- Şi în Rusia ? Dar a afirmat că termină cu Germania, unde are nevoie de o mică operație.

- Poate că, doritoare cum sunteți să vedeți cum se prezintă vecina Rusia şi să cunoaşteți Persia şi Turcia lui Loti, chiar credeți că sunt puse în program.

- Şi alte prințese merg în Franța? Mai ia şi altele ? Şi pe micul prinț cu suita ?!!

Am redat foarte atenuat întrebările ce cădeau de la diverşii diplomați pe care i-am întâlnit imediat după anunțarea voiajului, într-una din legații. Credeau mai mult că e vorba de o farsă. I-am întâlnit însă mai târziu, în vizitele care durau cel puțin 2 săptămâni în fiecare țară, în afară de Belgia şi

Polonia, unde am stat câte 3 zile, căci, cu toată diplomaţia afghană, nu s-au alocat cheltuieli pentru mai mult, iar din pungă regele n-ar fi scos nimic...

În Anglia, în cele 25 de zile, chiar şi conturile portarilor au fost achitate de autorităţile engleze. Diplomaţii şi-au dat seama ce bine eram informată de la început şi în plus că curajul afghan e de mai multe feluri.

x

Propunerea de a-i acompania era prea ademenitoare ca s-o refuz, cu toată răspunderea ce-mi luam şi oboseala celor peste 3 ani petrecuţi în Afghanistan, întrerupţi doar de scurtele voiajuri în India. Eram conştientă de greutatea sarcinii ce-mi va atârna pe umeri pe toată perioada vizitelor şi chiar înainte, din cauza comenzilor pe care trebuia să le fac la Paris pentru suverani, prinţi, prinţese şi o parte din suită, în afară de cumpărăturile din India pentru momentul ieşirii din ţară.

Aici nimic nu se cunoştea din programul de recepţii şi serbări, nici datele fixe de sosire, ca să mă orientez asupra numărului şi aspectului toaletelor.

Câteva săptămâni se bătu apa în piuă fără nici un rezultat. Zilnic cei ce vor merge se înmulţesc, iar suma ce va trebui să o cheltuiesc nu o ştiu încă. De câteva ori sunt invitată în birou la rege, unde iau parte la discuţii atât ministrul de externe cât şi cel al palatului. Regina şi prinţesele îmi spun :

- Fă-l pe majestatea sa să înţeleagă că trebuie să admită că e prea puţin ce vrea să ne comande, că ne lipseşte aia şi ailaltă etc...

În birou, în jurul unei mese :

- Nu ar putea lua din rochiile şi pălăriile pe care le au ?

- Dar pe cele de la Calcutta ?

- Ce nevoie avem să-i speriem cu luxul ?

- Ce sezoane, ce modă schimbată !

Valizele lipsesc. Până ce voi cumpăra la Paris, regele va lua valiza cu trusă a ministrului de externe, care a mai voiajat.

Fiecare zi pierdută în discuţii îmi întârzie revenirea la timp.

- Nu pot pleca fără ea, strigă cu lacrimile în ochi regina, când îi spuneam regelui că trebuie să-mi grăbesc plecarea, ca să am timpul necesar de a isprăvi tot ce trebuie comandat, iar regele venea cu ideea de a-i aştepta la Port Said.

Promit să ajung la timp în India ca să fiu cu ei de la începutul voiajului şi numai Dumnezeu ştie de câte ori m-am lipsit de masă ca să trec direct de la o mare casă de modă sau pălării la alta, ca să combin şi să sfârşesc de asortat pantofi, ciorapi, mânuşi şi multe alte accesorii necesare unor femei elegante.

La *George* aveam să stau câte o zi întreagă închisă, chiar în zilele de repaus, ca să asortez la hainele comandate olanda şi mătasea pentru lenjerii, pijamale, cravate, batiste, ciorapi. Pentru rege, care prima dată ieşea de pe tărâmurile unei țări cu costume diferite, aveam de cumpărat haine de casă şi halate, bretele şi jartiere...

O lună la Paris

Deşi superstițioasă, când m-am văzut cu paşaportul vizat şi lista, cu o scrisoare de credit nelimitat, într-o zi de vineri, la ora 5 seara *(în toamna lui 1927, nota M.P.)*, într-o camionetă plină de lăzi şi valize, cu 2 soldați de pază ce mă vor duce până la graniță, las maşina ce mă aştepta şi urc lângă şofer în camionetă, spre surpriza şi nemulțumirea celor ce trebuie să-mi conducă maşina. Dar răspunderea era a mea.

Când am ieşit din Kabul era noapte.

A doua seară, când să ajungem la frontieră, sunt chemată la telefon:

- Regina vrea să vă vorbească !

Am revenit asupra mânecilor scurte şi decolteurilor, dar la Cairo, la vederea reginei Egiptului, le-a suprimat şi decoltat. De asemenea, mi-a cerut să fac comenzi de toalete şi blănuri pentru Hannum Efendi, care, s-a hotărât, va veni cu prințul Ynayatullah...

Scrisoarea de recomandare către autoritățile din India mi-a servit, căci am ajuns la frontieră după ora 4, când doar pasăre puteai fi ca să treci. Străjile erau singure, fără ofițerii superiori. Aveam cu mine un soldat din fortul Afghan şi o scrisoare de la ministrul englez, aşa că am cerut permisiunea, în numele regelui afghan, de a merge la colonel, la Landi-Kotal.

După un ceas, în această zonă pur militară, se înserase deja. Colonelul, anunțat, dispusese să fiu trimisă într-un serai la poalele muntelui. Am trimis scrisoarea. Colonelul s-a prezentat şi m-a invitat, pentru că eram acolo, fără să pot merge mai departe în fapt de seară. Mi-a oferit o cameră rezervată ofițerilor în tranzit.

Colonelul, în costum de englez, cu haină kaki, genunchii goi, racheta într-o mână şi şapca în cealaltă, şi-a cerut permisiunea să meargă să-şi facă rugăciunea. La întoarcere a apărut cu picioarele goale în pantofi, cu pantaloni lungi de pânză albă şi cămaşa pe dinafară.

Sunt 200 de ani de când familia lui persană se află aici. Numai în timpul serviciului îşi pune costumul de englez. La masă au pus tacâmuri pentru mine, iar el şi-a cerut voie să mănânce cu mâna.

În tot timpul ăsta ascultam muzica militară care intona un foxtrot înverşunat. Ce amestec ! Luam masa cu un fanatic musulman, într-un fort englezesc, unde nici suflu de femeie nu e permis, voi dormi aici şi santinelele de la uşi îmi vor deschide fix la ora 6, ca să pot prinde rapidul din Peshawar pentru Bombay.

Cursa auto începe nebună. Şi Doamne, ce frică am prins de curbe ! Şi ce curbe ! Unghiuri ascuțite, având de o parte muntele drept, din care tot mai taie ca să le rotunjească nițel şi de cealaltă parte abisul. Aş fi plâns dacă nu mi-ar fi fost ruşine. Cu o zi înainte, de trei ori văzusem o roată în pietrele ce marchează marginea şi nu la viteză aşa mare ca acum. Am cerut să încetinească, pe motiv că virajele îmi dau rău de mare.

La sfârşit m-a furat cu câteva lire sterline la schimbat, dar am scăpat doar cu atât.

Ajunsă pe vapor, mi-am luat în primire cabina şi locul la masă. Apoi, un scaun comod pe punte, cu acelaşi număr ca al coletelor, e cea din urmă oboseală pe care mi-o mai permit. Acele 52 de ore în rapid şi cele 3 zile în Bombay prin magazine mi-au epuizat ultimele puteri.

Întinsă la umbră, cu o carte în mână, la care nu mă pot concentra, mă pregătesc să petrec cele mai liniştite ore. Aş vrea să fiu pe o insulă pustie, dar înarmată cu o baghetă magică pentru a-mi comanda masa şi culcuşul.

Numai că aici suntem pe un vapor englez, luxos. Cu schimb de toalete de trei ori pe zi, seara cu decolteuri, muzică, bridge, înot, concert, dans. Bagheta magică e invizibilă. Totul e pus la punct, serviciul, masa, curățenia ireproşabilă. Nimic nu scârțâie, totul e sclipitor, ca şi stropii pe care valurile mării îi aruncă în razele de soare. Numai liniştea pustiului lipseşte !

Pe acest vapor am avut ocazia să cunosc şi să petrec ore plăcute cu inegalabila povestitoare care a fost Lady Drumond Hay, care mai târziu a făcut cu graf Zepelin prima călătorie în jurul lumii. Venea din India, după ce stătuse în China în timpul revoluției. La Port Said avea să coboare în Egipt, pentru care avea o mare atracție. Frumoasă, activă, independentă, trimitea articole jurnalelor engleze şi americane, scrise la maşina portativă ce n-o părăsea şi-şi plătea astfel voiajuri extrem de interesante.

În ultimele zile pe vapor ni se cere să completăm foi de declarație cu ce lucruri prohibite avem în bagaje: mătăsuri din Orient, etc., etc. Aveam aproape două mii de metri de mătase şi caşmiruri, plus cufere mari de blănuri, şaluri, covoare orientale... Nu scriu nimic pe declarație şi privesc la cucoane cu câtă grijă dau aspectul de purtat obiectelor prohibite.

În vamă la Marsilia, cuferele mele fac monument.

La vizatul paşaportului, în salonul vaporului, trec pe lângă funcționar şi, cu un paşaport diplomatic, povestesc că neavând timpul să înştiințez legația

afghană, care ar interveni, îl rog pe el să aranjeze ca să mi se elibereze imediat cuferele ce trebuie să le am urgent la Paris, timpul fiindu-mi extrem de prețios.

Câteva cuvinte cabalistice între funcționar şi controlorul vamal sunt suficiente ca monumentul meu de cufere să dispară spre rapidul Marseille-Paris. A doua zi, la legația afghană, vestea sosirii regelui, însoțit de regină şi prințese, a căzut ca un trăznet. Ministrul, consilierul şi Mahmud Tarzi Khan, sosit din Elveția pentru câteva zile, toți sunt aiuriți de greşeala regelui de a o scoate pe regină şi pe prințese din țara cu tradiții aşa de severe. Sunt foarte îngrijorați de modul cum se vor prezenta.

- Ne vor face de râs în fața Curților europene ...

- Nu era nevoie să le aducă oficial dacă nu putea să se despartă câteva luni de ele ...

Cu toate asigurările mele de schimbarea imensă care s-a produs la Curte, nu puteau să-şi imagineze femeile devoalate şi în costum corect european.

- Dar la mesele oficiale ? Ai, ai, ai !

Mahmud Tarzi Khan, singur în cabinet, vrea să afle adevărul de la mine. Fapte care probabil au intervenit în lipsa lui şi care să-l decidă pe rege să facă acest voiaj necugetat. E foarte surprins că doar prințesa Nury-el-Suraj a ştiut de multă vreme de acest proiect, pe când regina îl aflase cea din urmă.

- Erau necesari cel puțin 2 ani de propagandă înțeleaptă, ca poporul să se deprindă cu ideea plecării regelui singur. Sunt triburi care încă nu s-au potolit şi nu aşteaptă decât o scânteie să ia foc. Mulahii vor profita de lipsa lui ca să se opună reformelor ce s-au introdus. Trebuia să stea să le consolideze mai întâi. Ce greşeli mai adună, Allah să ne păzească, regele îşi joacă tronul!

În fața ochilor îmi trece umbra lui Mullah Lang, şchiopătând. E una din primele victime ale fanatismului intransigent al afghanului pe care le-am cunoscut, la scurt timp după sosirea mea în Kabul. Împreună cu alți vreo 125 a căzut prizonier după o răscoală foarte sângeroasă, provocată de deschiderea unei şcoli de fete şi aducerea de străini în țară. Cei trei capi ai răscoalei au fost aduşi în închisoarea din Ark. Câteodată îi vedeam trecând în lanțuri la judecată. Înalt, spătos, cu o pânză aruncată pe spate ca o togă, târându-şi piciorul şchiop, mă făcea să mă simt foarte nenorocită când îi întâlneam privirea plină de dispreț.

Ce căutam noi, străinii, pe tărâmurile lor, nepoftiți decât de capriciul regelui? Câteva luni i-am zărit, apoi, într-o frumoasă zi de primăvară caldă, am rămas singură în parcul Ministerului de externe. Uşi, ferestre, totul era în lacăte. Grădina, şi ea stătea pustie. În adierea lină nu se auzea decât

chemarea unei păsări şi cântecul monoton şi extrem de trist, ca al unui dascăl la o vecernie, al unui paznic, într-un boschet îndepărtat. Atâta durere în aer împrăştiau cele câteva note, că-mi curgeau lacrimile ca în fața unei profunde nenorociri.

Ecoul munților a adus zgomotul salvelor de împuşcături. Cei 125 au căzut. O parte din ei vor fi spânzurați, iar cei îngropați în pământ vor primi o măciucă în cap şi vor fi acoperiți în mormântul ocupat de vii. Mullah Lang a fost ciuruit de gloanțe până ce s-a hotărât să se prăbuşească în şanț.

Capul îmi e strâns într-un cleşte ce stoarce şiruri de lacrimi. Morți pentru o idee!

Seara, Curtea a făcut o plimbare pe locul de execuție.

Sunt aşa de puține distracții în Kabul!

x

- Unde te gândeşti ?

- La Mullah Lang, care ar fi vrut să mă zdrobească sub privirea-i plină de ură când mă vedea cu figura descoperită...

Prin legații e foarte criticată plecarea regelui însoțit de familie.

- De ce nu i-ai spus-o regelui ? I-ai fi făcut un mare serviciu.

- Sunt în serviciul reginei, nu consiliera regelui, care nici nu mi-ar fi cerut sfatul în asemenea chestii importante. M-ai fi văzut susținând regelui ca să le lase pe principese acasă, după ce li s-a împuiat capul cu minunile ce le aşteaptă în Europa ?

- Trebuia să-i vorbeşti în secret.

- Cu Bibihord sau cu alt spion la uşă, după vreo draperie ? Chiar regele le-ar fi povestit-o. Aş mai fi ieşit vie din Kabul ?

Sprâncenele stufoase se aplecară pe ochii întunecați ai bătrânului. Treizeci de ani a fost exilat cu bărtânii părinți şi frații. Cu picioarele goale au plecat din închisoare prin India şi Persia. S-a însurat în Arabia, la Damasc. S-a stabilit în Turcia, în serviciul lui Habdul Hamid. Chemat în țară la venirea lui Habibullah, tatăl actualului rege, a scos prima gazetă afghană, în 1900, Siradj-el-Akbar, plină de idei moderne, cu mare răsunet în toată Asia musulmană.

Din cele 5 fete, şi-a măritat două cu fiii regelui, cu condiția ca aceştia să nu-şi mai ia alte soții legitime. Mare reformator, dar mai bun diplomat, îşi cunoştea poporul şi puterea. Suferea de inovațiile capricioase ale ginerelui său, pe care pe vremuri îl avusese ca elev pentru limba turcă şi pentru ideile moderne, dar nu înțelegea de ce acesta îşi zdruncina terenul prin inovații fără folos, ca de exemplu schimbarea zilei de rugăciune din vineri în cea de joi şi altele...

- Anul trecut, în voiajul la Kandahar, au fost executați nenumărați inşi din ordinul regelui şi nu întotdeauna îndreptățit. Crede că asta s-a uitat ?

- Ştiu că nu s-a uitat, căci la al doilea drum făcut spre aceleaşi triburi, Lady Humphys, soția ambasadorului englez, mi-a spus că regele ar trebui să se astâmpere, să lase vălul uitării să acopere valul sângelui vărsat. Dar regele a râs. Vizita reginei mame, făcută pe ascuns în India, ca să ia legătura cu musulmanii nemulțumiți de englezi, nu-i va servi la nimic în cazul unei noi revoluții...

- Iar nu de mult s-a întors de la Jalalabad cu un glonte în picior. Poporul e extrem de sărac şi toate dările ce se pun pe capul lui sunt întrebuințate la luxul palatului.

Bietul bătrân, pierdut de griji, a hotărât să încerce un demers ca regele să renunțe la ideea de a o face pe regină şi pe prințese să părăsească țara. Singurul rezultat a fost că Muinu Sultana, prințul Ynayatullah şi Hannum Efendi, pentru care mi se transmisese în drum să comand tot necesarul, au rămas pe loc. În schimb, suita a devenit şi mai numeroasă.

Poporul a atribuit voiajul reginei şi al prințeselor influenței tatălui reginei şi îi cerea capul, când în realitate Mahmud Tarzi a aflat cel din urmă şi a fost cel mai convins de imensitatea greşelii de-a sfida opinia şi tradiția poporului.

x

Luna de zile a trecut. Fără să am timpul să văd comenzile gata, acestea sunt închise în cufere înalte de doi metri şi cam tot atâta de late şi expediate la Marsilia, pentru vaporul în care îmi reținusem cabina. De pretutindeni primesc sfaturi să asigur coletele.

- Pentru ce sumă ?

Cunoşteam valoarea în cecuri ce le dădusem la o bancă americană în Boulevard Hausmann, dar valoarea sumelor introduse în blănuri rare şi țesături orientale era enormă. Să plătesc la proporție, nu mai aveam curajul. Cheltuisem sume astronomice după judecata mea, fără ca nimeni de la legație să mă sfătuiască, sau să vrea să vadă pentru ce anume ridic sutele de mii de franci la comenzi şi la plăți. *Scrisoarea regelui indică faptul că puteți lua orice sumă veți crede necesar, restul pe mine nu mă interesează, e treaba dumneavoastră cum veți cheltui-o,* îmi răspundea ministrul care nu-mi cunoştea nici veritabilul nume, nici adresa din țara mea. Dona Sey era totul, încolo nimic.

Dacă se întâmplă o catastrofă, tot ar fi fost mai mică decât aceea care ar rezulta din lipsa bagajelor. Căci momentul când îi întâlnesc e chiar acela al plecării lor. Dacă nu pornim la 30 de ore de la sosirea mea, atunci vizitele nu vor coincide cu datele fixate.

Ce tragedie ar fi dacă toată curtea ar trebui să contramandeze vizitele, în ajunul lor, din cauza lipsei toaletelor. S-ar putea scrie şi broda ceva absolut umoristic pe tema asta.

De altfel un început se şi realizase la Paris, la casa unde comandasem hainele şi uniformele regelui. În ziua fixată pentru livrare, trecând ca să achit totul, stăpânul şi directorul, mândru că a fost exact, îmi arăta înşirate într-un salon numeroasele costume de zi şi seară, paltoanele, blănurile, mantalele, chipiurile şi strălucitoarele uniforme în fireturi. Ridicând o tunică albastru deschis, ca să-mi demonstreze munca ce a depus pentru comandarea nasturilor de bronz, cu efigia afghană şi broderiile în fir cu desene speciale, deodată capul mi se învârteşte !...

- E mică... mică... foarte mică !

A fost copiată după modelul adus şi ca măsură, nu numai ca formă !

Mi se aduce un pahar cu apă, altul cu coniac şi, cu lacrimile curgând, trec în revistă modalităţile de sinucidere.

E ora 2. Sâmbătă. Atelierele sunt închise, lucrătorii plecaţi. Stofa specială e din Londra. Dar celelalte uniforme ? Sunt de toate măsurile ...

Patronul, directorul şi băiatul lui cel mare, cu cuţitaşe în mână, desfac fireturile. Se cere Londra la telefon, se comandă urgent prin avion stofa. Se va munci toată noaptea, cu lucrătorii chemaţi de peste tot, cu obloanele închise. Amânând o zi, voi prinde vaporul la Marsilia doar dacă trenul nu deraiază, sau dacă nu ajung la gară cu atâtea cufere !

Am coborât clătinându-mă pe scări şi m-am închis în casă în aşteptarea unei nenorociri inevitabile.

Accidente nu au fost, dar ploile torenţiale ce cădeau au făcut ca rapidul să meargă ca un personal şi să se oprească veşnic, aşa că am avut numai timpul strict să sosesc la vapor fără să mă mai gândesc să trec să-mi vizez paşaportul pentru India, activitate pe care o prevăzusem pentru ultimul moment.

Bombay. Plecarea.

Pe vapor am numai o grijă: merg până la Bombay, sau mă opresc în drum la Port Said sau Aden?

Dacă vaporul are întârziere, atunci ne încrucişăm pe traseu cu suita afghană, despre ale cărei mişcări legaţia afghană nu ştie nimic. Regele va crede că n-am fost gata şi-i aştept într-un port din drum, pe când eu voi fi trecută de punctul unde ne-am fi putut găsi. În Paris eram sigură că n-au

telegrafiat. Las totul în mâna lui Allah, aşa cum se obişnuieşte. *Inch'Allah !* le e unicul răspuns. Mă interesez la căpitanul vaporului.

- Nu poate fi nici o întârziere.

- ...Dar o furtună, vreun accident ...

- La ora fixată vom fi la Bombay.

Cu câtă emoţie şi bucurie, după 2 săptămâni, am văzut luminile împrăştiate pe luciul mării şi insuliţele din apropierea Bombayului! Am sosit la timp şi am dormit prima noapte liniştită în faţa portului.

Dimineaţa, la ora 6, pe punte, la controlul paşaportului, mirat, funcţionarul mă întreabă de ce mi s-a refuzat viza în Franţa. Răspund că n-am cerut-o. Îmi opresc documentul şi mă întreabă unde să mi-l trimită. Cu un permis de coborâre, lăsând totul în pază pentru a fi transbordat, cobor repede. Abia la Résidence îmi explic bunăvoinţa funcţionarilor englezi, care nu sunt deloc insensibili la astfel de neglijenţe. Prin ministrul englez de la Kabul, care sosise în India cu alţi demnitari, pentru primirea curţii afghane, se anunţase că mă aflu pe acel vapor şi se ceruse să mi se facă toate înlesnirile, ca să călătoresc în condiţiile cele mai uşoare. Abia părăsisem vaporul, că unul din funcţionari şi venise să mă viziteze. Dar eu dispărusem. Paşaportul mi-a fost adus de prinţul Abdul Tawab.

Îmbrăţişată, sărutată, cu cuvinte de alintare, Curtea mă primeşte. Imensele cufere aduse, cu listele de comenzi mărite, căci la Paris mă interesasem de programul recepţiilor, le făceau pe principese să întrevadă sub alt aspect călătoria. Regele, care se târguise la fiecare obiect când făceam listele la Kabul, găsise acum că nu trebuia să fac economii.

Sosiseră fonduri ? De unde ?

Regele a evitat să vină spre India pe drumul interesant prin Kiber-passe, pe care nu-l cunoştea, astfel că a trecut prin Khandahar, apoi prin Quetta şi Carraci. Într-un vapor special, pus la dispoziţia voiajorilor regali, au coborât la Bombay. Regina şi prinţesele, încă voalate, au luat parte numai la recepţiile date de doamnele marilor demnitari, care au găsit-o, contra aşteptărilor, purtând suficient de bine toaleta modernă.

Amanullah, la primul discurs ţinut în faţa musulmanilor ce veniseră să-i aducă omagii, le descrise în cuvinte aspre greşeala lor de a fi dezbinaţi de către indieni, fapt ce îi ţine încă sub stăpânirea englezului, în loc să-şi capete libertatea, pe care doar unirea i-ar ajuta s-o obţină. Atmosfera e de ghiaţă, iar viceregele, declarat bolnav, nu poate lua parte la recepţii. Voiajul e compromis. Urmează explicaţii din partea lui Amanullah: nu ăsta i-a fost gândul, a fost rău înţeles... dar viceregele rămâne invizibil. Pasă-mi-te doctorul Thuborn e inflexibil, nu-i permite nici să iasă, nici să primească pe nimeni. Singura concesie e că Lady Yrwing asistă la recepţiile doamnelor.

În Bombay suntem instalați la *Résidence*, cu un parc minunat. Cu un mic promontoriu acoperit de boschete de arbori tropicali, ce înconjoară vile legate cu terase ce se oglindesc în marea strălucitoare... Toată ziua ne e ocupată. Seara se anunță dineul, fără să fi avut timpul să văd dacă în camera destinată mie cu întârziere, s-a pus un pat. Când să se servească masa, regele, urmând obiceiul din Kabul, anunță că preferă să mănânce după concert. La 11 noaptea, mâncărurile pregătite pentru ora 8 sunt din nou cărate. Prin fața reginei trec tăvile ca să se servească. Ea le încearcă prin câte o îmbucătură, apoi le lasă să treacă înainte.

- ??

- Vroiam numai să gust să văd dacă îmi place...

Pe la 1-2 noaptea regele îmi acordă libertatea de a mă retrage în micul pavilion legat cu terasă de pavilionul majestăților lor. Sunt primele zile ale lui decembrie (1927, *nota M.P.*) iar noaptea e extrem de luminoasă şi caldă şi o lună în toată splendoarea ei arginteazǎ cărările şi face marea să sclipească.

Intru în cameră cu regret. Aici nu s-a adus nimic pentru dormit, dar baia de alături e caldă. Secretarul afghan uitase să anunțe că trebuie un pat în cameră, înainte de a pleca la hotel. Pe terase sunt canapele, dar servitorii sunt retraşi în nu ştiu ce parte a parcului, iar santinelele se află la distanță, că doar e Curte musulmană. Mă hotărăsc să bat în geam la ofițerul de serviciu, căci la regină ar fi nepotrivit să reintru după ce m-am retras.

Generalul de brigadă Dastagir Khan sare fără zgomot pe fereastră şi, cu paşi hoțeşti, cărăm o canapea şi perne înflorate.

Jos, marea luceşte de luminile înşirate în depărtare, în formă de potcoavă. În apropiere sunt bărci fixe, de pază. Licurici zboară prin aer ca nişte mici steluțe jucăuşe. Fâlfâit de aripi şi ciripit se aude prin pomii pudrați de lumină. În deschizătura geamului, cu capul pe brațe, petrec noaptea privind acest colț de rai. Mâine voi fi departe şi niciodată nu-mi va mai fi dat să-l revăd.

Garden-party-urile, serbările, fără fastul de la curțile europene, sunt aici totuşi neîntrecute, datorită cadrului înconjurător şi atmosferei Indiei, care nu suportă comparație.

Amanullah se simte încă în apropiere de musulmanii lui, e bine dispus şi face haz de tot ce se scrie privitor la voiajul ce-l întreprinde. L-a amuzat mult când i-am povestit că jurnalele franceze dau ca motiv al călătoriei căsătoria prințesei Nury-el-Suraj cu Mustafa Kemal, Preşedintele republicii Turce.

- Dacă n-aş fi măritat-o deja !

- Prea ar fi fost frumos, spune regina.

În sunet de muzici, cu tunurile bubuind, bărci cu motoare pe al căror catarg fâlfâie drapelul afghan, se despart de țărmul plin de oficialități. Urcăm pe vaporul *Rajputanat* care ne va duce în Egipt, unde, după părerea reginei, va fi un fel de repetiție generală pentru celelalte recepții din Europa.

Ajungând pe vapor, principesele lasă să cadă pentru prima oară vălurile, pe care în India le păstraseră cu strictețe şi dau mâna cu figura descoperită persoanelor care le conduseseră pe vapor. Sir Francis Humphrys, ministrul englez în Afghanistan, cu consilierul, Mr. Wickims şi un şef de la siguranța din Londra, însoțesc Curtea până la debarcarea în Port Said, când vom înceta de a fi oaspeții guvernului englez, până ce vom lua micul vapor ce ne va trece în Anglia, dacă până atunci discursurile neînfrânate şi fanfaroane nu vor face caravana să-şi ia drumul îndărăt.

Pe vapor trebuie să urc fraudulos. Ministrul curții, ca de obicei, uitase să mă treacă pe listă *dacă eram plecată ...,* dar Sir Francis Humphrys dă ordin de evacuare a unei cabine de lux, cu tot confortul, şi mi-o oferă, ştiind ce nevoie am de câteva ore liniştite. Dar când veneam la masă în marea sală unde mi se rezervase locul între ministru şi consilier, totdeauna locul era ocupat de cîte unul din suită, incapabil să priceapă că un loc la masă e indicat şi de şervetul tău personal, şi de băutura ce-o preferi, puse de valetul care, ştiindu-ți obiceiurile, a căutat să fie îndeplinite...

- Era apă minerală ? Nu era bună, prea caldă ...

- Să ceri matale să aducă alta, dacă o iei aşa, ca medicament ...

- Şervetul ? E necesar să fie acelaşi ?

- Dar odată ce nu mai mănânc pot fuma.

- Cum, n-am voie să fumez aici, că doar toate ferestrele sunt deschise şi n-au decât să fumeze şi ceilalți.

Erau ca nişte copii care nu înțelegeau pentru ce îi dojeneşti, generali cât munții de înalți şi diplomați care nu ştiau încă să stea la masă fără a-i incomoda pe ceilalți.

Sărmanii, doi dintre ei au fost ciopârțiți în timpul revoluției şi nu dintre cei mai vinovați, ci din cei care spuneau la Paris şi la Londra că n-au cunoscut nimic din ceea ce ar fi dorit să cunoască. În afară de femei goale la recepții şi dansuri deşucheate unde mângâi corpul femeii vecinului în brațe în fața întregii lumi aşa zise civilizate, sub lumina orbitoare de prin palace-uri, regele nu le-a dat timp să viziteze ceea ce ar fi fost mai necesar. Dar ei ştiu că reîntorşi în țară vor supraveghea încă mai bine femeile şi fetele lor. Niciodată nu le vor lăsa să se despoaie după dorința lui Amanullah, dacă în asta constau reformele pe care vrea să le introducă.

Pe vapor, faima că nu se plăteşte nici un serviciu, mă face să stărui la regină să deschidă punga pentru ca serviciile nenumărate solicitate femeilor

şi valeţilor să fie de calitate. La fiecare liră sterlină, regina oftează, dar îi spun că rochia îi va fi mototolită şi cuferele nefăcute. Cu regele e mai greu. Are valetul cu el, care îi spală cămaşa de noapte de dimineaţă, ca să o aibă seara. Nu se poate obişnui cu pijamalele de mătase aduse de la Paris. Regina, cerându-i valetului afghan să-i aducă valizele pe care dorea să le desfacă, e trimisă fără nici un fason la cală dacă are poftă să privească ce conţin, cu acompaniament de cea mai puternică înjurătură.

Dimineţile, pe punte, trebuie să observ cum ies îmbrăcate prinţesele, ca nu cumva să întrebuinţeze şi în afara cabinei micile accesorii pentru toaleta de noapte.

Protocolul şi politeţea rece a pasagerelor engleze şi americane de pe vapor o plictisesc pe regină.

- Nu-mi arată nici cea mai mică prietenie.

- Nu le e permis să facă primul pas sau să vă vorbească întâi ele.

- Dacă mie îmi face plăcere ! În fiecare zi să încep eu ? Nici pe copii nu-i lasă să se apropie.

Ea nu ştia că mamele cu copii fuseseră foarte plictisite la auzul că suita afghană va fi pe acelaşi vapor, trebuind să taie din libertatea copiilor, ca să n-o incomodeze pe regină, iar ea lua aceasta ca o ură a englezilor pentru afghani.

Aden

- Berete ? Pălării moi, colorate ?

- Suntem doar în voiaj...

- Excelenţă, de ce aţi pus atunci jachete negre ?

- Cine te-a învăţat ? Sir Francis Humphrys ?

- Toţi o ştiu în Europa...

Silueta în jachetă şi ,,joben" gri a ministrului englez se zăreşte în capătul opus al punţii vaporului. Vine pregătit să însoţească pe monarhi la recepţia scurtă din Aden.

Ca într-un joc de jongleur, beretele şi pălăriile moi au dispărut pe fereastra cabinei şi pe capul regelui a apărut un impecabil joben gri adus de valetul de cabină.

După vizita la cazinoul din Aden, unde aştepta o gustare, cortegiul pleacă să viziteze împrejurimile, unde sunt marile depozite de distribuţie a apei. Eu merg să vizitez bazarul. Am o oră înaintea mea.

Într-o maşină, la reîntoarcerea cortegiului, strig şi eu *Viva !* din mulţimea adunată şi fâlfâi batista.

Când să urmez cortegiul, agenții nu mă lasă, până la îmbarcarea lor. Când, în fine, ajung la chei şi iau loc în barca ce face cursa până la vapor, cu toate că plătesc toate locurile numai ca barca să plece imediat, barcagiul nu se hotărăşte până nu vede că nu mai e nimeni care să urce.

Ajunsă pe puntea vaporului, garda îmi întrece aşteptarea şi îmi face *drepți.* Căpitanul e bucuros şi îmi surâde: *Ați venit ?*

Se dă ordin de plecare.

O găsesc pe regină afolată: *Ah, ai venit ?*

Trec în cabină să-mi schimb rochia pentru seară, fiind ora mesei. Când ies, prințesa Nury-el-Suraj, cu ochii în întunericul profund, căuta să vadă o barcă apropiindu-se, în timp ce primele mişcări ale vaporului indicau faptul că s-a degajat de ancora ce-l ținea prizonier.

- Aici erai, când eu îmi frigeam ochii în fumul vaporului, crezându-te uitată în Aden ? Shah Hannum Seyb îl rugase pe comandant să nu plece vaporul până ce vei veni şi nevăzându-te urcând puntea şi vaporul plecând, nu îndrăzneam să dau ochii cu ea, care oricum era supărată pe mine că te-am lăsat să mergi în bazar...

Port Said

Ajunul Crăciunului (1927, *nota M.P.*) îl facem pe Canalul de Suez şi primim sub pom surprize trimise de la Londra de Lady Humphrys.

Seara, la masă, în fața Port Said-ului se destupă sticlele de şampanie, ca să ne amintească de serile petrecute la legația engleză. Gazdele noastre se întrec să ne facă ultima seară cât mai plăcută şi să ne lase mai multe regrete. Suita afghană nu se dă îndărăt de a gusta lichidul spumos. Eu o anunțasem pe regină că în acea seară va fi serbare mare pentru noi, iar şampania va curge.

La Port Said se urcă Mahmud Tarzi Khan, care venise înaintea regelui cu secretarul de la legația afghană din Paris. La fiecare stație suita se măreşte. La Bombay se mai urcase o tânără prințesă şi un arhitect ce venise de la Kabul. Ministrul curții nu dă niciodată lista exactă a persoanelor ce compun suita, aşa că îi lasă pe cei ce primesc să se descurce în ultimul moment cu cabinele, camerele şi trăsurile.

Numai ruşii ne-au egalat în dezordine, dar tot din cauza ministrului afghan...

Vaporul a acostat în fața Port Said-ului până a doua zi, când *caravana* va lua drumul spre Cairo. După dineul vesel al ajunului de Crăciun, majoritatea comesenilor au coborât în oraş pentru a-l vizita. Funcția mea pe

lângă regină înainte de a coborî în Egipt nu-mi permite să-i urmez, aşa că trec în apartamentul rezervat, unde regele mă aştepta cu tunica de mare ținută şi mantia de mareşal ce acompaniază Marele Cordon. Nu putea să se decidă dacă să-i mai taie sau nu din poale. Greu de hotărât. Mantii regale, în afară de o capă lungă fără nici o normă pe care regina îmi ceruse să i-o comand în atelierul ei pentru acelaşi ordin – nu mai văzusem pe umerii nici unui monarh. E drept, văzusem doar în fotografii şi toate de o bogăție rară în catifele şi blănuri, ce n-aveau nici pe departe asemănare cu pelerina albastră din fața mea, în culoarea cerului, din postav afghan, fără căptuşeală de blană prețioasă şi cu nişte aripi ajurate atârnate de umeri, lungi cât pelerina, care se târâie pe pământ.

Ce sfat să-i dau ? Dacă o scurtează se transformă în pelerină de ploaie şi atunci ce rost mai au aripile lungi şi ajurate ? Dacă n-o taie, îl incomodează la mers pe regele care îşi imaginează că va face ocolul lumii, adică al Curților, cu mantia pe umeri. Cu un curaj ce doar în fața lor mi-l recunosc, mă declar împotriva scurtatului. N-am de ce mă teme, nu va avea unde să ridice praf şi să-l arunce în ochii nimănui. Îl vor primi doar cu covoare roşii pretutindeni.

Mă întrebam însă ce să-i răspund privitor la decorațiile ce trebuia să pună la întâlnirea cu regele Fuad. Găsea necesar să poarte Marele Cordon Afghan, dar ar fi ținut grozav să-l pună şi pe cel al Legiunii de Onoare Franceze, plus o sumă de alte decorații, pentru care tunica nu fusese pregătită şi bietul valet nu ştia în ce puncte cardinale să le fixeze. Şi acum recurgeau la mine să-i inițiez.

Mulțimii de decorații pe care o văd pe piepturile ofițerilor şi înalților demnitari nu îi cunosc gradele şi nici locul de întâietate unde fiecare trebuie agățată, dar totuşi mi se păreau prea mult două largi panglici, cu tot ce depindea de ele, atârnate în acelaşi timp şi într-o țară unde nu mi se părea absolut obligatoriu.

Un nou curaj din partea mea şi suprimăm cordonul francez. Dacă am făcut o prostie, Franța, mărinimoasă, mi-o va ierta-o, căci pierderea s-a reparat suficient în Paris unde a avut tot timpul să-şi etaleze decorația.

În fine, fixăm restul decorațiilor, sub privirile mirate ale celor care nu-şi pot închipui că o europeană nu cunoaşte locul indicat fiecăreia. Nimeni nu părea să observe că miezul nopții bătuse de mult, iar priveliştea afară pe punte era minunată, sub cerul înstelat, cu iluminația portului în diferite culori şi mărimi, cu coastele Asiei Mici pline de bărci cu pânze albe. Plus că dimineața, la ora 8, trebuia să fim gata de coborâre ...

O bătaie în uşă şi tânărul prinț Tawab îmi spune că Mr. Wickims mă cheamă. Surprinsă, ies şi rămân impresionată în fața unui enorm buchet de flori din Egipt, *să-mi înveselească nițel singurătatea în această seară de*

Crăciun şi cu morala că *nu mai e ora de a mă găsi în cabina regelui.* Dar când îi povestesc cu ce mă ocupam, hohoteşte de râs la soluția pe care o dădusem de a suprima toate decorațiile.

Oricum, până la sfârşitul călătoriei s-a desființat purtarea decorațiilor, poate şi pentru că miniştrii afghani trimişi prin diferite state, niciodată nu s-au ocupat să cunoască aceste detalii de ținută şi nici alte chestii de protocol.

De pildă la unul din dejunurile de la legația italiană, unde mă aflam singură, căci invitația pentru diplomați se suprimase din cauza unui doliu național, Ministrul Caviccioni tuna furios pe Curtea regală afghană, care luase parte, cu o seară înainte, la un film la cinematograf în oraş. Asta exact când Ministerul de Externe şi prin el Curtea fuseseră înştiințați că murise nu ştiu ce rudă a regelui Italiei. Caviccioni amenință cu fulgerele lui Mussolini dacă palatul nu se îndoliază, altfel afghanii trebuie să se recunoască a fi nişte sălbatici care n-ar trebui să aibă onoarea de a găzdui o legație regală italiană. Toate astea trebuia să le transmit neapărat Ministrului de Externe, Mahmud Tarzi, tatăl reginei. Încerc să găsesc o scuză, că ceea ce s-a întâmplat a fost din pură necunoaştere a politeței Curților europene, dar ministrul italian nu găsea decât alte şi alte epitete cu care îi va fulgera Mussolini. Dar dejunul copios l-a adus în toane mai bune, aşa că a plecat să-şi întâlnească *prietenul* la care ținea foarte mult, Mahmud Tarzi.

Seara, aflându-mă la acesta din urmă, îi spun că luasem dejunul cu ministrul italian. Mahmud Tarzi îi povesteşte ginerelui său că a primit vizita lui Caviccioni, care l-a întrebat de ce nu s-a arborat doliu la Curte şi la Ministerul de Externe. Bietul bătrân, care nu e prost, dar care în Europa a dat mai multă atenție la nuanțele frumuseților Parisului decât la cele ale protocolului, mâhnit, se întreba ce-l privea pe el că a murit o bătrână principesă în Italia şi de ce trebuia plânsă în Afghanistan ?...

După un timp, la moartea celui mai drag rege al românilor, Ferdinand lealul, legația italiană, ca şi cea franceză au uitat să îndolieze măcar pentru un ceas drapelul, iar eu am aflat de la un afghan de acest mare doliu şi anume de la prințul Inayatullah, cel ce avea să urmeze pentru câteva zile la tron pe Amanullah în 1929. Tot Inayatullah îmi aducea reviste engleze cu fotografii ale micului rege Mihai, frumuşel ca o păpuşă. Prin afghani aveam să aflu nenorocirea ce căzuse pe țara noastră şi astfel eram la curent cu schimbările survenite. De la mine aflau şi ei că există o țară românească bogată, dar în criză, de un rege mare şi iubit, de un sfetnic înțelept, provenit dintr-o mare familie, Brătienii. De la ei ştiam de un prinț ce vroia să-şi trăiască viața printre fuste, chiar cu prețul trădării țării şi încălcării îndatoririlor. De o prințesă-mamă mândră şi devotată. De o curtezană mârşavă care sătura toate viciile. De o regină-mamă care se plimba prin

America pentru a face reclamă la cosmetice şi pudră. De un negru cu minunat corp pe care ea, iubitoare de frumos, a decis să-l aducă în țară.

Când după un an de la căderea de la tron, prințul Inayatullah însoțit de prințesa Hannum Efendi şi de tânărul moştenitor Amin Djean a călătorit prin Europa, s-a oprit un timp şi în țara românească. A dorit să vadă tot ceea ce citise în jurnale şi ceea ce îi povestisem şi eu pe când mă aflam în țara lui, unde dacă femeile ies acoperite de pânze, atunci nici bărbații nu au nici o distracție în afara casei. Intervievat de ziarişti, prințul a adus omagii femeii române.

Egipt

Întâlnirea reginei Soraya cu regina Egiptului a fost extrem de tristă pentru cea dintâi. Venea cu o aureolă de frumusețe şi de lux. Şi era prima întâlnire cu o regină, tot musulmană.

La gară, regele Amanullah fusese întâmpinat de regele Fuad şi de autorități. Numai după plecarea lor în cortegiul somptuos, cu trăsuri de paradă şi armată, femeile au coborât din tren şi au urcat în automobile, care au urmat de departe cortegiul regal.

Dintr-un calcul greşit am ajuns mai devreme în fața palatului Ghezeh, unde Curtea trebuia să locuiască. Regele Fuad cu suita nu plecase încă, iar trăsurile se aflau încă în fața palatului. A trebuit ca maşinile noastre să-şi continue drumul, până ce fluierul gardiştilor a anunțat că regina poate să intre în palat.

Regina Soraya era pregătită şi foarte bine îmbrăcată pentru o întâlnire în gară, aşa cum se crezuse că se vor petrece lucrurile. Numai că protocolul curții egiptene nu permite ca regina să iasă în întâmpinarea cuiva la gară. Astfel că regina Soraya nu putea fi acum în toaleta de recepție, cu atât mai mult că bagajul era în întârziere.

Blondă, fină, înaltă, regina Egiptului apare în pervazul uşii, încadrată într-un halou de raze luminoase şi colorit tropical. Poartă tocă cireşie de catifea, cu vălurile scoase, o haină verde *Nil* tot de catifea brodată în relief cu fir de aur, cu aripi grele de broderii şi rochie de aceeaşi culoare. E conturată de razele arzătoare ale soarelui ce-i profilează silueta elegantă şi vioaie, de curând sosită de la Paris. E un amestec de fast oriental cu grație occidentală. Regina Soraya mă fulgeră c-o privire:

- *Iată cum trebuia să fiu, nu în culori mohorâte cum îți place să mă vezi !*

Ce puteam să fac eu, când aceleaşi toalete trebuiau să servească şi în orientul sclipitor, dar şi la Curțile rigide din Europa. Mai târziu mi-a dat dreptate.

Splendida-i haină de țesătură indiană, în culori palide, cu garnitură minunată de zibelină şi dublată cu țesătură de aur şters, ce-i acoperea rochia discretă, de casă mare din Paris, nu mai valora nimic în ochii ei de regină orientală. Se simțea aşa de mică şi nenorocită, că nu şi-a revenit decât seara la recepție, când şi-a etalat rochia în fir alb, mai valoroasă decât cea cu paiete a reginei Egiptului. Uitase chiar că, din cauza unei telegrame netrimise la timp, trena, care transforma rochia în ținută de mare gală, rămăsese la Paris, nefiind terminată. De altfel ea n-a fost trimisă decât la Roma, la legație, unde i-au adus-o *după* marea recepție de la Quirinal, deşi pe ambele fețe ale pachetului era scris mare: *Extrem de urgent.*

Informate greşit, ziarele povesteau minuni despre sutele de toalete şi de luxul lor extrem. Iar regina, neputând să apară aşa cum era descrisă, era într-o continuă supărare, nehotărâtă totuşi să cheltuiască alte sume de bani.

A doua seară, la Operă, reginele cu suitele au luat loc în cele trei loji prevăzute cu plase metalice, situate în fața celor în care se aflau Amanullah cu Fuad şi suitele lor. Doamnele din aristocrație şi soțiile de miniştri din anturajul reginei Egiptului privesc prin fileul metalic la bărbații lor, în mare ținută, aflați în lojile deschise, în compania diplomaților străini cu soțiile lor în toată splendoarea toaletelor de seară, sub focul luminilor. Speranța de pe vapor, de-a se vedea în curând fără văluri, în Europa, unde stau cea mai mare parte din an, le face să suporte mai uşor cuştile cu plasă de fier. Dar cum ar mai otrăvi cu privirea pe cochetele ce învăluie în priviri calde pe bărbații lor, ce se cred neobservați...

Se cântă *Aida*, la locul ei de origine, iar o nepoată a regelui ce a inaugurat teatrul cu această capodoperă, se afla în loja în care mă căzneam să-i ascult povestirea, cu un somn pe care numai ciupiturile repetate mă readuceau la realitate. Eram copleşită după atâtea nopți de nesomn şi zile de oboseală !

Cu o parte din suită plecăm cu trenul să-l acompaniem pe rege şi regină la Luxor, ca să vizităm monumentele din Valea Regilor. Regina e în pardesiu vişiniu peste o rochie de tussor. În vagonul-salon e cald, ca pretutindeni. Trec în cabina mea şi revin în momentul când coborâm în gară. La Luxor, pe peron, sunt autoritățile şi lume. Cu flori în brațe, regina trece mândră spre maşina care o conduce la un Palace, unde coboară şi trece printr-un defileu de doamne din toate colțurile lumii elegante. Urcă scara monumentală, învăluită de privirile curioase, căci în spate, spre umărul drept, e o etichetă mare pe panglică de mătase albă, a casei de modă din Bombay, de unde

cumpărase haina. În scurtul timp cât lipsisem, îşi scosese pardisiul şi punându-l apoi repede, cei ce au ajutat-o n-au observat. M-a întrebat ce înțeles aş da la asemenea întâmplare. I-am răspuns că la noi se zice că se schimbă vremea, a ploaie. Ea mi-a răspuns că la ei se crede că destinul se schimbă în rău.

Să fie un adevăr ?

Un an mai târziu avea să fie o regină detronată, în exil, coborând din vapor în Marsilia, pe cheltuiala statului englez. Era îmbrăcată tot în roşu viu şi cum îşi lăsase părul să-i crească, după ce la revenirea din lungul voiaj îl scurtase, avea să-l aibă desfăcut în plete lungi, pe umeri. Cum m-a întrebat ce impresie ar face la noi, ar fi trebuit să-i răspund că după tradiția poporului meu, are un mort în casă. Însă cum ştiam că numai ideea de modă o interesează, am asigurat-o că e preferabil pentru o regină, chiar detronată, să nu fie văzută afară din casă cu părul desfăcut.

Din Egipt s-a împrăştiat pretutindeni faima despre o Curte care cumpără şi comandă, dar nu plăteşte. La Hotelul *Semiramis*, suita şi valeții afghani n-au băut decât şampanie, dar notele de plată pentru diferitele cumpărături au trecut de la portar la directorul hotelului fără să fie achitate.

Când şeful de protocol, domnul Fuad, împreună cu şeful siguranței, mi-au povestit orgiile ce le făceau afghanii în hotel, am spus-o reginei, ca regele să ia măsuri, dar ea, cu un aer de nepăsare, mi-a răspuns că *aşa sunt afghanii, pretutindeni.* În vagoane, prin cabine, între Cairo şi Alexandria, se încuiau ca să bea nestingheriți de nimeni, iar ziua, când eram pe lângă regină, Shah Gazi, fără să ştiu, se închidea în cabina mea, ştiind că acolo nu va fi căutat de rege.

Din Egipt am plecat prin Alexandria, unde am rămas câteva zile ca să vizităm oraşul. În apele lui am fost mult timp acompaniați de nenumărate bărci încărcate de agenți ai naționaliştilor egipteni, în ale căror strigăte de *Trăiască Afghanistanul liber şi eroul Amanullah !*, se vedea iarăşi efectul discursurilor acestuia contra atotputernicei Angliii.

Am plecat din hotel cu brațele încărcate de flori şi cu câte o pudrieră de aur şi o cutie cu bomboane mare şi frumoasă. Şeful de protocol ne-a urat voiaj fericit. Văzuse cât am regretat că nu am putut vizita toate frumusețile Egiptului, aşa cum aş fi dorit. Dar pot să mă laud că am fost singura din *caravană* care a profitat de explicațiile din muzee, din Valea Regilor, de la monumente şi ruine, căci servind de interpret, traduceam câte ceva monarhilor, care nu prea erau interesați. Cu câtă furie am plecat din fața Sfinxului, a cărui privire milenară răscolea în sufletul meu ideea de infinit. Era spre seară şi abia l-au măsurat din priviri, dar nimeni nu vedea ce profunde şi tainice gânduri neclintite sunt ascunse în ochii de piatră.

Am jurat că la sfârşitul voiajului voi merge singură să-l privesc până ce-mi va da impresia de piatră fără lumina lăuntrică, dar n-am putut să-mi țin cuvântul...

Italia

Pe vaporul cu acelaşi nume am suferit îngrozitor între Alexandria şi Napoli. Cabinele de lux fuseseră special amenajate şi vopsite pentru această ocazie, iar mirosul cumplit de ulei şi trepidația maşinilor ne-au făcut să păstrăm o tristă amintire acestei părți a călătoriei.

Nici chiar vederea portului Napoli, cu lumea ce aştepta acolo, oficialități, armată, nu a fost de natură să ne poată ridica din patul de suferință. Numai încetinirea vaporului şi ieşirea pe punte ne-au salvat.

Pe chei, unde am fost întâmpinați, o mulțime imensă, armată, soldați, încercau să treacă de cordonul de demarcație ca să privească acea regină din orientul îndepărtat şi pe regele ce spânzură după plac inginerii italieni. Miniştrii afghani din toate țările sunt de față ca să-l primească, conform ordinului. Cei trei frați exilați - Nadir Khan, Vali Khan şi Muhammed Khan, cu căciulile naționale, se prezintă şi ei.

Regina ia loc pe un fotoliu, extenuată de emoție. Atâta lume elegantă îi trece prin față, atâtea uniforme strălucitoare! Privirea îi e umbrită de priviririle ce-o străpung, reci. Iarăşi acel sever protocol, care îi impune ei să înceapă, când ea ar da totul să fie cât mai departe.

În trenul regal spre Roma, nenorocită de lipsa de curaj, stă mică, pe un scăunel, priveşte pe geam spre cetatea eternă încă depărtată, frângându-şi mâinile, cu lacrimi în ochi şi strigă:

- *Cine m-a pus să vin, cine m-a pus ! Aş vrea să fi murit mai curând decât să fi venit !*

Ducele Borea d'Olmo, şeful de protocol al Curții regale, nobil bătrân, centenar, contesa X, doamna de onoare ataşată pe lângă regina Soraya, marii demnitari şi ofițerii superiori, toți o intimidaseră în ultimul grad. Tot ce i se povestise despre fastul curților regale nu-i dăduse măsura realității. Trenul regal, o bijuterie de artă, cu vagonul-sufragerie, vesela, serviciul valeților pudrați şi galonați, cu miniştrii şi doamnele care o înconjurau, toate îi dădeau abia un exemplu de fastul ce o aştepta în viitor.

Atunci am înțeles că într-adevăr regina îşi dă seama mai bine decât regele de imensa deosebire ce există între ea şi verişorii europeni. Mai târziu mi-am explicat de ce n-a insistat să aibă trena la prima recepție de la Palatul Quirinal, când eu eram disperată din cauza întârzierii, iar ea vroia să

se prezinte mai modest. Pe atunci nu ştia că Italia va fi țara ce îi va primi ca refugiați.

Abia intrată în cabină, ministrul italian, dl Cecchi, intră cu Ducele d'Olmo, care vroia să se scuze că ceea ce mi-a fost reținut la Quirinal nu poate să-mi fie oferit, din cauza afghanilor, care nu au indicat corect atribuțiile. Astfel că voi avea la dispoziție o limuzină şi voi putea sta cu suita la *Grand-Hotel*, de unde voi merge la regină de câte ori va fi necesar să mă aflu în preajma ei.

- Cum de n-ai putut încă scăpa de acest secretar care nu face decât încurcături ? îmi spune ministrul.

- Dar pe cine să găseşti mai capabil ?...

De la Paris soseşte şi restul familiei: doamna Tarzi cu mica prințesă Sultana, apoi sora regelui, prințesa Cobra şi primul fiu al regelui cu o nevastă repudiată. Regina-mamă îi dăduse adăpost la ea şi o întrebuința la servit ceaiul. Tânărul prinț, foarte iubit de bunica lui, care plângea de câte ori îmi arăta fotografia, a fost după voiaj, deşi prim născut şi cu vreo 9 ani mai mare decât Ramathullah, îndepărtat de la dreptul de moştenitor al tronului. Stătea la Paris, unde-şi făcea studiile. Însoțit de toți elevii afghani din Europa, venise să-l salute pe Amanullah şi să mărească suita, după dorința acestuia.

Hotelul se umpluse de musafiri, pe care statul italian nu contase. Pe listă erau 32 de persoane, iar în realitate 40, plus studenții şi elevii.

Cele trei zile de recepții oficiale, când regina a locuit la Quirinal, i-au zdruncinat toate obiceiurile, iar încăpățânările orientale au început să slăbească. În imensitatea saloanelor luxoase în care te pierdeai, în cadrul artistic al decorației murale şi mobilierului, n-avea decât un gând: că *ceasornicul are un rost,* că fix la cutare minut va sosi suita pe care trebuie s-o însoțeşti fără întârziere, că toaleta trebuie să fie în acord cu locul şi vremea, iar dispoziția de asemenea. Ea, care asculta numai de nervii ei, acum trebuia să se supună, iar ca regină să se simtă foarte mică.

Până şi soldații de gardă de la uşi o intimidaseră. Au peste doi metri înălțime, poartă cască şi o lance imensă, plus mânuşi până la coate. Sunt tineri, frumoşi şi țepeni !

Găsesc într-o foaie de hârtie pesmeți din aceia care se află pe tava mare cu serviciul de ceai. Surprinsă, întreb ce glumă e asta, dar Noury-el-Souraj, care e în salon cu noi, roşind de confuzie şi de ceea ce ar fi putut spune valeții dacă i-ar fi găsit, îmi spune că moare de foame peste zi, căci ceea ce se serveşte la mese ea nu poate mânca repede, nefiind prea îndemânatică la mânuitul cuțitului şi furculiței, aşa că renunță. Astfel că îşi păstrează câte ceva de la ceai, ca să mănânce în cameră la ea.

În ziua plecării de la *Quirinal* spre *Grand-Hotel*, unde sunt reținute apartamentele, trecând prin camera reginei pentru o inspecție, văd dâre de apă ce veneau de la camera de baie. Valetul afghan e disperat că regele a lăsat robinetele deschise şi el a găsit camera imensă inundată, iar covoarele înotând.

- Se va zice că suntem nişte sălbatici care n-au văzut o baie !

Cu toată insistența mea că trebuie să lase o sumă de bani pentru servitorii ce le-au fost ataşați, n-am reuşit, iar majordomul ce făcea un unghi drept din şale la fiecare trecere a mea, cordonul de argint atingându-i buclele ciselate ale pantofilor, la plecarea noastră s-a făcut că nu mă mai vede. La fel, garda n-a mai fost atât de perfect țeapănă.

Dacă ar şti ei că n-am nici o vină şi că am pledat mai mult decât îmi era permis... Dar avariția e mai tare decât teama de reputație.

Primirea afectuoasă a suveranilor Italiei le-a dat curaj.

- Ce mult ne-am amuzat azi grație regelui, îmi povesteşte regina la sosirea de la ultimul dejun intim dat la *Villa Savoia*, reşedința obişnuită a suveranilor Italiei.

- E neîntrecut în spirite. Imaginează-ți ce-a făcut: era un buton electric lângă rege şi întrebând pe suveranul Italiei la ce serveşte, acesta i-a răspuns că fiecare număr indică un servitor de care ar avea nevoie, ca să fie chemat. Allah să-l țină pe Alasrhat, care a început să sune pe rând. În hazul tuturor, au început să se ivească unul după altul, nedumeriți şi zăpăciți, toți servitorii vilei regale. Vai, ce haz a fost ! În hohotele noastre de râs, servitorii plecau veseli de glumele lui Alashrat.

x

Simplitatea toaletelor prințeselor italiene şi decolteul mic au făcut-o pe regina Soraya să regrete că influența egipteană o decisese să suprime cu totul mânecuțele şi să prelungească decolteurile.

- Câtă dreptate aveai când te supărai că-mi scurtez rochiile. Ce nebunie a fost să le tai ! Ai văzut rochiile lungi de la Curte ?

La invitația Guvernatorului Romei s-a participat la un concert dat în onoarea oaspeților afghani în palatul Conservatorului la Campidoglio. Aşezat între suveranii Italiei, Amanullah se învârtea ca un titirez şi vorbea peste umerii vecinilor, în persană, arătându-şi plictiseala prin căscaturi prelungi, fără nici o atenție pentru amfitrioni sau artişti, ori opera marilor compozitori: Mascagni, Tosti, Rimski-Korsakov, Donizetti. Faptul m-a făcut să sufăr cumplit, căci orice privire aruncată cu înțeles putea fi prinsă de cei care îl înconjurau. La sfârşit, când în drum spre bufet au încercat să-i atragă atenția asupra minunatelor picturi ce acopereau pereții, cu un gest de plictiseală a arătat că nu-l interesează. Jenată, le urmez paşii spre bufet...

O şedință de cinematograf dată în Institutul Național de sub direcția lui Mussolini, are ca program: Actualități, Arheologie, Zoologie şi Propagandă politică (Ducele) – *Quelques scènes de la vie de Benito Mussolini*.

Principesa X, care a stat un timp la Kabul, mare admiratoare a dansurilor şi muzicii afghane, dă o recepție. Fină şi diplomată, ea vine special la Roma ca să ne primească în casa familiei ei. O mulțime imensă îi umple saloanele. În câteva cuvinte afghane îi exprimă regelui mulțumirea şi ne invită la un bufet realizat cu mare atenție.

- Ce doreşte majestatea Sa? mă întreabă prințul, apropiindu-se repede de mine, văzându-l pe rege privind bufetul şi şoptindu-mi: *Cere-le o citronadă, dar fără alcool.*

Am transmis dorința, mai puțin precizarea *fără alcool ...*

Cum scopul declarat al voiajului e studiul, în program pretutindeni sunt prinse şi fabrici, ateliere de industrie națională ...

În Veneția, pe o insulă depărtată, vizităm atelierele splendidelor dantele *de Veneția.* Amanullah porunceşte:

- Să mi se pună pe un raport cât se poate lucra pe oră din această dantelă şi din cealaltă, cu ce preț se vinde si cât primeşte o lucrătoare pe oră. De asemenea, cât face materialul, ca să-mi pot face exact socoteala despre rentabilitatea ce-aş avea dacă aş introduce această industrie la Kabul. Rog totul să fie foarte detaliat.

Eu am o dorință nebună de a striga ,,Vivat!" Afghanistanul şi-a găsit sursa de bogăție !

Regina Soraya se plictiseşte în hotel, dar nu se decide să aibă atenții pentru doamnele ce i-au fost ataşate şi să le invite, sau să le dea fotografia pe care ele contează. Le lasă să ia masa separat, prin hotelurile pe unde descindem. Anturată de miniştrii afghani, i se falsifică totalmente ideea despre îndatoririle unei regine.

A trebuit să-i spun că regina Italiei a invitat la ea şi i-a oferit doamnei Cecchi fotografiile suveranilor, ca să se decidă cu greu să o invite şi să-i promită una din fotografiile ce va face.

La Torino, protocolul sever al Curților i-a dat una din măsurile de rigoare. Eram la Operă. În loja regală, prințul Humberto îi ceru reginei să-i permită să i-o prezinte pe sora lui, Contesa Y, splendidă, aflată într-o lojă mai depărtată decât a mea. Neştiind la început cine era, mă intrigaseră nişte priviri de înțelegere cu fratele ei. Regina Soraya, surprinsă, întreabă de ce nu vine să stea cu ei în lojă. Dar prințul îi explică că eticheta Curții n-o permite, deoarece poziția Contelui – soțul ei, nu are rangul de a fi în cercul regal.

Tablou !

- L-ai văzut pe Mussolini ? Ce zici de Mussolini ? sunt întrebări ce ți se pun tot timpul.

Da, l-am văzut pe Duce. A făcut operă mare, dar omul a rămas mic. L-am văzut însă pe Prințul de Piemont. Peste ceea ce Mussolini consolidează şi regele îi păstrează, el va şti să domnească. E iubit şi aşteptat.

Concluzia impresiilor monarhilor afghani: *Dragostea şi plăcerea ce ne produce prințul de câte ori îl vedem s-ar putea compara doar cu fericirea ce am simți dacă Ramathuladjean i-ar semăna cînd va fi mare.*

Îmi amintesc emoția Curții în seara când, ajunşi destul de târziu în gara Torino, l-am văzut pe prințul Humberto, pe care nu ne aşteptam să-l întâlnim. Figurile s-au înroşit de emoție, iar privirile voalate au început să caute pe furiş o oglindă. Cuvintele întretăiate de plăcere şi tot restul m-au făcut să privesc spectacolul transformării ca pe ceva ce ar fi ținut de magie, căci nimeni n-a scăpat de şarmul pe care îl împrăştia în juru-i.

x

În hotelul aristocrat din Torino, unde s-au reținut apartamentele, suita e furioasă şi îşi arată nemulțumirea față de director în termeni indignați:

- E posibil, domnule, să-ți imaginezi că am să accept camera fără baie ?

- Ce fel de hotel e aceasta, domnule, ca să nu aibă fiecare o cameră baie ?

- Eu renunț şi-mi caut în altă parte, dacă nu mi se aranjează să am şi eu baie !

Bietul Director, care n-avea nici o vină, căci era un palat ce servea numai la astfel de ocazii, reținut de marii bogătaşi, care nu veneau cu o suită de 30 de persoane, nu ştia cum să se descurce pentru cele două nopți. Iar afghanii, care la ei încălzeau baia la o lună, aici, pe gratis, erau indignant de pretențioşi. Uitau că lângă rege era ataşat Ministrul italian Cecchi, care cunoştea nițel viața din Kabul, ca să nu-l sperie fanfaronadele lor. Uitau şi că pe unde au trecut până acum nimeni nu şi-a plătit serviciul, că fiecare a profitat să-şi invite familia şi prietenii pe cheltuiala acelor ce ne-au primit şi nici o amintire de mulțumire n-au lăsat măcar unui servitor.

De la fiecare hotel plec jenată când, la plecare, după atâtea nemulțumiri, ni se oferă şi buchete de flori...

Paris

Abia sosiți, Principesa G îmi aduce noutăți triste. Un doliu mă opreşte s-o însoțesc pe regină. La telefon, ofițerul de serviciu îmi cere să primesc reporterii diferitelor ziare mondiale.

Situația în care sunt pe lângă regină mă face prudentă. Refuz să primesc. Dar în lipsa mea de acasă camerista reginei îi introduce, le arată toaletele şi permite fotografierea lor. Exagerat redate de jurnalele americane, au făcut ca poporul afghan, citind traducerile, să creadă că rochiile erau făcute din lumină şi pietre prețioase, aur şi argint străveziu, topit.

Mare le-a fost surprinderea celor de la curte când, pipăindu-le, au găsit numai țesături fine, dar țesături...

La Quai d'Orsay, în apartamentul locuit pe vremuri de Napoleon al III-lea, Amanullah face schimbări. Nu găseşte că biroul e bine pus în mijlocul camerei. Cheamă să-l mute între geamuri. Statuilor şi gheridoanelor le găseşte locuri mai potrivite. În camera de dormit, unde patul cu draperii, fixat cu o parte lungă în peretele decorat cu incrustații nu mai fusese schimbat din timpul lui Napoleon, îl deplasează, căci *Cine a mai văzut în ziua de azi un pat pus la perete !*

Directorul palatului şi servitorii, aiuriți, se supun şi lasă patul cu o latură de lemn albă, simplă, la lumină.

Marii parfumeuri au umplut camerele de toaletă cu produse de lux. Dar toate rămân neîncepute *ca să nu cumva să se ceară a fi plătite.*

După 3 zile, ajunşi la Hôtel Crillon, între două plimbări, valeții hotelului sunt chemați să modifice aranjamentul apartamentului pus la dispoziție.

Pentru Curte, meniul este oriental. Îl prefer pe cel din restaurant. Valeților, cărora nici în Egipt şi nici în Italia nu li se impusese să nu intre în marele restaurant şi prin saloane, unde îşi luau cafeaua şi fumau răsturnați în fotolii, aici li s-a repartizat o cameră specială, unde sunt serviți, spre furia lor. Vor să intre în grevă. Şambelanul curții n-are curajul de a le cere să–şi pună smockingul.

La plecarea din Kabul, când am sfătuit să li se facă livrele speciale, regele a refuzat, sub motivul că servitorii în Afghanistan fac parte din familie. Dar uita că nu lua masa cu ei, ca să le impună altora prezența servitorilor lui nestilați.

În holul din fața apartamentuli regal e veşnic mulțime adunată. Sunt furnizori, oameni de afaceri, cereri de audiență, cerşetori... În camera mea mă aşteaptă teancuri de avize de telefoane, telegrame, cereri de introduceri pe lângă monarhi, propuneri ale caselor de mode şi bijuterii, cutii de bomboane, de flori, invitații la restaurante şi teatre.

Un sultan detronat, din Africa, îmi propune s-o decid pe regină să cumpere un briliant imens, cu 10.000 lire sterline. Ştie că sunt singura care are influenţă asupra ei. Ataşaţii francezi mi l-au adresat mie...

Doamna Edmord Anhoury, nobilă egipteană, trebuie să fie prezentată reginei ca ambasadoare a femeilor, a grupării feministe emancipate egiptene. Nu reuşeşte să pătrundă la regină. Am stăruit pe lângă Majestatea Sa, amintindu-i de laudele ce i s-au adus în revistele feminine din Cairo şi Franţa, unde a fost considerată ca precursoare a deşteptării femeilor musulmane, unde s-au descris munca şi sacrificiile materiale ce le face pentru întreţinerea şi zidirea de spitale, şcoli, donaţiile pentru soldaţi etc., etc.

- Ce pot să-i spun ? N-am poftă să văd pe nimeni! Ce datorii ? Nici n-am timp să merg prin magazine sau seara la teatrele pe care aş dori să le vizitez. Numai şi numai monumente, muzee, ruine şi vechituri ! Mai bine am vedea de comenzi de rochii !

- Uf ! Adu-o, în fine, să isprăvesc...

Excelenţa Sa Ghulam Siddiq Khan, Ministrul de externe, care a asistat de la început, o scurtează în franţuzeşte:

- Ce doriţi, doamnă ?

Iar Doamna Anhoury :

- Delegată de Comitetul doamnelor egiptene să aduc omagiul primei regine musulmane, care c-un curaj şi-un devotament mai presus ...

Noi toţi suntem la doi paşi de uşa de ieşire. Regina e în picioare, *ca să nu mai stea ca un idol de piatră în fundul fotoliului,* cum susţine că i-am reproşat la primirea soţiei Înaltului Comisar al Angliei în Egipt. O măsoară rece pe eleganta bătrână doamnă, care, cu un cornet acustic, aşteaptă un cuvânt de la această regină *atât de slăvită.* Dar în zadar. Vocea ministrului sună plictisit :

- Mai voiţi ceva ?

O reverenţă şi doamna e condusă de mine în hol, unde o întâlnim pe prinţesa Cobra, sora regelui, venită la Paris cu familia Tarzi şi o fetiţă a monarhilor, bolnavă de plămâni. Un interviu acordat unui ziar când s-a vorbit de o căsătorie între sora regelui şi Kemal al Turciei, o descrie ca un spirit de elită, de o inteligenţă rară, muziciană, filosoafă, artistă... şi extrem de studioasă.

- Prinţesă, permiteţi Doamnei Anhoury marea onoare de a vă fi prezentată...

- Ah, bonjour. Merci... şi dispare pe prima uşă pe care o are la îndemână. Doamna rămâne ca o stană, cu cornetul la ureche, privind la uşa ce se închide. Apoi, către mine :

- Adevărul, Doamnă... aceea era regina atât de cântată ca inteligență şi cultură, pe care o dădeam ca pildă femeii egiptene ? Şi această prințesă de care jurnalele povesteau minuni ?

Dacă ar fi ştiut cine scrisese articolele, n-ar mai fi fost surprinsă.

N-am putut să accept decât o scurtă invitație în 43, rue de Lille şi să evit desele telefoane şi invitații la mese şi ceaiuri, cu toată plăcerea ce-mi făcea numeroasa asistență de elegante egiptene, dar s-ar fi aflat părerea mea despre spitale şi şcoli, clădiri închiriate de regină, care îi aduceau venituri imense. Iar cât despre cultură, chiar şi când trebuia să pună data pe vreo fotografie, trebuia ca alții să i-o silabisească. La discursuri, Mahmud Tarzi Khan i le compunea numai cu propoziții pe care le-ar fi putut citi corect.

Mergem cu regina şi cu două prințese să vizităm marea casă de mode Worth, unde regina, ştiind că marea majoritare a capetelor încoronate sunt cliente permanente, vrea să-şi comande ceva pentru vizita în Anglia. Nu e anunțată şi, în afara portarilor, nu e nimeni s-o primească. Toată lumea lucrează la noua colecție a sezonului. O vânzătoare, neştiind cine sunt noii veniți, se scuză că n-are nimic de arătat, iar manechinele lipsesc, sunt plecate să prezinte vechile modele.

Plecăm decepționate. Şoferul, care nu se aştepta să ieşim aşa de repede, depărtase maşina. Spunem portarului să fie anunțat şi o luăm agale pe Rue de la Paix, către marele bijutier Cartier. Cu o zi înainte, prin Contele de B, se intervenise la mine cu rugămintea de a anula decizia Curții de a nu mai vizita colecțiile de bijuterii.

Regina speră că nu va fi recunoscută, sau se vor face că n-o cunosc. În dreptul vitrinelor înconjurate de drapele afghane, se hotărăşte să intre, dar de la uşă o întâmpină toți cu *Majestate* şi o invită în salon, unde încep a deschide safé-urile cu minuni.

Ea e jenată, zăpăcită, se teme ca regele să nu se supere, scurtează vizita şi acceptă să i se aducă la hotel casetele cu bijuteriile pe care abia le întrezărise.

Între timp, portarul de la Casa Worth, aflând cine fusese în maşină, dăduse de veste dlui Worth, care trimite urgent un emisar la hotel ca să se repare greşeala.

Regina ținuse de mult să reformeze diademele şi să-şi monteze diferite pietre prețioase pe care le avea, dar în Calcutta, unde cerusem unui mare bijutier să-i dea modele, primisem răspunsul că se ştie că bijuteriile fiind ale coroanei nu pot fi scoase din țară. Doar fotografiindu-se pietrele ca mărime, s-ar putea discuta de modele şi în acest caz un lucrător să fie trimis să le monteze în Afghanistan. La Paris însă, având modele şi un mare bijutier la dispoziție, regina ar fi vrut să profite.

Marea diademă, cu enorme briliante, împreună cu altă garnitură, cu un smarald perfect clar şi de mărimea unei jumătăţi de nucă, trebuind să sufere mici modificări, trebuiau luate la atelier. În lipsa regelui, regina ne întreabă, pe mine şi pe ministrul de externe, ce să facă. Ministrul se scutură, eu spun că trebuie să aibă încredere în emisarul casei, care adusese atâta bogăţie cu el.

Când să iasă pe uşă cu bijuteriile, ministrul îmi spune să cer o chitanţă pe numele meu.

La sosire, regele e furios că putusem lăsa atâtea milioane pe mâna unui străin.

- Ce încredere aţi putut avea, vor fi schimbate pietrele ! Cum vei putea răspunde de suma ce se va pierde ?

Mă întrebam şi eu de ce am mai cerut chitanţa şi ce rost avea şi cea pe care am completat-o apoi la primirea lor. Regina, privind marile briliante cât alunele, speriată, vroia să mă amăgească că s-au înlocuit din ele, dar eu făceam chitanţa, fiind convinsă de glumă.

Mai târziu, la întoarcerea din Londra, am mai intrat la marele bijutier ca să-l întreb dacă e amator să cumpere de la regină marele smarald. Dar atâtea curse zadarnice făcuse şi desene şi fotografii de coliere, diademe, plus lucrul gratis al reparaţiilor, veşnic amânat, ca să lucreze mai târziu la Berlin, încât n-a mai vrut să încerce o afacere cu Casa regală afghană.

Comenzile făcute târziu la casa Worth se lucrează şi noaptea. O rochie costă 30.000 de franci, altele pe aproape.

Când lucrătoarele vin să probeze, marele lor număr plictiseşte.

- Pentru ce una încearcă fustele, alta corsajul şi una mânecile, iar alta stă şi le priveşte, parcă ar sta să mă cântărească ? Nu poate să vină una singură ? Le mai trebuie şi valeţi să le ridice valizele...

Regina, Noury-el-Souraj şi soţul ei sunt bolnavi de gripă. Eu abia merg. La Bruxelles, ajungând încă suferindă, Majestatea Sa evită de-a merge la recepţiile unde e anunţată, dar vizitează magazinele, spre indignarea generală.

Înainte de plecarea de la Hôtel Crillon, e zgomot pe culoarul pe unde trec. Un valet strigă :

- Sunt englez, să nu-şi imagineze ei că-şi vor bate joc de mine şi mă vor lăsa cu notele neplătite !

- N-avea nici o grijă, băiete, orice naţie vei avea, vei fi plătit. Deocamdată fii respectuos !

În faţa holului apartamentului regal se află un grup numeros, din care se desprinde directorul hotelului, care vine către mine.

- Doamnă, mă adresez dumitale cu ultima speranţă, căci nimeni n-a vrut să mă audă până acum. În fiecare zi m-au costat mii de franci florile cu care

am garnisit apartamentul. Tot timpul a fost ca o seră de flori rare, e vina mea şi nu cer despăgubiri, m-am păcălit... dar notele tuturor, pe care după obicei portarul le-a plătit, telegrame, cablograme, valize, conturi pe la magazine, tot eu să le achit ? Imaginați-vă la cât s-a ridicat timp de două săptămâni!

- Există ceva de-al meu ?

- Nu, doamnă...

- Atunci de unde puteam şti de ale celorlalți ? Se va aranja totul...

Urmează un ordin de sus ministrului Curții ca notele să fie achitate, plus, pentru prima şi ultima dată, 28.000 de franci se dau pentru serviciul în hotel. Asta în afară de o mie de franci dați menajerei la Quay d'Orsay, tot în urma stăruinței mele.

Înainte de plecarea spre Elveția pentru o vacanță de câteva săptămâni, Noury-el-Souraj şi soțul ei, Hassan Khan, fiind răciți, rămân încă în apartamentul pe care-l ocupaseră până acum pe contul guvernului francez. Eu, pentru că plec în România pentru câteva zile, trec în hotelul meu obişnuit, în Boulevard des Capucines. Lăsând adresa la Hôtel Crillon pentru corespondență, îl văd pe director îngrijorat pentru clienții ce i-au rămas.

A doua zi, cu o gripă serioasă, a trebuit să merg cu prințesa şi soțul ei ca să se mute. Nu vroiau să plătească toate notele care ar fi decurs, căci Amanullah nu-şi luase nici un angajament în privința asta. La nota pentru o zi, de 2000 de franci, s-au crezut furați şi au început să discute.

Făcându-i să înțeleagă că n-au dreptate, după ce au plătit totul, i-am decis să meargă la Legația afghană. Acolo toți lipseau. Portăreasa i-a lăsat absolut flămânzi, iar alți servitori să le aranjeze camera sau să le facă alte servicii, nu erau. Nevrând să-i dea bani portăresei, aceasta mi-a spus că, cu toată bunăvoința, nimeni în cartier nu le-ar da pe datorie. Îi cunoşteau suficient pe afghani ca să nu le avanseze nici măcar o centimă !

Răzbiți de foame, renunțând la micul dejun şi gustarea de la ora 4, intrau într-un mic restaurant în piața Trocadero.

Când sosisem de o zi la Quai d'Orsay, un negustor de obiecte de lux, din piele, adusese şi lăsase câteva poşete fine. Noury-el-Souraj a deschis cutiile, a văzut una care i-a plăcut, asortată la rochia ce-o purta şi a plecat cu ea. La hotel, negustorul trimite nota portarului. Prințesa o găseşte scumpă, aproape o mie de franci. Era just, dar o purtase în acest timp. Nu plăteşte. Portarul o pune în contul meu... *Vă veți descurca cu prințesa...*

Nici azi nu m-am descurcat, cum s-a întâmplat cu multe altele...

Londra

Părăsim Calais pe *Maid of Orleans* urmați de 5 distrugătoare şi avioane de război, ca escortă.

În apropiere, bateriile din Douvres încep să bubuie.

Prințul de Walles, înconjurat de suită, ne întâmpină la debarcader. Se face prezentarea oficialilor regali şi a suitei şi se trece în revistă garda de onoare. Marşul afghan şi cel englez se succed. Trenul regal porneşte spre Londra, la ora 1 şi un sfert fix. Dejunul, servit în vagoanele regale dă un prim exemplu de luxul şi ordinea ce ne vor însoți.

Pe vapor, în cabinele de odihnă, erau puse la dispoziția fiecăruia programul şi lista tuturor persoanelor ce vor lua parte la serbări. Eu lipseam de pe listă, fiind în țară, iar în lipsa mea, cei ce doreau să mă înlocuiască profitaseră de ocazie şi îmi suprimaseră numele. Ataşatul militar englez, pe care îl cunoşteam din Kabul, sosit să ne întâmpine la Calais, a telegrafiat să se modifice listele. Astfel că în vagonul de tren găsim noile liste, unde mă aflu la locul ce mi se ocupase.

În sunetele muzicilor, trenul se opreşte în fața regelui şi reginei Angliei, înconjurați de oficialități, în Gara Victoria.

Aici m-aş întreba şi eu ca regina Soraya: *Cine m-a adus, cine m-a adus?*

Peronul gării e decorat cu draperii şi flori, a căror simfonie îmi linişteşte nervii încordați. Toată lumea e aşezată într-un careu, în centrul căruia regii şi reginele îşi prezintă suitele. Regina Soraya mă prezintă reginei Mary, care închide ochii asupra multelor lipsuri. Amanullah mă prezintă regelui Angliei care, prevenit cine sunt, nu se miră de numele ce mi-l dau, Dona Say.

Regina Mary, extrem de afabilă, îmi vorbeşte, arătându-şi regretul de lipsa prințesei Noury-el-Souraj, care a rămas la Paris sub cuvânt că e bolnavă.

Cortegiul este compus din 6 trăsuri de curte, în culoarea frunzelor de toamnă, cu echipajul în livrele cu fireturi bogate, 5 Rolls Roice-uri şi escorta regală de guarzi călări, cu stegulețe. Nenumăratele echipaje ale oficialilor urmează alaiul regal. În holul imens al Palatului Buckingham e o mare animație de splendide uniforme şi haine negre.

În salonul alăturat, cu uşile închise, regii şi reginele schimbă politețuri şi decorații. Mi se prezintă şi mie un şir nesfârşit de Lord X, Ducele de Y, Sir Y. Foarte amabili, păstrându-şi umorul lor englezesc pentru alte împrejurări. Lady Ampthill îmi prezintă regretele Majestății Sale Regina Mary, care, neştiind la timp de venirea mea, a dispus improvizarea în ultimul monent a unui apartament pentru mine în apropierea reginei Surya. Cu vedere spre

intrarea principală, desigur că apartamentul era al ofițerului de serviciu, judecând şi după baia în care am găsit ordonanța aranjându-i obiectele de toaletă. Oricum, pentru oricine ar fi fost, era luxos şi mare, iar uşa dădea în holul de unde coborai în parc, pe unde aveau intrarea Ducesa de York şi copiii ei.

Când mă aflam de câteva minute în cameră, un elegant ofițer se prezentă să-mi arate şi restul apartamentului, căci nimeni n-o făcuse. Pe un culoar la stânga, intrăm într-o mică sală, unde dă camera de baie. La a doua uşă am înclinat din cap şi i-am mulțumit. Îşi făcuse pe deplin o datorie nu chiar plăcută.

Un munte de valet în fireturi şi mânuşi dincolo de cot, are grijă să aducă o tavă garnisită cu bunătăți, care acoperă masa întreagă. E o gustare cu adevărat regală. Diminețile, cu mici deosebiri, tava nu e mai mică. După plecarea valetului, abia îmi scosesem rochia şi-mi desfăceam o valiză, când aud o bătaie în uşă. Valetul introduce o doamnă: C. Durden Smith, reporter la nu ştiu ce jurnal. Nu ştiu cum a reuşit să intre în palatul de nepătruns.

Eram însă grăbită. Abia aveam timp să fiu gata pentru marea recepție. Cartonul cu iscălitura Marelui Şambelan al curții îmi făcuse cu ochiul încă din clipa intrării în cameră. Doamna Smith mi-a folosit însă mult, căci amabilă, a ştiut cui şi unde să se adreseze ca să am lucrurile din valiză puse în ordine pentru seară. Când Lady Humphis a venit să mă conducă în marele salon, prin lungul şir de galerii în care m-aş fi rătăcit singură, m-a găsit aranjată şi aşteptând-o.

Lady Hamilton îmi serveşte de mentor cu extremă amabilitate. Tânără şi începătoare, a observat totuşi că numai forțat pun mânuşile lungi la recepții. Curtea Angliei nu admite mâinile goale. Dar ce fac eu când regina afghană nu-şi pune mânuşi ? E greu să te descurci în nuanțele protocolului. Le-am pus şi eu la recepțiile engleze, dar la cea de la legația afghană, nu.

În marea sală, unde e aşezată masa, ochii se bucură de aceeaşi simfonie de galben ca în gară. Aceleaşi flori simple, ca nişte enorme margarete, zâmbesc prin vasele de aur de pe mese iar pereții sunt decorați cu mari talere de aur, ca nişte basoreliefuri. În afară de paharele de cristal, serviciul de masă, ca şi garniturile sunt de aur.

Sunt anunțate Majestățile lor. În picioare, îi aşteptăm să treacă în cortegiu. Afghanele poartă rochiile scurte în față, după moda de la Paris. Regina Angliei, care nu prea dă importanță modei, doar în mică măsură, poartă, ca şi doamnele Curții, rochii lungi.

O muzică de corn se aude din depărtare, apropiindu-se în cadență. Intră scoțienii, în costumele lor pitoreşti, cu instrumentele în aer, țintind

plafonul. Grupul înconjoară sala de două ori, apoi dispare pe unde a venit. Sunetele se pierd din ce în ce, până le rămâne doar amintirea.

Orchestra, sus pe o galerie, unde peretele e liber, lasă să alunece cu măiestrie arcuşurile pe viori. Nenumăraţii valeţi, zdrobitor de luxoşi, se desfăşoară la un semn nevăzut în chip de evantai şi se adună în acelaşi chip.

Primul fel e o supă care nu ştiu ce conţine. A doua zi, la Guidhall e aceeaşi supă necunoscută. A treia zi, la legaţia afghană, am avut curiozitatea să întreb despre ce e vorba.

- Supă de broască ţestoasă, supa naţională.

Vecinul meu de masă la Buckingham-Palace se miră ce pot să-şi spună atât de veseli regina Soraya şi Ducele de York. De asemenea, Ducesa de York şi prinţul Hassan.

- Cum, nu cunosc un cuvânt englez sau francez ?!! Dar atunci cum se înţeleg ? Văd că n-au încetat o clipă de a-şi vorbi ...

Îi povestesc atunci că după recepţia de la Quai d'Orsay, regina mi-a repetat toată discuţia pe care a avut-o cu Briand, iar acesta a declarat că va lua lecţii de persană de la ea.

- Cred că Briand ar fi fost în stare să inventeze o limbă ca să se facă înţeles de ea...

Mai târziu regina mi-a spus că a înţeles tot, absolut tot ce i-a spus ducele şi că acesta a declarat că şi el de asemenea. M-am convins definitiv, după anuminte amănunte ce o priveau pe Lady H, pe care regina nu putea s-o sufere, dar pe care trebuia să o trateze mai bine decât pe oricine, din cauza poziţiei soţului său. Voise să afle ce grad de nobleţe are această doamnă pe care i-o tot dădeam de exemplu în diferite ocazii. Ducele, care cunoaşte marea aristocraţie, n-a pus-o în fruntea ei, căci sunt atâtea grade. Foarte multumită, regina a venit să-mi spună că lady H e *aşa departe de a fi nobila pe care i-o descriam.*

În galeria de tablouri, la câţiva paşi, Ducele de York stă şi mă observă. Cred că în această Londră, cu atâta măreţie, totul e ridicol în această trupă afghană, cu suveranii în mantii de Curte dar cu o cameristă angajată cu ziua, care nu ştie nici s-o îmbrace şi nici s-o coafeze pe regină, obligată să recurgă la camerista din palat, cu familia regală care noaptea face de gardă la uşile camerelor de dormit ale suveranilor. Cu neputinţa acestora şi a suitei de a vorbi un cuvânt într-o limbă străină, fără a mai vorbi de doamna care îi însoţeşte, o pribeagă româncă, pe care capriciile soartei o fac să se afle într-un astfel de alai, primită pe la curţi regale.

Nu ne-au arătat-o, dar gândesc în locul lor de câte ori ocazia mă face să mă aflu în preajma puternicilor regi ai Marii Britanii.

La recepția de la legația afghană mă captivează râsul vioi al regelui Angliei. Într-un cerc numeros, povesteşte ceva, făcând mare haz. Surprinsă, mă apropii şi-l ascult rezemată de uşă, în salonul alăturat.

Şeful de protocol, Ducele de Cromer îmi spune:

- E un dar fericit al suveranului să facă totdeauna pe fiecare să se simtă bine.

Regina Mary mă cheamă prin Ducesa de Dovenshire. Vrea să-mi vorbească. Cu o zi înainte îmi trimisese ca amintire o broşă cu inițiala ei, în mici perle, cu *părerea de rău că la recepția de la Buckingham Palace n'avusese timp să mă vadă.*

Sunt fără mânuşi şi ştiu că-i displace, dar regina Soraya s-ar supăra dacă le-aş pune, căci ea nu le are. În salonul în care sunt retrase reginele, mi se pare nesfârşită distanța până în punctul în care trebuie să fac reverența. Nu mă jenez de ochii englezi, căci ei judecă prin prisma împrejurărilor care dau posibilitatea de a cunoaşte obiceiurile şi nuanțele unui protocol, ci de ochii reginei Sourya, căreia îi servesc de consilieră.

Sub ochii curioşi ai afghanilor răspund întrebărilor privind țara şi viața mea la Kabul. Se vedea că regina Mary e bine inițiată dinainte. Nici acum nu m-am putut decide să sărut mâna reginei Mary. Ce ar fi zis regina Soraya, căreia încă nu îi dădusem această dovadă de respect ?

Mai târziu, jos în hol, asist la momentul când înalții oaspeți se retrag. Aud un valet care strigă :

- Trăsura Lordului Austen Chamberlain! Trăsura Contelui Shaftesbury!... a Lordului Desborougj! ... a Ducesei de Devonshire! ...

Datoria şi serviciul mă mişcă de colo până colo. O mână întinsă, o reverență, un cuvânt, totul automat, ca apa pe care o bei, ca aerul pe care îl respiri. Dar la sunetele pompoase ce-ți străbat timpanul te vezi citindu-le parcă undeva, ca pe nişte cuvinte abstracte ce nu-ți vor fi dat niciodată să le pui pe o figură aievea, în preajma căreia să te afli câteva ore în acelaşi cadru şi în aceeaşi viață.

Ce m-a adus aici?

Strâng în mână o diademă de briliante mari cât alunele. A fost desprinsă de Ducele de Walles de pe frumoasa frunte a reginei afghane în timpul prânzului. Rupându-i-se şnurul ce o fixa sub conci, cu un cuțit Ducele a făcut restul.

Simbol ?

Peste 10 luni regina de azi doar fusese odată...

x

E impresionantă Westminster Abbaye, dar mi-ar plăcea să vizitez singură sălile reci şi goale, iar Palatul, un colos pe malul Tamisei, e de cel

mai pur stil gotic, zidit acum 100 de ani pe vechiul Palat Westminster, distrus de un incendiu.

x

Spre Guildhall cortegiul pleacă pe o ceață pe care abia o taie lumina farurilor aprinse. În lungul străzilor, razele becurilor electrice străbat timid aerul îmbâcsit, fumuriu. Norii groşi de pe Tamisa sunt întretăiați, câteodată orizontal şi lasă să se vadă vârfuri de catarg sau acoperişuri de case ce ar părea că ies din creionul unui artist. Guarzii călări, în contume gri şi centuri albe fac parte din decorul cenuşiu.

În Guildhall aspectul e altul. Costumele din timpul Mariei Tudor înveselesc sălile lungi, care duc la marele salon, unde Lordul Major, înconjurat de reprezentanții corporațiilor cu peruci gri sau albe, în mantii de catifea cu blănuri, cu pelerine mari cu blănuri şi broderii, cu coliere şi insigne ce le cad pe piept, te fac să te crezi pe scena unui imens teatru.

Recepția e grandioasă, în monumentalele săli gotice. De pe locul unde stau, însemnat cu numele meu, am în față pe ducele de York, care, mic de statură, nu-mi împiedică întru nimic vederea. Privesc cum se perindă şi țin cuvântări de bun venit şi iscălesc în cartea de aur a lui *City of London* ale cărei porți s-au deschis şi pentru *caravana afghană,* cu toate onorurile obişnuite.

Printre şirurile de guarzi cu pălării înflorate şi costume pitoreşti, cu sulițe lungi, intrăm în sala imensă, impresionantă ca o catedrală gotică. O masă mai mare se află pe latura lungă a sălii şi multe altele mai mici, simetric aşezate, dau posibilitatea ca nenumărații invitați să stea foarte comod.

Lordul Major cu regina şi regele fac înconjurul sălii, apoi iau loc la mijlocul mesei mari, la care mă aflu şi eu. Fanfara scoțiană apare, înconjoară şi ea sala, apoi dispare...

E mai multă animație aici şi dejunul durează mai mult ca de obicei. Sala e feerică, la fel sunt costumele, suntem în altă lume.

Când ieşim la lumina zilei, ceața s-a mai ridicat, iar mirajul a dispărut. Trăsăturile de creion ale artistului imaginar au fost înlocuite de clădiri de piatră cu bazele pe pământ, iar vârfurile abia schițate ale catargelor s-au transformat în vase grele ce trec pe Tamisa.

La plecarea din Buckingham Palace, după patru zile, în galeria de la intrare, aşteptăm monarhii. Cu înclinări profunde, ne luăm rămas bun. Trecem la hotelul Claridge, unde ni s-au reținut apartamente pentru restul şederii în Anglia.

x

La hotel viața e mai obositoare, căci între programul pentru a doua zi pus în fiecare seară în cameră şi dorințele reginei apar de la un moment la altul schimbări. Vizitarea magazinelor e pasiunea reginei. Trece de la un

raion la altul, alege, opreşte, apoi regretă ce a luat înainte. Lucruri mici, mari, de serie, ce-i atrăgeau atenția un moment, se adunau în coşuri care, transportate la hotel, o făceau să scoată strigăte de disperare. Nu mai recunoştea prețurile, nu-i mai plăcea nimic.

- Ce să fac cu ele ? N-am ales eu asta ! Nu vezi ce prețuri ridicare au ?

Contramandează, descurcă-te, ca a doua zi să începi din nou.

La o expoziție de mobilă pe care o mai vizitasem, ține să meargă din nou. Era duminică şi printr-o grație specială ni se dă voie să mergem. Asistă şi reprezentanți ai expozanților. Lady Humprys, extenuată şi ora fiind târzie a cerut să plecăm, căci sunt ore de când ne învârtim şi regina nu se decide pentru nimic. De la expozant la expozant, trecem, tocmim, deşi prețurile făcute sunt speciale şi sub cele fixe, apoi revenim, căci pe factură nu sunt şi obiectele de decor ale unei piese, ca tablouri, lămpi, covoare, vase, până şi micile flori de prin vase şi scrumiera de pe brațul unui fotoliu.

La o mică măsuță care-i plăcea, zice :

- Fă-te că o cumperi pentru Dumneata, ca să o lase mai ieftină...

Intră în hotel furioasă, căci fusese suficient pentru englezi ca să-şi sacrifice orele de duminică şi cel puțin ceaiul să-l poată lua la timp.

- Ce-ar fi să renunți la ceai o zi, Lady Humphrys ? întreabă regina printre dinți.

- Imposibil, Majestate, fără un scop lăudabil.

Un braț prietenos mă cuprinde şi, într-un cerc simpatic, mă îndrept spre apartamentul ataşaților englezi ca să luăm ceaiul.

- Cum, încă n-ai înebunit? Dacă urmează mult aşa, mie îmi trebuie 6 luni de concediu să-mi revin. Şi dumneata de atâția ani eşti încă în picioare?

x

La magazinul de porțelanuri, acelaşi lucru. Regina priveşte modelele comandate de diferiți potentați. Printre ele şi cel comandat de Regina Maria a României. E surprinsă de prețurile acestor farfurii *ce în definitiv nu sunt mai frumoase decât cele de prin marile magazine.*

La hotel sosesc mărfuri şi note de plată pe numele meu pentru lucruri pe care nu le-am comandat eu. Principesele, ca să nu răspundă de obiectele ce nu vor vrea să le oprească sau să le plătească, le trimit pe adresa mea, ca numele să nu le fie compromis. Altele, comandate de mine şi duse de un picolo din greşeală în camera unui ministru, sunt imediat împachetate şi tocmai la Kabul am dat de urma lor. Dispar tot felul de pachete aduse de negustori şi lăsate ca posibilii cumpărători să se decidă asupra lor. E o dezordine orientală în toate...

În timpul celor 3 săptămâni de stat la hotel, zilnic era un program aprobat şi stabilit de monarhi, care trebuia urmat punctual din cauza

pregătirilor pentru primirea atâtor persoane. După întoarcerea regelui de la o recepție unde în ultimul moment regina refuzase să meargă, atașații englezi mi s-au plâns de indignarea celor care fuseseră special invitați în vederea venirii reginei afghane.

- Faceți-o să înțeleagă că nu-i e permis să facă astfel de impolitețe doamnelor care s-au pregătit să o primească cu toată simpatia. Toate au fost jignite de puțina atenție a reginei.

Dar lucrurile se repetă. Seara, când toată lumea s-a retras pentru că a doua zi la ora 7 urma să plecăm într-o vizită în alt oraş, regina spune că ea nu merge. Lady Humphrys, care află pe la miezul nopții, vine şi-mi bate în uşă ca să merg s-o decid pe regină, căci nu mai putuse contramanda vizita.

- De ce nu înțelege că poporul o primeşte cu drag ? Nu vede cu cât entuziasm e aclamată când se arată undeva ?

Era foarte adevărat. Nicăieri n-am văzut o mai mare plăcere a oamenilor la primirea suveranilor ca în Anglia. Timp de câteva săptămâni se ținuseră conferințe la radio, subliniindu-se necesitatea unei frumoase primiri pentru consolidarea prieteniei cu Afghanistanul, ca pacea de care e atâta nevoie să se consolideze la rândul ei. Iar acest popor cu aspect rece e în realitate foarte sensibil la noțiunile de *prietenie* şi *datorie.*

Lady Humphrys merge s-o scoale pe Bibihord, iar eu îi promit că la ora 6 mă voi afla în camera reginei şi o voi decide.

A mers. Dar cât de enervant era să nu poți conta niciodată pe faptul că va urca în ultimul moment în maşină.

E imposibil să o decidem să viziteze două spitale, cum era în program. După multe insistențe acceptă să meargă la unul, *dar numai la unul ! Apoi neapărat la nişte magazine de modă ...*

Vizita e lungă, zona întinsă, grădini, săli de repaus albe, lucind de curățenie. În fine, ne aflăm din nou în maşini. Regina respiră, dar după un parcurs destul de lung, maşinile se opresc. Iarăşi suntem primiți de doctori şi infirmiere. Reginei, mai să-i vină rău. Era al doilea spital din program, pe care a fost forțată să-l viziteze.

Cât de fericită e regina când nu e silită s-o vadă pe Lady H care trebuie s-o escorteze prin vizitele oficiale. Cu ce privire de ură neputincioasă o priveşte când se despart, până poate să-şi descarce sufletul într-un blestem.

E într-o stare de nervi cum n-o cunoscusem. Simte că e o situație pe care n-aş accepta-o şi caută să mă liniştească, spunându-mi că aşa e întotdeauna, dar că în Kabul n-aveam cum să o cunosc, căci stând în cercul de afghane, îşi descărca nervii pe ele. Aici e regele, care o nemulțumeşte îndepărtându-i familia şi în special pe tânărul ei frate Tawab, pe care ea îl iubeşte mai mult decât pe prințul moştenitor.

Ducesa de Devonshire a ataşat persoanei mele în Anglia titlul de *Mistress of the Robes*, ca să mi se dea locul după prinţese. Cu ocazia unui dejun în onoarea familiei regale afghane ne-a arătat castelul ei, locuit în vremuri de regina Elisabeta a Angliei. Castelul e o comoară de bogăţii artistice nenumărate şi de curiozităţi adunate de secole.

La Croydon Aerodrome, o impresionantă mulţime de avioane a umplut văzduhul. Din avionul de Poştă am primit o carte poştală iscălită Samuel... Conţinutul e în persană. Cu un astfel de avion aveam să mă salvez mai târziu din faţa banditţilor şi a triburilor răsculate.

Despre Colegiul din Oxford las celor ce au studiat în tradiţionalul aşezământ să vorbească de măreţia lui şi despre viaţa specială pe care o duc tinerii studenţi. Amanullah a primit aici titlul de *Doctor onorific*, iar noi toţi am luat în spaţioasa sală de mâncare unul dintre cele mai simpatice dejunuri din timpul acestui voiaj. Ne simţeam şi noi întinerind între zidurile vechi ce ne înconjurau.

La Turnul Londrei, păzit de *mâncătorii de bou,* poreclă ce se dădea în vremuri, căci nu toată populaţia era consumatoare de astfel de carne, ne primeşte, ca de altfel pretutindeni, directorul. Amabil, el ne ghidează în sălile de muzeu cu costume medievale, harnaşamente, la turnul care adăposteşte bijuteriile coroanei, acele mari diamante nepreţuite şi coroane feudale, dar uită să ne arate locul şi terasa de unde privea Henric al VIII-lea decapitarea nevestelor de care vroia să se debaraseze. Uită de asemenea să ne indice locul unde regina Scoţiei, Maria Stuart, după o captivitate de 18 ani, a fost decapitată în 1587.

În curtea de trecere spre o altă aripă a cetăţii, directorul se opreşte şi ne povesteşte din istoria acestui loc cu un trecut tumultuos. Eu traduc principeselor şi reginei, pe care le însoţesc. Dar la un moment dat mă înroşesc de durere. Un picior al directorului apasă puternic pe vârful piciorului meu. Surprinsă de neatenţia lui, care nu e scuzabilă nici măcar prin talpa ghetei, pe care o presupun foarte groasă, sufăr şi nu protestez decât încercând să-mi trag discret pantoful, fără să reuşesc, de teama ridicolului.

Când, în fine, se îndepărtează cu regina, îi povestesc indignată situaţia locotenent-colonelului Fraser, ataşat pe lângă regină. C-un hohot de râs care o făcu pe regină să se întoarcă şi să ne privească întrebătoare, mă face să aflu că directorul, sărmanul, un invalid de război, nu putea să simtă, având un picior artificial.

Serile sunt liberă. Regina, care găseşte, indignată, că *totul e anapoda pe aici,* nu are unde merge fiindcă magazinele se închid la ora 18. Dimineaţa se deschid la 10, apoi au iar o pauză, drept când au început lucrul.

Având o maşină la dispoziţie pot face lungi plimbări prin acele parcuri întinse – plămânii Londrei – în care pasc oi, copiii se joacă, iar duminicile, la fiecare pas, predicatorii ţin conferinţe şi călăreţii îşi fac plimbările zilnice. Nu vezi o hârtie aruncată, iarba e tunsă ca un covor, nu e nici o urmă de dejun câmpenesc. Sunt bănci pretutindeni. Câteodată îi întâlneşti, într-o maşină cu nimic deosebită de altele, pe monarhii marelui imperiu britanic. Câtă simpatie le arată poporul !

În rochii de seară coborâm în marile saloane şi în restaurant, unde ne aşteaptă diverse cunoştinţe. Prinţii, fraţii reginei Surya, trec uneori prin momente penibile. Unul şi-a făcut studiile la Saumur, celălalt la Oxford şi înţeleg limba engleză. Forţamente înţeleg glumele şi aluziile ce uneori din neatenţie se fac atunci când sunt de faţă.

Într-o seară, în hol, Mr. Wickens, consilierul de la legaţia engleză din Kabul, îmi spune că nu s-a sfârşit cu sosirea de noi musafiri afghani, francezi şi persani, invitaţi de Amanullah.

- A trebuit reţinută încă o cameră pentru prinţesa Noury-el-Souraj, care tocmai a sosit.

- Vor mai trebui reţinute două, căci a sosit cu doi verişori.

- Ah, nu ! Sunt prea de tot, când voiajul şi restul e gratuit !

La câţiva paşi se află Tawab şi Wahab...

Invitaţii francezi nu dau nici o atenţie.

- N-au decât să nu stea pe aici !

x

În unele seri vizitez împrejurimile Londrei. Rolls-Royce-ul mă duce departe, pe unde n-o să mai trec nicicând... În alte seri, pribeaga română are reţinută o lojă. Se oferă bomboane şi prăjituri cu ocazia vizitelor în loja artiştilor, iar în a mea – o recepţie.

Din Afghanistan vin veşti îngrijorătoare. Regina-mamă scrie că triburile se răscoală la ştirea că regina umblă descoperită, cu braţele şi gâtul sub ochii bărbaţilor străini.

- Muniţiile pe care le-aţi cumpărat se vor întoarce împotriva voastră dacă regina vine devoalată.

Sir Francis Humphrys îmi povesteşte aceleaşi fapte îngrijorătoare.

- Ar trebui ca regele să grăbească revenirea în ţară. N-ar trebui să se joace cu fanatismul poporului.

- Dar noi vom mai petrece câteva luni bune în Europa. În mai suntem în Rusia, apoi Turcia, în iunie Caucazia, Persia...

- Dar regele spune că după o mică operaţie la gât în Germania intră în ţară!

- Data intrării în Moscova e 3 mai, excelenţă.

- Majestate, sunt veşti îngrijorătoare din Afghanistan ?

- Ce idioți sunt aceşti diplomați englezi, vor să mă sperie ca să nu trec şi prin Rusia. Ce naiv mă cred ! Ți-e frică să ne însoțeşti ?

Pe mine, care ardeam de curiozitate să văd Rusia bolşevică, nici o frică nu m-ar fi reținul. În fond n-aveam de pierdut nici un tron.

- Dar veştile ce vin de la Olyasrath-Seyb ?

- N-avea nici o grijă, nu va fi nimic.

La 2 aprilie (*1928, nota M.P.*) e ultima vizită şi un dejun intim la Windsor Palace, unde Curtea engleză s-a stabilit pentru un timp. În fața uşii principale, regele George şi regina Mary îi primesc pe suveranii afghani. La a doua uşă, suita e întâmpinată de lady Hamilton şi de Marele Şambelan, ducele de Cromer.

În camera în care îmi las haina e un paravan şi o cameristă. Doamna de onoare îmi atrage atenția că dacă am nevoie, să trec după el.

Vizităm galerii, urcăm în turnuri, de unde privim perspectivele frumoase, câmpiile verzi, Tamisa ce înconjoară drăgăstos castelul şi o capelă micuță cu pridvor de schit retras. Coborâm în salon, apoi în sufrageria intimă a suveranilor.

Trei mese rotunde sunt pregătite. La prima, Lordul Şambelan îmi indică locul în dreapta lui. Vizavi se află Marea Maestră de ceremonii, marchiza de Anglesey, care îl are la dreapta pe ministrul de externe afghan. Flori galbene sunt pretutindeni, în vase mari. Marchiza îmi arată o broşă, care îi aminteşte de Emirul Habibullah, de la care a primit-o cadou. Desigur că nu va fi urmată de alta de la Amanullah.

Trecem într-o galerie cu geamuri, unde, retrasă cu Lady Hamilton în deschizătura unei ferestre, privesc un splendid cal.

- E cadoul regelui George pentru Amanullah.

În curte, orchestra cântă.

Rochia mea de crêpe gri, cu terminație de blană de chinchila, se armonizează cu decorul palatului, mohorât şi impunător. Îmi face plăcere că mi-o laudă.

În capătul galeriei, uşile se deschid larg. Grupul de regi şi regine înaintează. Regina Mary, în rochie din țesătură cu fir gri, e între doi îngeraşi blonzi, în alb. Sunt fetițele Ducesei de X, fiica ei. Regele George se desprinde de grup şi se îndreaptă spre mine întinzându-mi mâna şi zâmbind. Regina Mary îl urmează imediat. Îmi urează drum bun...

După adânci reverențe, prin celălalt capăt al galeriei trecem în holul unde lady Hamilton, din uşă, priveşte plecarea noastră. În dreptul intrării principale suveranii englezi răspund saluturilor afghane şi stau până ce pleacă tot cortegiul de maşini.

Ei sunt obişnuiți să vadă lume din toate colțurile pământului, dar nouă nu ne e dat să privim măriri adevărate fără să cădem pe gânduri de marea diferență.

După dezastrul ce avea să urmeze peste câteva luni, regina Mary, Ducesa de York şi doamnele de la Curte s-au interesat de mine cerând noutăţi lui Lady Humphrys. Am răspuns că întoarsă din sferele înalte unde nepricepuţii pot să-şi frângă aripile, trăiesc iarăşi în găoacea modestă de unde mă avântasem spre tărâmuri ce nu e dat oricui să le cunoască.

Seara, înainte de plecarea spre continent, Lady Humphrys îmi dă un mare pachet de note adunate la portar, ca şi la Paris, numai că sunt şi mai numeroase.

- Se refuză plata lor. E nedemn să lase directorul să le plătească !

- Voi încerca, merg la regină.

Dar toate încercările, repetate la toţi, au fost zadarnice. Ministrul de externe avea aerul că aş avea un avantaj din plătirea notelor. Simţise că ştiam de afacerile ce le înjgheba şi vroia să schimbe direcţia presupunerilor.

Dacă s-ar fi făcut ca la Paris, când francezul din uşa holului a strigat plin de indignare, poate aş fi izbutit să-i decid, dar când directorul, cu politeţea engleză, n-a făcut nici un gest, ba încă le-a oferit flori, de ce m-ar fi ascultat pe mine să scoată aşa o sumă mare de bani ?

M-am simţit extrem de îndurerată că n-am putut să-i fac să vadă cât de înjositor e să pleci cu buchetele de flori oferite, cu aere demne de conducători de popoare, când notele de plată stau neonorate la portarul în faţa căruia treci între zâmbete de dispreţ.

Conduşi la trenul regal, în care ne aşteaptă un dejun copios, coborâm la Douvre şi ne îmbarcăm în vaporul care ne-a adus. Ne luăm rămas bun de la ataşaţii englezi ce rămân pe chei fericiţi că s-au debarasat de noi.

Din nou în Paris. Varşovia.

La Calais, în lungul trenurilor, ne căutăm compartimentul reţinut într-un vagon. Aici nu mai suntem întâmpinaţi de nimeni. Ca la simplii vizitatori, controlorul ne cere biletele. Secretarul legaţiei afghane le dă.

- E o persoană în plus, spune controlorul, după ce ne numără şi priveşte indiscret în cabina mică din marele compartiment în care suveranii se retrăseseră. Avea dreptate. Wahab, fratele reginei, profitase: trenul e mare, vaporul gratuit, de ce să nu vină şi el la Paris ?

Dar funcţionarul găsise că respectivul compartiment era reţinut numai pentru un număr anumit de persoane.

- Vă rog să plătiţi încă un bilet !

Secretarul s-a executat, mulţumit că n-a fost obligat să plătească şi amendă.

E timpul ceaiului şi mesele din pulmann sunt garnisite cu servicii. Un chelner se prezintă să ia comenzile. După trecerea Canalului Mânecii, fiecare simte nevoia să ia ceva şi comenzile curg, lumea fiind obişnuită cu abundenţa gustărilor ce le-am avut până acum.

Din cabină, regele vede şi vrea să pună lucrurile la punct.

- Pe fiecare îl priveşte comanda !

Atmosfera se răceşte, dar fiecare urmează să ia ce doreşte. După un timp, regele reapare şi cere secretarului *să plătească tot ce se comandase, dar pentru ultima dată, atâta timp cât suntem neoficiali în voiaj.* Va da fiecăruia o sumă cu care să se descurce. Adică 3 lire sterline la două zile.

Dar mergem la Hotel Claridge. O cameră mă costă 280 franci, plus 10% serviciul. Mi se hotărăşte 100 de franci pentru taxiuri zilnic. Suma nu e suficientă decât pentru cameră, rămâne să încasez la sfârşitul voiajului, toate cheltuielile, de la guvern, căci se caută să mi se explice că de la începutul voiajului sunt mai mult în serviciul guvernului... Contul care se întinde pe 7 luni e extraordinar. Afghanii sunt prudenţi, întâi încasează şi apoi cheltuiesc. Eu înscriu în carnet. Când, în rare ocazii, regina se hotărăşte să dea vreun bacşiş, n-are niciodată la ea o monedă, aşa că trebuie să dau eu.

- *Te rog în aur. Pune la cont.*

Curtea pleacă la Berlin pentru o mică operaţie care se va face regelui la gât. Eu rămân la Paris. O să-i urmez în momentul când vor pleca la Varşovia. Îmi vor telegrafia şi voi sosi cu noi cufere de toalete pentru sezonul de primăvară şi vară. Nota se ridică, fiindcă nu vreau să las conturi neplătite. Cunosc bine soarta lor. Am ridicat tot ce aveam în bancă.

De la legaţia afghană telegrama îmi e dată cu întârziere. Îi ajung la Varşovia, unde merg direct la hotel să mă odihnesc. De la ferestre privesc cortegiul care se reîntoarce de la mormântul soldatului necunoscut.

Trec la palatul Consiliului de Miniştri, unde sunt găzduiţi suveranii. Încerc să urc scările, dar ofiţerul de serviciu, necunoscându-mă, mă opreşte, spunându-mi că Preşedintele Republicii cu suveranii coboară în acel timp. Doctorul Rifky Bey, care mă zăreşte, îmi prezintă pe contele Potosky, ataşat pe lângă regele afghan. Urmează strigăte vesele de surpriză ale regelui şi prinţeselor, care credeau că am renunţat de-a mai veni:

- Dona Say, ai venit ?

Apoi către doamna preşedintă şi mai târziu doamnei Beck, ataşată pe lângă regină :

- Dona Say e o foarte bună prietenă a mea, o iubesc mult ...

E 1 mai (*1928, nota M.P.*). Pe străzi sunt mari manifestații. 3 morți. Preşedintele ar fi vrut să ne ducă undeva la țară. Amanullah preferă însă să constate că *se omoară şi în Europa, nu numai în Afghanistan.*

Rusia

Coborâm din trenul polon în mica gară de frontieră Negoreloje. Conduşi de oficialități şi ataşații polonezi, ne luăm rămas bun de la occident. Pe peron, imnul afghan ne urmează până în minutul când, în cealaltă parte a gării, un salut aspru al unei voci ce părea mânioasă, cu mâna la şapcă în unghi ascuțit al îndoiturii cotului, ne face pe toți să tresărim. E o uniformă de soldat ? De ofițer inferior sau superior ?

Pe linie e un tren lung. Vagoanele au santinele la uşi şi pe scări. Trenul e prăfuit şi nespălat, decât poate de ploi. Are o mulțime de vagoane cu soldați înarmați.

Suntem invitați să urcăm în vagoane.

- Ascunde-ți crucea, că ăştia ți-o fură, glumeşte regele privind crucea cu smaralde ce-mi atârna pe piept.

Privirea îmi urmăreşte trenul polon ce se pune în mişcare de partea cealaltă a dublului peron ce se resfiră în direcții opuse. Trenul luxos se îndepărtează şi odată cu el figurile mândrilor polonezi, care ne aruncă de la ferestre un ultim zâmbet în sunetele vesele ale imnului lor național, în aerul pustiu al serii, care şi ea e pe cale a ne părăsi.

E un câmp larg, deschis pretutindeni, cu două trenuri într-o gară, despărțite de doar câțiva metri, dar ce strigătoare diferență a impresiei pe care ne-o face fiecare orizont... Rândurile noastre se strâng, zâmbetele au dispărut. Un fel de îngrijorare apare pe figura fiecăruia.

În ceața serii, luminile trenului polonez se pierd tot mai mult, iar sunetele fanfarei la fel.

În vagonul restaurant, unde ne adunăm la măsuțele de 4 persoane, fiecare îşi ia locul ce-l doreşte. Măsuța din colț, unde s-au aşezat suveranii, e vecină cu cea la care iau loc şi sunt obligată să le întorc spatele. În colțul alăturat e şeful de protocol, Florinski, cu 3 ruşi. Tăcuți, privim serviciul trist, între obloanele închise, vagonul prăfuit şi curățenia îndoielnică.

Un strigăt de oroare mă deşteaptă din gânduri.

- Vai, mănânci grozăviile astea ! Uf, ce scârbă !

Privesc în farfurie mai cu atenție, dar era numai un mare rac, ce-mi servisem. Dl. Florinski ia culoarea racului.

Mintea mi se întoarce înapoi cu câteva ceasuri. Eleganta masă servită de valeţii stilaţi, într-un decor luxos şi sclipitor de curăţenie, înconjuraţi de falnicii polonezi ce întreţineau atmosfera într-o dispoziţie caldă şi de bon-ton. Între colonelul Beck, viitorul ministru de externe, la dreapta şi contele Potoski la stânga mea, serveam de traducător galanteriilor celui dintâi către regină :

- De două ori regină, prin frumuseţe şi tron... şi celui de al doilea, când regele face măreţe planuri de colaborare cu Polonia. Contele cunoaşte Polonia, a vizitat-o cu un an înainte şi are aerul mai puţin entuziasmat decât regele.

- Majestate, spune un general, *ştiţi că toţi acei ce vă înconjoară, în uniforme, au la activul lor câteva rânduri de ani de închisoare ?*

Frumoasele uniforme sunt pline de bună dispoziţie, căci vorbim de un trecut ce nu va mai reveni. După dejun, în cabina mea, doamna Beck vine să mă viziteze. E curioasă să afle despre viaţa în Afghanistan. Inteligentă, cultă, sportivă pasionată, boxează ca un profesionist şi călăreşte ca un husar. E graţioasă şi fină. Ataşată pe lângă regină, s-a silit mult ca să ne mulţumească în cele 3 zile.

Frontiera, zid de nepătruns, desparte acum trenurile ce au luat drumuri opuse.

Cabinele sunt triste. Când au fost curăţate de *tovarăşi*, aceştia au uitat să şteargă şi colţurile, să râcâie mai adânc petele. Între vagoane, santinela cere *ticket* la trecere. N-am nici un permis şi ridic nasul în sus. Nu ştie ce să facă, cu toată puşca pe care o are în mână. Are aerul nu crunt, ci bleg, când vreau să trec, cu toată repetarea cuvântului *ticket.* E salvat de un superior care întâmplător soseşte.

Convoiul, cu vagoanele înţesate de soldaţi, dă impresia mai curând a unui tren militar cu caseria bogată păzită, trecând prin ţinuturi periculoase, decât a unei curţi regale ce vizitează un stat puternic.

La prima gară sunt cordoane de soldaţi, muzică, oficialităţi. Dar acelaşi decor nespălat, *tovarăşi* cu şepci şi haine prăfuite, decolorate. La gât, un fel de legături ce ţin loc de cravate şi acoperă lenjeria dubioasă.

Afghanii strâmbă din nas.

- Lipsă de atenţii.

Unde sunt grupurile elegante, în fireturi şi cizme de lac, doamnele distinse cu braţele pline de flori rare, reverenţele, sărutările de mâini ale domnilor miniştri, diplomaţii ce la frontieră ne părăseau în sunete de fanfare, ca alţii să ne primească întrecându-se în fast şi graţii, vagoanele încărcate de flori, mesele pline de bomboane, prăjituri şi fructe din toate sezoanele ?

- Aici e mai rău ca la noi, îmi şopteşte regina.

- *Sărăcie lucie,* spune o prinţesă.

Regele se simte mai în largul lui. A scăpat de dl Fouquieres, care *ne ducea ca pe oi* şi îi grăbea să intre în maşină sau să urce treptele tocmai când regele îşi lua cea mai avantajoasă mină în faţa aparatului de fotografiat. Din vocabular vor dispărea cuvintele *repede, repede, suntem în întârziere.* Ca să nu mai vorbim de Polonia, unde *trenul a mers ca tras de boi, sub pretext că nu poate ajunge în Varşovia înainte de ora fixată*, când el era gata de mai bine de un ceas.

Apropierea Moscovei e anunţată de nenumărate de coşuri de fabrici, dar stinse.

Nici o activitate nu se vede pe câmp. Drumul l-am făcut în cea mai mare parte noaptea. Moscova, care aşezată fiind pe coline ar fi trebuit să ne trimită în întâmpinare sclipirile cupolelor aurite, pare a fi în doliu, căci nici o rază n-a pătruns până la noi. Cerul e puţin înnorat, aerul răcoros.

Gara e mare, înegrită şi tristă din lipsă de curăţenie, flori şi decoraţii, cu peronul lung şi noroios. Ne oprim la capătul lui. Scările vagonului sunt cleioase. Se prezintă comisarii guvernului, delegaţii şi vreo câteva doamne, între care doamna Kolontai, ambasadoare în ţările scandinave, cu un mănunchi de flori, pe care le oferă reginei. Pe lungul peron noroios, cortegiul o ia îndărăt spre ieşirea din gară. Nu există saloane de recepţie, covoare roşii, nici haine speciale. Aceleaşi stofe fără culoare, prăfuite, ghete nelustruite, şepci şi pălării ce nu s-au scos pentru a saluta. Cu capetele acoperite, unii cu o mână în buzunar, cealaltă întinsă reginei sau regelui. Ca între *tovarăşi ...*

La ieşirea din gară, regele a coborât trebuind să treacă în revistă garda destul de numeroasă. Regina a avut un moment de adevărată panică, *fiindcă regele era înconjurat de aceste figuri sinistre, care cine ştie ce gânduri aveau.*

Sus, pe scări, grupul e reţinut în loc de fotografi. Suntem busculaţi din toate părţile. Un *tovarăş* face paravan prinţeselor cu un steag. Scările sunt alunecoase. Ne ţinem să nu alunecăm pe ele în timp ce de la spate, printre noi, lumea se îngrămădeşte, râde, dă cu coatele să-şi găsească locul mai aproape de regină.

Nimeni nu face ordine. Şeful de protocol, ofiţerii, comisarii, toţi au dispărut. Iau locuri prin maşini. Regele, urcându-se, e pus în stânga. Regina, de pe scări, face feţe-feţe. Când, în fine, îi vine rândul, trece repede în dreapta înainte de a i se fi ocupat locul. Mă priveşte cu înţeles. Restul suitei se îngrămădeşte în maşinile ocupate înainte de a se fi dat locul musafirilor. Din prima, în care mă aflam, cobor repede, ca să nu fiu stâlcită de acela care, cu drapelul, în faţa gării, ne călca pe picioare, iar acum îşi făcea loc să stea, cu acelaşi drapel, sus pe pernele maşinii...

Uluită, iau loc într-o maşină cu rusoaice zgomotoase şi numai cu un singur *tovarăş* lângă şofer.

Pe străzi desfundate, nespălate din timpul imperiului țarist, casele sunt nespoite, fără perdele, iar lumea umple străzile. Aud vorbindu-se mult nemțeşte. Trecem prin Piața Roşie, prin fața Kremlinului, pe lângă râul Moscova şi ne oprim lângă un mic palat aşezat în fața colinei pe care se ridică cetatea Kremlinului.

Jos în hol doamnele se opresc, nu ştiu nici ele ce rost au şi nu e nimeni să le-o indice. Se învârtesc în loc nedecise, privesc spre uşă în speranța că se va deschide şi vor vedea şi ele ceva. Le las şi trec în salon, unde regina şi prințesele, singure, sunt încă sub impresia emoției de pe drum. Palatul plin de santinele la fiecare colț de culoar nu le linişteşte.

Pe scări, pe la uşi, trebuie să treci în fața soldaților înarmați până-n dinți. A trebuit să rog să se deplaseze unul cu câteva trepte mai jos, ca să putem trece, fără prea multă jenă, la o cabină a cărui geam indiscret nu era acoperit.

Când un servitor venea să stropească plantele de prin saloane, un soldat îl urmărea cu arma ridicată, cu degetul pe trăgaci. Oare erau necesare toate aceste măsuri de pază, sau erau numai înscenări care să arate că poporul rus urăşte regii, în amintirea celor ce au suferit sub vechiul regim țarist, sau poate se apărau pe ei înşişi ?

Două rusoaice sunt puse în serviciul reginei. Una e domnişoara Tolstoi, care la întrebarea mea dacă face parte din familia marelui scriitor Lev Tolstoi, n-a răspuns precis, aşa că n-am ştiut dacă da sau nu. Face pe interpreta franceză. Cred că ştie şi persana, ca să facă pe spioana, căci numai aşa îmi explic lipsa de amabilitate față de mine, din momentul în care i-am spus că protocolul impune ca persoanele oficiale să fie ghizi în palate sau muzee şi nu cred că va fi acceptată ea să conducă pe suverani la monumente sau împrejurimile Moscovei. Eu îi sunt suficientă reginei pentru a o acompania pe lângă doamnele ce-i sunt ataşate. Din acel moment, când regina mă chema în clipa plecării, rusoaica spunea că nu sunt de găsit, dar când totuşi nu eram în acele locuri de vizită, regina trimitea imediat maşina să mă aducă.

Despre cealaltă rusoaică, ce stătea ca o statuie lângă uşă, cu brațele încrucişate pe burta-i proeminentă, mi s-a spus că nu ştie decât ruseşte.

- Pentru ce serviciu e ?

- Legătură cu ceilalți servitori.

Ce puteam face cu ea, când nici prin semne nu ne puteam înțelege cum trebuie? Regina declară că-i stă pe nervi, văzând-o tot timpul în fața ei. Cer s-o îndepărteze, căci nu ne e de nici un folos. E zadarnic, căci e veşnic prin

apartament. Prin semne mă roagă să-i fac cadou o pereche de ciorapi de mătase. Îi întind o perche şi, cu un gest repede, îmi sărută vârful piciorului. La Operă e în loja ataşaților pe lângă suverani. A doua zi, îmi reproşează tot prin semne că ciorapii nu sunt de culoarea preferată.

Cine era, ce rost avea, n-am putut afla de la nimeni.

- *O servitoare,* mi se spune, *ca să vă servească.*

Ce fel de serviciu ? Prin trenuri, dimineața, în vagonul restaurant, cu foarte multă rezervă, şeful de protocol le făcea pe amândouă să-şi părăsească locurile, căci *veneau ceilalți,* adică Curtea. Iar după privirile languroase pe care le schimbau cu ruşii şi chiar cu unii din suita afghană, se vedea cum şi-au petrecut nopțile.

Se ştia că aveam spioni printre servitori, dar nu ştiam exact care anume. Vizităm Kremlinul, cu palatele vechilor țari sângeroşi şi palatul miniatural cu picturi în ulei şi geamuri mici şi stâmte, în care lumina abia străbătea, ca într-o biserică. În unul din palate țarul Paul I a fost asasinat în 1801, în patul lui, de către conjurații care l-au adus în loc pe fiul său, Alexandru I.

Privim imensele bogății din tezaurul din subsolurile Kremlinului: bijuterii vechi, serii de ouă în email şi pietre prețioase - colecții numeroase pe care țarii obişnuiau să le primească în ziua de Paşti, landouri grele, cu roțile de aur, cu cristale încrustate în aur, lucrate în stilul greoi, rusesc.

În Piața Roşie, rezemat de zidul Kremlinului, se află Mausoleul lui Lenin. Într-un sicriu de cristal, închis ermetic, corpul perfect conservat dă impresia că doarme un somn liniştit, fără vise. Nu are culoarea de ceară gălbuie şi e mai puțin mongol decât în statuile şi picturile presărate pretutindeni. În bluză rusească şi cocardă roşie, e privit cu sfințenie de mulțimea imensă ce se perindă fără încetare.

Filmele care ni se arată pe la serbări vor să explice cauzele revoluției. S-ar zice că pe vremuri lumea nu cădea moartă sub loviturile cnutului, pe stradă sub copitele cailor, fără nici o vină, ci numai din capriciul țarului şi a guvernanților vremii. La Odessa, de sus, de pe scările ce duc în port, copii şi femei erau striviți sub cizme când foamea îi scotea din casă. Se rostogoleau până jos, pe scările imense, unde şarjele cazacilor făceau restul.

În lojă, la cursele de cai, lumea e mai elegantă ca în gară. Doamna ministru Lunacearski e într-un palton splendid de zibelină, care costa 4-500.000 de franci la Paris în acel an. Rochii, pălării, pantofi etc., totul, la fiecare ocazie, e de la cele mai mari case franceze. Le schimbă mereu, niciodată nu sunt aceleaşi, ca şi cele ale fetiței ei.

Bufetul e bogat. Acasă, masa e îngrijită şi extrem de abundentă. Serviciul e făcut de foşti valeți din vremurile trecute. Vesela poartă marca țarului Alexandru II, iar tacâmurile de argint au aceleaşi inițiale. În tren

şervetele avuseseră în ţesătură coroana şi iniţialele ultimului ţar, asasinat. Atât am văzut din ce-l putea aminti.

Seara, la recepţii, se văd şi smockinguri printre celelalte haine. Doamnele poartă toalete mai de ocazie. Dar regina nu şi-a pus nici una din rochiile de mare gală.

Stalin nu-şi aduce nevasta, e imposibil să ne-o prezinte. Litvinof, Buchanin, Cicerin, înconjuraţi de marele lor stat major, fac onorurile. Totul e însă departe de recepţiile de la Curţile pe unde am trecut. Sunt şi mici recepţii, fără pretenţie, în familie, dar în dosul zidurilor, departe de ochii indiscreţi ai poporului. Aici sunt mai atenţi faţă de musafiri, persoana lor e mai îngrijită, mai spălată. În gară nu-i puteai distinge de lucrători nici ca haină, nici ca manieră. Înconjuraţi de ziduri au devenit prevenitori, la masă au grijă de vecin şi-şi permit glume şi comparaţii.

Toţi sunt miraţi că regina nu cunoaşte limba franceză. Cu diferite maniere, doamnele dau buzna să-i întindă mâna cu un *bonjour* şi cum la prima replică simţeau că nu cunoştea această limbă, începeau :

- Cum, nu ştii franţuzeşte ?

Iar regina, roşie :

- *Puţin,* spune foarte incorect.

- Cum se face că majestatea voastră nu vorbeşte franţuzeşte ?

- Doamnă, nu vorbiţi franţuzeşte ? Din ce cauză ?

- Majestatea voastră, n-aţi avut ocazia să vorbiţi altă limbă şi în special cea franceză ?

Nicăieri nu i se puseseră aceste întrebări aşa direct ca în Rusia. O chinuiau cu atât mai mult cu cât crezuse că dispărând vechea nobilime, ea va face figură perfectă, printre femeile îmbrăcate ca nişte slujnicuţe, cum altfel să le cataloghezi ?

La Ministerul de externe, fiind invitaţi şi diplomaţi străini, totul a fost mai simpatic. Fracurile şi decoraţiile purtate de aceştia dădeau un aspect de mai multă eleganţă. Îl întâlnesc pe dl Nyzamedine, care fusese prim secretar în legaţia turcă din Kabul. Doamna, suferindă, e în Germania. De la ei am primit splendida Angoră pe care am lăsat-o în Afghanistan.

Unui diplomat grec i se aprinde inima după ochii negri ai lui Bibihord. O urmăreşte cu declaraţii mute, apoi mi le împărtăşeşte mie.

Într-o seară, familia regală e invitată singură la Stalin, căci n-ar avea unde să-i primească pe toţi, iar nevasta lui e o femeie simplă ce trebuie scuzată.

A doua zi regina îmi povesteşte :

- Ultima mea servitoare e mai bine ca ea. Înţeleg de ce a primit aşa greu ideea de a-i face o vizită. Ne-a oferit un ceai simplu, sărac. Ne-am întors

noaptea flămânzi. Casa e mică, lipsa de educație totală, o simplă lucrătoare în fabrică.

Când, mai târziu, această lucrătoare a murit, a fost condusă la mormânt de Armata Roşie, cu toate onorurile.

Cum la Moscova recepțiile se repetau fără nici o variație, în ultima seară cer să rămân acasă. Abia instalată la masă, ofițerul de serviciu afghan soseşte şi-mi cere să-l însoțesc, fiind trimis de rege. Pun o rochie de seară şi în 5 minte sunt în fața unei clădiri. În dosul uşii, dubla scară monumentală e acoperită de un covor minunat, ce se întinde până la primul etaj, de unde valuri de melodii ruseşti umplu clădirea. Dar cu câtă milă am călcat pe frumusețea de covor când am văzut că nu erau decât mici floricele şi petale naturale extrem de artistic aranjate, ca să formeze desenul unui covor fin, cu reflexe de mătase.

Sus, pe estradă, se produc dansatori circazieni, iar pe mese sunt icre moi, fazani... În acest timp, pe stradă, figuri palide, cu îmbrăcăminte de lucrători simpli de uzină, cu berete şi basmale la gât ca să le ascundă sărăcia sau lipsa totală a lenjeriei, merg ceasuri întregi, agale, fără scop, cu privirea pierdută în depărtare. Toți la fel, fără un zâmbet. Cu o resemnare de animal bătut.

La marele magazin-bazar rafturile sunt goale. Prin câte un colț vezi puțină marfă inferioară, cu prețuri peste puterile pungilor poporului. Totul e pentru străinii ce plătesc în monedă forte. La vizitarea acestui bazar, cu prințesele, ele ca să caute bijuterii iar eu să văd nişte blănuri – care erau în cantitate foarte mică fiindcă se exportă -, la zvonul că o regină se găseşte în bazar, lumea a năvălit iar culuarele s-au tixit de mulțimea ce ne împiedica de-a mai înainta. A fost necesară forța poliției ca să ne deschidă calea şi să putem intra în automobilul înconjurat. E singura dată când am văzut în Moscova în privirile oamenilor un interes şi o plăcere, crezând că o recunosc între prințese pe regină, care în realitate lipsea.

Vizitele oficiale nu permit să cunoşti situația poporului, dar dacă priveşti atent, chiar numai câteva zile, un oraş mare ca Moscova ori Petrograd, când te afli în plin sezon de lucrări de facere şi refacere a clădirilor, străzilor, de amenajare a grădinilor, atunci lipsa schelelor, a zugravilor şi a grădinarilor, spune multe. La mirarea mea privind starea năclăioasă a străzilor Moscovei, un afghan stabilit acolo îmi răspunde că n-aş vorbi aşa dacă vedeam cum era cu câteva zile înainte de a se face toaleta oraşului pentru primirea afghanilor.

Dacă bisericile servesc la altceva decât ca lăcaşuri de rugăciune, n-aş putea-o afirma, căci în program n-a fost vizitarea nici uneia, iar pe mine în Rusia sovietică nu mă lăsau să ies singură.

La Leningrad am locuit în palatul lui Alexandru II, unde majoritatea camerelor n-au suferit nici o schimbare. Mici puişoare de pernă de linou fin, brodate artistic de mâini princiare, de o transparenţă rară, piese de muzeu, erau aruncate de colo-colo, departe de a fi curate. Afghanii, stăpâni sau valeţi, cu ghetele prăfuite, stau întinşi pe stofele bogate ale canapelelor. Camera de muzică, în tapiserii luxoase, era preferată pentru siestă.

De pe terasa înaltă a palatului, regina, înconjurată de doamne priveşte timp de 3 ore defilarea armatei. Jos, pe estrada roşie, regele, cu autorităţile ruse, ia măsura imensei puteri a colosului de la nord.

Regina intră în salon tremurând de emoţie:

- Ce faci contra unei astfel de puteri ? Sunt puternici şi iubiţi de soldaţii lor, ai văzut ce îngrijiţi sunt, ce cazărmi, şcoli şi biblioteci au ?

Dacă au armata cu ei, ce la mai pasă de suferinţa poporului ?

Doamna Kolontai îmi arată una din clădirile din faţă :

- De acolo, din biroul tatălui meu, care era militar, priveam curtea şi defilarea. Nu credeam în acele timpuri că va veni vremea să stăm noi aici! La cea mai mică manifestare de libertate eram atunci trimise în Siberia.

Unde, pentru Dumnezeu, găseşte acum libertate poporul sovietic ?

E ora să vizităm Ermitajul, muzeul renumit prin bogăţia tablourilor şi vechilor bijuterii. Instalaţi fiind în marele palat, trebuie să traversăm câteva saloane care îl leagă de partea locuită de Curtea afghană. Regina refuză.

- Du-te şi vezi dacă posedă galerii cu bijuterii, restul nu mă interesează. Tablouri, statui, vechituri... nu mă deranjez pentru ele.

Sunt foarte plictisită să sosesc singură când ştiu că directorul, cu toţi funcţionarii in corpore, aşteaptă să o conducă pe regină, fie ea chiar afghană, dar dorinţa de a vizita Ermitajul îmi dă curajul să înfrunt posibila indispoziţie ce se va crea.

Parcurg nenumăratele galerii de tablouri. Directorul îmi spune că ţarul le parcurgea cu bicicleta. Plăcut surprinsă că poate voi afla ceva despre ţar de la cineva care a fost în apropierea lui, întreb cu o plăcere prea vizibilă în voce şi în privire :

- Ah, l-aţi cunoscut deci bine, îl vedeaţi deseori ?

Figura devine brusc serioasă şi abia un gest timid e răspunsul pe care nu l-am priceput. N-am insistat, căci alţii se apropiau şi nu mi-ar fi fost posibil să mai pronunţ numele fostului ţar.

În palatul plin de trecutul atâtor tragedii nu e nimeni să-ţi povestească un fapt, să-ţi arate un loc în care să-l plasezi. Prefăcut în muzeu, nimic n-a păstrat din trecutul atât de apropiat şi de înfiorător.

Mă reîntorc s-o iau pe regină. Are ce să vadă în subsolul boltit, de piatră. Sunt bijuterii vechi de pe timpul Ecaterinei cea Mare. Eu căutasem altceva...

Palatul Țarskoie... Ce de imagini îmi deşteaptă şi îmi trec ca un vârtej prin mintea doritoare de a renaşte evenimentele desfăşurate! Țarina bolnavă de griji, țareviciul condamnat, Rasputin cu figura-i diabolică, ce trage sforile din culise şi Ana Virubova – conştientă ? isterică ? Oare care e camera în care se întâlneau ?

Dar țarul, autocratul marii Rusii ? Jurnalul lui, un volum gros din care abia o parte e redat în original, nu reflectă nimic din gândurile unui atotputernic ce ține în mâini viața şi fericirea unui imens popor. *M-am sculat la cutare oră, am făcut atât timp promenadă, la dejun a fost..., am ascultat muzică, seara am dansat. De la Vladivostok telegramă că armatele au suferit o înfrângere. La ora cutare m-am culcat.*

În genul ăsta e tot, tot imensul volum.

Jurnalul țarinei e un strigăt de dragoste nemărginită pentru țar, de la început până la sfârşit.

Unde s-au întâmplat toate? Care e camera unde, aflând de moartea lui Rasputin, țarina îşi frânge mâinile de groază, din credința ce acesta îi înrădăcinase în suflet, că soarta lor depinde de viața lui? Apoi evenimentele din ziua de 22 martie 1917, când țarul Nicolae, întors din Mohilev în urma abdicării, arestat în palat, primeşte vizita lui Kerenski, ministrul de justiție, care hotărăşte viața pe care familia regală trebuie să o urmeze şi separarea soților în timpul anchetei ce dură o lună. Țareviciul are rujeolă, prințesele sunt bolnave de pneumonie, cu febră de peste 40 de grade. Unde s-au petrecut toate acestea? Pe nimeni nu mai interesează, toți se ocupă de prezent.

Numai de la distanță am putut privi masiva cetate Petru şi Pavel, unde o celulă a fost ocupată şi de ministrul român Diamandi timp de trei zile. La fel şi casa unde Rasputin, primind invitația prințului Iusupoff, şi-a găsit moartea prin otravă, foc şi apă.

Facem vizite la Kronstad, să privim flota, vizităm spitale noi, şcoli, biblioteci noi. Trecutul îşi târăşte mizeria pe stradă, în lipsa celor care au putut trece granița.

Îmi arăt admirația față de femeile ruse aristocrate, care în străinătate, cu un curaj admirabil, lucrează ca să-şi ducă viața.

- *Fac trotuarul !* îmi răspunde cu dispreț suveran şeful de protocol, dl Florinsky, cu care privesc, de pe puntea unui vapor, apa ce curge în spume zgomotoase.

- *Am văzut-o pe contesa Speransky, bătrâna, cu fiica ei, cu boccele cu lucruri de confecționat pe care abia le puteau duce la ele acasă. Am alergat să le ajut, dar era prea târziu, ajunseseră la gura metroului. Toată broderia fină de pe lenjeria scumpă a marilor magazine, e opera femeilor ruse, care*

scot minuni de finețe. Armate de lucrători şi artişti îşi câştigă onest viața la Paris, la Londra ...

- Trebuia să muncească în Rusia.

- Dragostea de libertate.

x

Petersburgul, cu palatele de pe marile bulevarde şi casele frumoase, arată ca în urma unei mari inundații, care a lăsat urme pe pereți, pe feroneriile balcoanelor, în terasele năclăite, necurățate, la ferestrele fără perdele sau cu zdrențe în locul lor, dar şi în cîrpele întinse la uscat în ferestre sau pe balcoane. Totul poartă urmele unei vieți mizerabile, într-un cadru ce nu fusese destinat vieții pe care fiecare e acum silit să o îndure. Casele mari, locuite în vremuri de o singură familie bogată, azi au fiecare cameră ocupată de câteva persoane.

Mă opresc în fața unei librării în apropiere de Palatul de iarnă. Are o singură vitrină, cu puține cărți ruseşti. Scriu scrisori. La Paris casele de modă le-au primit, în familie nici una n-a ajuns…

Numeroşi negustori de bijuterii şi persoane particulare se furişează printre afghani, încercând să vândă câte ceva, numai pe monedă străină. Suverana adaugă la colierul ei cu briliante mari cât alunele, încă o bijuterie dublă, ca pandantiv.

Regina îmi cere ca înainte ca doamna Stark să fie primită la ea, când va aduce cadourile oferite de guvernul sovietic, să caut să o conving să aibă cele mai mari atenții pentru ea, astfel încât să nu fie prea mică diferența între ce i se va oferi reginei şi ceea ce vor primi prințesele. Din păcate a fost imposibil să pot face ceva. Noury-el-Souraj e cunoscută ca mare rusofilă şi în plus e urechea dreaptă a regelui. Aşa că blănurile primite cadou aproape le-au egalat pe ale reginei. Iar la plecarea din salonul unde se desfăcuseră cutiile, a mai şi schimbat una cu a reginei. Săgețile veninoase s-au abținut până ce uşa a fost închisă.

În marea sufragerie a palatului lui Alexandru II, bustul lui Lenin, între flori, se află în fața mesei. Doamnele ruse îmi vorbesc cu mare admirație despre personaj. Toate l-au cunoscut, au petrecut ore lungi cu el. Era plin de vervă şi de haz. Nu-l vor uita niciodată...

Masa e întinsă şi ele sunt pe cale de a-şi lua rămas bun de la regină. Eu însă le rețin la dejun, mai mult din dorința de a afla câte ceva.

- *Ce va spune regina, care la Moscova nu ne-a oprit niciodată?* Spune doamna Stark.

- *Îi va face plăcere, dar uită să o facă.*

Regina se hotărăşte să ofere primul cadou în acest voiaj, doamnei Kolontai şi, după matură chibzuinţă, se opreşte la o brăţară lucrată în Kabul, în lapis lazuli. Pentru celelalte doamne, nimic.

x

Plecăm în Crimeea pentru câteva zile. Drumul e lung, gările depărtate. Întâlnim sate cu aparenţă de bogăţie, case mai curate, perdele albe pe la ferestre.

- Sunt colonii nemţeşti...

Palatul din Livadia e în reparaţie şi prefăcut în sanatoriu. Locuim într-o vilă mare, a unui bogătaş, care acum cerşeşte în faţa hotelului din Petrograd. Casa e bine împărţită, dar nu suficient de mare pentru atâta lume. Suita trebuie să stea mai departe, la un ceas de mers cu automobilul, în palatul din Livadia. Eu rămân în vilă, dar e imposibil să am o cameră separată. După multă discuţie, la care regele ia parte, rămâne să ocup aceeaşi cameră cu Bibihord, cameră despărţită de a monarhilor de un salonaş ce dă pe terasă şi pe culoarul în care ofiţerul de serviciu afghan şi cel rus fac de strajă.

Camera are o fereastră ce dă pe terasa care se prelungeşte şi în faţa încăperii suveranilor. E împodobită cu plante şi flori. Trandafiri şi agăţătoare urcă spre acoperiş, transformând-o în seră în aer liber. Pe terasă – o santinelă. Altă ieşire camera mea nu mai are.

Îmi pun în faţa patului un paravan înalt şi, neaşteptând-o pe Bibihord, mă culc fără să sting lampa. Spre ziuă, mă trezesc surprinsă că lumina e tot aprinsă. Privesc la patul de alături, neatins. Întredeschid uşa şi o văd pe Bibihord, zgribulită, dormind în faţa uşii regelui.

Foarte plictisită, crezând că n-a vrut să mă deranjeze, ea ştiind ce neplăcut îmi e să dorm cu altul în cameră, iau o cuvertură şi o acopăr. Dimineaţa îi cer explicaţii.

- N-aş fi dormit în nici un caz în cameră. Niciodată nu dorm decât aşa, lângă uşă, gata de orice. Tot timpul voiajului n-am ocupat camera reţinută decât ziua, nopţile aşa le-am trecut. Sunt obosită de lipsa unui pat, dar cum nimeni nu trebuie să ştie, nu pot să aranjez nimic, ca să nu se vadă. Pretutindeni şi în Afghanistan e acelaşi lucru, dar acolo am o saltea.

- Diseară, după ce toţi se vor retrage, vom căra amândouă salteaua şi cuverturile, iar dimineaţa le vom aduce înainte ca ceilalţi să observe, îi propun eu, iar ea acceptă cu recunoştinţă.

Când toţi s-au retras iar uşile sunt închise, cobor din pat şi, deschizând uşa, o chem încetinel ca să vină să ducem aşternutul. Dar deodată uşa din faţă se deschide şi regele se iveşte dezbrăcat, borborosind de furie. Eu, închizând uşa, am avut timp să-l aud şi s-o zăresc şi pe regină în urma lui :

- Cum, era cu uşa descuiată! N-ai încuiat-o ?

- Ba da, acum încuiam, îmi spunea bună seara ...

Cheia se învârteşte în broască, iar eu, ca trăznită, îndărătul uşii, sunt prizonieră. Pentru ce? Să nu-l asasinez? Eu? E nebun?... Îmi amintesc despre cele ce se povestesc cu privire la asasinarea emirului Habibullah tatăl. Mi-e clar că întotdeauna sora reginei, Bibihord, doarme de-a curmezişul uşii. Alături de un număr restrâns de ofiţeri devotaţi, care fac de serviciu, s-a aflat întotdeauna în acest voiaj şi un tânăr frate al reginei. Dar de unde frica asta de mine aici în Crimeea?

Veşnic s-au făcut schimbări în toiul nopţii prin hoteluri, ca regele să ocupe altă cameră decât cea destinată. Totul indică frica de a fi asasinat la fel ca tatăl său. Să fie dar adevărat ceea ce şoptesc chiar şi cei mai apropiaţi ai lui? Dar chiar cu mine să procedeze aşa idiot ?

E cald după Petersburgul răcoros. Parcul în pantă şi terasele se profilează în apa albastră a mării. Se filmează fiecare mişcare pe terase, pe poteci, în jurul bazinelor, sub boschete. Rochii de zi, de seară, de bal, coboară scările, cu părul în valuri până la şold. Regina e tot timpul ocupată să schimbe toaleta şi decorul. Fotografi veniţi special, instalaţi în parc, îşi ocupă timpul pândind noi poze ale primei regine musulmane devoalate care vor umple revistele ilustrate şi vor ajunge şi în mâinile afghanilor habotnici.

După patru nopţi de închisoare plecăm la Sevastopol. Echipe nenumărate de avioane ne însoţesc. Un vapor şi două crucişătoare turceşti sunt în radă. Peste noapte, un chiolhan monstru, la care au luat parte şi toate autorităţile din Sevastopol a înfrăţit marinarii turci cu cei ruşi.

Turcia

Cele trei crucişătoare taie apa în dreptul vaporului nostru de două ori pe zi. Marinarii înşiraţi salută. Marea e frumoasă şi calmă. Petrecem pe ea zile plăcute. Şeful de protocol turc, cu diverşi ataşaţi, cu doamnele, acompaniază Curtea afghană. La prima masă se servesc vinuri. Apoi regele, amintindu-şi că e musulman, interzice servirea alcoolurilor. Indignat, la a doua masă, şeful de protocol bombăne în faţa paharului cu apă :

- Nimeni nu-l obliga să bea, dar să fim şi noi supuşi la acelaşi regim, e excesiv. De când a devenit aşa de musulman, mai ceva ca profetul ?

În apropiere de Bosfor întâlnim un vapor românesc, ce trece foarte aproape de al nostru. Pasagerii, pe punţi, îşi fâlfâiau batistele. Mândră, am arătat culorile steagului nostru ce se desfăşura în soarele de apus.

- L-aţi luat de la germani în urma războiului !

- Nu, îl aveam dinainte şi nu e singurul !

x

Au apărut iarăşi flori, covoare roşii, lume elegantă şi muzici. Nu e Occidentul, dar ce mare deosebire faţă de Moscova! Trenul comod, cu vagonul Gaziului ataşat, ne duce spre noua capitală, Ankara. Dimineaţa, în faţa unei gări moderne, în mijlocul câmpiei, Kemal Paşa împreună cu demnitarii lui primesc oaspeţii. Pe un drum lung, fără case, ne oprim la prima clădire. E hotelul unde ni s-au reţinut camere. Pe o întindere imensă sunt împrăştiate vile, unele terminate, altele în lucru, altele numai trasate, iar restul pe plan.

Diplomaţii şi politicienii fac veşnic drumul Constantinopol-Ankara în lipsă de locuinţă şi de locuri de distracţie.

Recepţiile se ţin în hotel, căci e cea mai mare clădire. Dar regele se mută. Kemal îi pune la dispoziţie în celălalt capăt al oraşului o mică vilă în care abia încap membrii familiei. Eu rămân la hotel. Fiind mai liberă, sunt mai mult în contact cu suita turcă şi aud desele anecdote şi glume pe socoteala *caravanei afghane.* Ambasadorul turc la Kabul are multe de povestit celor de aici, care nu cunosc viaţa de palat în Afghanistan.

Reformele lui Kemal îl entuziasmează pe Amanullah. Defilarea elevelor din şcoli, în uniforme vesele, cu ciorapi scurţi, cu părul tăiat, în vânt şi gâtul gol îl decide. Şi în Kabul va fi la fel !

Iar armata? Timp de 6 luni, un colonel turc, recomandat, îşi aranjează situaţia aici şi împreună cu nevasta şi fetiţa iau lecţii de limba vorbită în Afghanistan. Vor veni cu alţi ofiţeri, pentru organizarea unei armate. Dar revoluţia îi va împiedica să ajungă.

În Ankara nu e nimic de vizitat. Serile libere şi plăcute după căldura de peste zi se prefăceau în mici recepţii în vila lui Kemal. Se dansează, căci Gaziul e un mare pasionat de dans.

- Dacă Noury-el-Souraj n-ar fi fost măritată, v-ar fi plăcut Kemal Paşa cumnat, după cum vuiesc jurnalele ?

- Mare noroc ar fi fost. Dar e prea târziu. Îl iubim însă ca pe un frate, doar e musulman ca şi noi.

Vizita în Turcia, de 2-3 luni, pe care regina mamă mi-o prezisese, se scurtează. Deşi nu e fastul din Franţa, Anglia etc., suntem numeroşi şi suita se înmulţeşte la fiece moment. Miniştri, secretari, rubedenii, ofiţeri se adună în Constantinopol din toate legaţiile afghane. Curieri veniţi din Kabul, sunt opriţi de rege, dar nu el plăteşte, ci guvernele ai căror oaspeţi, nu tocmai doriţi, suntem.

La Dolmanbagtchea, vastul palat al foştilor sultani, camere şi saloane se pun la dispoziţia suveranilor şi a suitei. Primul secretar de la Ministerul de

externe, care ne conduce şi ne arată distribuția camerelor, e plictisit că prințesa Noury-el-Souraj nu şi-a găsit apartamentul destul de confortabil.

- Cum palatul nu a fost destinat a fi hotel, nu fiecare cameră e prevăzută cu baie alături. Cele care au baie sunt mai prost situate şi nu i-ar fi plăcut din acea cauză.

Şi cu un surâs ce spunea alta decât vorbele :

- Desigur că Alteța-Sa, obişnuită cu confortul palatului său, suferă din cauza lipsurilor inerente din palatele ce vă putem pune la dispoziție...

Îl liniştesc uşor. E mai bine decât a visat prințesa vreodată...

Eu mă bucur însă de prima sală de baie, veritabil turcească, unde sultanul şi favoritele petreceau ore pe lespezile calde de marmură, sub bolțile înalte, în țâşniturile apei cristaline din cei patru pereți. Camera de alături, cu mici divane, invită la odihnă.

Imense saloane, săli de comunicație cu aripile ce se întind nenumărate, fac foarte obositoare parcurgerea palatului pe parchetul lustruit, pe scările monumentale, în holurile nesfârşite. Salonul de jos, a cărui înălțime trece de primul etaj unde locuim, are ferestre ce dau pe culoarul sferic, unde femeile, înconjurând Sultana, împreună cu nevestele marilor demnitari, priveau în jos prin ferestruicile zăbrelite, în marele salon, unde sultanul primea corpul diplomatic, înalții funcționari şi ofițerii superiori, cu ocazia serbărilor de Ramazan.

Hagi Hannum, fiica fostului mare vizir sub trei domnii, îşi aminteşte bine cum cu mama ei, la una din aceste ferestre, îşi privea tatăl în apropierea imediată a sultanului Habdul Hamid. Majoritatea acestor femei, care au acum toate libertățile, au aceleaşi accente şi priviri de regret când vorbesc de trecut. Şi sunt toate în floarea vârstei. Simt încă o pudoare să-şi lase capul descoperit.

- N-am adoptat pălăriile, nu sunt o podoabă ce avantajează toate figurile. Vălurile nu ascundeau fața decât atât cât vroiam noi şi când vroiam. Umbra muselinei o înfrumuseța şi unora le mai ascundea defecte pe care nu era plăcut să cadă ochi străini.

Învăluite în turbane de mătase neagră, toate doamnele nobile îşi ascund bine părul când ies în oraş sau primesc străini.

- Fetele noastre desigur că vor purta pălării şi vor suprima turbanul, căci erau prea mici când s-a impus noua reformă. Pentru noi pălăria e prea nou venită.

Mi-am amintit că la Kabul, când a venit ordinul lui Kemal Paşa, ministrul turc Fachri Paşa a plecat imediat cu doamna în Turcia, să vadă cum ar putea împăca vechiul obicei cu noua reformă impusă. Imediat femeile din severa societate turcă au adoptat în locul vălurilor turbanele de mătase neagră, care le ascundeau părul. Revenind la Kabul, soția ministrului turc

s-a prezentat pentru prima dată astfel la un dineu dat în onoarea lor de Mahmud Tarzi Khan.

Fiind diferite acuarele pe cartoanele de menu, seara am remarcat lipsa unuia. Nemaiavând timp, am desenat repede un steag cu culorile româneşti şi l-am înfipt în faţa tacâmului meu, aflat la dreapta ministrului turc.

- *Credeaţi vreodată, Excelenţă, să vedeţi culorile româneşti fâlfâind chiar în centrul Asiei, în cetatea Ark ?*

Îşi aminteşte atunci cum, vizitând Bucureştii, în faţa intrării în Cişmigiu, un coş cu ştiuleţi de porumb copt l-a făcut să cumpere unul şi să între în parc unde, pe alei lăturalnice, să mănânce cu plăcere şi astfel să cunoască faimoasa grădină.

x

- *Reformele au făcut să se verse mult sânge aici, unde se credea că ţara e pregătită pentru ele. Victimele omeneşti provocate de introducerea pălăriei la bărbaţi în locul fesului nu se pot număra. Spânzurătorile erau mereu pline în pieţele oraşelor.* O spun femeile tinere, cu cele mai înalte poziţii sociale, cu studii în şcoli nobile din Franţa, care au adoptat de mult rochiile europene făcute la case mari, decolteul, dar nu se lăsau privite de compatrioţii indiscreţi.

- *Musulmana, când a scăpat la libertate nu mai cunoaşte măsura, nu ştie unde se opreşte un decolteu,* declară ritos regina Soraya la vederea frumoşilor umeri goi, etalaţi sub privirea regelui Amanullah.

- *În şcoli, când fetelor li s-a scos tot ce obişnuiau să poarte pe dedesubt, fără nici o tranziţie, şalvari, flanele – cu care dormeau şi noaptea – multe s-au îmbolnăvit grav şi o parte au murit. Credeţi că ţinuturile mai îndepărtate de capitală au adoptat reformele ?*

Îi povestesc uneia dintre doamne că la Kabul, doamna Himed Bey, ambasadoare, a fost surprinsă de lipsa cearceafurilor chiar la Curte, unde regina, după ce născuse un prinţ, primea pe reprezentantele corpului diplomatic în patul făcut cu o cuvertură de pichet în loc de cearceaf. Mi-a spus că în Turcia cel mai sărac om are pe pat un cearceaf corect. Intrând în vorbă, nevasta celui ce fusese mare şambelan sub Abdul Hamid, râde de laudele ambasadoarei:

- *Unde le-o fi văzut ea, când nici cei mai puţin săraci nu le cunosc întrebuinţarea ?*

La Constantinopol, Noury-el-Souraj e preferată reginei.

- *Are multă rasă, şi ce linii splendide,* spun diplomaţii.

În seara în care s-a dat o mare recepţie în grandiosul salon de jos, în onoarea corpului diplomatic şi notabilităţilor Turce, Noury-el-Souraj n-a coborât. Regina îmi spune că nu s-a simţit prea bine. Admiratorii ei întreabă cu regret. Urc şi o găsesc supărată.

- ... dacă reginei i-ar fi făcut plăcere să fiu, ar fi stăruit.

O decid uşor. Toaleta ce fusese pregătită e simplu de pus. Coborâm. E primită cu admiraţie, anturată...

- Mulţumită Donei Sey am venit, altfel eram gata să dorm, aruncă ea când regina, apropiindu-se, îi mulţumeşte că s-a hotărât să coboare.

- Priviţi ce deosebire de rasă e între ele, şopteşte un diplomat turc.

Regina e fiica unei arabe de origine obscură, căreia îi seamănă la albeaţa trăsăturilor şi la culoarea părului, castaniu roşcat. Are mersul de cadână, legănat. Noury-el-Souraj e brună, înaltă, cu privirea mândră. A adoptat imediat ceea ce îi recomandasem: mersul lung, sigur.

- Poartă sânge de regi în ea ! Iată la ce se pleacă republicanii lui Kemal Paşa !

Bufetul e european, cu băuturi şi răcoritoare din abundenţă. Regele Amanullah a uitat că e musulman în ţară musulmană.

Regina mă surprinde la un pahar de oranjadă cu şampanie:

- Te-am prins ! Bei alcool ?

- Majestate, încă nu m-am convertit la islamism.

Ridicând paharul, îl închin în sănătatea ei.

Urmează serbări pe mare, se vizitează şcoli, palate, muzee. Vechiul serai, cu nenumăratele lui clădiri, transformat în muzeu bogat, deschis de curând publicului, e extrem de agreabil prin curţile lui umbrite de pini seculari şi platani imenşi. Pe terasa chioşchiului Bagdat, de unde privirea atinge Cornul de Aur şi Bosforul, ni se serveşte dejunul, între vizitele a două pavilioane.

Sala Consiliului de Miniştri, Kubbealti, are loji cu gratii pe un perete, mai sus de banca vizirilor, de unde sultanul, nevăzut, urmărea discuţiile din sală. Timp de trei secole, ca o sabie a lui Damocles, privirea sultanilor le urmărea miniştrilor fiecare gest din acest cuib închis.

Seara, reflectoare luminează Bosforul în mănunchiuri de raze lungi ce se întretaie, se înalţă spre cer, se întorc pe terase, taie Bosforul, parcurg apa, zidurile, iar revin, pleacă, urmăresc un inamic invizibil între umbrele de pe pământ sau de sus, între nori şi stele.

Intrăm prin magazine. Comandăm rochii, dantele... Negustorii, neîncrezători, nu aduc marfa. Nu se plăteşte, aşa li s-a scris din oraşele pe unde am trecut. Cui se datorau toate astea? Pierd timp să achit conturi, să nu fac pe nimeni să revină cu nota. Cine a profitat?

Regina angajează o guvernantă pentru prinţul moştenitor şi e pe cale de-a angaja şi vreo 3 cameriste. Un mullah turc ce fusese rugat să părăsească Kabulul din cauza unor intrigi în India, aici e nedespărţit de rege. Pe culoare îl surprinzi veşnic în conversaţie cu vreo servitoare îmbrăcată în

alb. Regina se hotărăşte pentru două din fete. Sunt recomandate de mullah. Le văzusem deseori în atenții deosebite pentru rege.

- Nu trebuie să le luați. N-au calitățile ce se cer unei bune cameriste, cum v-ar trebui.

- Nu vezi că cele de la Paris n-au vrut să vină, la orice leafă le-am propus ? Am absolută nevoie. Sunt foarte pricepute în serviciul regelui, care e foarte mulțumit.

- Prea pricepute. Nu le luați. Aveți încredere în ce vă consiliez.

- Ştii ceva, desigur. Renunț la ele. Ce va zice mullahul ?

- Trimiteți-l la mine.

În Polonia s-a petrecut acelaşi lucru, cu o cameristă extrem de nostimă. O cunosc pe regină şi obiceiurile anturajului ei. N-am lăsat să o angajeze, dar Noury-el-Souraj, care a crezut că a dat peste o perlă *ce face aşa frumos unghiile*, s-a grăbit să-i plătească drumul şi să-i dea întâlnire la Ankara. Regele, cu toată suita masculină, făceau de strajă pe culoarul unde se găsea camera micii poloneze, ca să o aştepte să treacă. Toți aveau nevoie să-şi facă unghiile. Noury-el-Souraj, furioasă, n-o mai primea nici în cameră, nici nu-i răspundea la salut. I-a plătit pe două luni şi voiajul înapoi, fericită că a scăpat doar cu atâta.

Am vizitat tezaurul bogat, cu tronuri de aur, cu valuri de pietre prețioase încrustate în mânerele armelor, în buclele ce susțineau crosele de la turbane, în catifelele hainelor, în cadrele oglinzilor, ale vaselor, ale învelitorilor Coranului. Am vizitat sala cu neprețuite vase de porțelan chinezesc din secolul XVI, am văzut regate pe Bosfor, palate, dar Constantinopolul lui Loti, pe care îl visasem atâta, nu l-am zărit nicăieri.

Pietre, dărâmături şi cimitire avem destule şi noi, mi se răspundea când aş fi vrut să-l caut mai departe, pe cărările umbrite de chiparoşi, pe arşița pietrelor roase de vreme.

La vizitarea Muzeului, în partea rezervată relicvelor Profetului Mahomed, Nagi Hannum mă opreşte în fața uneia din uşi.

- Privim de aici amândouă. Sunt credincioasă. Femeia nu poate intra în orice zi aici. Mie azi nu mi-e permis, iar dumneata eşti de altă credință, cred că nu ții neapărat să pipăi lucrurile noastre sfinte.

Nu țineam deloc şi aş fi suferit dacă li s-ar fi părut că nu respect credința celor ce ne primeau.

Cea care îmi vorbea, fiica fostului mare vizir sub trei domnii, secretara tatălui său în acele timpuri, cultă, inteligentă, nu părea deloc c-ar fi adoptat părerile noi ale actualului regim. Împreună cu soțul ei, colonel, plecau la Kabul, unde el, angajat de guvern, trebuia să lucreze la transformarea armatei afghane.

- Schimbările survenite aici ne-au făcut să pierdem mult. Vom sta câțiva ani la Kabul, ca să ne ameliorăm situația. Credeți că putem avea încredere în promisiunile afghane, ale regelui ?

Colonelul e extrem de bine crescut, fin, deloc tipul cazon ce ar fi trebuit în Afghanistan, nu-mi inspira convingerea că ar putea să-şi apere interesele. Desigur că nici regelui nu i-a convenit până la sfârşit figura de diplomat fin, căci a schimbat alegerea.

La plecare am felicitat-o pe doamna lui, care mi-a răspuns :

- Acum, că-i cunosc, am găsit şi noi că n-am fi fost fericiți acolo.

Caucazia

Odată sosit şeful de protocol Florinski, părăsim Constantinopolul pe acelaşi vapor ce ne duce pe Marea Neagră, la Batum.

Sus, pe colină, în grădina Observatorului, o masă lungă e întinsă la umbra pomilor şi sub o copertină de pânze. Muzica şi dansurile caucaziene nu lipsesc. E multă lume. Remarc femei din vechea mare societate dispărută. Numele principeselor Orloff şi Obloenski se pronunță în şoaptă, când ceilalți nu observă :

- S-au salvat la timp verişoarele noastre !

Crucea de pe pieptul meu le atrage privirea :

- Ce fericită sunteți că o puteți purta !

- V-ar împiedica ? E oprit să fiți creştine ? În Caucazul liber ?

- Nici un articol de lege nu o opreşte, dar nimeni n-ar îndrăzni să se manifeste.

Totul e spus printre dinți, în apropierea reginei, care nu înțelege, dar departe de spioni. Ce deosebire de maniere şi de limbaj la nevestele celor sus-puşi: necesitatea de a supraviețui le-a făcut soții de funcționari bolşevici, dar strălucirea unei vechi educații nu s-a şters.

Pe scaune, sub arbori, facem cerc în jurul reginei, care după câteva momente se apleacă, scoate un pantof şi liniştită, cu seninătatea unui copil, se scarpină cu aplicație între degetele piciorului. Privesc cerul, privesc vârfurile arborilor, dar tot nu scap de privirea disprețuitoare a doamnelor. Roşie până în urechi, aş fi bătut-o pe cea care, fără să observe, mai scrisese o pagină din anecdotele caravanei afghane. Fotografii, la câțiva paşi, sunt gata să imortalizeze momentul. O privire tăioasă din partea mea îi opreşte la timp.

Bogăția Caucazului, ținuturile bine înzestrate în drumuri şi clădiri, cultura de ceai, tutun, toate îl fac să nu sufere ca restul Rusiei. Pretutindeni

sunt societăți germane de exploatare. În birouri vezi numai funcționari nemți. La bufete ne servesc gretchene vioaie.

După o vizită în împrejurimile Tiflisului, maşinile aleargă să ajungă în oraş, unde ne aşteaptă un dejun copios în palatul guvernatorului. La un moment dat privirea ne e atrasă de silueta bine cunoscută a servitoarei rusoaice care, cu paşi grăbiți, o luase şi ea în aceeaşi direcție. Purta acum ciorapii de culoarea preferată...

Nu departe de rege, la masă, femeia trona între doi *tovarăşi*.

- Cine e ? întreb încă o dată pe vecinul meu de masă, generalul de corp de armată B. Theopradie, un caucazian frumos şi mândru.

- Desigur o camaradă.

- Dar a făcut pe camerista la Moscova şi acum are loc de onoare la câțiva paşi de rege ? Mi s-a spus că e o servitoare.

- Ce are a face ? Trebuia ca şi serviciul ăsta să fie împlinit de cineva.

Generalul nu e la curent cu naționalitatea mea şi-l las să creadă că sunt afghană, dar nu e prea convins.

- Rumâncă ! aud o voce pițigăiată de evreu din fața noastră.

Surprins, generalul mă întreabă ce caut printre afghani.

- Mai surprinzător e ce cauți dumneata printre bolşevici !

- Credeți-mă, că aici se aplică altfel legile bolşevice decât în Rusia cealaltă, suntem o țară separată, liberă. Corect aplicate, ideile bolşevice sunt minunate.

Ce popor frumos şi plin de viață cunosc ! Ce minuni de dansuri ! Ce spațiu necesită elanul mişcărilor ca să se dezvolte în întregul său complex ! Cum s-or fi lăsat conduşi de o mână de funcționari ?

În aer e o întrecere de piruete şi spirale de corpuri grațioase. Vârtejul înconjoară încăperea, cu umerii ce ajung când aproape de genunchi când sus în aer, învârtindu-se în jurul unei axe şi apoi, ca un bolid ajung în celălalt capăt al sălii.

Guvernatorul Tiflisului refuză să danseze. Ni se spune că e neîntrecut, dar acum trebuie să supravegheze totul.

Se pare că un *tovarăş* a depăşit numărul paharelor. Se ridică, vorbeşte, apoi strigă vociferând. Se încearcă să-l liniştească, dar devine furios, ridică pumnii. Aş fi dat orice să ştiu ruseşte. În strigătele lui de protest l-au ridicat. În fața palatului, din grădină, încă îi auzim vociferările din camera în care îl transportaseră.

x

Trenul ne poartă în lungul Caucazului, grădină bogată, țară aleasă de zei. În apropiere de Baku încep a se întinde pădurile de sonde petrolifere. Oraşul e musulman. Lipsesc femeile de pe stradă. În gară, regele coboară

cu suita. Regina nu e încă gata, i se spusese că nu ia parte la recepții. Cu toate acestea, dl Florinski vine grăbit şi ne spune că regina cu principesele sunt aşteptate. Vor vizita nişte şcoli.

Grăbită, regina îşi pune haina şi pălăria. Eu n-am timpul să o urmez. A lăsat bijuteriile aruncate pe o măsuță. Le încui într-o mică valiză şi le las în mâna guvernantei. Ies şi îl rog pe şeful de protocol să dea ordin să mă conducă direct pe vapor. Dar el îmi răspunde că trebuie să o ajung pe regină. Îi dă adresa unui şofer care ne conduce în fața unei mari clădiri.

Cobor şi, urmată de guvernanta care ține în mână mica valiză, încep să urc scările. Deodată, câteva doamne foarte grăbite apar în fața noastră, roşii la față şi cu adânci ploconeli. Când guvernanta, care vorbea şi câteva cuvinte ruseşti, explică cine suntem, foarte vexate, ne spun că regina nu trecuse încă pe acolo.

Mă luaseră drept regina Soraya şi nu şi-o puteau ierta.

Plecăm şi şoferul ne duce în fața altei clădiri. De data asta, aici e o mulțime de agenți şi maşini. Convinse, ne oprim. Cer să fiu condusă în apartamentul reginei. Un agent mă face să urc o scară şi în fața unei uşi se opreşte făcându-mi semn să intru. Deschid... şi deodată, tăcere. Până ce privirea-mi mioapă să parcurgă lunga masă înconjurată de bărbați, să treacă de turbane până în cealaltă parte tot căutând-o pe pe regină, nedumeriți, musulmanii se întrebau cine sunt şi ce caut la un ospăț de bărbați prezidați de regele pe care îl vroiau de Calif.

Regele înțelege situația :

- O cauți pe regină ?

- Da, Majestate, şi am disperat încercând să o găsesc. M-au îndreptat într-aici, dar s-au înşelat şi ei.

Cobor într-un salonaş, plictisită. Soseşte o tavă cu zacuscă, aşa că renunț s-o mai caut pe regină, care nu urmează itinerariul, într-o țară unde nici limba n-o cunosc. Plec apoi în bazar să-mi caut blănuri. Cînd ne reîntoarcem în acelaşi salon unde de data asta nu mai aveam curaj să intru, o găsesc pe regină înconjurată de doamne, între care, la loc de onoare, e directoarea acelei şcoli. Nici acum nu vroia să-şi însenineze fruntea când îmi vorbea.

Cum n-avusesem la mine destui bani pentru blănurile pe care le luasem, rugasem ca două frumoase vulpi să-mi fie trimise acasă. În momentul plecării spre vapor coletul nu sosise. Mă gândeam la ele cu regret, dar în minutul când urcam pe punte, negustorul îmi întinde cutia cu vulpi şi se retrage. Îi întind banii, în lire sterline cum ne tocmisem, dar el urmează puntea ce ne lega cu cheiul, pe când un domn ce fusese în grupul autorităților îmi spune că s-au plătit. Nu pricep nimic şi îi spun că erau

reținute pentru mine, neplătite şi nicidecum nu sunt ale reginei. Îmi răspunde că ştie că sunt pentru mine.

Pasarela se ridică. Îl rog pe ministrul persan ce a venit în întâmpinarea afghanilor să explice de pe punte pe chei ca să nu fie vreo neînțelegere, dar domnul repetă că o ştia şi că blănurile îmi sunt mie şi numai mie oferite. Să fi fost din partea Primăriei oraşului Baku, sau guvernul bolşevic a găsit cu cale să mă facă să plec cu amintiri plăcute ? N-am aflat niciodată.

Natura avară a reginei se manifestă în această ocazie înainte de a putea ascunde gestul.

- Au crezut că au fost alese pentru mine, nu trebuia să le primeşti.

- Refuzul de a le primi, când vaporul, se îndepărta, în timp ce ei îmi răspundeau că sunt pentru mine, ar fi reprezentat o lipsă de maniere. Dar cum țin să le am, căci pentru asta le reținusem, le voi plăti cu suma pentru care le tocmisem oricui va avea pretenții asupra lor.

Plec din salon lăsând cutia cu blănuri şi pe regină furioasă.

- Cum ai putut spune aşa ceva, îmi reproşează ea a doua zi, căci seara o durere de cap m-a oprit să mă prezint. *Eu care găsisem nedrept că plătiseşi aşa de scump toate blănurile când nouă ni se oferiseră atâtea cadouri, iar altele ne-au revenit la prețuri de nimic. Dar ştii, mă temeam, căci veşnic s-a spus că unde am fost n-am plătit.*

- Nu de mine s-a zis, Majestate.

x

Vaporul e mic, neîncăpător şi extrem de murdar, cu excepția încăperii suveranilor. Dar cu toate acestea nu ne produce rău de mare. Ca şi pe cel care ne escortează, valurile îl saltă ca pe-o minge. În apropiere de Erzely, doamnele încep să-şi caute vălurile ca să-şi ascundă figura. Regele, care soseşte, e contra.

- Nici o muselină. Cel mult o mică voaletă, ca în Occident !

Persia

La debarcader, într-una din insulițele îngropate în pământ, ce îşi lasă numai florile la suprafață, armată şi redingote lungi ne aşteaptă sub arcuri de triumf. Nu e nici o femeie, suntem doar în Persia, țară în care femeile se acoperă în pânze negre.

Regele coboară, o aşteaptă pe regină şi o ia de braț.

- *Regina!* şi în fruntea convoiului de prințese şi cu suita, ia drumul către locuința ce ni s-a rezervat. Domnii, cu mâna la piept şi apoi la frunte, se apleacă.

Grupuri compacte de femei, în dominouri negre, ai căror ochi descoperiți de curiozitate urmăresc regina musulmană ce are curajul să-şi arate figura, părul şi gâtul în prezența bărbaților şi a ochiului indiscret al străinilor, ca o caferă, fac un dig în drumul nostru. O tânără persană, fină şi timidă, e ataşată pe lângă regină. Vorbeşte puțin englezeşte şi franțuzeşte, *dar copiii vor vorbi bine, a adus guvernante străine.*

Drumul până la Teheran e bordat de grădini, târguşoare cu arcuri de triumf, covoare minunate, lume în sărbătoare. Într-una din stațiuni ne aşteaptă o recepție de doamne europene şi teatru. Aici regina afghană le priveşte de sus pe timidele persane. Venim doar din Europa, de la Curțile renumite, unde am fost primite nu ca pe aici, ci cu alai şi pompă, cu pozele noastre în sute de jurnale şi unde se vorbea de noi pe lungi coloane. Unde regi şi regine ne primeau în gări, înconjurați de suite numeroase! Ce credeți, suntem oricine? Aşa avea aerul de a spune la orice pas şi zâmbetul plin de dispreț pentru micimea ce o înconjura, arătând marea onoare ce le-o face că s-a oprit şi pe la rudele sărace, spunea ceva de genul: *e bine să fii în termeni buni cu vecinul.*

Într-o stațiune în apropiere de Teheran, Curtea se opreşte. Se fac pregătiri pentru întâlnirea cu suveranii persani. Regele, în uniformă, e aşteptat de suita persană ce-l va însoți în capitală. Se desparte de regină şi prințese, căci protocolul nu-i permite reginei persane să-l întâmpine.

După un timp, două maşini ne duc şi pe noi pe drumul pustiu, fără lume şi case, spre Teheran. Regina, cu mama ei şi mica prințesă Sultana, care sosise în întâmpinarea ei încă de la Constantinopol, au urcat în prima maşină, iar prințesele Noury-el-Souraj şi Bibihord sunt cu mine în a doua maşină. Drumul e perfect, dar în afară de şoferi nu e nimeni să ne escorteze timp de un ceas.

În apropiere de oraş, numeroase maşini se încrucişează cu ale noastre. Sunt curioşii ce vor să o privească pe regina afghană. Apoi, pe un bulevard, maşinile noastre încearcă să intre pe o poartă care însă nu se deschide. Aşa că se aşează în lungul trotuarului, iar regina coboară. O urmăm într-o curte unde ne primeşte un mare număr de femei în mantii negre ce acoperă şi capul, dar lasă figura descoperită. Regina ne prezintă şi trecem printre pomi, până în fața unei verande aparținând unei case foarte burgheze. În fața noastră sunt măsuțe cu siropuri şi prăjituri.

Ne privim. Mai târziu, rostim câteva cuvinte rare. Nu e nici un interpret. Regina persană pare a fi mută. Regina Soraya e cu totul în avantaj, într-o rochie de dantelă gălbuie, cu pardesiul de crêpe în aceeaşi culoare, pălărie cu o dantelă fină adusă sub bărbie, ciorapi, pantofi desăvârşiți. Slăbită de lunile de voiaj, priveşte pe sub gene din fundul fotoliului pe verişoara ei de

tron, care încă n-a îndrăznit să-şi lase să-i cadă mantia neagră de pe cap ca să arate o bluză simplă, de la confecţii şi o fustă neagră fără linie modernă.

- O vezi ? îmi spune o privire sarcastică.

- Lăsaţi mantiile jos, li se adresează în sfârşit regina Soraya.

Cu figuri intimidate, doamnele se supun, în parte păstrându-le pe umeri, dar nu şi regina persană care trebuie să ne conducă în palatul rezervat, la Dochan-Tepe, în afara Teheranului.

Cu un şir lung de maşini parcurgem străzile capitalei împodobite pentru ocazie. Eu, cu o doamnă ce vorbeşte franţuzeşte, privesc curioasă desfăşurarea armatelor pe drumul nostru. Doamna mi-l arată pe soţul ei, călare, în fruntea unui regiment. Armata e frumos echipată. În colţul maşinii închise, doamna se ascunde de priviri şi fotografi.

Ieşim din oraş şi urmăm un drum împrejmuit de arbori bătrâni, de unde se vede bine muntele Demavend, veşnic alb de zăpadă.

Ajunse în faţa palatului, la intrare vedem nenumărate uniforme sclipitoare. Lăsăm drumul stropit în onoarea regelui Amanullah şi cotim la stânga, prin poteca prăfuită ce înconjoară clădirea şi duce spre înălţimile colinei, unde se află intrarea pentru harem.

Pe o portiţă de lângă mica clădire a paznicului, reginele şi suita coboară, intră în parc şi, spre vale, se opresc la o mare vilă pe care o vor ocupa monarhii. Principesele şi cu mine vom locui în alte vile mai mici, care răsar în număr mare în apropiere.

După plecarea persanelor, valeţi perfect stilaţi, în lungi haine albe, brodate, înmânuşaţi, sosesc pentru serviciu. În zidul de jos, ce desparte palatul de serai, o portiţă păzită duce în curtea şi parcul ocupat de suita regelui.

Saloanele sunt mari, cu mozaicuri emailate şi oglinjoare. Colonadele exterioare au capiteluri cu capete de taur. Basoreliefuri emailate înconjoară palatul. Pe lângă rege e ataşată o suită persană elegantă. Pretutindeni se observă un început de modernizare.

Tramvaie parcurg oraşul. Faimoasele porţi încrustate cu desene emailate cad la pământ.

- Voi, europenii, în iubirea de variaţie şi voiaje, găsiţi că greşim să dărâmăm ziduri care pe noi ne sufocă. Avem şi noi nevoie de bulevarde, de locuri de sport şi de spaţiu liber.

Muzeul din Teheran e unic prin vechile covoare artistice în ţesături fine de mătase şi aur, cu minunate desene şi culori. Tronul din aur masiv, cu păuni din pietre preţioase colorate, cu emblema în nestemate de o valoare incalculabilă are în faţă o perdea de perle ca un văl. Privirea supuşilor nu va cădea niciodată direct pe faţa împăratului peste împăraţi. Acest tron, care aparţinuse marelui

mongol Gingis Khan, a fost luat de Nadir Şah, cu multe alte bogății, din nordul Indiei.

Actualul Şah, Mohammad Reza Khan a ajuns la putere în urma unei lovituri de stat, sub numele de Pahlavi, urmându-i lui Ahmad Mirza, din dinastia Kadjar, ce avea să moară la Paris în 1930, după ce a fost îndepărtat de la domnie în 1923 şi declarat detronat doi ani mai târziu. Corpul îi va fi transportat de către partizanii săi la Damasc, nefiind primit de actualul suveran pentru a fi îngropat în pământul Persiei.

Simplu soldat, Mohammad Reza e avansat, ajunge ministru de război şi apoi prim ministru. De aici a fost suficient un gest de curaj şi i-a luat locul celui îndepărtat. Înalt, masiv, cu figura de luptător aspră, cu idei moderne, are suficientă inteligență ca să nu le introducă decât pe nesimțite.

Sultana, femeie simplă, din popor, e greoaie şi lipsită de grație, fără urmă de frumusețe. Îşi păstrează locul datorită prințului moştenitor, care a crescut sub aripile ei, căci o tânără şi frumoasă favorită i-a luat locul şi i-a dat şahului alți moştenitori.

Cu toată curiozitatea prințeselor afghane, protocolul curților musulmane n-a permis ca ele să fie prezente la recepțiile bărbaților. Soția ministrului Persiei în Afghanistan, extrem de tânără şi frumoasă, stătea veşnic închisă în camerele rezervate, neputând ieşi nici măcar în grădină, căci ar fi putut fi zărită pe ferestre. Tot timpul singură, visa la familia ei îndepărtată.

Politețea musulmană interzice să întrebi un bărbat despre soția lui sau să faci aluzie la ea. E o injurie, căci nevasta e considerată numai ca fiind un instrument de plăcere, despre care bunele maniere interzic să vorbeşti. La Teheran, pe vremuri, îmi povestea un afghan ce se oprise în secolul trecut, lipseau acele localuri unde, pentru o sumă de bani, ai la dispoziție favorurile unei femei. Legile o opreau. Dar ca să facă un serviciu trecătorilor liberi, mulahii înființaseră un birou de însurătoare pe scurtă durată, o zi, două sau mai mult, după dorință şi timpul ce crezi că-l ai liber. Pentru o sumă mai mare sau mai mică îți prezentau o femeie sau două, devoalate, ca să alegi. Dacă plăteai mai mult, le vedeai complet dezbrăcate. Fermecat şi doritor, semnai iute un act de căsătorie pentru cât mai multe zile, plătind taxa cuvenită. Dar odată mutat în casa frumoasei de ocazie, cheltuielile erau atât de mari, încât bietul îndrăgostit trebuia să scurteze iute contractul.

Astăzi nu mai e nevoie de mulahi. Se văd suficiente femei pe stradă, venite în urma societăților străine instalate în Persia. Aceste firme numeroase au făcut ca şi viața socială în Teheran să fie mai dezvoltată decât în Kabul, căci în afară de legațiile străine sunt cluburi, cazinouri, hoteluri.

Bazarul, un labirint de străzi, e zidit şi bine acoperit. Bogăția în covoare şi obiecte de aramă e colosală. Țesăturile de mătase sunt superbe. În cele opt zile de libertate relativă, cutreier Teheranul în căutare de antichități persane.

- Câți bani ai mai aruncat pe hârburile astea ?

- Făcea să pierzi masa pentru vasul ăsta atât de înegrit şi strâmbat, că nici nu se mai cunoaşte că a fost de aramă ?

- Am să-ți fac cadou toate vechiturile ce-ți vei alege, ca să nu mai arunci banii pungaşilor de prin bazar.

Primirea asta nu mă descuraja. Eram fericită în mijlocul prafului ce acoperea ungherele unde puteam zări ceva ce ar fi completat mica mea colecție din trecutul acestui popor de fini artişti.

x

Regina, nemulțumită de costumele de călărie făcute în Europa, cheamă o croitoreasă renumită în Teheran.

- Vreau pantaloni albi !

Patru ani dorise pantaloni albi, dar nu cedasem. Acum, crezând că doamna persană va susține capriciul reginei, vroise să profite şi să intre în Afghanistan într-un costum mai deosebit decât cele pe care i le comandasem. Dar doamna, o femeie bine, s-a arătat surprinsă. Regina a cedat şi costumul comandat numai de dragul pantalonilor albi, fiind şi prost lucrat, a vrut să mi-l cedeze mie. Aşa că:

- N-avem aceeaşi măsură, Majestate şi eu port amazoană.

x

În după-amiezile libere, un bijutier lucrează într-o cameră ca să repare o diademă sfărâmată de valet, care, nervos, a închis brusc sertarul de la o comodă în care diadema era prost pusă. E aceeaşi pe care Ducele de York i-a desfăcut-o din păr la legația afghană în timpul recepției date în onoarea Curții engleze.

Aşezat turceşte pe covor, bijutierul ia măsurile diferitelor garnituri de cap, brățărilor, inelelor, ca să le facă o singură cutie. Regina se apleacă şi se aşează şi ea. Fac un vizavi foarte apropiat pentru bietul bijutier, care poate să o privească de sus în jos şi de jos în sus foarte adânc în rochia-i scurtă şi decoltată. Mâna albă şi catifelată se întâlneşte cu cea de bronz a artistului, între pietricelele scânteietoare. Îi trag repede un fotoliu şi o privire îi aminteşte că e regină.

Reparațiile şi cutiile frumos lucrate n-au costat-o nimic, îmi mărturiseşte suverana mai târziu.

Cu două seri înainte de plecare, regele invită o dansatoare, care vine cu altele şi cu o orchestră, ca să le vadă şi regina. La lumina lunii şi a becurilor

electrice, e ca o arătare luată din stampele vechi orientale. Graţioasă şi fină, i-a captivat pe toţi. Regele găseşte că trebuie să-i mulţumească printr-un cadou mai de valoare. O urmez pe regină la cutia cu bijuterii, să alegem. Dar cu tot numărul mare de giuvaeruri, de toate valorile, cumpărate din Rusia, regina nu se îndură de nimic. Soseşte regele şi se decide pentru un lanţ gros, apoi pentru o brăţară, mai pe urmă pentru o broşă. Închidem cutiile cântărind în minte surpriza dansatoarei. Închidem valiza, dar imediat o deschidem din nou, desfacem cutiile şi alegem iarăşi. Închidem... deschidem iar... Ieşim cu mâinile goale şi cu zâmbete pe buze :

- Aş fi vrut să-ţi ofer acum o amintire, dar cum dorim să te vedem la serbările din Kabul, las pentru acel moment să-ţi arăt recunoştinţă pentru plăcerea ce ne-ai procurat !

x

De aproape două zile schimb cu regina Soraya numai cuvintele necesare şi caut să lipsesc cât mai mult, ca să ştie că sunt roluri pe care nu le accept. Aflându-ne singure în salonaşul ei, îmi întinde un ceasornic-brăţară şi-mi cere să-l dau eu lui Ali Muhamed Khan, ministru în Italia. Mi s-a părut ceva neobişnuit la ea, dar am atribuit greşit faptul.

În timp ce ea intră în camera de toaletă, eu mă îndrept spre terasa ce duce în parc, unde-l zăresc pe rege într-un grup în care se afla şi Ali Muhamed Khan. Dau valetului regelui, care coboară scările, pacheţelul destinat ministrului, ca să nu mai fac drumul prin soarele arzător, până la umbra boschetului unde erau aşezaţi bărbaţii. După câteva minute, valetul vine în salonul unde eram şi-mi spune că ministrul nu poate să accepte şi-mi dă ceasul.

Din camera de alături, reginei, la aflarea veştii că ceasul a fost dat prin valetul regelui, începe prin a i se face rău. Atunci pricep ce rol mi se dăduse. Norocul meu şi al ei e tocmai maniera de a oferi cadoul respectiv, în faţa şi prin valetul regelui, căci la sosirea imediată a regelui să ceară explicaţii, regina a ieşit nevinovată.

- Parcă ai intenţionat să-mi faci cel mai mare rău imaginabil ! De ce ai făcut asta ?

Tremură toată, iar eu am fost îngrozită când l-am zărit pe rege urcând terasa şi nu găsisem nici o explicaţie dacă m-ar fi întrebat, dar peste câteva minute regele iese senin din camera reginei, fără ca să observe în umbră emoţia mea.

De câte ori regina îmi caută privirea, cu zâmbetu-i frumos, eu îmi arunc ochii în altă parte. Simte că sunt decisă să plec şi vrea să mă facă să uit. Promisiunile curg, pentru când voi fi la Kabul...

Părăsim Teheranul într-o frumoasă dimineață, încărcați cu alte cadouri. Amanullah a primit o splendidă sabie, lucrată în pietre scumpe, iar regina Soraya o enormă broşă, cu un smarald cât un ou de porumbel şi țesături de preț.

Amanullah şi sultanul Pahlavi, cu suitele, au plecat departe, afară din oraş, unde regina, principesele şi eu mergem să-i întâlnim. Sub un cort mare ne aşteaptă mese cu gustări. De la distanță privim desfăşurarea recepției sultanului. Suveranul persan e masiv şi face mişcări liniştite, spre deosebire de Amanullah care gesticulează, se mişcă, se învârteşte şi ia poze avantajoase. După un rămas bun, ne urcăm în maşini.

Guvernantele şi servitorii, în camioane, au plecat de dimineață. Boccelele cu aşternuturi pentru toată Curtea au fost încărcate şi la prima oprire le vom găsi.

Drumul e presărat de morți şi răniți. Primul a căzut în fața mea, din cauza unui şofer care, în loc să ia curba drumului, a intrat într-un zid de care proprietarul se sprijinise să privească.

- Nu a căzut, ci s-a făcut că se aruncă în fața maşinii, ca să i se dea de pomană, îmi explică regele când la dejun vede în ce hal de emoție sunt. Dar doctorul îl face să-şi schimbe părerea. I-a cules creierii de pe pereți.

Starea drumurilor a fost bună în primele zile, dar şoferii sunt proşti, ca şi cei care au supraîncărcat camioanele cu valize, cufere, lăzi de toate mărimile şi formele, cu tot ce au cumpărat din Germania şi URSS, ca arme, oglinzi, blănuri, covoare şi au fost obligați să cheme toți şoferii liberi.

A doua zi dimineață un camion izbeşte 3 inşi în zidul drept al muntelui. La trecerea noastră, sub giulgiu, îşi aşteaptă familiile să-i îngroape. La dejun nu pot mânca nimic. După dejun alți cinci sunt răniți. Valetul regelui şi alți doi sunt pescuiți într-un şanț.

Drumul se înrăutățeşte. E de fapt o potecă pe care au încercat s-o lărgească, dar care taie râpi adânci de câțiva metri, strâmte, cu pereți drepți şi fără poduri. Au tăiat malurile de o parte şi de alta şi trebuie să urcăm şi să coborâm pe pante extrem de repezi.

Suntem la sfârşitul lui iunie *(1928, nota M.P.)* şi soarele arde puternic. Prin localitățile în care ni s-au rezervat apartamente, după soarele care ne-a fript toată ziua şi praful ce a făcut valuri în jurul nostru, nu mă gândesc decât la apa care va curge pe corpul meu obosit.

În orăşelele unde stăm 2-3 zile, am timpul să vizitez bazare.

La Meched, capitala Khoracan-ului, oraş sfânt musulman, unde rămânem câteva zile, Mohamed Reza Şah are îngropat un nepot, Imanul Reza, mort otrăvit. Regina şi principesele, cu capetele şi fețele bine

acoperite de văluri groase, vor vizita mormântul imanului. Regele mă invită să merg şi eu.

- Ştiu că te interesează pietrele vechi, vino însă bine acoperită şi nu vorbi, ca să nu afle că eşti creştină. E un muzeu care o să-ți placă. După câteva minute însă revine :

- Mai bine nu merge, aici sunt prea fanatici şi dacă simt că o creştină se află la locul lor de rugăciune, s-ar putea să iasă rău. Dacă am fi în Afghanistan, unde e liber pentru toți să privească, n-ar fi nimic, dar dacă un servitor te vede cu noi, îi anunță pe mulahi.

Am regretat, dar era mai prudent să procedez aşa în acest oraş fanatic şi plin de excese. În schimb, negustorii musulmani au aflat că o europeană plăteşte bine, aşa că îmi cară curiozități la palat.

Astfel am cumpărat un samovar de argint de o lucrătură şi linii ce n-am mai întâlnit în altă parte. Era, desigur, vândut de hoți sau refugiați din URSS, căci are marcă rusească. Admir covoarele de mătase, persane şi un Merv mare, splendid. Aici e centrul blănurilor de astrahan persan şi locul unde se lucrează samovarele de aramă, care sunt mai ieftine ca oriunde.

Baloturile şi lăzile se înmulțesc. La maşina în care vom merge, doamna Tarzi, mica prințesă Sultana, doctorul Rufki Beg şi cu mine, mai e ataşată o maşină de rezervă cu micile valize de toaletă şi unde îmi încarc bogățiile pe care le cumpăr în drum.

Din timp în timp camioanele se răstoarnă şi scot la iveală conținutul valizelor şi lăzilor turtite. La Meched, şoferul guvernantelor le-a cerut, înainte de a intra în oraş, să îmbrace hainele cu mâneci şi le-a ajutat să se acopere cât mai bine, ca să nu primească şi el pietrele destinate lor de la sfinții credincioşi.

Pe ascuns, ca să nu fie văzut de prințese, un negustor îmi aduce bratschweiz lucrat, de culoarea argintului. Nu mai văzusem decât o dată, la Paris.

- Nu vreau să-l arăt nimănui, zice negustorul, *căci e aşa de rar şi de căutat că nu las o anà !*

Drept e că nici un bănuț nu mi-a lăsat, dar aş fi dat şi dublu.

Un cialam cu măiestre incrustații de sidef şi cu garnituri de email albastru, m-a împăcat cu fumătorii de cialam. Tubul fin, cu firicele de aur ce făceau legătura cu pietricelele de pe corpul cialamului, ar fi născut invidia unui vechi paşă în palatu-i din *o mie şi una de nopți.*

- Pe nimic vi le-am dat, e prețul ce a vrut să mi-l dea Hannum Seyb, n-aş fi vrut să cer mai mult, Allah mi-e martor. Dar am vrut să vă fac o plăcere.

Era într-adevăr o imensă plăcere că puteam să le am, dar şi preţul era mare, cel puţin dublu de cât ar fi plătit afghanii.

Cu ceea ce însă nu mă puteam împăca în Meched în timpul zilei, pe lângă căldura ce ne topea, erau muştele. Pe masa ce ne aştepta pregătită încă înainte de sosirea noastră, frumoasele piramide mozaicate de fructe ce ajungeau pe pomiere la înălţimi de necrezut, erau din păcate acoperite de obraznicele înaripate ce îşi luau zborul numai când, vrând să guşti o fructă, le alungai cu un şervet. Cu regret erai nevoit să renunţi, căci fructele căpătaseră atâţia pistrui negri, încât toată apa în care le spălai nu le putea curăţa suficient. În restul zilelor, aceleaşi fructe au împodobit masa şi aceeaşi faţă de masă a rămas neridicată, doar culoarea i se schimbase...

Ce departe e Teheranul, cu vilele lui curate şi serviciul perfect. Drumul spre Afghanistan e lipsit de orice confort.

Prin casele guvernatorilor, puse la dispoziţia Curţii şi suitei, nu găsim decât orientul murdar. Dacă avem paturi, aceleaşi cearceafuri şi perne se schimbă de la unul la altul. La Teheran, când am văzut că se încarcă aşternuturile, repede mi le-am însemnat cu un condei şi cerneală, ca să nu se întâmple să mi le schimbe cu ale altora. Am trecut la regină şi am repetat operaţiunea. Surprinsă de ideea mea, mi-a mulţumit. Dar la prima staţie, la lumina slabă de la camion, servitorii aduceau ce le cădea la îndemână, aşa că timp de săptămâni n-am dormit de două ori pe acelaşi cearceaf sau pernă. La fel şi regina, care niciodată n-a protestat.

În casele în stil arab, pe terasele înalte, lipite cu pământ, majoritatea suitei era fericită să se culce la lumina lunii, ferită de ochii indiscreţi. Căldura pustiului ars era mai plăcută sub cerul liber decât în încăperile lipsite de curent. Perdelele de tul de la paturi ne scăpau de ţânţari, dar ne luau şi mai mult aerul. Fără ele nu s-ar fi putut rezista nici un ceas, căci ne-ar fi devorat insectele.

Pe la ora 12, într-un sat, regele se opreşte. Satul e sărac, murdar şi nici vorbă nu e de vreo pregătire să ne primească, spre disperarea persanului care ne conduce. Trebuia să mai fi mers încă vreun ceas, dar capriciul regelui e lege. Se întind două corturi mari, unul pentru bărbaţi şi altul pentru femei. Soldaţii stau de pază. În căsuţa de peste drum, cu un şenţuleţ de nămol alături, regele îşi face cartierul general.

Eu sunt botoasă încă de dimineaţă. Nu înţeleg ce plecări sunt astea, fără ordine. În maşină am pufnit, eu care suport uşor oboseala, dar nu pe cea fără rost. Când maşina se opreşte în faţa corturilor, domnul Zia-Ma-lu e foarte plictisit.

- *Va face Persia de râs !*

Guvernantele sunt mulţumite că vor petrece o noapte la răcoare, sub cort. Tânărul fiu al lui Djemal Paşa le distrează.

O mocirlă verde, în faţa porţii din zidul de la intrarea căsuţei ne lasă urme pe pantofi. În grădiniţa prăfuită regina e pusă la curent de către doamna Tarzi asupra ieşirii mele nervoase din maşină. Mi-a fost suficient să văd că grupul tace la apropierea mea.

Regele, culcat pe un pat de campanie în grădină, e apărat de muşte de către Bibihord. Iau o cuvertură şi-mi caut un loc la umbră ca să mă culc până se va servi ceva de mâncare. După câteva minute, regina vine cu o pernă să mi-o aşeze sub cap.

- Tot supărată ?

- Nu pot să mă obişnuiesc cu atâta dezordine la plecări şi la instalări.

La Torino, cei care la Kabul nu aveau nevoie de baie nici la o lună, făceau gălăgie că palatul n-avea băi pentru fiecare cameră, declarând că nu pot accepta să-l locuiască. Îmi amintesc că afghanii râdeau singuri de pretenţiile lor caraghioase când bietul director se întorcea cu spatele. Iar aici, aceleaşi persoane îţi indică ora 6 pentru plecare iar la 5 ţi se spune că eşti aşteptată la maşină, fără să se intereseze dacă a fost o picătură de apă pentru spălat sau pentru ceai.

- Ai aruncat pacheţelul ce ţi se pusese în maşină cu ceva de gustare.

Lângă vâna de mocirlă ce trece prin faţa prispei, pe o bucătărie portativă, marele şambelan al Curţii, Iacub Khan prepară un fel de mâncare de legume, pe care iniţial le-a spălat conştiincios în mocirla verde. Mocirlă care e alimentată natural, desigur, de câte ori regele, *mergând pe jos,* intră în micul cort aşezat mai sus. Şi nu numai el, ci toată suita. Cu toate că pământul e foarte uscat, n-are timp să absoarbă atât de repede lichidul în cauză...

Noroc cu zarzării, care sunt salvarea mea. Merg şi culeg. Taie şi foamea şi setea.

Trec în curticica unde servitorii, sub conducerea regală, mătură casa care, după gunoiul ce se scoate, nu fusese măturată de mult. Are o cameră mai măricică şi două minuscule de o parte şi de alta. Toate dau pe prispă. Sunt lipite cu pământ, care, în urma stropitului, miroase urât.

În camera mare se pun paturile de campanie pentru rege, regină şi prinţesa Sultana, în una din cele mici pentru Noury-el-Souraj şi prinţul Hassan, iar în a treia pentru doamna Tarzi, Bibihord şi pentru mine. Mirosul greu, cu toate uşile deschise, mă face să-mi trag patul afară. Regele, care tocmai sosea cu bocceaua de aşternuturi pentru mine, mă ajută să-l scot pe prispă. Ne grăbim, căci se înnoptează şi lămpile mici de petrol sunt puţine. Odată fixaţi cei patru stâlpi care ţin muselina, mă strecor cu prudenţă sub

ea, într-un capod ce-mi va servi şi de învelitoare. Miniştrii sunt prin curte, sau pe acoperişul-terasă.

În zori de zi ies ca să mă spăl pe faţă şi pe mâini cu o sticlă de apă minerală. Două femei gălăgioase sosesc strigând :

- Să mi se plătească stricăciunile ce mi s-au făcut pe aici !

Le arăt regelui. El, ministrului curţii.

- S-a plătit bărbatului lor chiria pentru o noapte, dar ele pretind că s-a mâncat din zarzărele lor !

În zdrenţe, murdare, cu voce ridicată, îşi apărau drepturile, nedând impresia că ar avea vreo noţiune despre ierarhia socială. Regele, făcând haz, mi le arăta cum se luptă pentru câţiva bănuţi cu marele şambelan, prefăcut în ciainacar, în timp ce regina şi principesele, aplecate deasupra mocirlei groase, cu periuţele de dinţi, îşi frecau de zor dinţii de un alb strălucitor cu apa fetidă, de al cărui miros nu putusem dormi.

Ne apropiem de graniţă. Se discutase mult cum vom face drumul până la Kabul, căci în zonă sunt numai poteci întortochiate pentru caravane. Se sperase că va sosi marele avion dăruit de Germania, care ne va transporta pe toţi, în afară de servitorii care să aducă bagajele cu cămile. Eu oricum eram decisă: pentru nimic în lume n-aş fi urcat în avion. Voi merge cu cămila şi chiar pe jos !

Oamenii din ţinuturile pe unde vom trece, doritori să vadă Curtea regală, care niciodată nu se avântase prin depărtările astea, lărgesc potecile şi leagă drumul pe unde sosim de oraşele Herat şi Kandahar, de unde există drum spre Kabul. Astfel părăsim pustiul Persiei, unde nomazii sunt stăpâni şi intrăm în Afghanistan.

X.

REVENIREA. SFÂRŞITUL.

Drumul spre Kabul

Sub arcuri de triumf şi mese întinse în corturi, cu muzică şi mare entuziasm, delegații afghani îşi întâmpină suveranii ce au colindat Europa *ca să studieze reformele necesare îmbunătățirii soartei lor*. Prințesele poartă însă un mic văl sub ochi, ca simbol al tradiției pe care n-au părăsit-o.

- Aici suntem cineva, nu ca-n Europa, unde atunci când se terminau vizitele oficiale, te tratau ca pe nişte oarecari şi te pierdeai prin mulțime, spune Noury-el-Souraj fericită.

Uitase cam repede celelalte avantaje din Europa. Când la Erzely s-a văzut în fața unui lavabou incomod şi fără duzinele de şervete care erau schimbate la fiecare atingere, a recunoscut :

- Uite, Dona Sey, putem spune că suntem în Afghanistan. Prosoape nu, apă nu, doar o ulcică. Dacă te speli pe mâini nu-ți mai rămâne pentru față, mizerie ca la noi. Unde e seria de parfumuri şi pudre ce acopereau mesele de toaletă ?

- Ba nu, replică regina, *vei recunoaşte, Dona Sey, că e mult mai mult fast la noi şi doamnele sunt mai prezentabile.*

- Curtea da, nu e de comparat, dar în Afghanistan nu găseşti ca pe aici doamne din înalta societate care să vorbească o limbă străină, să posede o carte, alta decât Coranul, pe care oricum nu-l citesc şi să aibă tactul celor care şi-au împlinit aşa de bine misiunea pentru care au fost ataşate pe lângă persoana dumneavoastră. Cine ar putea face asta în Kabul ?

- Asta e disperarea mea la gândul că mi se vor întoarce vizitele, nu ale regilor, ci ale prinților. Ni s-a spus că în anii viitori vor veni ducele de York sau prințul de Walles. Ce le vom arăta, unde îi vom primi şi în special ce servitori vor fi împrejurul lor ?

- Două luni pe mâna mea ...

- Dacă ai vrea !... Dar nu, te-ar omorâ sălbaticii !

x

Maşini şi şoferi afghani îi înlocuiesc pe cei persani. Terenul îndreptat puțin e plin de un praf de o palmă. Deasupra capului, soarele frige. E sezonul secetei în pustiul fără apă.

Prima haltă, în casa unui guvernator, îi lasă proprietarului amintiri nu prea plăcute. Seara, înainte de culcare, cu o căldare cu apă şi cu un

lighean, mă strecor sus pe terasa-acoperiş ca să profit de singurătate şi întuneric, să-mi scot praful de pe piele. Abia terminasem, când aud zgomote şi vociferări din ambele clădiri aflate în curtea împrejmuită cu ziduri. Mă grăbesc să cobor. Ca de obicei regele făcea schimbări când toată lumea se retrăsese. Mutase patul destinat lui Bibihord în dreptul uşii sale, iar al marelui şambelan în dreptul altei uşi de intrare.

Din nefericire, proprietarul avea nişte lămpi mari, din care regele, în grabă, a vrut să agăţe una de draperia uşii. Scăpând-o, a spart-o şi totul în jur a luat foc. Flăcările s-au întins la draperii, aşternut, uşi şi a înnegrit tavanul. Aşa că familia regală a trebuit să treacă în clădirea mică, reţinută pentru alţii, iar dimineaţa să ascundă din dezastru ce se mai putea ascunde.

La un moment dat începem a călători noaptea, căci ziua, cele 55 de grade topesc lacul de pe maşini, al căror miros devine insuportabil şi ne sufocă. Şoferii nu cunosc drumurile, care sunt garnisite cu râpe fără poduri.

Regele, care conduce bine, e la volan şi ajunge întotdeauna primul. Maşina noastră, un Renault, e condusă pentru prima dată de un şofer ce nu se pricepe decât la Ford. Nu reuşeşte să demareze pe dealuri şi veşnic dă înapoi. La un moment dat constat că nu-şi mai stăpâneşte nici somnul, care îl cuprinde şi e gata să-l facă să ne arunce în vreo râpă sau să ne izbească într-un copac.

E trecut de ora 1 noaptea şi îi cer să oprească. O altă maşină ce trebuie să ne însoţească, cu câţiva demnitari, ca şi cea de rezervă, se opresc şi ele. Cu coatele pe spetează, închidem ochii până se va lumina puţin. Apa din termosuri e fierbinte. Nu o gust niciodată, dar mănânc fructe.

La Herat, cetatea e bogată, cu stilul frumos, persan al clădirilor, cu drumuri largi, cu bulevarde bordate de copaci centenari. E prima dată când regele intră aici. Pe vremuri a aparţinut Persiei, de unde păstrează arta arhitecturală şi a ţesăturilor. Palatele cu subsoluri adânci, în arcade de piatră, sunt răcoroase. Ziua luăm masa în galeriile boltite. Noaptea scoatem paturile din camere şi ne culcăm sub muselinele albe pe terasa largă ce înconjoară centrul clădirii.

Aer însă nu e nicăieri.

Drumul între Herat şi Kandahar e mai variat. Văi frumoase cu culturi bogate de orez, un râu larg cu poduri, turme de vite cum nu se văd în zona Kabulului şi o populaţie bine îmbrăcată, nu nomadă. E tribul Durani, muncitor, strângător, care împreună cu triburile Hazaras, Aimak şi Taimuni, presupuşi soldaţi ai lui Gingis Khan, ocupă partea vestică a ţării, cuprinzând oraşele principale Herat şi Kandahar. De religie musulmană şiită, foarte fanatici, se încaieră des cu secta suniţilor.

Petrecem în maşină nopţile şi dimineaţa până aproape de ora prânzului, când suntem găzduiţi în casa unui guvernator sau într-o grădină unde se instalează corturile. Femei nu întâlnim. Doar e ţara bărbaţilor. Vântul fierbinte ridică nori de praf şi nisip. Pe pielea umedă de face o coajă.

Într-o grădină unde ne aşteaptă corturi instalate, accept cu bucurie invitaţia amabilă a reginei, care sosise cu mult înainte, să profit de cabina ei de baie, instalată în cortul regal. Ştia cât mă simt de nenorocită numai cu o cană de apă şi fără nici un confort în grădina plină de persoanele din suită.

- N-ai grijă, nimeni nu va intra, mergem la masă.

După canicula îndurată, cazanele pline cu apă mă tentau la culme. Uitând orice prudenţă, las să curgă din abundenţă apa din cănile mari pe umerii înfierbântaţi, în cada mică de sub picioarele mele. Deodată aud un zgomot înăbuşit de covoare. Îngrozită, întorc capul. Amanullah lasă draperia să cadă. Plictisită, încep să mă îmbrac. Bibihord apare şi dispare la rându-i.

Afară, guvernantele îmi povestesc în hohote de râs scena grotescă a unui rege fugind din cort cu pantalonii desfăcuţi spre un şanţ, iar Bibihord cu o cană de apă şi un prosop după el... Pepenii sunt o mare pacoste în voiaj.

Seara îmi scot patul de sub cortul sufocant. Suntem într-un parc mare, cu fructe şi flori. Spre ziuă vor ciripi mulţime de păsărele. Nopţile în aceste grădini ar fi plăcute dacă n-ar exista ţânţarii mici şi palizi, dintre care unii trec şi prin muselină ca să-ţi inoculeze malaria cu înţepăturile lor usturătoare, de care nu scapi câteva zile.

x

- Sultana se resimte din cauza prea intensei călduri, plecaţi şi nu ne mai aşteptaţi pe noi, care rămânem aici, ne spune regele într-o staţiune unde ajunsesem abia de câteva ore, după o noapte de drum.

E ora 6 seara şi ni se spune că cel mult la ora 9 vom fi la locul de înnoptare, ca până la ziuă să putem pleca mai departe. Cele trei maşini pornesc. Drumurile sunt goale, fără sate. A trecut ora 10, apoi miezul nopţii, apoi ora 1... Deodată ne deşteaptă din amorţeală strigăte puternice, sălbatice. Lăsasem în urmă, la dreapta, sclipirile unui rest de foc, unde oameni încep să se agite, să alerge. Maşinile s-au oprit. La câţiva metri, în bezna compactă, o prăpastie neagră. La stânga, corturile pregătite, unde vom mânca şi vom dormi. Oamenii puşi de pază ca să oprească maşinile adormiseră. Ne aşteptau seara, dar fuseseră deşteptaţi de zgomotul motoarelor. Abia au avut timp să evite tragedia a trei maşini care ar fi căzut una peste alta în fundul adânc al prăpastiei, de unde podul fusese ridicat şi transportat aiurea.

Căratul mâncării de la o casă, discuțiile despre ce s-ar fi putut întâmpla şi masa durează destul timp ca să vedem că zarea începe să se lumineze în momentul când intrăm în corturile mici şi lipsite de museline la pat.

Această viață a durat aproape 3 săptămâni, cu căldura tropicală, praful şi nisipul, pe care îl găsim şi în mâncare. Nesomn, țânțari şi muşte, morți pe drum...

Prin oraşele pavoazate, avem parte de primiri entuziaste, cu delegații venite din provinciile îndepărtate. Regele dispare cu suita pe la întruniri, unde ține discursuri. Are talent oratoric. Mese întinse isprăvesc întrunirile. Turbanele mari şi bărbile bogate ocupă locurile de onoare. Şefii cei falnici îşi spun cuvântul :

- Avere, viață sacrificăm cu drag, dar să nu se atingă Majestatea Voastră de portul şi credința noastră ! Până aici !

Maşina regelui e încărcată cu daruri, monedele curg, dar şi rugămințile şi amenințările.

- Nu te atinge de legile noastre sfinte! Femeile noastre nu te privesc...

Când curtea e liberă de bărbații plecați în urma regelui, umbre negre se prezintă reginei. În încăperile discrete, figuri fardate ca nişte măşti de carnaval, în culori vii, mătăsuri şi flori ies de sub învelişurile negre. Dar nici una nu e în costumul lor frumos național, cu broderii de un efect încântător. Acelaşi costum e introdus şi la Kabul, aceleaşi palme înroşite cu betel. Toate o privesc pe regină ca pe o ființă de pe alte tărâmuri, în rochie de dantelă, fir, museline, cu brațele goale până la umeri, albe şi rotunde, cu decolteul care lasă admirației o carnație perfectă de blondă. Rochia, care abia acoperă genunchii când regina e în picioare, e deasupra acestora când stă pe fotoliu, lăsând privirii pielea fină. Nu poartă nici văl, nici scufiță.

- Aşa trebuie să ne îmbrăcăm noi de acum ? Aşa să ne arătăm bărbaților şi fraților noştri ? Ce ruşine !

Regina nu pricepe decât că e frumoasă şi invidiată. Eunucii au dispărut şi valeții povestesc multe în afara zidurilor cetățuilor unde locuim.

- Regina e înconjurată numai de bărbați străini şi e aproape goală, ca păgânele de pe unde am fost. Dona Sey, adusă de tatăl reginei, a introdus goliciunea în îmbrăcămintea de la palat... Noury-el-Souraj, Bibihord, regele, brrr...

Femeile, curioase, trimise şi de bărbații lor, vin să vadă aceste prințese a căror faimă a trecut peste hotare. Schimbă între ele priviri semnificative.

- Unde sunt vechile obiceiuri ale fostelor neveste de emir, care nu lăsau un fir de păr să le fie văzut, cu gâtul acoperit până sub bărbie şi doar degetele le ieşeau din mânecile lungi, iar pantalonul le atingea pământul ?

Ochii negri cu cearcăne lungi de khol îmi aruncă priviri de dispreț, sau chiar de ură. Cu câțiva ani în urmă aş fi fost bătută cu pietre. Acum privesc şi nu cred în pericol. Sunt ținuturi pe unde n-au trecut încă femei europene devoalate şi pun totul pe seama surprizei.

În magazine negustorii mă cunosc după nume şi mă servesc bine când caut mătăsuri pentru turbane şi fâşii de pânză națională imprimate în motive afghane, pentru tapetatul pereților. Banul îi îmblânzeşte pe negustorii cupizi, iar aceştia îmi surâd când intru în barăcile lor deschise.

Pretutindeni regele lasă să se întrevadă rețele de căi ferate, şosele, maşini de excavat pământul, exploatări moderne ale minelor de aur şi argint, cărbuni şi petrol, bogății ce vor curge din Europa vizitată. Entuziasmul vizionarului e mare, nu vor mai fi săraci, toți vor avea de lucru şi podoabe pentru ei şi nevestele lor.

x

Kandahar e locul pe unde s-a trecut frontiera în India la începutul voiajului. E un oraş vechi, fosta capitală a Afghanistanului sub Ahmed Khan, cel din tribul Durani, care a declarat independența țării, scoțând-o de sub suzeranitatea de scurtă durată a Persiei. Aceasta s-a petrecut în urma asasinării lui Nadir Şah, când s-au ocupat Lahore, Korassan şi Pendjab în nordul Indiei. Kandaharul e plin de amintiri strălucite, monumente şi clădiri mărețe, ale căror mozaicuri şi inscripții în piatră fac fala muzeului din Calcutta. Plăci imense ce acopereau ziduri şi porți, ocupă galerii întinse în muzeu. Au fost aduse în timpul ocupației engleze, după moartea lui Ahmed Khan, când, în 1834, englezii au înaintat punând stăpânire pe renumitul Kiber-Passe, apoi Jelalabad, Kabul, Kandahar, Ghazni, în timp ce la nord ruşii ocupau o parte din Turkmenistan.

În urma unei revolte susținute pe ascuns de ruşi, englezii părăsesc ținuturile afghane până la Daka, dar în 1843, sub Dost Mohamed, reocupă Kabulul, încheind un tratat de alianță cu afghanii. Din acel moment începe politica de balans a Afghanistanului, între colosul de la nord şi puterea de la sud, ca să nu fie înghițit de niciuna din ele.

Cum spuneam, Kandahar, oraşul bogat de la frontiera Persiei şi Indiei, pe drumul centrului pitoresc şi fortificat Queta, a fost prima etapă spre India a *caravanei afghane*, acolo unde doamnele engleze au fost surprinse s-o vadă pe regina afghană îmbrăcată ca o pariziană şi folosind furculița şi cuțitul în locul degetelor muiate prin sosuri.

Tot din Kandahar, cu câtva timp înainte de voiaj, într-o noapte, când pentru a doua zi se pregătea o mare recepție, regele, fără să anunțe pe cineva, însoțit de socrul său şi soldații devotați ce-l acompaniau pretutindeni, a pornit la ora două noaptea cu o maşină, la drum întins şi a căzut ca o

bombă în palatul din Kabul, unde nimeni nu-l aştepta. Ce-l alunga după ce avusese curajul să execute nenumăraţi compatrioţi ? Se vedea asasinat ? Fusese prevenit de vreun complot ?

Din acelaşi Kandahar, regina mamă, travestită în bărbat, trecuse în India să ia contact cu naţionaliştii gata să se ridice împotriva englezilor. Înverşunată anglofobă, a transmis ura ei şi copiilor. Înainte de a reveni, legaţia engleză aflase deja de escapada bătrânei regine.

x

Oboseala ce-o simţim e atât de mare că nu mai vedem bine, sau aici entuziasmul e mai mic? Oare vizitele mai dese ale regelui i-au trădat uşurătatea şi bătrânii nu mai pun bază pe promisiuni? Femeile, care la prima vizită i-au făcut o primire aşa de măgulitoare, acum, când vine din Europa, nu-l mai vizitează. Cine le interzice?

Trecem Ghazniul pavoazat, cu trecut falnic şi ne oprim în văile Kabulului, pentru ultima noapte a lungii noastre călătorii.

Noaptea petrecută în *caravană* e albă, sub luna plină. Corturile sunt numeroase, cu lumini puternice, aduse din capitală. Pânze întinse despart seraiul. Locul e splendid ales, ca pentru a uita săptămânile trecute.

Pe nisipul alb de lună, cu câte un cearceaf, stăm întinse în răcoarea nopţii. Râul de jos ne-a servit de baie.

E mândru cerul noaptea în Afghanistan, afară, în pustiu. E atât de înstelat şi de apropiat, că te apasă sclipirile argintii.

Nici un zgomot nu vine de nicăieri, nici cocoşi ce cântă miezul nopţii, nici câini ce latră un drumeţ întârziat. Nici greieri, nici ciripit de păsări.

E doar pustiul ce-ţi dă încredere.

Cu câtă linişte îşi încheie lunga călătorie peste mări şi ţări *Caravana afghană…*

În urma sufletului

Aerodromul arată ca o căldare largă ai cărei pereţi, formaţi din munţi, nu au fost încă eliberaţi de ceaţa dimineţii de început de toamnă frumoasă *(anul 1928, nota M.P.)*. Grupurile ce se mişcă sunt ca înfăşurate în pâclă.

Un aeroplan aşezat pe pământ are mici izbucniri de revoltă ale motorului ce-i dă parcă viaţă sub perdeaua de ceaţă groasă.

Grupurile se măresc, automobilele şi gadiurile aduc lumea de prin legaţii şi pe colonistii europeni. Mai la o parte îşi fac apariţia câţiva afghani de la Ministerul de Externe.

- *O transportă... De ce în Rusia şi nu aici ?*

- Susțineau că toți sunt frați şi pământul e al tuturor, dar credința în Allahul lor au dărâmat-o. Or fi caste acolo ?

Pe drumul larg se vede un camion rusesc ce soseşte în viteză mică. În urma lui, un Rolls-Royce de ultim model, al ambasadei URSS, din care coboară ministrul sovietic Stark, înalt, blond, cu o fetiță de vreo 8 ani, palidă, fină. Amândoi sunt în doliu. Grupurile de prieteni îi înconjoară.

Micii nouraşi de ceață încep să se ridice lăsând libere figurile de sub ei.

Toți se descoperă. Din camion, pe brațe ruseşti, un sicriu iese la iveală, învăluit în pânze pe care se disting secera şi ciocanul. Cu paşi mărunți, ruşii, cu capetele blonde, pornesc încet sub greutatea poverii. La fiece pas, mănunchiurile imense de flori se înmulțesc. Sicriul e aşezat pe un catafalc micuț, cu draperii şi plante. Lumea face cerc şi frunțile se pleacă, îmbrumate parcă de ceața dimineții. Fetița tremură, plânge.

Strângeri de mâini se alătură condoleanțelor...

Zbârnâitul motorului devine puternic. Piloții încercați se află la post. Cu aceleaşi mişcări pline de grijă, sicriul e ridicat şi introdus în cabină prin uşa deschisă, sub florile afghane care îi vor fi înveliş parfumat până la capătul drumului în nordul îndepărtat.

În virajul ce-l face avionul ca să se ridice, un tremur general ne cuprinde pe toți şi picături de apă se simt pe obrazul fiecăruia. E poate frigul dimineții ce ne-a străbătut.

Cu privirea pierdută urmărim pasărea albă de metal ce şi-a luat zborul către piscurile munților, spre soare răsare, când deodată se iveşte minunea dimineții. Dintr-o ştirbitură de creastă, ea țâşneşte şi se revarsă ca prin farmec, în mănunchiuri lungi de raze roşii ce străbat ca sulițele ceața alburie, izbesc pasărea în față şi-i deschid drum de lumină sus, tot mai sus.

În spatele munților, astrul zilei a înroşit văzduhul.

Gorniştii din cele patru puncte cardinale, sunând deşteptarea, fac să răsune văile adânci.

- Allah e mare, pe Allah să-l adorăm... se aude ca un răspuns glasul muezinului din depărtare.

Sus, tot mai sus, departe, porumbelul alb a dispărut în uriaşele limbi de foc. Zgribuliți, tăcuți, în fiori reci de frig, plecăm capetele. Soarele cuceritor îşi îndreaptă razele falnice peste chipurile noastre de ceară ieşite din negura nopții.

Crengi de crizanteme pline de rouă zac în țărână.

Pe *ea* a înghițit-o cerul în lumina roză a dimineții. În timpul vizitei în URSS am cunoscut-o bine. În trenuri aveam aceeaşi cabină. Mult mai tânără, sprintenă, într-o pijama fină, se urca în cuşeta de sus.

Foarte mare admiratoare a regimului lui Lenin, se spune că ea l-ar fi îndrumat pe soțul ei, pe care îl iubea mult.

La reîntoarcerea la Kabul, pe care ministrul nu-l părăsise, legația, care şi aşa era supraîncărcată cu diferite funcționare, mai adăugase una. Tânără, blondă, bună dansatoare. La câteva zile, bruna ambasadoare, după dejun, în grădina din Paghman, în urma unei cafele, nu s-a mai ridicat din fotoliu. Doctorul rus a presupus că suferise probabil de cord şi cafeaua i-a fost fatală.

Cei care o simpatizau erau convinşi că a vrut să lase locul liber, retrăgându-se discret. Dar câte nu se spun?

Câte căi spre tron sau căsătorii în Orient au fost deschise, la momentul oportun, de o cafea?

Paghman. Înainte de furtună

Sunt două săptămâni de când Curtea a plecat la Kabul. Eu am preferat să rămân la Paghman, reşedința de vară a suveranilor. Aici zilele sunt calde încă, parcul imens al palatului e minunat, iar plimbările prin oraşul de munte sunt pline de farmecul singurătății între copacii bătrâni ce încep a-şi scutura frunzele înroşite de toamnă.

Din vila prea izolată, aflată în celălalt capăt al parcului, mi-am strămutat locuința la etajul palatului părăsit de Curte şi lăsat în paza câtorva gardieni. Am la dispoziție o mică limuzină pentru plimbări şi cursele la Kabul. Dar nu prea merg, fiindcă acolo căldura e mare iar invitațiile la recepțiile de seară pe la legații le accept rar, căci trebuie să mă întorc la ore târzii din noapte, să fac un ceas cu maşina pe un drum devenit foarte singuratic, de când Curtea a plecat. Mi se povesteşte despre multe asasinate la drumul mare, de bandiți ce chiar în centrul Paghmanului au omorât un înalt funcționar al guvernului...

Afară de puțini localnici în partea opusă a oraşului, toate locuințele sunt părăsite de stăpâni şi servitori. Obiectele folosite în sezonul de vară au fost cărate iar lacătele de la uşi sunt încuiate.

Atât de frumoase sunt acum aleile şi parcurile fără afghani! Frunzele au început să se înroşească şi să sune în mişcarea vântului ce le scutură. Pe jos e un covor de foi din care ies pe marginea potecilor flori de toamnă. În parcul întins, cascadele răsună mai voioase, nestingherite de abluțiile bunilor musulmani, iar şanțurile se spală de urmele lor. Păunii şi-au reînnoit bogatele costume cu care se plimbă mândri pe terasele în pantă, purtându-şi trena ca o mantie de curte, sub arcadele de verdeață. Sunt şi ei

mulțumiți acum, nu mai iau drumul stâncilor de deasupra parcului ca să caute singurătatea dragă lor. Întinsele grădini, cu copaci înalți şi rarele vile presărate printre arbori, nu mai răsună de voci, totul e lăsat în stăpânirea păunilor.

De câteva zile mă plictiseşte însă insistența paznicilor pe care îi întâlnesc la cotiturile aleilor şi în luminişurile boschetelor. Din cauza lor, prin parc nu mai simt plăcerea singurătății. Încerc să ies pe poartă pentru o cursă mai lungă sub crengile bătrâne, dar doi paznici sunt în spatele meu. Urmată astfel de servitori mă simt foarte stingherită şi le cer să mă părăsească. Povestea cu briganzii nu mă înspăimântă. La început avusesem atâta de luptat contra obiceiului ce-l aveau de a-mi impune servitori pentru toate mişcările mele, că n-aş mai vrea să reîncep. Nu simțeam nici o plăcere când, în plimbările mele cu trăsura, pe lângă vizitiu trebuia să-mi facă paravan în față un valet, iar la spate un altul, în picioare. Tot timpul aveau ceva să-şi spună pe deasupra capului meu. Uneori preferam să stau închisă în casă sau să-i văd de fiecare dată furioşi când le făceam semn să coboare.

- Cine va deschide drumul?

Acum am credința că servitorilor mei, fiindu-le urât de când sunt puțini, cu familiile în Kabul, vor să mă înfricoşeze, ca să plec odată şi astfel să plece şi ei. Dar eu îmi amân plecarea, atâta timp cât vremea nu mă va alunga.

De ce m-aş teme? Oricât de îndrăzneți ar fi acei bandiți, nu vor intra în palatul păzit, legat telefonic cu un post de soldați. Şi ce să fure? Mobilele? Sunt puține şi un afghan nu prea ar avea ce face cu ele. Restul a fost cărat în ziua plecării suveranilor, în camioane, pe cămile, elefanți şi măgari. Drumul până la Kabul s-a transformat atunci într-un şir nesfârşit şi împestrițat de boccele, cu zdrăngănit de cratițe, de tingiri şi pirostrii, ce se loveau între ele, de paturi de campanie, mese şi scaune, leagăne şi cărucioare de copii, drugi şi picioare de paturi de campanie, corturi şi lădițe, toate bătând burțile animalelor de spatele cărora au fost atârnate. În camioane, înghesuiți ca sardelele, stăteau sutele de servitori, lucrători, copii de trupă sau paji.

Deplasările astea sunt pasiunea lui Amanullah, care nu-i înțelege pe miniştrii străini ce nu acceptă câte o mică vilă pentru sezonul de vară la Paghman.

Nopțile răcoroase şi frica îi determină pe servitori să se culce în camere bine ferecate, cu ferestrele închise toată noaptea, sub cele pe care le ocup eu. Bătrânii nuci care nu demult formau o perdea de nepătruns în calea razelor soarelui, acum îşi scutură frunzele. De acum, dimineața, de pe terasă,

pot privi departe la piscurile pe care se aşează leneşii păuni. La 2000 de metri altitudine aerul e minunat şi inima suportă perfect presiunea scăzută.

Am şi o pasăre *deşteptătoare*, pe care încă n-am putut s-o văd. Când întunericul nu s-a ridicat încă de pe pământ, dar cerul devine palid, un vâjâit de aripi străbate mereu acelaşi traseu, o singură dată, în aer, cu un strigăt strident. Ca într-un imens dormitor, la apelul clopotului de deşteptare, imediat îi răspund din toate tufişurile şi din toţi arborii, mii de glasuri somnoroase, variate, iar lumina, care pare că aşteaptă numai acest semnal, apare spre orizont.

Nici o teamă nu mi-a atins sufletul şi aş dori să rămân aici cât mai mult. Aş vrea ca marile zăpezi să mă prindă în centrul lor. De mai bine de 4 ani m-am obişnuit cu veşnicul refren: triburi răsculate, bubuituri de tun ce împrăştie din gura lor corpurile legate ale condamnaţilor, spânzurători sau moarte prin pietre... Pentru câteva asasinate la drumul mare n-am să părăsesc Paghmanul în perioada cea mai frumoasă.

Dar într-o dimineaţă tot aşa de frumoasă şi liniştită, şeful gardian îmi spune decis că având responsabilitatea, în cazul unei nenorociri, trebuie să mă prevină că o seară înainte, pe partea cealaltă a muntelui pe care a fost zidit palatul, a fost văzut Bacea Sacao, cu o bandă de peste o mie de inşi. Plictisită şi neîncrezătoare, îl las să telefoneze ca să comande un camion care să transporte servitorii şi bagajele lor. Puţin mai târziu, eu, în maşină, cu splendida mea pisică de Angora în braţe, străbăteam drumul spre Kabul. Ne încrucişăm cu armata şi avioanele ce plecau contra bandiţilor.

Înapoi la Kabul

La Kabul e linişte. Facem comenzi de toalete la Paris.

La Ministerul de Externe sunt şedinţe cinematografice în fiecare seară, cu invitaţi din legaţiile străine, cu delegaţi din provincii, dar şi pentru popor. Intrarea costă 5-10 rupii. Se prezintă desfăşurarea recepţiilor din Europa, cu regina în toaletă de gală. În Crimeea, regina poartă tot felul de rochii, e văzută în parcuri, cu capul descoperit, cu gâtul şi braţele goale, între bărbaţi.

La palat, în locul fetelor de serviciu cu şorţuri şi bonete albe, introduse înainte de plecare, acum sunt valeţi în smocking şi mânuşi albe.

Când merg la doamna şambelan Jakhob Khan, n-o mai găsesc într-un colţ de cameră pe o saltea, înconjurată de servitoare, ci escaladând muntele abrupt din coasta casei. Întors din voiaj, bărbatul ei i-a cerut să slăbească şi să-şi schimbe mersul, căci *în Europa toate femeile sunt fine şi au mersul graţios.*

Eu îmi amân din nou concediul, ca să plec mai târziu şi să mă instalez la Paris cu prinţesele Amena şi Abeda, fiicele mai mari ale suveranilor, care îşi vor face acolo studiile pentru lung timp. Am ales şi 4 fete care vor merge să devină cameristele reginei şi ale prinţeselor. Plecarea lor s-a amânat un timp până ce se vor mai linişti spiritele aprinse cu ocazia plecării a 20 de fete în Turcia ca să studieze pentru a deveni infirmiere. În uniforme negre, cu gulere răsfrânte, bască pe cap şi părul tuns, au fost primele fete devoalate care au trecut graniţa pentru studii.

Vizitele prin legaţii încep să-mi zdruncine liniştea. Mangalii şi Zadranii, care de luni de zile sunt în neastâmpăr, s-au pus în mişcare: pun mâna pe mărfurile ce trec frontiera şi dau foc la 65 de automobile comandate în Europa. Închid drumul de trecere spre India.

Se trimite armată să-i pedepsească crunt pe veşnicii răsculaţi, dar soldaţii sunt atacaţi pe la spate de alte triburi din jurul Jalalabadului, unde se ridică Shinuarii. În ţinutul lor a fost asasinat Habibullah, tatăl actualului rege. Amanullah, care n-a mai dat pe acolo timp de 8 ani, când în fine a îndrăznit, s-a întors acasă rănit, în ciuda pazei foarte puternice.

Ghulam Siddig, care şi-a lăsat barbă şi şi-a pus cula pentru ocazie, împreună cu guvernatorul Kabulului, care e cumnat cu regele, au fost trimişi în solie la Jalalabad. S-au întors însă plouaţi şi cu multă greutate au scăpat cu urechile şi nasul netăiate.

- *Amanullah să plece!* se strigă pretutindeni.

Focul se întinde şi cuprinde sud-estul ţării.

Lady Humphrys, soţia ministrului englez, care îşi luase rămas bun de la mine, căci pleca la Londra, a trebuit să renunţe, drumul spre graniţă fiind închis pe la jumătatea lui.

Lady Bray, soţia ministrului englez în India, cu fiica ei, au reuşit ca prin miracol să treacă graniţa în ultimul moment, înainte de a fi ocupată şi să părăsească Afghanistanul pe care îl vizitaseră câteva zile. La un dineu dat în onoarea lor la legaţia engleză, am ajuns, eu, curajoasa, crispată de frica de pe drumul întunecos, iar la întoarcere am cerut să plecăm toţi în acelaşi timp, ca să parcurgem împreună cei 3 kilometri din afara oraşului.

Lady Humphrys îmi propune din nou să mă mut la legaţie. Dar nevrând s-o supăr pe regină, mai amân.

Aspectul palatului se modifică. În curte, prin parc, figuri străine, cu turbane şi vechile costume, stau pe marginea drumului, neclintite şi nestingherite de nimeni. Costumele europene se fac tot mai rare, iar pălăriile ridicole dispar. Femeile revin la purdahul afghan şi se închid mai mult în casă. Toţi mă sfătuiesc să-mi procur acea haină imens de largă, care ascunde aşa de bine pe femeile afghane, ce cade de la tichiuţa de pe cap în creţuri mărunte care

se lărgesc spre poale şi acoperă corpul, târându-se pe pământ, lăsând libere doar câteva puncte ajurate în dreptul ochilor. De asemenea, să am o pereche de papuci scâlciați, ca să mă pot salva în caz de pericol subit.

Întrebarea e pe unde aş ieşi din aripa clădirii unde locuiesc singură, înconjurată de santinele, fără ca nimeni să afle cine e sub purdah? Cine să mă apere când toți vor fi gata să prade şi să se bucure de căderea mea? Îmi las deci soarta în voia Domnului.

La Curte toaletele decoltate sunt puse la adăpost şi câte o muselină apare ca să facă trecerea la acoperirea din nou a figurii. Mie îmi neagă orice pericol şi mi se ascund veştile care m-ar face să mă pun din vreme la adăpost. Aflu noutăți pe la legații, unde, de fapt, se crede că eu sunt mai la curent.

În curte, străinii se înmulțesc şi au figuri tot mai cercetătoare, care nu inspiră deloc încredere. Sunt spionii grosului armatei, de care Amanullah nu are curajul să se debaraseze. De câte ori trec pe lângă vreunul, am senzația că un cuțit îmi străpunge pieptul. Nu va trebui să cad în mâna lor, căci soarta îmi e hotărâtă, sunt pe lista neagră. Când am cerut concediul, sub diverse pretexte mi l-au amânat, iar acum nu mai pot părăsi Afghanistanul şi nici Kabulul.

Una câte una, doamnele părăsesc palatul. Şcoala de fete s-a închis de mult. A avut viață scurtă.

Puşti şi muniții cad zilnic în mâna răsculaților. Focul se întinde şi ia proporții de război civil. De Bacea Sacao nimeni nu mai vorbeşte:

- O mână de briganzi de care te debarasezi uşor cu câțiva soldați...

În sud pericolul e mare. La Jalalabad ard şcoli şi spitale. Telefonul şi telegraful nu mai funcționează:

- Invențiile diavolului !

- Străinii să plece, iar femeile ce şi-au descoperit capul şi şi-au tăiat părul, să fie decapitate !

De 3 luni Kabulul trăieşte sub teroarea veştilor amenințătoare, iar Amanullah pierde teren. Miniştri şi alți intimi ai palatului îşi cară camioane cu destinații necunoscute. La Palat nu se ia nici o măsură, nici chiar pentru tezaurul Coroanei, ceea ce mă face să cred că pericolul nu e chiar aşa de apropiat.

Regele face concesii după concesii, dar i se răspunde cu acelaşi:

- Să plece !

La Kabul s-a reluat obiceiul de a se merge vinerea la moschee, după tradiția tuturor musulmanilor şi nu joia, după reforma lui Amanullah...

Oare ce l-a făcut pe rege ca revenind la Kabul să comită greşeli după greşeli ? Oraşul era pavoazat iar lumea – entuziasmată încă înainte de

Dar-ul Amann - l-a primit în urale nesfârşite pe regele europenizat şi pe regina pe jumătate devoalată. Kabulul se obişnuise cu panta pe care mergeau reformele. Oamenii avuseseră dese ocazii să o zărească pe regina lor cu vălul sub ochi şi cu pălăria ce-i lăsa şuviţele castaniu-roşcate să cadă pe tâmplele albe.

În ultimul an, frumuseţea reginei nu mai era un secret pentru nimeni în palatul lipsit de eunucii severi, iar trecerea de la o clădire la alta nu se mai făcea sub văluri de nepătruns.

Într-o seară chiar, fiind o reprezentaţie în palatul Ministerului de Externe, la plecarea din palatul Delcouchat, unde fusese o mare recepţie cu ocazia mariajului principesei Noury-el-Souraj, regele, văzând că regina cere o mantie şi un văl, i le aruncă şi, cu toată seara răcoroasă, o ia de braţ şi, sub privirea în extaz a armatei ce înconjura palatul, în fanfarele muzicii militare, sub lumina puternică a becurilor electrice, o face să parcurgă 2-300 de metri într-o rochie roz de tul fin, în mare decolteu, prin parcul plin de şoapte. Prinţesele şi Curtea o imită şi o procesiune de culori vii defilează în faţa soldaţilor înmărmuriţi.

Luxul Curţii dădea de lucru muncitorilor din Kabul. Cei ce veneau în contact cu Palatul, căutau să imite totul, ceilalţi îi imitau pe aceştia şi reformele se întindeau pe nesimţite în întreg oraşul celor cu oarecare dare de mână. Tineretul purta costum european, fetele – rochii şi părul scurt.

Funcţionarii renunţaseră, cu sau fără voie, la turban. Dar poporul n-avusese posibilitatea să-şi schimbe garderoba, iar cel din afara capitalei, nevenind în contact des cu europenii, luau costumele noastre ca pe o mascaradă la care nu puteau fi forţaţi să adere.

Pentru serbările independenţei şi întrunirea delegaţiilor din provinciile îndepărtate, s-au comandat 1500 de rânduri de redingote din postav negru, tot atâtea perechi de ghete şi pălării, cravate, cămăşi în număr dublu, gulere, batiste şi ciorapi. Toate s-au împărţit funcţionarilor şi deputaţilor pentru întrunirea camerei şi pentru activităţile din cazărmi şi de sub corturi. În cele câteva săptămâni de serbări, servitorii palatului le-au dat lecţii ca să afle cum se îmbracă hainele necunoscute şi cum se leagă cravata.

Mişcător de ridicoli, marea majoritate în haine care nu le veneau, prea mari sau prea mici, prăfuiţi, stângaci sub pălăria de stofă tighelită pusă în locul turbanului purtat cu mândrie, fără bărbi, întâlneai doi câte doi, ţinându-se de un deget sau în grupuri. Unora pălăria le acoperea ochii sau, dimpotrivă, le stătea pe vârful capului.

Dar cu tot ridicolul hainelor la care îi expunea ordinul de sus, deputaţii au ţinut piept reformelor, căci reîntorşi la căminele lor îndepărtate au dus strigătul de groază al luxului Curţii şi al *depravării* familiei regale. Părul

ondulat şi ceafa rasă a femeilor, cu rochiţele scurte ca de copii, braţele goale şi gâtul descoperit pe străzi şi în grădinile publice, etalate de sărbători, toate i-au făcut să dea alarma printre triburile fanatice.

x

De la ferastra camerei mele privesc un bătrân sacagiu stând lângă un şanţ. Are aerul unui biet câine care, după eforturi zadarnice, depuse ca să scape de tinicheaua legată de copiii răi, obosit, se aşează c-o privire tristă. Are culoarea şi praful ţărânei pe care stă. Pe cap, în locul turbanului care îi acoperea bine chelia, urechile şi o parte din ceafă, poartă acum, după ordinul sever, o pălăriuţă din stofă tighelită, ca de clown, care la cea mai mică mişcare a capului îşi pierde echilibrul. În locul cuverturii-şal care îi servea şi de culcuş, o haină mică, strâmtă, lasă să i se vadă pantalonii prost fixaţi. N-are posibilitatea să-şi facă şi palton şi va trece iarna tremurând în noul costum. Zgribulit, cu privirea adâncă, urmăreşte un lung şir de copii orfani, ai celor executaţi anii trecuţi în ţinuturile răsculate. În uniforme, copiii trec spre o şcoală. Bătrânul clatină din capu-i aplecat pe piept. Îi arăt reginei, să privească fără a fi văzută.

- Dacă ar fi după popor, n-ar schimba nimic şi regele spune că totul le revine mai ieftin. S-au făcut preţuri maximale.

- Timpul scurt impus îi obligă să plătească triplu dacă vor să aibă hainele la data hotărâtă. Şi nu toţi au posibilitatea să-şi schimbe haina. Bătrânul Mustafa, căruia i-am dat stofă, la turban nu renunţă nici mort, abia se târăşte după două luni de boală, îngăduiţi-i, suferă de nevralgii atroce. Vă serveşte de când eraţi de două palme, mi-a povestit. Dacă iese aşa din casă e arestat şi bătut.

- Regele nu permite.

Tot palatul e în fierbere. Nimeni nu mai intră în cetate cu turban sau cămaşa peste şalvari. Văcăreasa are pălărie peste păru-i ciufulit. Regina a expus în bazar toate vechiturile cărora le-a scos garniturile. Se vând ca pâinea caldă. Forme ce nu şti din ce epocă sunt, au devenit moderne în Kabul. Rochii, pantofi se vând la preţuri mari.

Pe bulevardele ce duc la Dar-ul-Amann, noul oraş, agenţii îi bat şi îi închid pe cei ce nu se supun ordinului de a fi europenizaţi. Amenzile curg. Femeilor voalate, în costumul afghan, li se smulge haina şi sunt lovite pe străzi. Frunţile devin mai întunecate, privirile mai fixe. O atmosferă încărcată cuprinde oraşul.

Curtea e în perpetuă petrecere. S-a suspendat orice fel de activitate.

- Regele are nevoie de recreere.

Sutele de rochii comandate sau cumpărate de gata prin oraşele pe unde am trecut, nu mai sunt suficiente.

- Scrie-le, pentru ce întârzie cele comandate la plecarea din Paris? N-au sosit încă ?

Un cont însemnat ce-mi sosise de la diferite case franceze când eram la Constantinopol îl achitasem atunci şi cerusem ca lucrurile să fie trimise numai când banii vor fi primiţi. Aranjasem aşa, căci eu răspundeam de comenzi.

Expediez o altă listă de rochii şi blănuri. Ciorapii, care la venirea mea se cârpeau cu un petic, astăzi se comandă cu duzinele la Londra, din cei mai fini.

Camioane cu bucătării portative, servitori şi muzici pleacă prin împrejurimile oraşului, spre diferite grădini, iar Curtea, în mare gală, le urmează. În corturi se schimbă 2-3 rânduri de toalete până seara. Invitaţii de pretutindeni admiră luxul curţii, dar fac şi socotelile.

x

Benzina se împuţinează. Maşinile nu mai ies din garaj. Iau trăsura pusă la dispoziţia mea şi plec în bazar după cumpărături. În drum întâlnesc un şir lung de soldaţi ce trec spre ţinuturile răsculate. Sunt echipaţi bine şi se află sub conducerea unor ofiţeri din Kabul. Trăsura se opreşte.

Vizitiul are livreaua palatului şi coşul trăsurii e ridicat. Deşi devoalată, în afara seratelor niciodată n-am umblat în Afghanistan în rochii fără mâneci sau prea scurte, cu toată moda. Nemişcată, în umbra trăsurii, aştept trecerea trupei, dar vederea chipului unei femei străine, când se propovăduieşte războiul sfânt, îl face pe fiecare soldat să se creadă îndreptăţit să-mi adreseze o înjurătură, un blestem sau o insultă. Ofiţerii nu-i împiedică, se fac pur şi simplu că nu aud, iar vizitiul, ţeapăn, priveşte cum trece ura desfăşurată.

Nu m-am clintit, punând pe seama ploii şi a noroiului faptul că erau aşa nedrepţi, dar cer vizitiului să întoarcă şi să meargă la legaţia italiană. Doamna Cecchi, soţia ministrului, îmi dă veşti înspăimântătoare.

- Ce fac la palat ? Regina ?

- Am scris o reclamaţie pentru o comandă ce n-a sosit încă şi am comandat ciorapi, care lipsesc... Instalăm muzeul cu cadourile primite cu ocazia vizitelor şi judecăm valoarea lor monetară. Delcouchat va fi o frumoasă achiziţie pentru cei ce vor pătrunde în Kabul. Sabia de la gazi e mai puţin împodobită decât aceea de la Şahul Persiei. Principesele se simt foarte nedreptăţite de unele cadouri, în afară de URSS, unde le egalează pe ale reginei. Chestiuni de prea mare importanţă ca să vadă norii care se apropie şi cuprind orizontul...

La Mahmud Tarzi Khan povestesc întâmplarea cu soldaţii şi îmi arăt neîncrederea în ei.

- Oare regele se va putea bizui pe armată ca să apere străinii de hoardele ce înaintează ?

- Sunt soldați din triburile Kuhestane şi echipați pentru prima oară, nu cunosc încă disciplina.

Solii trimişi din nou să trateze cu răsculații se reîntorc fără rezultate satisfăcătoare. Se impun condiții foarte umilitoare pentru rege : renunțarea la toate reformele, străinii scoşi din țară, repudierea reginei şi trecerea ei şi a întregii familii peste graniță. Vor şi capul lui Mahmud Tarzi...

- S-a necinstit regina ! e strigătul de pretutindeni.

- Regele să-şi ia 4 neveste şi vrem libertate pentru toți bărbații !

Intrat pe drumul concesiilor, nu ştiu unde s-ar fi oprit, când o veste fulgerătoare soseşte prin telefon, de la nord de Kabul :

- Bacea Saca s-a predat, cu el sunt peste trei mii de partizani. Cere grația în schimbul supunerii desăvârşite a întregii bande. Va lupta credincios pentru rege. Să i se trimită numai suficientă muniție şi bani.

Amanullah se şi vede salvat. Trei mii de luptători încercați cărora să le redea viața şi libertatea, trimişi contra triburilor de la sud vor face ca răzmerița să fie domolită şi coşmarul trecut. Retrage deci concesiunile pe care începuse a le face.

Telefonul zbârnâie vesel veştile bune. Se trimit alimente, muniții, bani şi două tunuri, care nici nu se ceruseră. Bacea Saca jură supunere pe Coran.

Totuşi, timp de zece zile, telefonul repetă că Bacea Saca şi oamenii lui, care se tot înmulțesc pe drum, iau potecile spre Kabul.

- Trec spre triburile răsculate, se răspunde încrezător, aşteptându-se primele ciocniri între cele două tabere.

Viața îşi urmează cursul cu mai puțin fast, iar grijile se ascund. Ziua ploioasă a fost uitată. Lady Humphrys vine să mă invite din nou să-mi mut domiciliul la legația engleză şi-mi vizitează noul apartament ce e gata de numai două săptămâni. N-am curajul să-l părăsesc încă, dar promit că peste câteva zile voi sosi. Să o previn pe regină, care ştiu că nu va fi mulțumită, căci va crede că o trădez. Vom petrece astfel împreună sărbătorile Crăciunului (*anul 1928, nota M.P.*) care se apropiau, în cadrul atât de simpatic al englezilor, care întotdeauna mi-au arătat o aleasă prietenie.

14 decembrie (*1928, nota M.P.*). Înconjurați.

E o zi caldă, plină de soare. Cer să mi se aducă trăsura, ca să merg la legația engleză. Parcul lor curat, cu cele două terenuri de tenis, unul pentru membrii legației şi celălalt pentru micii funcționari indieni, trebuie să fie roşu în lumina dulce a sfârşitului de toamnă târzie.

Marele palat în care sunt saloanele de primire şi locuința ministrului are şi vreo 3-4 camere de oaspeți. O cunosc pe cea pe care mi-au rezervat-o. Clădirea e albă, cu terase mari ce dau spre parcul întins în care se află împrăştiate vilele consilierului, ataşatului militar, secretarilor şi medicului. La dreapta intrării, afară din curte, e un dispensar model. La stânga, înconjurate de ziduri înalte se văd casele funcționarilor indieni ale căror neveste voalate nu ies niciodată din curticica special făcută după cerințele credinței lor. Totul e alb şi ordonat. Mai departe urmează anexele luxoase, cu maşini, camioane şi cai de rasă, fiindcă toți sunt mari amatori de echitație şi buni călăreți.

Gândesc că voi petrece în acest loc momente plăcute, poate în timp ce în partea opusă a oraşului afghanii se vor masacra între ei.

Înainte de plecare, o franțuzoaică vine să-mi aducă veşti, care se dovedesc dintre cele mai îngrijorătoare. Răsculații se apropie, sub nici o condiție nu-l mai vor pe Amanullah. Toate jurămintele lui au fost călcate, oamenii sfinți au fost îndepărtați de la conducere şi introduse datine păgâne. În palat, o *cafără* schimbă obiceiurile strămoşeşti, pentru care s-a jertfit Profetul.

Din partea coloniei europene, doamna mă sfătuieşte să-mi iau de la regină banii cuveniți şi toate lucrurile de valoare, căci e posibil să nu-i mai întâlnesc niciodată.

E atât de greu de procedat astfel... Cât a fost linişte erau prea ocupați cu petrecerile, iar ministrul palatului n-a găsit o oră liberă ca să-i prezint conturile. Ştia că am mult de încasat şi asta se poate amâna. Iar reginei, tocmai acum să-i cer, când sunt pe punctul de-a o lăsa în atâtea griji? În jurul mesei de ceai căutăm o soluție. Mâine voi vorbi cu regina, care îl va chema pe ministru. Azi n-ar mai fi timp, căci drumul durează şi n-aş mai putea să ajung la legație pe lumină.

Deodată, două împuşcături mă înțepenesc în mijlocul camerei. Servitorul aleargă :

- Nu mai puteți ieşi, a sosit Bacea Saca ! Porțile se închid.

Franțuzoaica scapă ceaşca din mână. Se repede la mantou.

- Vino cu mine, nu rămâne aici ! Vei fi măcelărită ! Te ascund la mine şi vom aştepta trecerea urgiei sălbatice...

Am lăsat-o să plece, dându-i un servitor ca să o scoată pe partea opusă a cetății. Unde era să plec fără să fiu vândută pe câteva rupii ? Drumul spre legația engleză era blocat de bandiți. Dacă aş fi plecat cu jumătate de oră înainte, când a venit trăsura, cădeam în mâinile lor.

Privesc pe fereastră în parc. E mare forfotă de lume ce aleargă spre depozitul de arme şi muniții. Măturători, copii, soldați, toți de-a valma devin apărătorii cetății. Garnizoana e trimisă împotriva triburilor răsculate. Aici trebuie

să se înjghebeze ceva din puținii soldați rămaşi şi din servitorii palatului, până la aducerea altor forțe mai importante.

Soldați cu piese de artilerie urcă şi le instalează pe terasele de apărare ale cetății.

Se înserează şi nu îndrăznesc să aprind lumina. Sunt singură în casă. Servitorii au dispărut. Scara de serviciu e legată printr-o punte de terasa cetății. Din obişnuință încui uşa spre dependințe, căci nu mai ştiu în ce parte se află pericolul. E afară, sau e înăuntrul zidurilor cetății ?

Se întunecă tot mai mult.

Tristă, privesc în jurul meu la imensa cameră decorată peste tot cu splendide covoare şi divane, cu ferestrele late adâncite un metru în zidurile groase, care lasă astfel polițe frumoase pentru vasele lucrate artistic. Sub bolta ce desparte alcovul, colțul favorit, cu etajere de cărți şi un divan lat, e luminat de o sobă electrică, ce transmite împrejur culori calde. Fotografiile celor dragi de departe mă privesc întrebător.

Ce să fac ?

Mica-mi sufragerie, cu draperii de Buchara, samovar de argint cizelat în vechea Rusie, baia albă în faianță, frumos rânduită în lux de cristale, cu apă caldă tot timpul, sunt dorințe ce abia de câteva săptămâni mi le putusem împlini. Terasa albă, largă, cu ghivece de flori e făcută tot după planul meu.

Scot din cameră o mică valiză şi las uşa deschisă după ce torn apă într-un vas. Pe o farfurioară pun prăjituri şi pesmeți. Frumoasa mea Pusi, pisica de Angora, va trebui să se mulțumească cu lucruri ce nu-i sunt prea pe gust. Să sperăm că nu va fi pe lungă durată. Această felină alintată, în imense salturi, prinde pasărea şi liliacul din zbor. Nimeni în afară de mine n-a atins-o a doua oară. Ca o panteră se aruncă să sfâşie şi să zgârie. După cele 9 luni de călătorie am găsit-o ca un schelet. Când m-a recunoscut, nu m-a mai părăsit mai mult de două-trei ore.

Cu fotografiile şi scrisorile copiilor în valiză, cu câteva obiecte de toaletă, cu blana pe umeri şi o dantelă pe cap, învălui odaia cu o privire plină de regret şi trag uşa, îndărătul căreia, din stuful de blănuri colorate, ochii încondeiați, mari şi luminoşi, privesc nedumeriți că nu le cer să mă însoțească, în timp ce o coadă face o trenă bogată pe covor.

Cobor scările. Santinela mă priveşte liniştită. Străbat grădina unde cu două ceasuri înainte aş fi trecut în drumul spre legația engleză, acum înconjurată de rebeli şi sub focurile celor din cetate.

Bombardamentul

Sub şuier de gloanţe străbat parcul şi pătrund în palatul situat lângă poarta opusă celei unde e masat inamicul. Regina şi principesele sunt surprinse să mă vadă. Mă credeau plecată. Indignate îmi povestesc despre revolta guvernantelor copiilor, una franţuzoaică şi cealaltă nemţoaică, îngrozite de posibilul măcel. Aproape să se ia la bătaie cu unul din fraţii regelui, au cerut insistent să fie duse la adăpost sigur. Dar cu cine şi cum să le îndeplineşti dorinţele în zăpăceala primului moment ?

- Ce vei face acum ?

- Dumnezeu va decide, n-am nici o scăpare.

Regele, căruia nici prin minte nu-i trecea să-l vadă pe Bacea Saca prezentându-se la porţile palatului în calitate de inamic, se pregătea să iasă în oraş. Trecuse de zidurile cetăţii când împuşcăturile auzite l-au făcut să întoarcă repede maşina. Regina, ştiindu-l plecat, a început să alerge în strigăte disperate pe scările palatului, spre etaj, ca o furie. O prinţesă a căzut leşinată şi nu şi-a revenit decât după multă vreme. Femei şi copii, bocind, nu mai ştiau unde să se tupilească. Guvernantele strigau, acuzându-i pe toţi că sunt nişte sălbatici care n-au ştiut să le prevină la timp. Groaza s-a răspândit în toate colţurile palatului. Şepcile, beretele şi pălăriile au dispărut până la ultima, femeile şi-au pus vălurile groase pe cap. Majoritatea se făcuseră nevăzute.

Norocul a fost că o santinelă atentă, aflată pe terasa cetăţii, a observat în depărtare, la o cotitură de drum, printre arbori şi clădiri, grosul unei imense mulţimi în marş. Aşa că a tras două focuri de alarmă, care au condus rapid la închiderea celor patru porţi. Altfel, în 10 minute, inamicul ar fi pătruns nestingherit în incintă, pe porţile larg deschise, ca de obicei, şi păzite de formă de câte un soldat înarmat.

Acum se trage la întâmplare, prin întuneric, de sus de pe terasele cetăţii. În forturile de deasupra oraşului tunurile bubuie, iar zăngănitul geamurilor completează zgomotul sinistru al împuşcăturilor. Pretutindeni, în camere şi pe coridoare, vezi figuri tremurânde, ochi înroşiţi, membre încordate, trupuri în aşteptare.

Palatul s-a prefăcut în adăpost al lui Muinu Sultana, Hannum Efendi şi celor 10 copii ai lor, al familiei Tarzi, al miniştrilor intimi... Regina-Mamă, cu al doilea copil, a lăsat şi ea bogăţiile reşedinţei ei, ca să se refugieze tot aici. Până acum câteva luni fusese foarte habotnică, dar de curând adoptase şi ea schimbările fiului ei. Dar prevăzătoare şi mai bună cunoscătoare a concetăţenilor, se arătase revoltată de încrederea ce i-a acordat regele lui Bacea Saca.

- Cum poate să se încreadă într-un asasin atât de crud ? Şi-a omorât nevasta şi copiii, ca să nu-i mai numărăm şi pe cei ucişi la drumul mare ! Ce valoare să aibă pentru el un jurământ pe Coran, făcut ca să-şi salveze capul? Dar dacă i se dă şi puterea pe tavă?

Acum toți vor plăti greşeala regelui. Oriunde trec, criticile nu mai contenesc. Doar regina vede numai bunele intenții ale consortului, ceilalți uşor l-ar sacrifica dacă şi-ar salva pielea şi mai ales acea viață tihnită de care se bucurau înainte.

Mai târziu, când Bacea Saca avea să devină atotputernic, o fată tânără şi frumoasă a fost încântată să-i devină nevastă, cu condiția să primească în dar rochiile reginei Sourya. Surprinsă la auzul acestei poveşti, am întrebat-o pe regină dacă e adevărată şi cum s-a putut găsi o fată de familie bună să-l vrea de bărbat pe acest bandit crunt şi nespălat.

- Dar cine ar fi refuzat, în situația în care ajunsese acest nenorocit ?

Eram la Marsilia, singure, într-o cameră din hotelul ce-l ocupase pentru câteva zile în timpul refugiului. O priveam şi mă întrebam dacă în adevăr nu s-ar fi găsit nici una să refuze...

x

Etajul palatului e părăsit pentru camerele de jos, mai puțin expuse gloanțelor. Boccelele cu saltele şi pături tronează pretutindeni pe covoare, în încăperile care adăpostesc atâta lume adunată. În special sălile şi cabinetele de toaletă sunt invadate. Copiii obosiți au adormit suspinând. Zvonuri sinistre circulă pretutindeni. Regina totuşi ține să mă liniştească. Nu sunt 60-70 de mii de răzvrătiți, dar celor vreo 10 mii li s-au alăturat pe drum cei din tribul Khohistanului şi Codonanii, cu pistoale, cuțite, securi şi tot ce au putut lua ca arme, astfel încât coloana are vreo 13 mii de oameni.

Tunurile date de rege şi depozitul pe care au pus mâna, şcoala de ofițeri pe care au cucerit-o, ofițerii turci pe care i-au surprins şi i-au luat prizonieri, sunt însă atuuri de necontestat. Nevestelor turcilor, închise în case, nu li s-a întâmplat nimic. *Suntem doar fiii lui Allah, musulmani ca şi voi.*

În schimb legația engleză arde, iar ministrul şi doamna se spune că au fost măcelăriți. O întreb pe regină, îmi confirmă totul, dar neagă incendiul şi măcelul de la ambasadă. Mai târziu am aflat că numai vila ataşatului militar a ars. Restul clădirilor au fost găurite de bombe.

Noaptea e lungă, dar nimeni nu se gândeşte la somn. În hol, cu Mahmud Tarzi Khan şi prințul Inayatullah, încercăm o partidă de cărți obişnuită, dar şuieratul gloanțelor şi nervii încordați nu ne lasă să o terminăm. Regele apare de 3-4 ori, cu costumele schimbate. Cu asta se ocupă în momente atât de critice ? Sunt hainele lucrate la Berlin din stofă afghană. Le judecă tăietura. Încep să cred că situația e mai mult ridicolă decât îngrijorătoare pentru

Palat, căci altfel l-aş vedea pe rege mai preocupat de ceea ce se întâmplă afară din cetate.

Trec prin coridoare spre apartamentul fetiţelor celor mari ale reginei, unde bătrâna Mimane-Seyb, mătuşa care le supraveghează, mă sfătuieşte :

- Pleacă de aici cât mai e timp. Înfofoleşte-te în purdan şi la ziuă fă-te nevăzută din palat. Du-te la o legaţie. Să-ţi dea pază sigură să treci porţile. Oriunde e mai bine decât aici, unde te aşteaptă schingiuirile năpraznice.

- ...

- Cum pentru ce ? Câte nu s-au schimbat la palat de la venirea dumitale aici ? Regina şi principesele, pe jumătate goale, văzute de toată omenirea, fete trimise peste graniţă să studieze... Când s-a mai pomenit o regină musulmană din Afghanistanul sfânt să părăsească ţara devoalată şi înconjurată de caferi ?

Patrula care se formase din fraţii reginei şi doi din fraţii regelui, ca să cerceteze prin oraş, se întoarce epuizată. Grupul a trecut şi pe la legaţiile apropiate, unde totul era în întuneric. La apelul patrulei, nimeni n-a răspuns. Stau ascunşi, la pândă, pe după ziduri. În oraş, spre bazar, e linişte. Dar spre nord, de unde vin bandiţii, nu se poate trece până la ziuă, căci împuşcăturile pot veni de oriunde şi nu încetează nici un moment.

Regina, tulburată de remuşcări pentru că nu m-a lăsat să plec în concediul la care aveam tot dreptul, îmi cere să trec imediat ce se vor ivi zorile la legaţia franceză, care e la câţiva paşi de palat.

- Soarta noastră ne priveşte, suntem afghani, dar dumneata n-ai nici o vină să nu-şi mai vezi copiii !

- Legaţia va fi mai apărată când oricine poate sări zidurile ?

- Nu vor îndrăzni să atace legaţiile. Ei s-au răsculat împotriva Palatului.

x

Dimineaţă împuşcăturile s-au mai îndepărtat. Tunul bubuie cu putere. Regina, copiii, regina-mamă, Noury-el-Souraj şi Bibihord, în blănuri, cu capetele în văluri, îmi cer să fiu gata de plecare. Guvernantelor li se pun la dispoziţie servitori care să le conducă la legaţia fiecăreia. Eu voi merge cu regina.

- Unde ?

- La regina-mamă.

Mi se pare foarte curios. Palatul reginei-mame e lângă legaţia franceză şi are intrarea principală spre drumul inamicului. Nu e apărat de ziduri înalte şi groase.

Maşinile, cu motoarele pornite, ocupă toată aleea spre ieşirea opusă a cetăţii, unde locuisem eu. Nu insist şi privesc la scena ce se desfăşoară în faţa vestibulului. Înconjurat de toată funcţionăria înarmată, unii chiar cu două puşti, regele gesticulează cuvântând: va merge în capul armatei, va pedepsi pe

inamic, nimeni nu va scăpa de pedeapsa meritată. Să nu îndrăznească nimeni să i se pună în cale, căci e decis: singur trebuie să comande în fruntea voinicilor!

Lumea aclamă, îi îmbrățişează genunchii, picioarele. Allah e mare, Allah e puternic, regele va învinge !

Regina boceşte, copiii se agață plângând şi țipând, femeile îşi înăbuşe suspinele în văluri. Regele, cu un gest divin, le face semn femeilor să intre înăuntru, iar el, scoțând ochianul, se urcă pe terasa apărată să privească de la adăpost mersul luptei.

Plecarea noastră s-a amânat. Atâta timp cât nu pot ieşi din Afghanistan, nu mă interesez de locul unde mă voi adăposti. Dumnezeu mă va apăra !

Cu înfrigurarea speranțelor şi decepțiilor, zilele trec. Regina taie şi comandă rufărie pentru răniții aduşi în cetate. Atelierele ei s-au mărit şi s-au adaptat pentru confecționarea halatelor şi cămăşilor de spital.

Nu putem trece prin grădini şi prin curte.

Soliile trimise spre Herat şi Kandahar pentru a hotărî populația să ridice oaste, se întorc cu promisiuni, dar nimic concret. Triburile de la sud-est, Mangalii şi Chynuarii, înaintează distrugând. Toți trimişii regelui se întorc cu răspunsul :

- Nu-l mai vrem pe Amanullah !

Când regele începe să discute condițiile impuse, acceptându-le în mare parte, până şi pe cea de a-şi lua a doua nevastă, i se resping jurămintele :

- Le-a călcat în ambele rânduri, cine să mai creadă în el ?

Legumele dispar de la masă. Trecem repede prin sufragerie, ca să facem loc altora. Regele, când se decide să vină, se aşează pe scaunul liber pe care îl găseşte. Femeile de serviciu s-au evaporat aproape toate. Când merg la vreuna din bătrânele palatului, foste neveste de emir, fiecare insistă să plec din palat, unde viața mi-e în pericol.

- Nici acum nu ți se spune adevărul ! Caută de te ascunde bine într-o legație. Nu vor mai putea să reziste multă vreme.

- Nimeni nu mai e de partea regelui, toți îl părăsesc. Bacea Saca o fi el asasin, dar a intrat în sufletul poporului chinuit de mizerie, în vreme ce aici banii curg. În fiecare zi creşte numărul celor ce i se alătură.

- Doamnele care au plecat de la palat sunt în apropiere de tabăra lui şi prepară ospețele. Din oraş se cară pâinea.

- Ascultă ce spun soldații, servitorii, poporul şi-ți vei face o idee despre popularitatea lui.

Pe vremuri, când nu dădeam nici o importanță zvonurilor ce ajungeau până la mine, îmi amintesc cum, aflându-mă la Paghman, un bătrân lucrător, înconjurat de alții mai tineri, vroia să mă convingă făcând mişcări ferme din cap că Bacea Saca nu e un bandit şi că nimeni nu trebuie să se gândească

la spânzurătoare pentru el. Tot ce ia, prin furt sau asasinat, e pentru binele săracilor. Nimic nu opreşte pentru el şi pe mulți i-a ajutat să-şi cumpere o nevastă sau să-şi facă o casă. Greşala aparține acelora care forțează omul să apeleze la astfel de mijloace.

Alții susțineau, cum susțin şi acum, că Bacea Saca nu poate fi omorât.

- Glonțul nu-l poate străbate şi nici sabia nu-l poate tăia. S-a încercat cu otrăvuri fără nici un rezultat. E un om sfânt.

Şi dacă au ajuns la această concluzie, trebuie să încetezi discuția, căci nu te vor mai înțelege.

Domnul Feit, ministrul Franței, care nu a rămas decât cu o nepoată care-i serveşte de funcționară, îmi trimite pe secretarul de la legația Persiei, care are posibilitatea de a intra în cetate. Mă invită insistent la legația franceză, căci la cea engleză, care ar trebui să mă aibă sub protecție, e imposibil de ajuns. Secretarul îmi povesteşte despre avioanele trimise din India, ca să observe zona. Unul a fost silit să aterizeze, fiind lovit de gloanțe. Următoarele au împrăştiat manifeste cu amenințarea că dacă lucrurile se repetă, vor bombarda, căci ele nu aduc decât corespondența şi vor să se convingă de faptul că legațiile sunt în siguranță. Sus, pe terasele albe ale legației engleze se poate citi, scris mare cu negru: *Toți bine.* Făcând şi ocolul celorlalte legații, avioanele se întorc în India. Au lăsat vorbă că de îndată ce inamicul va fi mai departe şi aerodromul liber, vor sosi aeroplane care să salveze europenii, căci se întrevăd lupte cu cei din sud.

Îi mulțumesc ministrului francez prin secretarul persan pentru grija ce-mi poartă şi accept invitația pentru ziua când regina va fi plecată din palat. Transmițându-i acesteia veştile, precum şi sosirea în curând a avioanelor salvatoare engleze, ea devine palidă şi nu se mai poate stăpâni la auzul veştii:

- Nu cu avioane engleze vă veți salva ! Vor să facă pe binefăcătorii lumii, când ei au pregătit revoluția ? Când nimeni nu mai îndrăzneşte să iasă din casă sau chiar să se refugieze, cu câtă linişte Colonelul Lawrance se plimbă pe străzile Jalalabadului, făcându-şi pipa! Veți pleca în avioane ruseşti, cele englezeşti n-au ce căuta în Afghanistan. De unde au bandiții puşti, muniții şi bani ?

- Majestatea voastră să-şi amintească veştile ce le primea în Anglia de la Olyasrath Seyb, regina-mamă, că armele cumpărate se vor întoarce împotriva regelui dacă veniți devoalată în țară. Ministrul englez a atras tot timpul atenția şi s-a arătat contra reformelor bruşte. Kemal Paşa avea armata bine pregătită şi devotată când a introdus reformele, iar poporul fusese veşnic în contact cu străinii, nu ca afghanii care doar de câțiva ani privesc o femeie devoalată şi cu toate astea prin piețe spânzurătorile erau veşnic ocupate de acei ce preferau moartea decât să renunțe la fes. Allahsrarh Seyb nu-şi cunoştea bine poporul

care nu era încă preparat pentru mari reforme şi era prea sărac pentru a accepta cheltuielile ce se cereau.

Aceleaşi ieşiri de ură văd şi la regina-mamă şi la Noury-el-Souraj.

Ceea ce la urmă le-a devenit inexplicabil a fost că toți diplomații englezi au părăsit Afghanistanul, pe când cei ruşi au rămas nestingheriți de nimeni. Legația engleză, în parte arsă, a trebuit apărată cu arma în mână, pe când de cea rusă nu s-a atins nimeni...

În fiecare zi la palat lumea se împuținează. Cei ce cred că se pot pune la adăpost profită de orice prilej şi dispar.

Un frate al regelul, Mohamed Kebir, şi-a pus un turban mai mare ca al oricărui bun musulman. Mai târziu avea să jure credință lui Bacea Saca şi să asiste la serbări alături de banditul-rege.

Firele electrice sunt tăiate de mult, iar uzina e în mâna bandiților. Nopțile sunt lungi şi, cu o mică lampă de petrol, citesc *Enquête judiciaire sur l'assassinat de la Famille Impériale Russe* scrisă de Nicolas Socoloff, judecător de instrucție pe lângă Tribunalul din Omsk.

N-am curajul să mă dezbrac şi să mă culc, iar diminețile caut să fiu cea dintâi în camera de baie, ca locul să nu fie mai târziu ocupat.

Strigăte de bucurie şi chiote de afară se revarsă şi prin culoare: Bacea Saca a fost ucis. Soldatul care a adus vestea e purtat în triumf. Se trimite un camion care să ia cadavrul banditului şi să-l târască prin bazar.

- *Sunt minciuni,* mi se şopteşte prin colțuri. *Vor târî cum au mai târât şi alte cadavre, dar cum sunt decapitate, cine va şti că a fost Bacea Saca sau nu ? Vor să convingă poporul că n-a fost nemuritor, ci doar un asasin. Totul e o înscenare.*

Mai târziu am aflat că a fost rănit, dar cu o rezistență de fier s-a vindecat, fără doctori şi fără operație.

- *Să-mi citeşti în cărți,* îmi spune într-o seară regina-mamă, care ştia că mă amuz cu asta. Surprinsă, îi răspund că nu ştiu şi că o făceam câteodată în glumă, fără să înțeleg nimic. Dar acuma evenimentele sunt prea serioase ca să glumesc. Ea insistă şi aduce cărți.

Le întind şi, din ceea ce am auzit şi am înțeles, îi povestesc că şeful bandit trăieşte şi e anturat de numeroşi partizani. Comori de aur îi cad la picioare. Va veni timpul să vorbească de la egal la egal cu regele, iar steaua lui Amanullah va apune. Acesta, intrat de un minut în cameră, pleacă pe gânduri. Regina-mamă spune: *Prostii* şi iese şi ea.

La Marsilia, când ne-am revăzut, într-o seară mi-a cerut din nou să-i citesc în cărți. Nu mai puteam invoca motivul că nu ştiu, căci totul se adeverise. Asista şi regele detronat. La întrebarea dacă Amanullah va fi rechemat la tron, răspunsul a fost NU, deşi ei aveau mari speranțe. Regele

a plecat cu un zâmbet crispat. Au trecut 5 ani de atunci şi toate încercările lui au dat graş. Comploturile au fost descoperite iar capii executați, inclusiv Ghulam Nabi, fostul ministru în Rusia sub Amanullah.

x

De 8 zile suntem bombardați. Nervii zdruncinați nu mai rezistă mult. Nu pot fi aici nimănui de nici un folos, astfel încât orele lungi să treacă mai repede. Nici de răniți nu mă pot ocupa, să ajut doctorul, căci m-ar privi ca pe o perversă. La mine acasă nu pot trece, căci ferestrele îmi sunt în plin bombardament. Serile sunt nesfârşite, tot la lumina unei mici lămpi ce face umbre hidoase pe pereți. Ochii îmi sunt obosiți de nesomn şi citit.

Lungită pe salteaua de pe covor ascult zgomotele pe care le fac împuşcăturile pe acoperiş şi pe ziduri. Când vor înceta oare ?

E noapte târziu. Toți s-au retras prin colțurile lor, dar puțini dorm. Deodată, un ropot de împuşcături dese, ca o ploaie cu grindină, se aude aproape, foarte aproape, în zidul palatului, din ce în ce mai des. Zgomotul ajunge în fața intrării. Trăgătorii nu sunt departe şi nici răzleți. E un grup compact, asurzitor, ce se fixează în poarta din fața palatului.

S-a sfârşit cu noi !

Prefăcută în sloi de gheață, ies în hol, în uşile căruia apar fantome palide, clănțănind, corpuri gata să cadă. Fetițele mai mari ale reginei, cu mâinile împreunate în gest de rugăciune, cu fețele desfigurate, înalță ochii către cer într-o rugă fierbinte. Chiri Djean, copila plăpândă, cu profilul de o finețe desăvârşită, e toată crispată în cea mai fierbinte rugăciune ce mi-a fost dat să privesc vreodată. Mâinile deschise spre cer, ochii în extaz, boabe de lacrimi pe fața-i încrețită de tremur, lasă să i se audă între dinții clănțănind, cuvintele de rugă spre Allah cel atotputernic.

Bătrânele ne invită să stăm liniştite: *Allah e mare !* Toate capetele sunt acoperite. Şi mie o dantelă groasă îmi acoperă părul şi o parte din figură. Toate suntem cernite, nu vezi nici o altă culoare. Într-o mână am cartea şi cu cealaltă îmi ating vălul negru, în timp ce mintea caută să-şi închipuie ce fel de moarte vom avea.

- Doamne, fie să se întâmple repede, nu cum mi s-a povestit despre supliciile lor ! Ce vină au sărmanele fetițe ? Scapă-le, Doamne !

Dar cei de departe, care toată viața vor purta imaginea otrăvită a gândurilor despre ororile ce mi s-au întâmplat ? Regina îmi strigă :

- Pentru ce n-ai plecat ?

- Acesta mi-a fost destinul !

Asurzitorul ropot de gloanțe încetează brusc. Apoi se aude un zgomot inexplicabil, ca un coşmar, în jurul intrării externe şi nişte lumini sinistre se îndepărtează în întunericul nopții, luând-o spre altă aripă a palatului.

Cu ochii măriți de groază, uimite, o privim pe prințesa Cobra, care intră cu un surâs de dementă.

- *A fost o alarmă falsă. O patrulă de-a noastră a fost luată drept bandiți şi cei de pe fortăreață au tras.*

Curioasă explicație, chiar pentru noi, care suntem departe de-a cunoaşte traseul unui glonte.

Primul țipăt al reginei când a auzit gloanțele înconjurând palatul a fost :

- *Dona Sey n-a plecat spre vreo legație ? Ciopârțită în ochii mei !* îmi spune prințesa Noury-el-Souraj. Fuseseră preveniți de soarta ce mă aştepta.

A treia zi regina mamă, regina Soraya cu copiii şi câteva surori ale regelui pleacă pe calea aerului la Kandahar. În camera reginei se lucrează intens la cusutul bijuteriilor în rochiile pe care le vor îmbrăca. Bibi Arabi, adică doamna Tarzi, cu o cutie de manichiură pe masă, se luptă să-şi lustruiască unghiile roz. E machiată şi are părul ondulat, tăiat scurt. E foarte albă, iar părul îl are blond roşcat. Speră încă în farmecele ei asupra banditului ?

Hannum Efendi, sub vălul des, ținând Coranul în față, e mai îngândurată ca oricând. Veşnic visătoare, tăcută, are un gest de revoltă în fața ideii că după patru ani şi jumătate de activitate serioasă în slujba reginei, tot bagajul meu va fi un săculeț de voiaj. Bătrânul Emir Habibullah avusese pentru această noră griji de părinte. Destinată a deveni regină, el i-a pus profesori ca să o ridice la alt nivel de cultură decât celelalte femei. Dar asasinarea emirului şi urcarea la tron a lui Amanullah i-au spulberat frumosul viitor. Astăzi regele e respins de popor. Oare îi va fi dat soțului ei să ocupe locul ce-i fusese hotărât pe vremuri ?

Lacrimile îmi curg. Las aici, în acest colț îndepărtat şi necunoscut, câțiva ani din viața mea.

- *Sunt sigur că ne vom revedea,* îmi spune prințul Inayatullah, pe care îl întâlnesc în poarta haremului, în clipa când ies.

- *Aici,* subliniază prințul, care peste câteva săptămâni avea să se urce la tron pentru doar câteva zile, la plecarea lui Amanullah.

- *Inch'Allah !* îi răspund. *Eu plec fără speranțe.*

x

Răcnete de chinuri groaznice umplu aerul pretutindeni în jurul palatului din Kandahar. Regina, cu familia, terorizate, stau închise în camere. Copiii, sfâşiați de tremurul morții, nici nu mai au puterea să plângă. Noury-el-Souraj, în durerile naşterii, se zvârcoleşte pe jos. Răcnetele ne pătrund prin toți porii, iar timpanele zbârnâie să pocnească. Ne-am sfărâma capetele de pereți, ca să nu mai auzim strigătele chinurilor din curte. Să se sfârşească o dată !

Prințesa, fără văl, se târăşte pe terasă în fața ucigaşilor ocupați să taie brațele unui tânăr partizan al lui Amanullah.

- Omorâți-mă întâi pe mine, nu mai pot suporta mult timp agonia asta ! strigă ea.

- Dar pe tine te iubim, eşti ca mama noastră, noi cu ceilalți avem de furcă, răspund banditii şi trec la un tânăr general care ne acompaniase în faimosul voiaj.

Şi regina care mă chemase aici crezând că voi fi mai în siguranță !

Amanullah, rămas singur la Kabul, ia drumul spre Ghasni, ca să-şi adune forțe în aşteptarea lui Vali-Khan, care trebuie să sosească din Europa.

x

De două zile, inamicul a dat îndărăt şi se poate ateriza iarăşi pe câmpul de aviație. Plec la legația franceză, unde ministrul Feit cu doamna îmi oferă ospitalitate, până la sosirea avioanelor engleze.

Din când în când, în orice moment de acalmie, amatorii de fotografii excepționale riscă o mică ieşire în apropiere, unde s-au dat lupte şi se întorc cu imagini interesante ale celor lăsați pe câmpul de luptă pradă câinilor flămânzi. Sunt cadavre decapitate şi fără haine. Urmele de cruzimi sunt pretutindeni. Prin grădini şi pe câmpuri se înalță piramide de capete ce n-au fost puse în țeapă.

Noaptea, refugiații din legație fac de strajă. În afghani nu se mai poate avea încredere, iar bandele de hoți forfotesc pretutindeni. Soldații din forturi țintesc, distrându-se, în ferestrele care sclipesc în minunata lumină. Lăzi şi saci cu pământ s-au pus în dreptul lor ca să le apere de gloanțele rătăcite.

Tunul bubuie tot timpul, dar obiectivul e în afara oraşului.

Seara, la adăpostul întunericului, pe o latură mai apărată, doamnele şi copiii din legația engleză au ieşit şi au petrecut noaptea la legația italiană, de unde, la ora 6 dimineața, ajunse pe aerodrom cu un Vicker, au luat drumul spre India. Hindustanienele, cu picioarele înfăşurate în jurnale, ca să le apere de frig, au figurile bine acoperite. Toate sunt tinere şi fine.

Soția lui Rahmath Khan, amic devotat al englezilor, care a rămas să apere legația de devastare, provine dintr-o familie bună din India şi posedă o frumoasă cultură. E extrem de nostimă şi, deşi are doar 17 ani, e deja măritată de doi ani. Am cunoscut-o într-o zi la Lady Humphrys, unde luam ceaiul singure, în salonul intim. Soția ministrului englez, prin imensa-i amabilitate şi prin atenții, avea darul de a-şi apropia toate nevestele micilor funcționari ai legației. Zilnic era invitată la ceai la una din ele, interesându-se de totul, ca să prevină astfel urâtul şi plictiseala într-o țară unde trăiau atât de singuratice. Până şi nevasta şoferului englez avea ora ei săptămânală.

După o vizită la regina care îi acordase o audiență, venind pe la mine, Lady Humphrys s-a scuzat că stă foarte puțin. Fusese adusă cu Rolls-ul pe care îl conduce doar şoferul englez, pe care nu vrea să profite şi să-l rețină,

căci fiind duminică e suficient sacrificiul că a slujit-o un ceas. Dar regina nu-i putuse acorda audienţa în altă zi.

Mergeam destul de des la Lady Humphrys, la orele în care eram sigură că o găsesc acasă, între 11 şi 13. Uneori rămâneam la dejun, care era întotdeauna intim, ziua de primire a invitaţilor fiind miercurea. Totdeauna e ordine perfectă, servitorii indieni sunt tăcuţi şi se mişcă în voie, fără să primească nici un ordin, ci doar cuvinte foarte politicoase. O fericeam că a găsit asemenea perle ce fac viaţa interioară atât de uşoară.

- Toţi sunt la fel dacă te arăţi justă şi ai metoda de a le împărţi orele de lucru. Trebuie să-i consideri oameni, nu maşini.

În ziua de 23 decembrie *(1928, nota M.P.)* facem pregătirile de plecare. Domnul Best, prim secretar la legaţia engleză, a venit să ne anunţe că mâine dimineaţă vor sosi avioanele pentru doamnele străine, în afară de rusoaice, care folosesc avioane sovietice. Sunt privilegiată. Merg cu un Vicker şi am dreptul la 30 kg de bagaj, ca şi soţiile diplomaţilor. Celelalte doamne vor lua doar 5 kg, dar în schimb, la cântar, fiecare a atârnat cu mult mai mult decât de obicei. Am văzut o franţuzoaică ce avea toate obiectele de toaletă legate în jurul genunchilor. Altele aveau rochii puse una peste alta şi câte două paltoane.

În avion

Aerodromul se află în apropierea legaţiilor franceză, turcă şi persană şi ceva mai departe de cea italiană. E aproape de palat. Ocupat încă de la ora 8 dimineaţa de europenii sosiţi de prin legaţii, a căpătat un aer de sărbătoare. E soare, e cald şi pe crestele munţilor ce ne înconjoară se văd bine soldaţii şi tunurile. Jos, în jurul terenului, afghani paşnici privesc pregătirile de plecare ale europenilor. Kabulul pierde o bună sursă de câştig.

Se formează grupuri. Autorităţile afghane şi cele străine ne vizează paşapoartele. Eodip Khan, un unchi al reginei, vrea să ne convingă de faptul că totul se va schimba în bine. Un eunuc de la palat mă întreabă dacă n-am primit vestea că trebuie să rămân.

- Nu ştiu nimic, dar nu mai merg în Kandahar, am văzut suficient ca să ştiu ce înseamnă liniştea în Afghanistan. E suficientă o scânteie şi focul se reaprinde.

Avionul sosit în recunoaştere pleacă să le vestească pe celelalte. Va trebui să aşteptăm până după ora 12. Câţiva binevoitori pleacă prin legaţii şi ne aduc vin, bere, mezeluri şi prăjituri. Plecarea asta se transformă într-o partidă de plăcere, cam imprudentă pentru cele care mai târziu au avut rău

de avion şi au stat întinse pe jos, în loc să privească prin hublou grandiosul spectacol ce se desfăşura sub noi.

E ajunul Crăciunului *(1928, nota M.P.)* şi despărțirea e tristă între soți. Bărbații vor fi siliți poate mai târziu să facă drumul până la graniță în condiții extrem de grele şi primejdioase, în cazul când Kabulul ar fi teatrul vreunui măcel între triburile inamice. Nu se ştie câte zile aerodromul va mai fi liber să primească avioanele.

Domnul Zia-Ma-lu, persan din Teheran, secretarul particular al regelui, revine să insiste, înmânându-mi şi scrisori pentru Peshawar, ca să o rog pe Lady Humphrys să-i scrie lui Syr F, ministrul englez, să-i permită să ia loc în unul din avioanele ce vor reveni să ia restul de doamne.

- Ştiți că sunt în aceeaşi situație ca şi dumneavoastră. E notorie prietenia pe care mi-a arătat-o Amanullah. Sunt pierdut dacă rămân aici. Doamnele turce şi persane vor avea nevoie de un conducător. Să fiu eu acela, vă rog, nu mă uitați.

Pe nevasta afghană o lăsa în plata Domnului, la Kabul.

Soarele e sus. Pe munți mişună soldații şi artileria se deplasează. Mă gândesc ce efect ar avea gura unui tun întoarsă spre grupul nostru ? Dar dacă ar aştepta şi sosirea avioanelor ?...

Ne e uşor acum să glumim, suntem la un pas de salvare, dar privirea ne-o îndreptăm din când în când ca să vedem încotro sunt îndreptate țevile tunurilor. Cu nebunii să nu te joci, spune un bun proverb.

Ca un stol de cocori, în unghi, lucind în soare deasupra piscurilor, 13 avioane albe, mărețe, cu unul mare, de pasageri, în frunte, îşi fac apariția în zbor sigur. În linie perfectă se înşiră mândre pe aerodrom.

Din Vicker coboară un colos, care măsoară cu o privire rece, de oțel, lumea adunată şi împrejurimile. E englez.

O tânără nemțoaică, măritată de curând, se apropie prea mult de avion şi o elice o culcă la pământ. Lovită la cap, în nesimțire, e ridicată şi transportată într-o cuvertură la legația germană. Mai târziu am aflat că pălăria groasă o salvase de la moarte.

Partida de plăcere se termină în lacrimi şi tristețe. Scenele duioase, de despărțire, iau locul bucuriei. Se vor mai vedea oare cu cei lăsați aici ?

Ar trebui să fiu fericită că plec şi că nu voi face Crăciunul la Kabul, sub teroare. Totuşi simt regretul că nu voi mai vedea niciodată aceste locuri şi nu voi mai respira atmosfera întinselor pustiuri arse de soare şi cerul siniliu plin de stele. Simt că plec definitiv.

Doamnele ce merg în avioanele deschise sunt ajutate de piloți să îmbrace costumele de aviație şi sunt legate cu nişte curele pe locul

observatorului. Celelalte găsesc în cabină cuverturi, care să le apere de frigul ce le aşteaptă sus.

În mişcare lină, de pasăre mare, nu simt când zburătorul se desparte de pământul aerodromului, ultima mea etapă în Afghanistan. Într-o curbă largă, urcăm deasupra piscurilor ale căror profiluri luminate de soare, ca un halou roz, le admirasem de jos cu un minut înainte. Urcăm repede deasupra grupurilor de bandiți, răzlețite pe câmpii, şi ne îndepărtăm de punctele primejdioase. Sub noi, totul arată ca într-un joc de copii. Soldați, tunuri, par jucării de plumb. Urcăm tot mai sus.

La câteva mii de metri, crestele ramurii Hindo-Cochilor arată ca nişte hărți gigantice, cu văi străbătute de hoardele sângeroase, în delir, ale mangalilor bronzați, înalți, subțiri şi frumoşi. Unii par divinități păgâne, cu ochii încondeiați cu khol, căci merg la război şi cu pletele ca pana corbului în vânt. Sunt veşnic acolo unde zeii cer sânge. Sunt mândri în sărăcia lor. Femeile muncesc, iar ei se războiesc, vânează şi dansează. În strigăte stridente, printre dinții de sidef, cu bluzele negre, scurte şi crețe, strânse în curele late de piele înflorată, cu o zdreanță de pânză drept pantalon, învârtesc un dans nebun în cerc. Scutură din capul ca o măciucă şi părul lung le joacă, tălpile bat pământul, iar în mâini le trepidează căpățâni inamice şi puşti, toate urmând ritmul nebun. Sunt Waziri şi Afrizi, din triburile ce ocupă cele două părți ale frontierei între India şi Afghanistan, pe care le pradă din când în când şi lasă groaza în urmă.

În cete, pe jos, pe cai sau măgari, cu steaguri colorate fâlfâind, cu prăzi de prin locurile pe unde au trecut, sunt plaga ținuturilor mai paşnice, care îşi îngroapă totul la apropierea lor. Coloanele sunt lungi, căci poartă totul cu ei - corturile strânse, ceaunele, scoarțele. E ca un râu negru, nesfârşit, ce şerpuieşte în pustiul alb. Toți munții cu coclaurile lor şi-au revărsat războinicii. Se pradă pretutindeni. Armata lui Amanullah e ocupată cu Bacea Saca, iar triburile prădătoare pot să-şi dea frâu liber instinctelor de sălbăticie.

În palatele de la Jalalabad e pustiu şi foc. Parcul în care am petrecut o noapte de vis e acum devastat. Triburile Shinwaris, lacome, au încărcat prăzile, apoi, în ura lor împotriva civilizației, au dat foc.

Dinspre Kandahar, unde regina mă rechemase, nu se aude nici o mişcare. Triburile urmaşe ale lui Gengis Khan, ce ocupă văile bogate până dincolo de Herat şi în care Amanullah îşi pusese ultima nădejde, nu s-au ridicat să-i dea nici o mână de ajutor. Regele a trimis bani şi solii, dar zadarnic. Nu pot fi uitate aşa uşor execuțiile crude şi extrem de numeroase ordonate la prima lui vizită făcută cu mama, cu sora şi cumnata. Regina, fiind pe punctul de a deveni mamă pentru a şaptea oară, nu i-a putut însoți. Cu acea ocazie regina-mamă a încercat să-şi decidă regescul fiu să-şi mai

ia o soție din aceste triburi, ca să-şi întărească tronul, dar el a refuzat. Astăzi a făcut-o, dar prea târziu, iar femeia va rămâne în Afghanistan, cu un copil, când regele se va refugia dincolo de graniță, nedorit de nimeni în țară şi aşteptând salvarea de la Nadir Khan, aflat încă în Franța, cel cu care a luptat cândva pentru independență.

Avionul părăseşte întinsul pustiu de nisip pe care l-am străbătut de atâtea ori în maşină spre India. Desene verzi, geometrice, de diferite nuanțe şi drumuri largi, şerpuind printre aleile de pomi ce au lăsat defileurile munților, ne prilejuiesc un suspin de uşurare, după atâtea ore de încordare.

Suntem deasupra Indiei. Eşapamentele motoarelor şi golurile de aer nu mă mai fac să cred că gloanțele răsculaților vor prăbuşi avionul. Cu un ochean, tot timpul am privit în jos, iar zgomotul infernal al motoarelor nu m-a lăsat să schimb un cuvânt cu tovarăşele de călătorie. Din când în când, piloții ne aruncau o privire de asigurare şi încurajare prin geamul de la cabină.

Jos, verdele devine mai puternic, iar jucăriile de pe pământ capătă aere mai impozante. Imensitatea pe care o cuprindeam dintr-o privire se reduce pe măsură ce ne apropiem de pământ. Fără să prind momentul când uriaşa pasăre a atins solul, constat că s-a oprit în mijlocul unei mulțimi.

Înconjurate de autorități, Lady Humphrys şi Mr. Gould, îmbrățişându-mă, mă prezintă persoanelor care au sosit să ne întâmpine. Cu un uf de uşurare mă văd într-o maşină şi repede la hotelul unde autoritățile engleze rețínuseră camere şi masa pentru unele dintre noi, iar pentru alt grup, într-o şcoală internat.

O baie caldă e urmată de un ceai reconfortant pe care îl savurăm adâncite în fotolii odihnitoare, în jurul mesei. Lady Humphrys şi Lady Mathkampf îmi fac vizite în camera mea şi-mi povestesc zilele şi nopțile de groază, cu legația din Kabul complet izolată şi înconjurată, căci se învecina cu o cotitură de munte, iar rebelii au luat prin surprindere sentinelele şi le-au capturat. Fortul de alături a fost şi el ocupat. Lipsiți de telefon, căci Amanullah interzisese legațiilor să aibă legături directe cu exteriorul, nu au avut pe cine anunța, iar bandiții au înaintat neopriți de nimeni. Pe cai, pe măgari, pe jos, înarmați cu tot felul de puşti, cuțite, topoare, cărau cu ei în convoi o mulțime de bagaje, boccele, dar şi tunuri. Mai târziu li s-au alăturat şi unii din soldații regelui. Convoiul, lățit pe drumuri şi în grădini, a învăluit tot ce i-a ieşit în cale. Lumea se adăpostea pe unde putea.

Legația, astfel izolată, nu a putut comunica în afară, dar nici în interior nu s-a putut circula. Adunați în marele palat cu ziduri duble, prin care treceau culuare strâmte, cu treceri secrete, membrii legației încercau să se apere de cei mai apropiați rebeli, care le arestaseră sentinelele şi le înlocuiseră cu ale lor. Din păcate, focurile scurte din cetate, în loc să cadă în

fortul ocupat de bandiți, loveau în legația care era ciuruită de gloanțe şi de bombe. O vilă a ars. Copiii, doi îngeraşi blonzi, ai doamnei Gould, pe lângă spaimă, n-aveau nici ce mânca, în afară de pesmeți. La depozitul de alimente nu se putea ajunge din cauza bombardamentului. Iar transporturile săptămânale din India încetaseră de mult.

Acum, în Peshawar, ce departe ni se pare Afghanistanul, cel de acum câteva ceasuri...

Ne apropiem de ferestrele deschise. Aroma pomilor şi a florilor tropicale se îmbină cu ciripitul păsărilor, iar panorama ce se desfăşoară în fața noastră e minunat de frumoasă, văzută din ,,bungalow"-ul liniştit pe care îl ocupăm. În verdele cu zeci de nuanțe al parcului se desenează mersul grațios al tinerelor englezoaice. În depărtare, gardul de fier desparte parcul de lumea pestriță de hinduşi, cu lungi cozi ale turbanelor în culori vii, cu şalvari albi, pe cai iuți şi fini, gătiți cu mărgele. E un oraş de grădini în sărbătoare, un centru de întâlnire şi apoi de despărțire a ofițerilor englezi de prin garnizoanele apropiate, a vânătorilor pasionați de vânat mare, un oraş dorit de colosul de la nord.

Bombardamentele, triburile sălbatice, cadavrele decapitate, târâte prin țărâna murdară sau spânzurate, nopțile sinistre, grija de soarta alor mei, toate sunt un coşmar trecut. Viața civilizată a pus din nou stăpânire pe noi.

Nițel fard, o rochie de seară şi iată-ne în saloanele feeric luminate, în sunetul muzicilor şi în zgomotul sticlelor de şampanie. Tragedia afghană e departe. Licuricii umplu aerul cu steluțe mişcătoare. Pe drumuri se încrucişează dârele de lumină de la ferestrele magazinelor sclipitoare, care cad strălucitoare pe călăreții turbanați şi pe caii lor în galop. Biciclişti în costume ca de operetă trec fâlfâind în aer eşarfe vărgate. Trăsurelele pe două roți, în care stai spate în spate cu vizitiul măsliniu, învelit în pânze albe, sunt trase de un cal ce pare înaripat în fuga-i lejeră.

Nimic nu voi mai vedea din toate astea. Telegramele sosite de la prințul Inayatullah, în care eram rugată să mai aştept, n-aveau să mă mai găsească acolo. Când cerul se luminase de soarele ce străbătea victorios prin ceața dimineții, eram de două ceasuri în rapidul ce traversa molcom, în zgomot neliniştitor de ferării puternice, podul imens dintre înălțimile amețitoare ale Atokului. Treceam Indusul, care, încolăcind insulițe şi zvârcolindu-se năpraznic printre stânci prăpăstioase şi păduri, în izbucniri furioase, îşi întindea la soare, în sclipiri de pietre prețioase şi în valuri spumoase, formidabilul său curs. De ambele laturi ale podului, fluviul se întindea în depărtare printre insulițe şi grădini de paradis.

E prima zi de Crăciun *(anul 1928, nota M.P.)*. Într-o gară cumpăr amintiri din locuri de care fiece învârtire a roții de fier mă îndepărtează pentru totdeauna.

Sezonul cald a trecut, iar pe drumuri nu mai vezi cârdurile de maimuțe, zborul de păuni şi mulțimea de păsărele. Acestea din urmă au coborât mai la sud, iar maimuțele stau la adăpost.

Prin gări e aceeaşi ordine, iar fiecare sectă are bufet separat. Unora li se toarnă apa sau ceaiul direct în ceaşcă, altora tăind firul apei ca să nu se spurce vasul din care se toarnă. Unora li se toarnă direct în palmă, altfel vasul ar trebui sfărâmat dacă ar fi atins de aceşti paria.

În cele 52 de ore pe care le petrec în cabină, singură până la Bombay, îmi desfăşor firul vieții şi rememorez cei patru ani şi jumătate de când, pentru prima dată, pe puntea vaporului Mooltan, eram sfătuită să renunț la aventură... Important e că am sfârşit-o fără să-mi pierd viața.

Regret oare anii aceştia?

Nu, au fost plini de emoții, de neprevăzut, de cunoaşterea acelui Orient pe care poveştile ni-l arată doar în culori fastuoase, fără a vorbi nimic de cumplita sălbăticie a ținuturilor şi a oamenilor, care n-au simțit încă nevoia civilizației noastre, dar sunt extrem de sensibili la natura splendidă, la bunătate, la justețe. Mândri şi orgolioşi devin doar dacă îi priveşti de sus. Altfel, dacă te simt că-i simpatizezi, sunt buni, blânzi şi darnici. Mă refer la poporul de jos, nepervertit încă de atingerile aşa zisei *civilizații protectoare.*

Material însă rezultatul e trist: o valiză...

Covoarele, mătăsurile, țesăturile de Bukhara în unde calde, vasele de metal cizelate, găsite în colțurile prăfuite ale bazarelor din Persia, India, Afghanistan, acelea bătute în pietre colorate de Tibet, porțelanurile scumpe, vechi, ce în palatele reginelor şi prințeselor erau considerate demodate, dar care făceau bucuria ochilor mei, toate au rămas la Kabul. Narghilelele răsucite ca nişte şerpi, roase de miile de mâini, unele fine, parfumate cu roze şi iasomie, altele noduroase şi aspre, de sclavi umili ce în treacăt furau câte un fum, blănurile din Rusia, vulpile primite cadou la plecarea din Batoum, când eram pe vapor, serviciile şi argintăriile pe care nici n-avusesem ocazia să le întrebuințez, garderoba cu etichete de la marile case de modă din Londra şi Paris, toate au rămas împachetate la palat. Desigur că acum sunt cărate şi ascunse de servitorii care abia au aşteptat plecarea mea ca să şi le împartă.

Totul e ca un film, a cărui imagine rămâne neschimbată în timp, dar în egală măsură nu se poate atinge.

Ceva mai târziu, la Paris, avea să mi se propună să plec iarăşi în India. Am refuzat. Era prea curând şi încă nu mă cuprinsese nostalgia acelor ținuturi tropicale, fiorii amintirilor nu-mi străbăteau încă sufletul plin de dor...

A fost odată...

Pe vaporul ce mă ducea spre Marsilia, ştirile telegrafiate mă urmăresc: *Amanullah a abdicat în favoarea fratelui său, prințul Inayatullah* (la 14 ianuarie 1929, nota M.P.), *iar el a plecat spre Kandahar… După 3 zile, Inayatullah, împreună cu familia, a fost silit să fugă cu un avion englez, căci Bacea Saca a intrat în Kabul şi a luat titlul de rege... Mândrul Şah-Gasi, Ali Ahmed Yan, cumnatul lui Amanullah, nevrând să jure credință banditului, a preferat schingiuirile şi moartea, fiind trecut prin foc şi smoală, împreună cu alții… Amanullah, care şi-a adunat forțe, se află pe drumul Ghazniului, ca să se întâlnească cu Vali-Khan, ce a sosit din Franța împreună cu fratele său, Nadir Khan... În timp ce avioanele regelui abdicat se ridică pentru recunoaştere, bombe cad peste cortul regal. Avioanele se îndepărtează. Trupele trădează la rândul lor. Se trage asupra regelui, chiar din lagăr. Amanullah reuşeşte să fugă.*

x

Într-o cameră de hotel, la Marsilia, după miezul nopții, cu fața în mâini, regina Soraya îmi înşiră calvarul prin care a trecut de când ne-am despărțit. Sub lumina slabă, cuvintele cad ca nişte plumbi grei în tăcerea dimprejur.

- Le-a vrut numai binele şi ei au tras în el cu armele cumpărate pentru a construi o țară puternică. Toți s-au ridicat împotriva lui, de ce ?

Sosit la Kandahar în bălțile de sânge ale partizanilor, Amanullah şi-a luat familia şi a trecut granița în India prin aceleaşi locuri unde, cu un an înainte, atrăgea atenția marelui imperiu britanic să-i asculte sfaturile dacă nu vrea să piardă prietenia binevoitoare a Afghanistanului.

Familia regală, numeroasele rude, trebuiau să părăsească India, dar prințesa era încă bolnavă, iar regina Soraya aştepta un copil. Adunați cu toții la Bombay, guvernul englez le asigură doctori, infirmiere, medicamente, întreținere.

Regina a născut un fiu şi zece zile mai târziu, pe un fotoliu, înconjurată de ai săi, avea să fie transportată pe vaporul englez Mooltan, care a luat drumul spre Franța. Pe drum a trecut prin porturile unde cu un an înainte, glorios, Amanullah îşi plimba triumful de rege musulman, care a dărâmat cu o lovitură tradițiile milenare.

În Egipt, desigur, şi-a amintit numeroasele bărci pline cu agenți ce strigau *Trăiască eliberatorul !*

Familia regală, în exil, a avut ataşate persoane oficiale engleze şi a fost oaspetele Angliei până la debarcarea la Marsilia, unde cele 21 de persoane pun piciorul pe solul francez. Restul familiei debarcase în Turcia, considerând-o mai inofensivă...

Epilog

Aşa se încheie manuscrisul străbunicii mele.

Ea a părăsit această lume 11 ani mai târziu, în 1940, la 64 de ani.

N-a mai ajuns niciodată în Afghanistan şi nici în India, Turcia sau Egipt. Şi a avut norocul să nu trăiască vicisitudinile războiului mondial şi vremurile tulburi care au urmat.

A fost partea ei de aventură, cu atât mai specială, cu cât mentalităţile vremii erau diferite de cele de azi. Nu ştiu cât i-a fost de dor după locurile care desigur i-au rămas gravate în suflet.

Regele Amanullah a murit în Elveţia, în 1959. Rămăşiţele sale pământeşti au fost transportate cu un avion în Afghanistan şi înmormântate la Jalalabad. Probabil descendenţii lui trăiesc încă în Europa.

Manuela Nicolae-Posescu

Cuprins